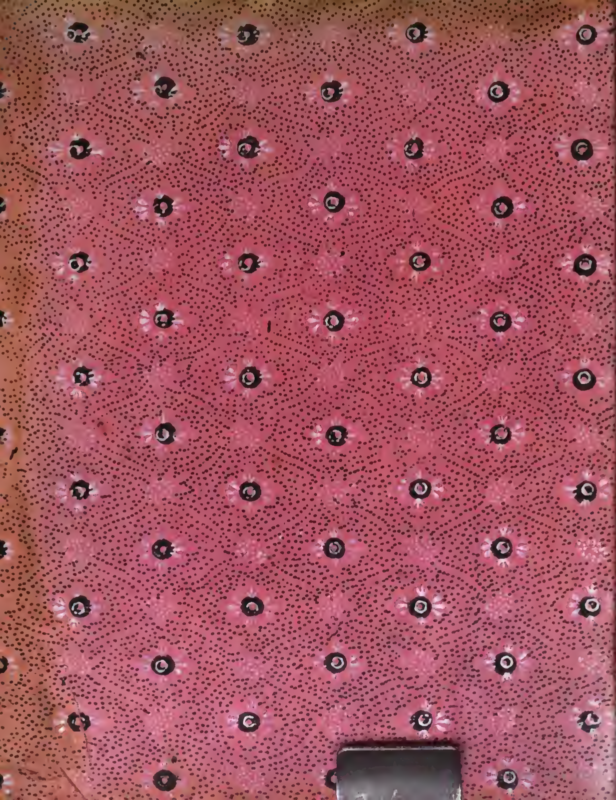
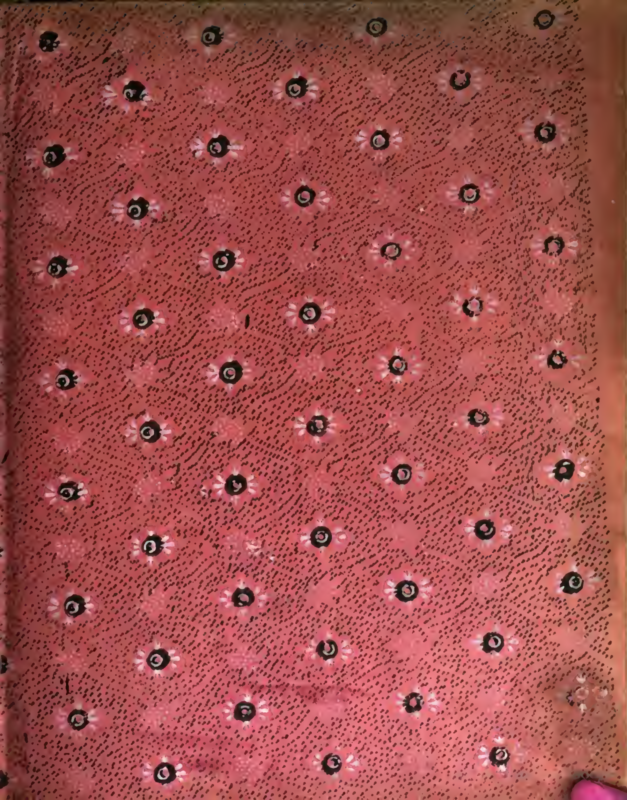

SEBALDI RAVII

EXERCITATIONES PHILOLOGICAE

AD

CAR. FRANC. HUBIGANTII

PROLEGOMENA

IN SCRIPTURAM SACRAM.

LUGDUNI BATAVORUM,

APUD SAM. ET JOH. LUCHTMANS

CIƆIƆCCLXXXV

LECTORI BENEVOLO

S. D.

SEBALDUS RAVIUS.

Quod minime cogitaveram fore, ut hae dissertationes quas ante annos circiter viginti exercitii Academici caussa composueram, tanti fierent a quibusdam viris eruditis, ut dignae judicarentur, quae denuo essent in lucem edendae, et necessitas mihi imponeretur eas data opera recognoscendi, id evenit. Recudi curaverat earum aliquas, uti primum a me vulgatae erant, Clarissimus Jo. Oelrichs, Theologus Bremensis in Collectione Opusculorum Historico-Philologico-Theologicorum, *tom. III. Nec diu post Viri humanissimi Varrentrapp et Wenner, Bibliopolae Francofurtenses, auctore Illustri Michaëlis, me rogarunt, ut has dissertationes a me recognitas sibi concederem una cum Prolegomenis et Notis criticis Hubigantii denuo in publicum emittendas. Quale consilium licet ideo probarem, quia prior editio mihi displicebat, et haud pauca habebam his dissertationibus addenda et in iis emendanda, tamen ob eam caussam irritum factum est, quia illi Francofurti, ego vero, ob commoditatem correctionis, hic loci eas inprimi optarem. Sed cum paulo post mihi operam suam offerrent duo negotiatores librarii Lugdunenses spectatissimi Samuel et Johannes Luchtmansii, eam lubens accepi, ea conditione, ut hic typis describerentur. Verum inveni typothetam artis suae parum peritum, qui numeros paginarum et chartarum plagulas hic illic turbavit, et in universum mihi plus negotii facessivit, quam erat necesse, eaque re effecit, ut opus tardius procederet, et vel sic tamen multi errores typographici passim in textum irreperent. Quare coactus fui eas in typographicum Lugdunense transmittere, ut rectius curarentur. Attamen cum hac ratione absens essem a prelo, subinde etiam per ferias me alio conferrem, atque per alia negotia saepius impedirer quo minus promte curarem ea quae desiderabantur, haec editio, nescio quo fato, in hoc usque tempus protracta est.*

Quid in ea praestiterim, paucis accipe. Supplevi multa quae in editione prima praeteriveram, quo pertinent, quae leguntur a pag. 61. usque ad 66. et a pag. 90—107. Porro Exercitationis quintae partem priorem, ob vicinitatem argumenti, ad Exercitationem quartam remisi. Deinde huic Exercitationi quintae ea adjunxi quae habentur a pag. 174—186. Denique totam Exercitationem sextam tanquam novam, nec antea editam ceteris addidi. Ad haec multa correxi, transfixi, emendavi; nec tamen omnia. In refutandis autem Hubigantii assertionibus, id quantum fieri potuit, operam dedi, ut verba ejus, literis cursivis expressa, sine ulla mutatione proponerem, iisque observationes et argumenta mea subjicerem. Qua occasione, dum brevis esse volui, factus sum saepe obscurior.

Animus mihi erat, etiam de regulis criticis agere, quas Hubigantius cap. IV. Prolegomenorum proposuit. Sed consilium abjeci, cum quia me taedium cepit ejus operae quam refutandis Hubigantii παρερμηνείαις insumsi, atque adeo a me impetrare non potui, ut bonas horas meas in his regulis confutandis consumerem, tum quia ex his quae a me dicta sunt, facile possunt refelli. Sunt enim hae regulae proprie non nisi consectaria quae Hubigantius ex observatis jam a me refutatis elicuit; et eo fine conceptae, ut pravis interpretamentis ejus praesidium praestent. Quod si tamen sint, qui eas tanti esse judicent, ut ex professo examinentur, potero eis morem gerere, si ceteras dissertationes meas in unum volumen collegero, et tanquam partem alteram edidero.

Quod reliquum est, non dubito fore nonnullos, qui me, saltem hic illic, nimis ex veteri formula philosophatum esse judicent; sed hi abutantur suo sensu. Satis mihi erit, si argumentis et observationibus meis id consecutus fuero, ut hoc tempore, quo omnes docti juxta et indocti ad emendandum sacrum codicem convolant, nonnulli cautius mercari discant, et in Hubigantio exemplum sumant. Ita vale.

Dabam Trajecti ad Rhenum d. 11. Martii CIƆIƆCCLXXXV.

EXER-

EXERCITATIO PRIMA

AD

CAR. FR. HUBIGANTII

PROLEGOMENA

IN SCRIPTURAM SACRAM.

Est medicorum genus quod ex ſanandis aegris plus laudis et gloriae ſibi quaerit, quam par eſt; quod atrocitatem morbi ſupra modum auget et amplificat, contra vero aliorum operam, ante ſe, tanquam male collocatam multis verbis minuit ac deſpicit, ut hoc tanto majore beneficio ſe affectos ſentiant qui morbo decubuerunt. Horum Meneeratum ad exemplum Hubigantius conceptis verbis pronuntiat, editionem ſacri codicis graviſſimo morbo turbatam, naturae ſuae ab iis qui ei medelam facere adgreſſi ſunt, necdum reſtitutam eſſe: nihil penſi habens, ut in progreſſu docebimus, medicinam ſe adferre ipſo malo deteriorem.

Sed audiamus eum: *Tanta incuria editum eſt*, inquit, *ſacrum Hebraicum volumen, quanta haud ſcio, an ullus Codex qui ſuit Typographiae luce cohoneſtatus.*

Gravis querela, ſacrum codicem tot editionibus iteratum, omnique ſtudio recognitum, non niſi maculatiſſimum nunc haberi. Sed dabit hujus asſerti rationes: *Hebraica Biblia*, ſic infit, *quicunque hactenus ediderunt, illorum alii editionem ſuam tum fore accuratam confidebant, ſi typographica menda, quaecunque in prioribus editionibus deprehendiſſent, evitaſſent; alii autem, quibus id ipſum non ſatis eſſe videbatur, Codices adibant, quos haberent, Manuſcriptos, neque dubitabant, quin ea demum accuratiſſima editio eſſet futura, quam ſuis codicibus ſimillimam exhiberent. Verum neque hi, neque illi, pervenerunt, edendo ſacro volumine, quo voluerunt; nam neque viam ipſam tenuerunt. Nimirum utrique partem neceſſariam omiſerunt laboris ejus, quem ſuſceperant; alii quidem unam, alii alteram. Unam illi, qui typographica menda cum corrigerent, caetera quae non emendabant cum Hebraicis codicibus quam conſentirent, non inquirebant; alteram alii, qui editionem ſuam ad codicum ſimilitudinem cum dirigerent, codices ipſi, quam emendate ſcripti eſſent, animadvertere ſaepe ſuperſedebant; neque, illis legendis, Artis Criticae ullam*

curam adhibebant. Ergo (sic infert) *tanta incuria editum est sacrum Hebraicum volumen, quanta haud scio an ullus Codex qui fuerit Typographiae luce cohonestatus* (*a*).

Mirum argumentandi modum, ubi plus est in conclusione, quam erat in praemissis! Ego certe, his talibus de caussis, sententiam tam duram et immitem de eorum virorum promiscue omnium opera, qui Hebraeum codicem typis describi curarunt, non ferrem. Quid si enim animadverterint, editiones priores, ad fidem codicum adornatas, a lectione eorum codicum quos ipsi habebant, non recedere, praeterquam in rebus levioris momenti, eamque lectionem sensum sat commodum fundere? quid si hanc ipsam lectionem non sine gravi caussa rejiciendam putarint? quae culpa, quod vitium? nisi quod nonnulli eorum perpaucos, nec omnes, vel optimae notae codices inter se contulerint, quos potuissent; et contra de Masoretharum opera, sacro codici praestita, vel usu Masorae praeclarius senserint, quam quidem debebant. Nemini vero in mentem venerit, quod mox inde Hubigantius subsumit, Judaeos tam negligentes sacri istius depositi custodes fuisse, aut descriptores ejus adeo ineptos, rerumque et verborum quae describerent, ignaros, ut, qualem sine miraculo ab hominibus expectare possis, in codice publice privatimque ab omnibus trito describendo operam praestare non potuerint: multo minus vero cogitaverint, quod paulo inferius statuitur, tantam Masoretharum apud Judaeos ubicunque locorum auctoritatem fuisse, ut, veteribus bonae notae codicibus e manibus excussis, assumerent novos, ad ingenium et lubitum Masoretharum conformatos. Quis Grammaticum vituperavit unquam, quin laudet potius, qui prout legunt codices quos ipse habet, ita auctorem in publicum emittit, indicatis, nec dissimulatis fontibus e quibus sapit; judicium vero de lectione proba, an improbanda relinquit lectori? Quale institutum mihi tam culpa vacat, ut auctor sim omnibus, qui in paranda nova Bibliorum editione, vel vetere emendanda operam suam collocare volunt, hanc ipsam ut viam teneant (*b*).

Instat Hubigantius, *quam emendate scripti essent hi codices, quos habebant, animadvertere supersedebant, neque illis legendis artis criticae ullam curam adhibebant.* Non intercedo, si lubet: si nonnullos adspiciat, qui in hoc stadio decurrerunt. Sed illud contendo, hoc adeo neglectum non esse ab omni-

(*a*) Vide *Prolegomena* auctoris nostri Parisiis edita 1753 in forma quarta pag 1 et 2. et quae cum ipsis Bibliis Hebraicis sub indicio ejusdem anni ibidem in folio prodierunt, p. 1. editionem autem Francofurti ad Moenum cum notis Criticis recusam 1777. pag. 1. Harum editionum primam, compendii caussa, in progressu lit. A. denotabimus, secundam lit. B. tertiam lit. C.

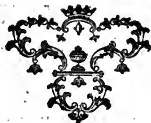
(*b*) Reprehendit Hubigantius quod ipse atque Kennicottus fecerunt, quando contextum Hebraicum talem ediderunt, qualem eum exhibet editio Athiana Everh. van der Hooght, tanquam ceteris emendatior, omissis tamen punctis, et solis correctis mendis typographicis.

omnibus, ut etiam praecipuam laudem apud rerum peritos ea re consecuti sint duumviri Jablonskius & Michaëlis aliique (c), qui vel codices recensuerunt, vel lectionem ex iis haustam ad examen vocarunt. Esto etiam factum nondum esse, saltem non satis curate; et complura adhuc restare emendanda: quaeritur de principio, unde intelligerent, quam emendate scripti essent hi codices? anne, quod vult, ex Samaritico Pentateucho, aut versione? an ex versione Graeca aut Vulgata authentica? an, ubi codicum abest auctoritas, ex ingenio, vel quam vocat, arte critica? vel ad regulas illas *investigandorum et corrigendorum mendorum*, quas infra nobis commendat? quae tamen ita comparatae sunt, ut possis, si velis, ex Scriptura nasum cereum facere, et in verbis sacrorum scriptorum invenire quodcunque velis.

Addit deinde: (d) *Extitere tamen interea quidam eruditi viri, qui sacri codicis eas quae circumferebantur editiones cum parum laudabant, tum etiam interdum aperte reprehendebant:* atque ut doceat *horum virorum doctorum judicium quam considerate esset factum*, sibi demonstrandum sumit. I. *Hodiernis in codicibus nihil fuisse cur iis editores magnopere confiderent.* II. *Bibliorum Hebraicorum editiones quam sint mendosae.* III. *Editionis bonae parandae adjumenta unde sint conquirenda.* IV. *Ea adjumenta quo modo utenda esse judicaverit.* V. *Hebraicum contextum qua forma edere, qualemque ei versionem comitem addere visum fuerit;* hisque argumentis totidem capita destinavit, e quibus praecipua ordine perlustrabimus.

(c) Hos recensuit Tychsenius in *Tentamine de variis codicum Hebraicorum generibus*, pag. 226. 227. De Opitio tamen quem V. C. huc etiam retulit, quaeritur, num unicum tantum codicem habuerit A. 1455. scriptum et cum libris impressis apprime convenientem, an vero plures? Prius cum Critico nostro adfirmavit B. Kennicottus, nos vero negavimus, vid. infra pag. 195. Non immerito autem, sed suo jure quodam his auctoribus accensetur J. G. Nisselius, de cujus Bibliorum editione conferri merentur quae observarunt viri clarissimi J. D. Michaëlis *Orient. Bibl.* part. X. num. 173. et W. F. Hufnagel in *Repertorio fur Biblische und morgenlaendische litteratur*. part. II. num. 8.

(d) *Prolegom.* A. 3. 4. B. 2. C. 2.

AD CAPITIS PRIMI
QUOD INSCRIBITUR
Utrum hodierni Hebraici codices tales sint, quibus unis confidere possint editores,
ARTICULUM PRIMUM
Hodiernorum Hebraicorum codicum qualis sit antiquitas, & qualis ex antiquitate auctoritas.

Ut demonstret Hubigantius hodiernis in codicibus nihil fuisse, cur iis editores magnopere, ut fecerunt, confiderent, observat in antecessum: *Hac nostra aetate Hebraicum codicem superesse vix ullum sexcentis annis vetustiorem; paucissimos nunc extare codices annorum sexcentorum; fere non minus paucos annorum quingentorum; (e) plerosque annorum esse trecentorum, aut, ut plus, quadringentorum. Denique originem vetustiorem si qui codices prae se ferant, notationem temporis in iis factam fuisse mendacem ac fictitiam, —— Ex tali autem aetate Hebraeis codicibus accedere auctoritatis tam parum quam codici annorum totidem, qui sit exemplar Graecae ejus membranae, quam Graecus auctor exararit annos ante hanc aetatem nostram bis millesimos. —— Aestimandam enim auctoritatem esse non tam ex iis annis qui ab quopiam codice nato et scripto ad nostram aetatem intercesserunt, quam ex iis qui codicem inter natum scriptumque et auctoris autographum interfuerunt (f).*

Quicquid sit de nostrorum codicum aetate, quam alii viri eruditissimi et harum rerum periti judices ad seculum usque nonum et octavum referunt (g), et de qua judicium interponere Hubigantius nec poterat, nec debebat; quia paucissimos evolvit, contulit, aut inspexit, pauci etiam fama ipsi innotuerunt; ne idem in eum dici possit quod infra (h) in casu simili, de Buxtorfio pronuntiat, *id quidem non modo ineruditum, sed ineptum ac paene pueri esse*: concedo illum eo-

(e) In eandem fere sententiam disputat Morinus *Exerc. Bibl.* lib. 1. pag. 7. 8. R. Simonis autem codices manuscriptos 700. *annis vetustiores* vix reperiri asserit, *Hist. Crit. V. T.* pag. 120.

(f) *Prolegom.* A. 6. 7. B. 3. 4. C. 2. 3.

(g) Le Long, Montfaucon, Blanchini, Kennicott aliique. Kennicotto omnium codicum quos hodie habemus, aetates ita optime constitui videntur, si dicamus eos esse vel 800. vel 900. vel 300. vel 400 annorum, tempore ut sint exarati A. C. 850. 950 aut intra annum 1350. 1450. vid. *The state of the printed Hebr. text.* Diss 1. pag. 306 307 Quod ad postremum temporis intervallum adtinet, id, meo judicio, paulo laxius constitui poterat; cum plurimi codices hodie extent, qui seculo XIII. sunt scripti, ut patet ex catalogo quem exhibuit Wolfius *Bibl. Hebr.* vol. II. et IV. interque eos fuerint plerique quos mihi contigit videre.

(h) *Prolegom.* A. 17. B. 9. C. 7.

eorum aetatem, si ad autographum vel ad ipsos auctores referatur, valde exiguam esse. Sed nego, ex vero adfirmari posse, codicibus hisce ex ejusmodi aetate *tam parum auctoritatis accedere quam codici Graeco ejusdem aetatis, qui sit exemplar Graecae ejus membranae quam Graecus auctor exararit annos ante hanc aetatem nostram* bis millenos. Quid si enim ex certissimis indiciis constet, codicem illum Graecum autographo quam simillimum, aut ex apographo ejus vetustissimo & accuratissime descripto expressum: (*h*) ceteros vero codices qui eum aetate antevertunt, non pari cura, sed negligentius exaratos esse; valebitne tum regula? anne ceteros, quia aetate priores fuere, huic antepones? Obiter moneo, me non posse non mirari Hubigantium tam subito oblitum esse regulae, quam ante dederat, de codicum examine instituendo.

Cum multa vero sunt quae nostros codices Hebraicos ab illo simili discriminant, non sane meditatissime excogitato, tum maxime illud, quod a quo tempore canon veteris testamenti obsignatus fuit, hi libri paulatim publice in synagogis lecti sint, atque adeo usu publico & privato triti: quod sane factum non esse constat circa Sophoclem, Euripidem, Herodotum aliosque scriptores, qui nostram aetatem nunc bis mille annos antevertunt. Deinde fuit illud in legis apicibus conservandis, quoad ejus absque miraculo fieri potuit, Judaeorum ab antiquissima memoria studium & scrupulosa industria, ut huic negotio peculiare quoddam genus hominum deputarent, quos maxime ab opera, quam describendis sacris codicibus navabant, סופרים sive *scribas* adpellabant, quorum ars in hunc usque diem non adeo desiit, quin magno in honore sit Judaeis. Certumque est in singulis provinciis per quas Judaei dispersi sunt, Palaestina, Babylonia, Aegypto & Hispania aliisque, apographa extitisse fama vetustatis & accurationis prae ceteris incluta, ad quorum fidem & amussim cetera vel describerentur, vel emendarentur (*i*) Ne nunc di-

(*h*) Ut hanc differentiam aliquo exemplo illustrem, quod Hubigantio possit domesticum esse, juvat huc referre codicem Graecum, quo usus quondam est Jo. Curterius in adornanda Procopii in Jesaiam editione, & qui habebatur Parisiis in Collegio P. P. Jesuitarum Ludovici Magni, atque olim possessus fuit ab Renato Marchalo. Continentur hoc codice Prophetae cum lectionibus veterum interpretum ad marginem. Jesaiae & Ezechieli praefixae sunt inscriptiones vel notae, quarum utramque exhibet Jo. Curterius ad calcem praefationis illi Commentario praemissae, indeque excerpsit B. de Montfaucon *Palaeogr. Graec.* pag. 40. 51. nec non pag. 226. 227. Ex nota quae praemissa est Jesaiae, apparet codicem Marchalianum ex alio quodam codice vetustissimo Abbatis Apollinarii, coenobiarchae, descriptum fuisse, qui omni studio & industria cum aliis & quidem accuratissime descriptis atque correctis collatus erat. Ex altera quae Ezechieli praefixa est, patet autographum, ex quo descriptus erat codex Apollinarii, fuisse jussu ipsius Origenis exaratum, quin imo, manu ejus emendatum & scholiis illustratum; apographum vero ejus, quod possidebat Apollinarius, scholia habuisse ab Eusebio adjecta, a Pamphilo autem & Eusebio correctum fuisse; atque ex hoc apographo descriptum esse codicem Marchalianum. Jam tu mihi hunc codicem, vel si mavis hos Jesaiae & Ezechielis libros, cum istis ceteris confer, qui quidem aetate priores, nec tamen ex ejusmodi apographis descripti sunt, & arbitrare, num auctoritatem eorum quoque metiri velis *ex iis annis qui codices inter natos scriptosque, atque inter auctoris autographum intercesserunt!*

(*i*) Catalogum talium exemplarium dederunt Hotting *Thes. Phil.* lib. I. c. 2. sect. IV. & Wolf. *Bibl. Hebr.* part. II. sect. II.

dicam Judaeos maluisse extrema omnia pati, quam ut vel verbulum, ipsis consciis in sacro volumine mutaretur, aut loco suo moveretur, endum ut liber aliquis per vim iis eriperetur. (*k*) Unde etiam, licet ob multas res alias a Christo reprehensi sint, neglecti tamen aut corrupti hujus codicis arguuntur nunquam.

Itaque vel tempus indicet Hubigantius oportet, quo Judaei hunc erga sacrum codicem animum suum mutaverint, quem antea tam solicite custodiebant, vel quo ipsi ab aliis misere circumventi & codices eorum depravati, librique veteres ipsis e manibus erepti fuerint, novis substitutis; aut sane mecum profiteri debebit, MSS. Hebraica ab iis accepta, quae aliquam vetustatem & meliorem notam prae se ferunt, cum qualicumque alio apographo vetusti auctoris, *quod sit ejusdem aetatis*, contendi non debere. Sed videbimus infra quomodo hanc Saguntum defendat Noster; atque ipsis rerum argumentis demonstrabimus, nostrorum codicum lectionem tam depravatam tamque male a descriptoribus habitam non esse, quam sibi persuasit.

Nunc dispiciendum erit unde probet Hubigantius, codices Hebraicos, quos habemus, tam musteos, tamque novos esse: *Quod si qui dubitant*, ita pergit (*l*) *hodiernos Hebr. codices tam novos esse, quam mox diximus, dubitationem omnem id tollere debet, quod codicem Hebraicum nullum nunc superstitem habemus qui non punctis vocalibus inventis & usurpatis posterior esse deprehendatur. Quod quidem ex eo probatur quod nullus hodiernus est codex, in quo non multae literae* אהוי *desiderentur; quae literae in codicibus describendis non prius omitti coeptae sunt, quam puncta vocalia usurparentur. Nam eas literas Judaei tum primum neglexerunt, cum suis eas punctis suppleverunt. Neque alia causa est, cur Hebr. codicum tot verba quae plene olim scripta erant, nunc reperiantur scripta esse deficienter.* Addit deinde: *Et certe Hieronymus, quoties in suis Commentariis docet quibus literis verba quaedam Hebraica constarent, toties ea verba profert suis omnibus* אהוי *literis instructa*, plene *scripta exhibens ea verba quae nunc scripta sunt* deficienter. *Quippe eam labem non alii homines quam Judaei ipsi Masorethae invexerunt, ut multa vocabula suis* אהוי *literis nudarent, & suis quasi membris decurtarent; quod eos post confectum Talmud, hoc est, non ante seculum nonum, fecisse, invictis rationibus probat Morinus, neque non id factum corruptelam jure adpellabat.* (*) Cum dictio plena, *inquit*, deficienter scripta est, revera est textus corruptela.

Miraberis, Erudite lector, cur ad novitatem nostrorum codicum demonstrandam, in re tam perspicua, tam futili & obsoleto argumenti genere utatur Criticus noster; ni constet, eum, ad promovendam auctoritatem codicis Samaritani, Masclesium, *Grammaticae a punctis liberae* auctorem, *tanquam ultimum & ceterorum optimum Grammaticorum, sibi ducem elegisse*, (*m*) De

(*k*) Conf. Joseph. *Contr. Apion.* lib. I. n. I, & Philo apud Eufeb. *Praeparat. Evang.* lib. VII. n. 5.

(*l*) *Prolegom.* A 8. B. 4, 5. C. 3.

(*) *Exercit. Bibl.* lib. II. pag. 611. col. 2.

(*m*) Vid. *Praefat. in Psalmos.* Grammatica haec primum prodiit Paris. 1716.

De hujus autem hominis conatibus, qui ut pistorum praecipuus, ita postremus est philosophorum, si otium ferat, alibi sumus dicturi. Nunc illud monere adtinet quod sit instar omnium, praecipuam ejus libelli dotem esse hanc, ut legere doceat, substitutis in locum vocalium literis אהויחע, nec non vocalibus auxiliaribus, quas vocabula technica quibus ceterae Hebraeorum literae denominantur, ab initio habent adjunctas. Itaque necessum erat, ut lectio, ad hanc tam barbaram, tamque inficetam, & a natura linguarum orientalium alienam Grammaticam instituenda haud parum claudicaret, atque in discrimen amittendi veri ac genuini sensus induceretur, nisi Judaei mutilati hac parte sacri codicis accusarentur.

De *scriptionibus* autem *plenis* & *deficientibus*, plerisque, id generatim observo, fortunas Graeciae in iis positas non esse. (*n*) Sic Gen. I. 21. scriptum in nonnullis exemplaribus habetur התנינם, sed quae adjecta est vox הגדלים legi jubet התנינים. Sic versu 18. וכבשה, legendum esse וְכִבְשֻׁהָ ipsa res & ratio & continuata orationis sententia suadent; praecedit enim ומלאו את הארץ, & sic de aliis. Quod si etiam nonnulla restent loca quae legentibus negotium facessant, ea spes est collatione codicum facile restituenda esse. Pressius dico, cum eaedem voces, apud eosdem auctores, modo plene, modo deficienter scribantur, alterutrum esse verum oportere, ut vel ipsi auctores hanc diversitatem induxerint, vel Judaei codicum descriptores. Si ab ipsis auctoribus haec diversitas profecta est, apparet liquido, nec vicem vocalium has literas olim explevisse, nec absolute necessarias visas, sed contra ex arbitrio & lubitu cujusque scribentis esse derivandas. Sin Judaei Masorethae, vel codicum descriptores hoc facinus perpetrarunt, ut voces quasdam Hebraicis suis literis אהוי nudarent, locum facturi novis vocalibus, in furto hoc perpetrando prorsus infeliciter versati sunt, cum non in omnibus, & similibus quidem, scripturae locis id fecerint, sed in quibusdam tantum; imo etiam loca ea solicite notaverint in quibus vocabula leguntur vel plene scripta, vel defective. (*o*)

Porro, si hae literae tum *omitti coeptae sunt*, *cum puncta vocalia usurparentur*, quod factum esse contendit seculo post C. N. sexto; mireris jure tuo, Lector, qui fiat, ut hi ipsi codices qui vocabulis deficienter scriptis tantopere nunc scatent, ut vult Hubigantius, & in quibus sunt antiquissimi eorum quos

(*n*) Ita me docuit usus. Quare mirum saepe mihi accidit qui a se impetrare potuerit Cl. Kennicottus, ut has scriptiones omnes tam operose conquireret & notaret, nec potius *βαρύτερα* quaedam, & praecipuas differentias punctorum vocalium observaret; quo facto majorem gratiam iniviiset apud multos, potuissetque Grammaticos nostros, qui in excusandis quibusdam horum punctorum anomaliis nunc desudant, magna cura liberasse. Sic nihil opus erat, ut in binis locis a me allatis, tot codices laudaret, qui legunt התנינים & כבשוה, nisi forte hoc eo consilio fecerit, ut doceret has lectiones non reperiri in solo codice Samaritano.

(*o*) Confer sis Masoram ad Gen. I. 12, voce ותוצא & 26. voce כדמותנו.

quos nunc habemus, fine punctis fuerint exarati, & fi quae adfunt puncta, ea faepe diutiffime poft a recentiore manu fint adjecta? (*p*)

Occurrunt hae defectivae fcriptiones faepiffime in codice Bibliothecae publicae Daventrienfis, quem nunc prae manibus habeo. Illum non infimae notae effe, apparet ex eo quod praeter characteres vetuftatis ab aliis agnitos, fingulis verfibus adjectam habeat paraphrafin Chaldaicam. Ex hujus vero cum ipfo textu collatione deprehendi, voces in noftris editionibus paffim defective fcriptas, ideo fcribi plene, quia fic fcriptae vel expreffae erant ab Chaldaeo interprete: ita tamen, ut iis locis, in quibus vav confonum effe debebat, id minime fieret. Sic Gen. XLVII. 21. in Hebr. textu legebatur עַד קְצֵהוּ; in paraphrafi Chaldaica vero, unde vulgaris lectio quae in libris impreffis habetur, forfitan eft defumta, ועַד סופיה.

Sed non fuiffe eum finem aut ufum Maforae apud Judaeos, quem voluit Nofter, ut codices fuos ad ejus praefcriptum vel defcriberent, vel corrigerent, ut voces fuis literis אהוי privarent, patet ex iis ipfis codicibus quibus Mafora eft adjecta. Sic in vetuftiffimo codice Caffellano Gen. II. 19. ubi vocabulum לראות quam maxime plene fcriptum eft, in Mafora ad marginem pofita notatur, illud in hoc & aliis duobus locis fcribi deficienter. Contra ad Gen. VIII. 19. ubi defective fcribitur רמש pro רומש, obfervatur id vocabulum fcribi plene.

Idem circa literas extraordinarias faepe obfervatur. Sic memini me in codice Grafiano, quem poffidebat Ampliffimus Trip, Conful Amftelodamenfis, ex cujus bibliotheca in Meermannianam tranfivit, tomo II. qui fcriptus erat A.C. 1290. ad Job. XXXVIII. 15. notatum legere ד׳ אותיות תלוית *quatuor literas effe fufpenfas*; etiamfi nec in eo verfu, neque in verfu 13. ejusdem capitis, aut Pfal. LXXX. 14. fufpenfa effet literra ע. Similiter tom. I. non fufpendebatur litera tertia Judic. XVIII. 30. uti quidem in noftris impreffis folet; Sic quoque Levit. I. 1. א non erat litera minufcula, & tamen talem eam effe ad marginem notabatur. (*q*) Id quod certiffimo indicio eft, has literas extraordinarias in nonnullis tantum codicibus repertas a privatis hominibus adfcriptas

(*p*) De Codicibus Erfurtenfibus hoc teftatur J. H. Michaëlis pec. Diff. pag. 8. Confentiunt Jablonski de plerifque MSS. antiquis a fe vifis *Praef. ad Bibl. Hebr.* §. 36. & Schiede in *Comment. de codice Bibl. MS. Hebr. Caffellano.* § 9. Cl. J. D. Michaëlis aliique magno numero. Novi quidem Cl. Tychfen in *Repertorio* fuperius memorato Part. II. num. 6 aliam hujus diverfitatis caufam adferre, quae fita fit in diverfitate atramenti quo idem librarius textum & puncta notasque marginales fcripferit. Sed dubito num haec ratio diverfitatis fcripturae ita in plerifque antiquis exemplaribus obtineat, ut haec obfervatio multorum oculatorum hominum ex ea poffit convelli; imprimis quia compertum eft puncta literis faepe contraria effe, cujus rei exempla dederunt Cl. Michaëlis & Schiede in defcriptione codicis Caffellani, aliique.

(*q*) Quanquam certum eft, quo antiquiores funt codices, eo pauciores in iis inveniri literas extra ordinem fcriptas, majusculas, minusculas & fufpenfas, nolim tamen ex iis praefentibus vel abfentibus antiquitatem codicum definire cum Kennicotto; quia experientia quosdam viros eruditos docuit, eas nec in iis quos fequior aetas tulit, omnibus abeffe, neque in antiquis femper defiderantur.

tas olim fuisse, nec quidquam mysterii in se continere; (*r*) Masorethas autem his observationibus solam suorum vel quorundam veterum codicum lectionem nobis exhibere voluisse: tantum abest, ut omnes alios ad hanc amussim correctos voluerint.

Dicet quidem: deprehenduntur tamen hinc inde in codicibus Hebraicis exempla correctionum in textu ad amussim Masorae factarum, speciatim in literis אהוי. Neque ipse diffiteor, me ejus rei exempla reperisse in iis codicibus quibus hactenus usus sui, ubi v. c. notatum ad marginem erat Vau, eo loco ubi רבכת scriptum erat pro רבבות: & rursus Jod, ubi רגלך pro רגליך. Sed apparuit mihi quam clarissime, has correctiones, nonnunquam textui intrusas, a recentiori & indocta quidem manu profectas fuisse, non sane primo post ipsam scriptionem seculo, priscamque lectionem tantum non semper in oculos incurrere, perlucere & distingui facile posse; minime vero ab his derivandas esse, qui Masoram margini, vel fronti aut calci paginae adjecerant. Id quod tam certus sum inspicientibus & alios codices sic appariturum esse atque inventum iri, ut dissimulari nisi per fraudem, non possit. Quis vero sanus & mentis compos factum unius alteriusque hominis universae societati adscribat & Judaeorum in sublatis literis אהוי perfidiam accuset, eo quod privati homines, codicum possessores nonnulli, ausi sunt suos codices alicubi corrigere, & quidem vel ad fidem Masorae scriptae ad marginem, vel editionum impressarum; ita tamen ut lacinia panno adsuta facile appareat? Quod quidem cacoëthes Judaeos videtur occupasse, tum maxime cum post adinventam artem typographicam Hebraei codices typis describerentur; saltem, non ante seculum XIV. (*s*)

Sed ut ad literas אהוי revertar: certum est harum longe plures reperiri in libris MSS. quam in impressis. Quod si jam illam Hubigantii hypothesin sequare, quam se Morino debere ait, labem hanc post confectum Talmud, aut si mavis cum ipso, non ante sec. IX. codicibus illatam fuisse; quantam antiquitatem lucrabuntur illi codices qui vocibus plene scriptis nunc passim abundant! Ast nemo, opinor, ita rationes subducet, qui norit Judaeorum tam veterum quam citeriorum constantem hunc morem esse, ut codices suos absque punctis exarent, & literis אהוי utantur perquam frequenter, non solum ubi propria sua cogitata in chartam conjiciunt, sed etiam cum verba e sacro contextu allegant. Itaque si quid fraudis vel negligentiae hoc in casu ab Judaeis proficisci potuit, existimo eos rectius multiplicatarum in sacro codice literarum אהוי reos postulari, quam suppressarum aut abolitarum. (*t*) At-

(*r*) Unde etiam Judaei in eo declarando nunc passim inter se conveniunt ut horologia. & Maimonides in *Hilchot Sepher thora* Cap. VII §. 8. 9. diversam harum literarum scriptionem non obstare docet quo minus codices MSS legitimi sint & recti.

(*s*) Vide, quod ad hoc postremum adtinet, quae disputat Doctissimus Kennicott Diss. I. part. II. pag. 275. 290.

(*t*) Et sane Jablonskius in praefatione Bibliis Hebraicis praemissa, licet haud paucas ejusmodi literas a Judaeis in MSS. consossas esse contendat, tamen fatetur non fere pauciora millia eorum ab iisdem addita esse.

Atque eandem inolitam Judaeorum conſuetudinem in ſuis commentariis ſequi cenſendus eſt *Hieronymus*, ſi tamen *verba plene ſcripta exhibet*, *quae nunc ſunt ſcripta deficienter*. Praeceptore enim utebatur Judaeo homine, multaque memoriter citabat. Scire autem aveo, unde conſtet Hubigantio, quod de Hieronymo affirmat? Hieronymus cum verba Hebraica ad partes vocat, ea exprimit literis Graecis aut Latinis, atque hoc poſtremo in caſu paſſim miris modis variat, nec ſibi ſimilis eſt, vel ſemper rationem & formam vocum grammaticam ſequitur. Aſt, inquiet, Hieronymus nonnunquam ipſas vocum Hebraicarum literas nominetenus percenſet. Fateor hoc ita fieri. Sed vel ſic tamen nego Hieronymum defectivas ſcriptiones his literis explevisſe, aut ex iis cum ratione intelligi poſſe, ubinam plene ſcripta ea vocabula legerit, quae in noſtris codicibus ſcripta ſunt defective. Primo enim ea ipſa vocabula ei paſſim ſine animadverſione praetereuntur, unde in *Quaeſt. Hebr.* ad Gen. XL. 10. quod in noſtris editionibus ſcribitur שריגם ab ipſo effertur *Sarigim*. Et in epiſtola ad Damaſum, diſputans de vocabulo חמשים, Exod. XIII. 18. quod legendum ſit *amuſin*, obſervat, quod *idem ſermo & eiſdem literis ſcriptus*, *diverſas apud Judaeos voces & intelligentias habeat*. Atque ut hoc perſpicuum faciat, exempli cauſa ponit: *Paſtores & amatores* eiſdem literis ſcribi; *Res*, *Ain*, *Jod*, *Mem*, ſed *paſtores roim*, *amatores* legi *reim*. *Unde evenit*, ſic pergit, *ut ubi Jeruſalem in prophetis*, *cum amatoribus ſuis fornicationis ſcelere arguitur*, *ibi in noſtris codicibus*, *pro amatoribus*, *paſtorum nomen ſit immutatum*. Sic in *Quaeſt.* ad Gen. XXVI. 82. docet vocabulum שערים & *hordeum* ſignificare & *aeſtimationem*; illo in caſu *ſorim* legi, in hoc vero *ſarim*. Anne haec ſcribere potuiſſe Hieronymum exiſtimas, ſi tamen in codicibus, qui ejus tempore exſtabant, haec vocabula lecta fuiſſent plene ſcripta? Deinde, in epiſtola ad Evagrium, agens de Melchiſedeco: *Nec refert*, inquit, *utrum ſalim nominetur*, *cum vocalibus in medio literis perraro utantur Hebraei*, *& pro voluntate regionum*, *eadem verba diverſis ſonis atque accentibus pronuntientur*. (v) Quae quidem poſtrema Hieronymi obſervatio, etſi prorſus ἀπροσδιόνυσος ſit, & puerilis, aeque ac antecedens, confirmat tamen & probat quam clariſſime, quod initio inſinuavi, videlicet animadverſionem aut reſtitutionem vocum olim plene ſcriptarum ab ipſo fruſtra expectari.

Illud monere intereſt, loco haud inopportuno, auctorem noſtrum, cum Judaeos accuſat, quod multa vocabula ſuis אהוי literis nudaverint & ſuis quaſi membris decurtaverint, parum conſulere auctoritati hodierni codicis Samaritani. In eo enim has literas paſſim multiplicatas videas, praeter neceſſitatem non ſolum, ſed & praeter rationem grammaticam, ſolam nempe propter καλλιγραφίαν, ut quaevis linea alicubi cum Vau incipiat; quam ineptam elegantiam & curioſitatem aliquoties obſervare me memini in codice Samaritico Academiae Lugduno Batavae. De

(v) Plura id genus exempla vide apud Clericum *Quaeſt. Hieronym.* IV, & Dupuy in Diſſ. *Sur les voyelles de la langue Hebraique*, quae reperitur in *Memoires de l'Acad. des inſcriptions & belles lettres* tom. XXXVI. atque in compendium miſſa eſt in *Repertorio* ſuperius memorato part. II. num. XI.

De ipsis vero literis hisce, ne plura addam, sufficiat observasse coronidis loco, eas nec numero totidem esse, quot Hubigantius voluit, nec pro matribus lectionis apud Hebraeos potuisse usurpari. Ratio est, quod lectio Hebraeorum, ut ceterorum orientalium, etiam vocalibus brevibus constare debet, ad differentiam in formis vocum exprimendam: ad quem finem consequendum hae literae nec poterant adhiberi, nec sufficiebant.

Excusabis moram, Lector, quam in dissipandis scriptionibus defectivis traximus. Refutandum fuit quod Noster a praeceptore suo Morino acceperat: qui, ut ne tantillum de auctoritate codicis Samaritani delibaretur, hoc modo tuendas arbitratus est creberrime inibi obvias literas אהוי, ubi quam minime sunt necessariae.

Ridiculum est, nec seriam refutationem meretur quod sub finem adspersit tanquam ex Morino haustum, *Talmud non ante sec.* IX. *confectum esse*. Ne enim nunc dicam, in opere Talmudico, quemadmodum in plerisque aliis libris Judaeorum, distinguendam esse materiam & formam, neque adeo dici posse, Talmud non ante seculum IX. confectum esse, si vel maxime non ante illam aetatem, hac forma quam habet, prodiisset: ipse quoque Morinus de Talmude, vel potius Gemara Babylonica loquens, quam aetate sua, vel potius compilatione infra Hierosolymitanam subsistere norunt omnes, disertis verbis profitetur & argumentis probare satagit, eam *paucis annis ante annum Christi septingentesimum absolutam esse. Exerc. Bibl.* lib. II. *Exerc.* II. cap. III.

AD ARTICULUM II.

Hodierni Hebraici codices quam sint sibi inter se ac veteribus consimiles.

Jam, ut palam faciat, ex sola Hebr. codicum collatione nil erui posse pro vera & genuina lectione stabilienda, in antecessum observat contra Buxtorfium filium, codices nostros, etsi inter se multis modis conveniant, tamen haud raro etiam discrepare, sive *puncta vocalia* spectes, sive *literas* אהוי, sive *ceteras Hebraicorum vocabulorum literas*. Idque probat per partes, etsi non usque quaque feliciter. (*x*) Sed nec ejusmodi consensionem codicum sta-

(*x*) Huc referam quod monet in notis: *Hebraicos codices non potuisse non saepe dissimili modo punctari, cum aliis aliisque sonis eadem vocabula, aliis in regionibus efferrentur*. Quod sane ejusmodi est, & tam alieno exemplo vocis *Miledi* (in *Miledi* commutandae, *si quis notare in describendo voles, quomodo ab Anglis pronuncietur*) ibidem illustratur, ut hieme Britannica fit frigidius. Ni forte mirari velis novum auctoris ἐπιχείρημα & acumen, quo immanem discrepantiam excusare satagit, quae non potest non in oculos incurrere, cum lectio Masslesii (auctoris Grammaticae a punctis liberae) cum lectione quam fundunt puncta vocalia contenditur.

ſtatuerat Buxtorfius, qua punctum puncto & conſona conſonae reſponderet, (vid. *Anticrit.* part. 1. c. 9. pag 161.) quin optet ibidem, *ut diſcrepantiae codicum MSS. ab aliquo Chriſtianorum colligerentur & publicarentur*; (y) Nec ſcio nunc quempiam eſſe, cui quidem MSS. Hebraica unquam ſunt viſa & examinata qui non agnoſcat in iis animadverti concordem aliquam diverſitatem, non ſolum in punctis vocalibus, vel apicibus literarum, ſed etiam in totis vocabulis, imo ſententiis. Mihi ſane in iis codicibus quos hactenus contrectavi, id adeo perſpicuum fuit & exemplis haud paucis comprobatum, ut minime dubitem, ex eorum quae nunc ſuperſunt collatione, ſi rite & accurate inſtituatur, ut ſpes eſt fore, emendari locos longe plurimos poſſe & rectiſſime definiri. Neque etiam negari poteſt, quod & ipſe Hubigantius fatetur in progreſſu, Judaeos hoc ſtudium notandarum variarum lectionum haud perfunctorie occupatos tenuiſſe.

Deinde propius accedit ad propoſitum, demonſtraturus, ſi fors tulerit, codices noſtros inter ſe quidem ſic ſatis convenire, ſed tamen in iis locis in quibus apprime conſpirant, paſſim multis modis diſcrepare ab eorum codicum lectione qui olim extiterunt, h. e. ad quos Hieronymus, Symmachus, Aquila & Theodotio, nec non LXX. interpretes verſiones ſuas adornarunt: ut qui alias ſaepe quam nos, conſonas legant, neque inter ſe invicem conveniant, indeque magnum praejudicium contra auctoritatem noſtrorum codicum ſubnaſci. *Quod ſi in ſuperiora Judaeis ſupra dictis tempora inquirimus* ſic ſcribit (z) *reperimus quantam temporum, tantam ejusmodi varietatum factam fuiſſe acceſſionem. Quippe Hieronymus alias ſaepe quam nos conſonas legebat: etiam alias, teſte Hieronymo & teſtibus Origenis Hexaplis, nunc Aquila, nunc Symmachus, nunc Theodotio, quam ipſe Hieronymus. Septuaginta vero interpretes mirum quam ſaepe alias, quam illi mox nominati. Qua ex diſcordia recentiorum codicum id efficitur, ut ſat levis ſit auctoritatis concordia recentiorum*

Ratiocinium Hubigantii, quantum aſſequor, huc redit: Si codices Hebraici eo temporis intervallo quo hi interpretes vixerunt, adeo diſcreparunt, labente aevo adhuc magis debent diſcrepaſſe. Si labente aevo magis diſcreparunt, oportet ut ea varietas & diſcrepantia actu ipſo noſtris in codicibus nunc obſervetur. Sed non obſervatur: nam codices noſtri paſſim inter ſe conveniunt, differunt vero a veteribus. Ergo haec codicum noſtrorum convenientia & conſpiratio ſat levis eſt momenti.

Lubet obſervare, antequam ad hujus argumenti confutationem progrediar, agi de eo, num veterum codicum lectio quae cum ratione ex verſionibus colligitur, ſit praeferenda lectioni codicum noſtrorum, atque an lectio aliqua ſit levis auctoritatis, quia noſtri codices circa eam conſpirant, diſcrepant autem veteres. Haec vero quaeſtio, ſi ſapimus, non ex ſola differentia & antiqui-

(y) Conf. tract. *de Punctor. Antiquit.* part. 1. n. 6. & quae contra Capellum, hanc ſententiam Buxtorfio obtrudentem in *Epiſt. Apolog. ad J. Uſſerium* pag. 10. diſputavit Bootius in ſua ad eundem Uſſerium epiſtola.

(z) A. 14. B. 7. 8. C. 6.

quitate codicum definienda erat, ſed ex ipſius lectionis natura & praeſtantia, de qua conſtare debet ex rite inſtituto ejus examine; atque adeo, ut concordia codicum recentiorum ſit levis momenti, lectionem horum codicum abſurdam-ſlia pejorem eſſe debere, non ſufficere quod diſcrepent veteres, ut voluit Noſter.

Nunc quod ad ipſum argumentum attinet, quod ipſi Achilleum eſſe videtur: principio non procedit aut cohaeret quod dicitur, codices unde laudatae verſiones concinnatae ſunt, inter ſe olim variarunt, ergo ceteri quos ſequior aetas tulit, multo magis debent variaſſe; obſtat enim quod ſecutorum temporum deſcriptores, & meliores codices habuiſſe poterant, & errores veterum correxiſſe. Quaeritur etiam num haec veterum a noſtris codicibus variatio fuerit codicum optimorum, & an univerſalis? Id quod ſecus eſſe vel hinc manifeſtum eſt, quod ipſo Capello profitente *Critic.* pag. 314. noſtram lectionem confirment paraphraſes Onkeloſi & Jonathanis Uzielidis: (*a*) neque ab ea admodum recedat verſio Aquilae: ex cujus cum verſione Symmachi & Theodotionis collatione id liquide colligitur, eas in lectione noſtrorum codicum tuenda velut in uno aliquo tertio convenire; niſi quod in Theodotione aliquanto minor fuerit peritia Hebraiſmi, & hinc paulo major quam par erat τ͂ο͂ imitatio.

Deinde agnoſco quidem variationem in verſionibus ſupra memoratis ſive inter ſe ſpectentur, ſive in relatione ad contextum quem nunc habemus, Hebraicum. Sed codices qui ea aetate extitere qua confectae ſunt, aut inter ſe aut a noſtris tantopere diſcrepaſſe, ut auctor voluit, nondum perſuadeor. Poſſunt enim illius diverſitatis & multae & graves allegari cauſae: quo pertinet, quod Graeci interpretes quos LXX vocamus, codice uſi videantur charactere rudiore, qualis ad Phoenicium proxime accedebat, exarato, ſaltem non ſatis curate deſcripto, nec emendato, addo etiam, nec ſignis vocalium inſtructo: quod ſono verborum & ſimilitudine literarum ſaepe numero decepti ſint: quod in gratiam contribulium ſaepe paraphraſtas agant, non interpretes: denique quod verſio illa multis modis corrupta & interpolata ad noſtras manus devenerit; (*b*) & vera lectio ejus in innumeris locis nobis adhuc ſit incognita & iniquitate temporum inviſa. Contra Hieronymus τ͂ο͂ vitia ſectetur & notiones vocum ab Judaeis, & quis neget ab Arabibus acceptas, paſſim verſionibus ſuis adſpergat, non fauſta ſemper Minerva, nec Hebraicae linguae periſſimus fuerit: rurſus Aquila nimis literam premat, eoque nomine differat a verſionibus antea laudatis.

Vel

(*a*) Novi quidem Cl. Kennicottum multis argumentis contendere quod paraphraſes Chaldaicae corruptae ſint in gratiam ante corrupti textus Hebraici. Sed haec criminatio praecipue earum editores ſpectat, textumque Hebraicum reſpicit, qualis habetur in libris impreſſis, non in MSS. de quibus hic agitur. vid. *The ſtate of the printed text* Diſſ. II, c. 2.

(*b*) Conf. Jo. Ern. Grabe Diſſ. *de variis vitiis* LXX. *interp.* Oxon. 1710. Quod autem verſio ea olim magis cum textu Hebraico qualem eum nunc habemus, convenerit, ex quorundam Patrum qui ante Origenem vixerunt, qualis eſt Juſtinus Martyr, allegationibus conficitur. Exempla dabit Cl. Stroth in *Repertorio für Bibliſche und morgenländiſche litteratur* part. II. pag. 66. ſeq.

Vel ſic tamen Noſter certus victoriae, ovans & ſibi plaudens, ſubtexit: *Neque vero ego introſpicio, argumentationi noſtrae quid verum poſſit reſponderi: Hebraicorum codicum de re aliqua una concordia tum levis eſt auctoritatis, cum de eadem re novi codices cum novis concordant, a veteribus diſcrepant. Atqui de multis literis conſonis novi codices cum novis concordant, a veteribus diſcrepant. Ergo* &c.

Quid ad hoc argumentum, a Capello jam in medium allatum, reſponderit Buxtorſius, noſtra parum refert, & plenius rectiusque cognoſces ex *Anticrit.* part. I. capp. 7. 8. 9. quam ex Hubigantii verbis. Hoc monere adtinet, ſi *parum ſapienter* in hoc argumento refutando verſatus ſit Buxtorſius, ut obſervat in progreſſu, vel nimius in hodierni textus lectione tuenda, qua de re nunc non diſputo, haud magis ſapienter eum illud a Capello ſuo mutuo accepiſſe. Nititur enim hypotheſi, ſi non falſa, ſaltem nondum probata. Probari quippe antea debebat, veteres codices, ſi revera a noſtris tantopere diſcreparunt, (*c*) & hos praeſertim quos adhibuerunt interpretes ſupra memorati, magis correctos melioreſque fuiſſe, quam ſunt noſtri: aut deſcriptores eorum magis errore vacaſſe quam hi qui noſtros deſcripſerunt. Cujus rei contrarium vel hinc manifeſtum eſt, quod verſiones in locis difficilioribus nos haud raro deſtituant: quin ſaepe iisdem erroribus patrocinentur qui noſtris in codicibus & editionibus ſunt pervulgati. (*d*)

Porro, qui de differentia noſtrorum codicum a veteribus judicium vult interponere, is horum & illorum codicum lectionem probe cognitam habere debet ac perſpectam. Jam vero Hubigantius nec lectionem veterum codicum probe perſpectam habere poteſt nec recentiorum. Non *veterum*, quia nusquam extant, niſi in quibusdam fragmentis, non ſane omni exceptione majoribus; et vero ex verſionibus ad contextum argumentari, etſi me Judice in multis caſibus liceat, tamen nemo neſcit, quam ſit difficile, quam periculoſae aleae plenum: maxime cum verſionum praecipua dos ſit, non verbum ex verbo reddere, ſed ſententiam: & verſiones, quas memorat Noſter, ſua fata habuerint, nec ea puritate ad nos devenerint, qua ab auctoribus ſunt profectae, neque ſibi conſtent, aut inter ſe conveniant. Quae quidem verſionum veterum varietates ſi pro totidem variis lectionibus haberi debent, quam varius olim fuit codex Hebraicus! quam vaga & fluxa ejus lectio! Sed hac de re infra, cum devenerimus ad tertium fontem emendationis, codicibus noſtris impertiendae, ad cap. III. Art. III. Quam feliciter autem Noſter in eruendis & adplicandis his variis lectionibus verſatus ſit, ejus rei documenta nobis occurrent capite ſequenti.

Ne-

(*c*) Hoc non immerito in dubium vocatur a quibusdam. Sane vero cum hodierni codices nonnulli haud paucas lectiones ſuffragio ſuo confirment. quas prae ſe ferunt verſiones antiquae, uti affirmavit & exemplis comprobavit Cl. Kennicottus Diſſ. I. & II. reprobat autem *Maſora*, ea res anſam dedit paradoxae Cl. Tychſenii ſententiae, quam propoſuit in *Tentamine de variis codicum Hebraicor. generibus*, videlicet codices eos a non Judaeis fuiſſe deſcriptos, & ad verſiones veteres conformatos.

(*d*) Vid. v. c. Exod. XVII. 16. Jeſ. LII. 8,

Neque magis *recentiorum*, vel *novorum*, ut vocat, codicum qui nunc existunt, lectionem cognitam habere potest noster Aristarchus, quia paucissimos inspexit, constatque paucissimos, nec omnes accurate esse collatos: & spes haud vana est fore, ut ex caeterorum sedulo & diligenti examine, nostrorum codicum a veteribus vera & comprobata, non apparens vel vitio creata differentia magis magisque removeatur.

Sed efficiet Noster cum Morino, ut lectionis hodiernae auctoritas, consensu nostrorum codicum firmata, uno quasi nisu confracta, labatur, abeatque in auras! Statuerat Buxtorfius, *si qua esset versionum veterum cum hodierno contextu differentia; eam fuisse natam ex interpretum veterum ipsis erroribus, non autem ab ipsa codicum varietate aut ab ulla veterum cum novis discordia*, (qua in re procul dubio modum excessit;) Atque hoc ut conficeret, Lud. Capellum, adversarium suum, urserat interrogando (non sane prosus absurde) *quonam pacto fieri potuisset, ut Hebraei codices, postquam olim multis modis fuissent dissimiles, postea tam similes quam nunc sunt, evasissent; praesertim cum factae mutationis nulla memoria extet?*

Ad hanc igitur quaestionem ut respondeat Hubigantius & Capello laboranti opem ferat, observat cum Morino atque docet. (*e*) *Judaeos illud ipsum indocto silentio praeternisisse; ex quorum libris haec tantum eruere liceat: Postquam Judaei rem punctariam excogitassent, cujus ope Hebraici codices, seu dictantis ab ore facile describerentur aut emendarentur, seu in Synagogis sine punctis expedite legerentur, tum ab ipsis exscribendorum codicum curam fuisse assumtam. Deinde codices nuper descriptos ab Judaeis magistris fuisse adprobatos: eoque factum fuisse, ut florescentibus novis codicibus fuerint veteres neglecti atque despecti. Etenim novos codices magistri Judaei non modo suo suffragio & sua auctoritate muniebant, sed praeterea gravibus poenis sanciebant, ne quis domi ullum codicem asservaret, qui mendose fuisset descriptus. Et mendose descriptus ille codex censebatur, qui cum novis codicibus non consentiret. Itaque vetusti codices, si qui tum superessent, quoniam novum describendi morem non referebant omnes fuerunt repudiati: iidemque sive lacerati, sive combusti, seu humo sepulti, senatu sic volente, jacuere. Haec omnia didicerat ex Rab. Judaeorum libris Joan. Morinus.* (*) Libros omnes suis non similes, *inquit*, ut profanos condemnarunt; qua sententia factum est, ut uno aut altero seculo omnes libri antiqui perirent, Judaeis omnibus certatim ad Masoreticos, ut castigatiores, concurrentibus, atque ab eorum exemplaribus sua describentibus.

Hic Rhodus, hic saltus! Quam vellem vero ut Morinus haec effata sua aliquo testimonio idoneo confirmasset! Sed non erat ea Jo. Morini in scriptis Judaeorum peritia & exercitatio, ut tale quid ab ipso expectem: quem in Judaeorum testimoniis intelligendis & recte interpretandis adeo non peritum, aut fidelem fuisse constat, ut ea propter censuras sibi perquam saepe contraxerit Muisii, Hottingeri, Buxtorfii & aliorum: quarum nonullas ipse agnoscit, cum alibi, tum in epistola quadam ad Buxtorfium filium data. (*f*)

Scio

(*e*) A 15. 16. B 8. 9. C. 6. 7.

(*) *Diatribe Elenctica pag.* 92.

(*f*) Hanc vide in epistolis quae sub titulo *Antiquitatum Ecclesiae Orientalis* prodierunt Londini 1682. pag. 349. Confer etiam Morini vitam his epistolis praemissam.

Scio autem quid fraudi fuerit Morino, vel quo potius fuco ad faciendum glaucoma utatur. Judaei Talmudiſtae hic illic regulas condiderunt in deſcribendis Hebraeis codicibus obſervandas. Has collegit & volumini legis in uſum contribulium deſcribendo adplicavit R. Moſes Maimonides vulgo Aegyptius dictus, in *Hilchoth ſepher thora*, qui tractatus extat part. I. lib. II. operis *Jad Chazaka*. In eo paſſim dicitur codicem mendoſe deſcriptum *domi non eſſe ſervandum, ſed ſepeliendum.* (g) Sed quod addit Morinus, *mendoſe deſcriptum eum codicem cenſeri qui cum novis codicibus non conſentiret*, id vero falſiſſimum eſt. Contra ea adparet, cum ex eodem tractatu Maimonidis, (h) tum ex aliis ejusdem tractatibus quae habentur ibidem, & aliorum Judaeorum teſtimoniis, quae collegit Wolfius *Bibl. Heb.* Part. II. ſect. 11. pag. 189 293. codices Judaeorum emendari & corrigi debuiſſe ad aliquod exemplar vetuſtum, cujusmodi eos hoc fine habuiſſe in Babylonia, Palaeſtina, Hiſpania, Aegypto & reliquo Oriente, tam certo ex his auctoribus conſtat, ut etiam ſuis quodque nominibus diſtinxerint. Et quod ſpeciatim ad Maimonidem adtinet, adparet ex cap. x. regulas quas tradit in deſcribendis legis voluminibus obſervandas, ni rejicula fiant & ſepelienda ſint, potius formam ſpectare, quam materiam. Nihil vero ſive apud Maimonidem, ſive apud alios alicujus auctoritatis ſcriptores Judaeos de ſenatu aut communi quodam Ariſtarcho ad cujus ſuffragium & auctoritatem codices corrigerentur: (i) oportuiſſet enim ejusmodi ſenatum etiam in remotiſſimis regionibus (k) haberi, non ſolum apud *Rabbanitas*, verum & apud *Karaeos!*

Jam quis non miretur Morini audaciam, ejusmodi aſſertum in publicum protrudentis, ſine teſte, aut alia ratione probabili? vel noſtri critici accuſet facilitatem, qui ut vara vibiam, ſic errantem ſequitur? Sane vero Capellus, quum Buxtorfio ſciſcitanti, quonam pacto fieri potuerit, *ut codices Hebraici*, etiam qui ex remotiſſimis oris adferuntur, *poſtquam olim fuiſſent multis modis diſſimiles, poſtea evaſiſſent tam ſimiles quam nunc ſunt, cum factae* (tam univerſalis) *mutationis nulla memoria extet*, nihil reſpondere maluit & rem ſilentio involvere, quam ſoli urenti nebulam objicere cito diſparituram, & conſcientiam malae cauſae, & ſuam animi probitatem demonſtravit. Atque idem ſi feciſſet Noſter, cauſae ſuae melius conſuluiſſet, quam nunc, cum vadimonium deſerit, ubi ad probationem argumenti deventum eſt, in quo cardo rei potiſſimum vertitur, & quo ſtante, noſtrorum codicum auctoritas omnis vacillat caditque.

Me-

(g) Conf. cap. VII. §. 12. X §. 3.
(h) Cap. VII. §. 2. 12. VIII. §. 4.

(i) Dicit quidem Maimonides in *Hilchot Sepher thora* cap. VII. §. 2. exemplar regis corrigendum fuiſſe ex libro quod in atrio ſervabatur, *ſecundum os* i. e. juſſu *Synedrii magni*: Sed non ſpero quenquam tam ineptum tamque cerebro vacuum futurum eſſe, ut ex hoc dicto Maimonidis aliorumque Judaeorum, quo auctoritatem regum deprimere et Synedrio obnoxiam facere ſtudent, aliquid in contrarium elicere velit.

(k) v. c. in regno Sinenſi, in quo jam inde ab antiquiſſima memoria Judaeos extitiſſe qui codices MSS habebant, nos haud ita pridem docuit Gabr. Brotier in commentatione quadam de Judaeis Sinenſibus, cujus argumentum vide apud Cl. Michaelis in *Orient. Bibl.* part. V. p. 73. ſeq

Memini quidem Morinum in *Exercitationibus Biblicis* lib. I. exerc. 1. cap. 6. ex quorundam recentiorum Judaeorum verbis obtorto collo & perquam violenter ad suffragationem deductis, probare velle, Judaeos ad annum Christi millesimum universos codices depravare potuisse, indeque alicubi concludere: ergo revera depravasse. Sed vix scio, an usquam suam in dijudicandis Judaeorum testimoniis infantiam aliquo indicio manifestiore prodiderit, quam ipso illo capite. Scilicet, si eum audias, *nonnulli Judaei* (serioris aevi, traditionum promachi, & suarum rerum jactatores inepti,) *contendunt Synedrium magnum*, (quod jam diu ante desierat) *durasse usque ad Talmudis collectionem, quae annum* 680. *non praecessit. Igitur ad hoc usque tempus Judaei unico decreto codices suos omnes depravare potuerunt. Post Talmudis collectionem illud Synedrium in Babylonia instauratum fuit, Pumbedithae, Sorae, Nehardeae, in quibus locis scholarum magistri, synagorum rectores & captivitatis principes Synedrii M. vice fungebantur. Eos consulebant Judaei per universum orbem dispersi, teste auctore libri Juchasin. Ista consuetudo observata fuit usque ad annum Christi* 990. *Itaque Senatus ejusmodi* αὐτοκρατορικὸς *ad annum salutis millesimum omnes Judaeorum libros depravare potuit.*

Finem scribendi non invenirem, si quae isto capite dicuntur omnia & singula excutere, & ad examen vocare vellem. Quot & quanta vero hic non supponuntur quae erant probanda! cujusmodi est illud, quod Judaei isti in re ejusmodi, ubi non obscura fraudis & partium studii est suspicio, atque ubi contrariis suismet & aliorum testimoniis, (*l*) erroris arguuntur, testimonium ferre idoneum potuerint. Ne nunc dicam, quod omnes norunt, Judaeorum historiam postquam patria expulsi sunt, & in primis hanc partem ejus, multis nugis & fabulis refertam esse. Esto etiam, horum auctorum explorata esse omnia, quae de Synedriis dicuntur. Nego vel verbulum in iis haberi, quod rei de qua hic agitur, suspicionem faciat. Et quis credat Judaeos quaquaversum per totum terrarum orbem dispersos in re tanti momenti voluisse, aut potuisse umbraticis ejusmodi Synedriis obedire, qualia in Palaestina & Babylonia ex Caesarum aliorumque principum indultu ipsis forte fortuna concedebantur, quibusque non opus erat, postquam calculus astronomicus ad festorum & noviluniorum observationem apud ipsos semel erat constitutus? Atque, ut plura non addam, (*m*) quis ferat sic arguentem: *Judaei codices suos depravare potuerunt, ergo reapse depravarunt?* quando ipso docente Morino ibid. lib. I. cap. 3. & 4. quidem antiqui patres Ecclesiae illam sententiam amplexi sunt, Judaeos in odium Christianorum codices corrupisse; sed tamen doctores Christiani bene multi, Patres insecuti, eam sententiam improbarunt & confutarunt: videlicet meliora edocti & Hebraicae linguae gnari.

A R-

(*l*) Testimonia haec vide apud Seldenum *De Synedr.* lib. II. cap. xv. §. 10. & cap. xvi. §. 10.

(*m*) Quae videri possunt apud Sim. de Muis in *Assertione Hebr. verit. altera* pag. 14. seq.

AD ARTICULUM III.

Hodierni Hebraici codices an fuerint accurate descripti; an Masora esse potuerit codicum emendatrix.

Hactenus demonstrare conatus erat Criticus noster codices qui hodie extant haud multae auctoritatis esse, primo quia non antiqui sunt, Art. I. secundo quia non consormes veteribus, Art. II. Nunc tertium arietem admovet, ostensurus, si fieri possit, hoc Art. III. eos non esse accurate descriptos. Hoc nomine docet (*n*) „ editores codicis Hebraici, in qui- „ bus praecipuus ipsi est Everh. van der Hoogt, ejus rei contrarium pro ex- „ plorato habuisse, cum quia plurimum crediderint Judaeis hoc asserentibus, „ eosque existimaverint mirifica doctrina ad id instructos fuisse, tum quia „ hoc praestari potuisse putarint opera Masorae, quae sit sepimentum legis. „ Utrumque tamen silentio praeteriri ab Ecclesiae veteris scriptoribus, & „ recte: postquam enim lux Evangelii coorta sit, Judaeos recentiores his tra- „ ditionibus, & fictis Masorae miraculis, ad laudem suae gentis abusos esse, „ & Christianis strenue imposuisse; qui tamen Christiani meliora doceri po- „ tuissent, si non aliquorum recentiorum de faece Judaeorum recoctas fabu- „ las, sed aliorum Judaeorum eorumque sapientium libros Chaldaice scrip- „ tos legissent, quo facto animadvertissent, Judaeos, ut quisque eorum sa- „ na mente praeditus erat, ita maxime Masorethas & ipsorum opus vitupe- „ rasse. „ Quem in finem dein testimonia Judae Levitae, auctoris libri *Cosri*, & Ephodaei, prout ea citaverat Morinus *Exerc. Sam.* IV. pag. 345. & *Exerc. Bibl.* pag. 422. 423. (*o*) bona fide huc transcribit, ac si hi auctores Masorethas vituperassent; quod tamen secus est, ut in progressu videbimus.

Ne quid dicam de silentio scriptorum Ecclesiae veteris, quod procul dubio ex eorum in rebus Judaicis ignorantia & Masorae, si forte ipsis innotuit, concisis formulis & dialecti difficultate derivandum est, juvat tibi, Lector, antequam ad alia pedem promoveam, juvat, inquam, illum locum Judae Levitae, qui extat in *Cosri* part. III. §. 31. fin. & §. 32. init. etsi ad propositum haud multum faciat, tamen integrum repraesentare & tuo judicio subjicere, quo horum disputatorum gentile vitium, imperitiam Hebraismi & in allegandis auctorum testimoniis sublestam fidem, novo aliquo specimine (*p*) cognoscas. Quae laudat Hubigantius, verba sunt Judaei, qui tractatu illo in colloquium deducitur cum rege Cosar, Judaicam religionem

(*n*) A. 18-23. B 9-12. C. 7-9.

(*o*) Adde Jo. Morini epistolam ad Jo. Buxtorfium filium quae est numero LXX. in *Antiquitatibus Ecclesiae orientalis* pag. 358. seq. & ad Lud. Capellum quae reperitur num. LXXII. ibid.

(*p*) Alia exempla dedit de Muis in *Assertione Heb. verit.* pag. 139. seq. et appendice ad pag. 147. seq. atque alibi.

nem tandem amplexuro. Huic ut demonstretur numerationem literarum & scriptiones extraordinarias ab Esra & Viris Synagogae magnae acceptas & Ecclesiae traditas esse, observatur §. 31. operam admirabilem & plane stupendam, quin imo divinam, esse punctationem, accentuationem & Masoram, utpote qua non modo versus, sed vel singulae literae numeratae sint. Verba Judaei sunt ista: ומה תחשוב על אשר תקנו המקרא בפסוקים תחלה ואחר כן בנקוד ואחר כן במסורות על שמירת המלא והחסר עד אשר מנו אותיותיה וכררו כי ויו דגחון חצי התורה ושמירת כל נכרי מקמץ ופתח וצרי וסגול יוצא מן ההקשה התראה שמעשיהם ביה לריק ולבטלה או תשתדלות בדברי חובה: Quae vertimus ad vim vocum: *Ecquid censes de eo quod ordinarunt textum scripturae per versus primo, & deinde per punctationem, tum postea per Masoram, ad observationem vocum plene & defective scribendarum; eo usque ut numeraverint ejus literas & notaverint quod Vau in* גחון (Levit. XI. 42. Respicit locum in Kiddufchin fol. 30. col. 1.) *sit media Pentateuchi litera; & de observatione omnis scriptionis peregrinae de kamets, patach & tseri & saegol, cum praeter regulam ordinariam scribuntur. Num videntur tibi labores eorum in his vani & frustranei fuisse; an vero potius occupatio circa res debitas ac necessarias?* Nota, quod חובה *necessarium* vel *debitum* significet ad quod quis obligatus est, & apud Talmudicos opponatur τῷ רשות quod *liberum & cujusque arbitrio est permissum.* Sic זבחי חובה sunt *sacrificia debita*, ad quae quis obligatus est, & זבחי רשות *libera.* vid. Siphra *fol.* 20. 2. & ita in aliis casibus passim. Atque ne dubites, hanc esse verborum sententiam quam diximus, en tibi quae respondet Cosri paragrapho sequenti 32. אמר הכוזרי אבל התשדלות בדבר חובה עם שמירת תורה שלא יהיה דרך לשנותה׃ *Respondet Cosri, certe occupatio fuit circa rem utilem & necessariam, conjuncta cum custodia legis, ne ulla ratione ea mutari posset*; cujus asserti mox in sequentibus redduntur causae. (*q*) Confer jam quae habet Morinus locc. citt. & judica. Neque in allegando altero Ephodaei loco rectius versatus est Noster. Integrum nec mutilatum vide apud Hotting. *Thes. Phil.* pag 410. (*r*)

His praemissis, ad ipsam accedit Masoram, traditurus eam nec esse potuisse *codicum emendatricem*, nec *sepem legis*, nec *concordantiarum* vicem praestare, nec ipsis Judaeis potuisse utilem esse; & post generalem divisionem ejus, non sane prorsus adaequatam, quid frugis spondeat, tandem exponit. (*s*) *Masora duplex est, antiqua & nova. Masora antiqua initium longe antea sumsit, quam essent puncta vocalia. Ea in notis quibusdam brevibus tota consistit, quas* Keri & Cetib *vocant. — Masora nova in magnam dividitur & parvam. Parva magnam summatim continet & Bibliorum in quorundam marginibus, per compendia quaedam, seu abbreviaturas, descripta legitur. — Per Masoram novam docemur quot sint sectiones, versus,* &c. Mirum videri & quaeri poterat, cum hu-

(*q*) H vide apud Buxtorfium *de Punctor. orig. & antiq.* pag. 31.
(*r*) Conf etiam de Muis *Censuram in Morini Exerc. IV.* p. 158. et in *Castigatione Animadversionum Jo. Morini* VI. pag. 41.
(*s*) A. 23. 24. B. 12. C. 9.

hujus Masorae novae, tanquam operis non nudius tertius demum suscepti, mentio fiat in Talmude Babylonico, & tractatu quidem Kiddufchin, loco ante citato, (*t*) Talmud vero Babylonicum, ex communi Judaeorum & Christianorum computo & ipsius Morini consensu, compilatum sit seculo VI, ut vidimus ad Art. I. sub finem, qui scire potuerit, hanc Masorae partem tam novam esse & illa posteriorem?

Sed hoc habet. Sequitur dein ipsius Masorae quaedam descriptio ad mentem Morini maximam partem concepta, (*u*) qua occasione opus istud Masorethicum passim omnium derididiculo exponitur. Huc pertinet, (*x*) *quod doceamur per Masoram quot sacris in codicibus sint sectiones, quot versus, sive sectiones minores. Quarum rerum numerum Masora notet literis Hebraicis ita conjunctis, ut aliquod vocabulum conficiant quod sacri codicis certo in loco esse reperiatur; quasi eos numeros eadem ipsa vocabula aenigmate adumbrassent. Sic in fine Genesis Masora docet esse in Genesi versus* 91. *quem numerum duabus literis* צא *notat quae significant* exi; *quod vocabulum habetur Gen.* VIII. 16. *eo ut lector intelligat, cum Deus superstiti ex diluvio Noe diceret*, exi (ex arca) *Deum aenigmate adumbrasse fore olim in libro Genesis versus* צא, *sive* 91. Obiter moneo Masorethas tam stultos & cerebro vacuos non esse, ut hoc credant, aut aliis velint persuadere; sed morem Judaeis in usum receptum esse ad memoriam juvandam. Multo enim rectius hos numeros, hoc subsidio, teneri oportebat, quam si, aut voces quas literae numerales forte fortuna efficiebant, nuspiam in sacro codice legerentur, aut numeri solis suis nominibus exprimerentur. Quis autem fando accepit, in Genesi non nisi 91. versus esse! Nempe eum numerum Masora finalis adsignavit sectionibus *clausis* & *apertis*. Versuum vero numerantur 1534.

Pergit ibidem: *Deinde per Masoram docemur, quoties hoc aut illud vocabulum sacro in codice legatur omnibus suis* אהוי *literis instructum; quoties earum aliqua, aut aliquibus destitutum — quoties hoc vel illud verbum, rem talem vel talem cum significat, scriptum sit hoc vel illo modo, vel punctatum; — quot versus literam talem incipientes habeant, quot eandem medii, quot denique eandem desinentes — quot versus numerum verborum talem vel talem habeant — negationem* לא *quot versus solitariam habeant, quot contra eandem conjunctione Vau comitatam - - quot in sacris libris sint verba, quot in quibusdam literae, quoties quaedam verba simul juncta recurrant - - quot sint vacua intervalla quibus aliquid desiderari significetur & sententiam relinqui suspensam et inchoatam — quot sint literae majores, minores, suspensae, inversae - - quoties literae finales in tota veteri lege legantur.* Atque ut absurditatem instituti in oculis mentibusque omnium defigat, observat, (*y*) *Si qui sint qui ad eum modum editiones librorum T. Livii construendas susciperent, a proposito fine quam aberrarent & quam desiperent, neminem esse qui non intelligat.*

Quam-

(*t*) Vid. pag. 10.
(*u*) *Exerc. Sam.* IV. c. VII. et *Exerc. Bibl.* lib. II. *exerc.* V. VI. 11.
(*x*) A. 25. B. 15. C. 10.
(*y*) A. 27. 28. B. 14. C. 10. 11.

Quamquam de usu Masorae quae nostris codicibus adspergitur, quod ad conservandam sacri codicis integritatem adtinet, non admodum magnifice sentio, ut paulo inferius patebit, impetrare tamen a me non possum, ut auctores ejus ob id genus observationes, albis dentibus deridendos propinem. Neque enim si quid a nostris moribus, aut nostro ingenio alienum est, id illico relegandum ad Anticyras. Deinde, licet eorum quae a majoribus constituta sunt, omnium non possit reddi ratio, vel sic tamen existimo quae hactenus ab Hubigantio recensita sunt tanquam ridicula, pleraque non modo sic satis excusari & defendi posse, sed etiam usu suo non caruisse: si nempe morem apud alios receptum, si naturam scriptionis Hebraicae & modum adspiciamus quo veteres codices vel descripti sunt, vel in plura exempla derivati. De quo argumento etiamsi ampliora spatia requirat, absolvam tamen pro instituti mei ratione breviter.

Quicquid sit de veterum στίχοις, de quibus post Salmasium in *Prolegomenis* ad *Solinum* aliosque videri potest Balth. Stolbergius *Exercitationum Linguae Graecae* XI. pag. 409. seqq. patet ex auctorum veterum testimoniis & codicum exemplis quae producunt auctores citati, habetque Montefalconius *Palaeogr. Graec.* lib. I. cap. 4. libros vetustissimos passim ita exaratos esse, ut vel in commata, vel periodos, vel multo minora segmenta inciderentur. Horum segmentorum, vel si mavis στίχων numerum ipsi librorum auctores nonnunquam inibant, & ad calcem adscribebant. Sic Fl. Josephus sub finem ἀρχαιολογίας in XX. libris istius operis reperiri notat *ἓξ μυριάδας στίχων versuum myriades sex.* Plerumque tamen hoc fiebat a librariis, vel Grammaticis. Alii hunc numerum in peculiares tabulas referebant, ut Callimachus cujus πίνακας memorat Laërtius lib. VIII. n. 86. & de quo plus vice simplici Athenaeus. Finis instituti erat, ut hoc modo de magnitudine librorum judicium ferri, ut foetus spurii & suppositiții a genuinis distingui, atque ut intelligi posset, an descriptores similitudine vocum aut literarum initialium decepti στίχοι nonnullos omiserint, vel etiam laciniam panno cetero adsuerint. Christiani veteres non modo circa alios, sed etiam circa libros Novi & Veteris testamenti, eadem accuratione & industria usi sunt. Talis fuit Euthalii Sulcensis circa Actus Apostolicos & Epistolas plerasque, nec non Nicephori Constantinopolitani, cui versus numerati leguntur hoc modo: Γένεσις στίχοι ατ. Ἔξοδος στίχοι βω. Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον στίχοι βφ. Τὸ Μάρκου στίχοι β. & sic in ceteris. Similiter in vetere quodam codice bombycino Bibliothecae Regiae Parisiensis n. 1888. qui est Catena in Heptateuchum, observante Montefalconio, ab initio, versiculorum numerus reponitur his verbis: ἔχει ἡ βίβλος τῆς γενέσεως στίχους δτν.

Sacrum Hebraeum codicem ab antiquissima memoria in versus licet alios aliosque, (*a*) vel segmenta minora divisum esse, dubitare nos non sinunt ora-

(*a*) Versus hi olim erant multo breviores, et, uti fas est credere, unam solum modo sententiam complectebantur. Labente autem aevo plures id genus sententiae eodem pertinentes et

orationis indoles & natura, et Christianorum juxta & Judaeorum testimonium. Cum itaque Judaei Masorethae horum versuum numerum sibi ineundum putarunt, ecquid fecerunt aliud, quam quod ipsi nonunquam auctores et librarii plerique, apud varias gentes, cum circa alios, tum circa libros veteris & novi testamenti, nec sine gravi causa observarunt? Quis neget haud exiguum in describendo aliquo auctore ejusque contextu accurate perlustrando et conferendo praesidium habere, aut saltem laboris quoddam compendium esse, si quis norit quot versibus vel incisis ejus constet oratio, tum denique *quot versus literam talem vel talem incipientes habeant*? qua postrema accuratione Hebraeorum librarii Graecos et Latinos certe superarunt. Poterat sane descriptor hoc subsidio instructus facile animadvertere, quos versus forte omiserat similitudine literarum initialium deceptus, vel praeter rationem geminaverat

Sed vero, *numerum verborum* sibi definiendum sumserunt Masorethae. Ita Noster. Neque hujus curae sacris libris impertitae poenituit Christianos. Lambecius *Bibliothecae Vindob.* lib. III. pag. 47. codicis meminit IV. Evangeliorum Graeci, qui in fine singulorum Evangelistarum, non tantum numerum τ̃ στίχων, sed & ῥημάτων habeat annexum. Instat: Masorethas *quot versus numerum verborum talem vel talem habeant*, *nonnunquam notasse*. Respondeo, versus sacri codicis in nostris codicibus non eodem semper numero vocum absolvi, alios perbreves esse, alios contra longiores; itaque operae pretium visum esse Masorethis hanc nonnullorum a ceteris differentiam observare. Adde jam, fieri potuisse, ut nonnulli codices alii hos versus similesque in binas aut plures partes diviserint (quemadmodum olim sacer codex, apud nonnullos Judaeos in multo breviora segmenta fuit distinctus, qua de re dubitare nos non sinunt quorundam magistrorum testimonia quae extant in Kiddufchin fol. 30. col. I. quo in loco verba Exod. XIX. 10. in Occidente divisa dicuntur in tres partes) ecquid huic observationi inest vitii?

Quod ad ceteras Masoretharum observationes adtinet, etsi earum promiscue omnium causam in me suscipere non velim, est tamen unde sic satis possint excusari: si recorderis Masoram non eodem tempore, neque ab iisdem auctoriqus profectam esse, neque adeo, ut nunc sese habet, ita ex auctorum manibus prodiisse: vel totam quantam codicibus nostris adjectam esse. Alia v. c. Grammaticis deberi, alia quibusdam sciolis recentioris aevi. Fac etiam, de lectionibus sacri codicis nonnullis disputatum esse in scholis, ut mos ferebat, atque

et aliquam relationem inter se habentes in unum comma contractae sunt. Haec commata numerarunt Masorethae; ita quidem, ut *priores* Masorethae breviora & hinc plura constituerent, *posteriores* vero longiora et ei propter pauciora. Cum postrema haec constitutio commatum non fausta semper Minerva suscepta sit, & infelicior saepe eorum per accentus divisio, optandum fuisset, ut editores V. T. huc animum advertissent, et contextum Hebraicum vel saltem libros poeticos ita in lucem edidissent, uti sunt natura sua in versus vel στίχους et sententias minores divisi; quo modo multorum dictorum vera ratio et indoles et sententiarum inter se invicem relatio, vel ἀκολουθία, quin imo, vis et acumen longe rectius cognoscerentur, quam nunc solet.

atque facili negotio intelliges v. gr. eorum obſervationem de verbis quibusdam ſimul junctis, quorum numerum & locum Maſora integra nec mutilata procul dubio definivit; nec non de negationis particula לא *quot verſus eam ſolitariam habeant, quot contra eandem conjunctione vav comitatam.* Quis autem neget fieri potuiſſe, ut eſſent nonnulli qui, vel praeeunte Chaldaeo interprete, vel alia de cauſa ſic ſatis probabili hanc conjunctionem particulae לא praemittendam putarent? quam in ſententiam nos ducit celebrata Maſoretis עיטור סופרים, *ablatio ſcribarum.*

De *vacuis intervallis* quae hinc inde in verſibus deprehenduntur, nolim alicui in mentem veniat, quod ſtatuit Noſter, Maſorethas ſuis notis ſignificare, *his intervallis aliquid deſiderari et ſententiam relinqui ſuſpenſam et inchoatam*, huc referens infra, (*b*) praeeunte Sam. codice & Graecis interpretibus, Gen. IV. 8. Nempe Maſora parva ad Gen. I. I. et XXXV. 21. nonnulla obſervat interſtitia quae hic illic in verſibus deprehenduntur, (פסקין vocant Judaei) eorumque numerum ad 25. te 28. reducit. Finis obſervationis eſt, notare hiatum in verbis qui forte fortuna in quibusdam codicibus (*c*) reperiebatur, non hiatum in ſenſu. Atque ut hoc intelligatur, teneri velim, in locis ceteris quae praeter Gen. IV. 8. a Maſorethis huc referuntur, ſenſum eodem modo procedentem et bene conſtitutum deprehendi: confer Deut. II. 8. Joſ. IV. 1. VIII. 24. Judic. II. I. I Sam. XIV. 19. II. Sam. V. 2. aliaque id genus, quae omnium conſenſu ad פסקא transferuntur. Unde apparet quam parum ex hac Maſoretharum obſervatione lucrentur, qui Gen. IV. 8. lacunam ſtatuunt: (*d*) ut quam oportuiſſet & in aliis locis reperiri, in quibus, compendii cauſa, omittitur quod dictum vel factum eſſe clariſſimis verbis e ſequentibus colligi poteſt. vid. Gen. III. 22. 23. Jon. II. II. Pſalm. LIX. I.

Maſora quae literas *majores*, *minores*, *ſuſpenſas*, *inverſas*, aliasque extraordinarias notat, quas poſtremas deſcriptorum curioſa induſtria aliter pinxit atque ceteras, recentioris originis eſt, et aetate ſua infra illam ſubſiſtit. Neque vel ſic tamen praeter rationem ſuſcepta eſt, vel uſu ſuo caruit. Quod ſi enim ſupponas, literas illas extra ordinem pictas a privatis quibusdam veterum codicum poſſeſſoribus in memoriae ſubſidium adpictas eſſe, Maſorethas vero his notationibus ſuis, *quomodo Hebraei codices quos habebant, affecti eſſent notaſſe memoriaeque tradidiſſe*, ut fas eſt credere & ipſe Hubigantius ſupra de Keri et Ketibh obſervat; ecquid ad eorum accurationem deſiderari poteſt amplius?

Quod ſpeciatim ad literas *ſuſpenſas* adtinet, quatuor in locis obvias Jud. XVIII. 30. Job. XXXVIII. 13. 15. Pſalm LXXX. 14. has diximus ſupra; non in omnibus codicibus, praeſertim antiquioribus, ſic expreſſas reperiri. Originem earum derivamus a more antiquo Judaeorum, literas inter ſcribendum omiſſas eo loco ſuſpendentium ubi exarari debuerant. Quod cum putarent deſcripto- [illegible] res-

(*b*) A. 161. B. 81. C. 60.

(*c*) Hinc ſane R. Menachem de Lonzano in אור תורה fol. 2. col. 2. teſtatur in codicibus bonae notae, velut Hilleliano, Gen. IV. 8. non eſſe *Piſka.* verba ejus legi poſſunt apud Schwartzium *Exerc.* IV *de authentia textus Heb. Sam.* pag. 112.

(*d*) Cum Morino *Exerc. Sam.* III. cap. I. §. 4.

res nonulli destinato consilio & causa alicujus mysterii factum esse, eundem harum literarum situm studiose observarunt. Certe in tribus postremis locis suspensa est litera ע, atque videri poterat agi de hostibus Ecclesiae, quos Judaei nominant *septuaginta notiones mundi*. Numeri autem septuagenarii apud Judaeos character cum sit haec litera, quid vetat, quo minus cogitare potuerint Judaeorum scribae his locis et literis suspensis flagellari gentes quas diximus? Vel si hoc minus placeat, quis neget videri potuisse nonnullis, sensum horum locorum etiam absque his literis sic satis esse constitutum? (e) Quidquid sit, Masorethae, ne quid extraordinarium sine animadversione praetermitterent, has literas juxta cum caeteris extraordinariis in tabulas suas retulerunt.

Masora quae *literas finales* observat, etsi non antiqua sit, nec in veterum Judaeorum rationes referri debeat, tamen ad codices accurate describendos fuit apprime utilis. Admitte enim paulisper, quod me aliosque docuit usus, literas quasdam finales in libris antiquioribus ita saepe exarari, ut non, uti nunc apud Judaeos solent, infra regulam vel lineam extendantur, sed ut intra eam subsistant, intelliges quomodo v. c. *Chaph* finale cum *Daleth* medio vel initiali, *Mem* cum *Beth* aut *Samech*, *Nun* cum *Zain*, *Phe* cum *Thau* potuerint confundi. Adde jam, quod in columnis istis teretibus in quibus exarati sunt libri V. T. Hebraici, contra quam nunc fit, vocabula in fine lineae vel regulae posita sic inci dantur et decurtentur, ut pars eorum ad praecedentem, pars ad sequentem regulam referatur, atque facile perspicies quae causa fuerit hujus observationis, qua sine dubio voluerunt prohibere ne vocabulum ejusmodi dimidiatum facile pro integro vel toto haberetur, et vicissim.

Jam si quis has Masorethanum notas omnes ad nostrum modulum exigere velit & tanquam frivolas & ineptas una spongia delendas putet, ignoscat mihi non idem videri. Sunt enim monumenta accurationis Judaicae, e quibus patet qua scrupulosa industria in describendis & conferendis suis codicibus versati sint; habentque usum non exiguum in critica sacra. Quare tantum abest, ut Masoram totam quantam repudiandam esse censeam, ut potius credam optandum nobis esse, ut Masorae opus mitiorem fortunam esset expertum, atque ut in omnibus provinciis per quas Judaei quondam dispersi sunt, non absimilis opera ab ipsorum majoribus fuisset suscepta; quo facto futurum erat, ut plurimorum veterum codicum formam & habitum variasque lectiones felicius cognosceremus. Quod si quis autem Masorae in multis rebus otiosam subtilitatem & errores varios incuset, non intercedo quidem si lubet. Sed qui tute homo es, vis ne Judaeum hominem exire de homine? Aut si quae improbae sunt merces, anne tibi illico jactantur omnes?

Quare etiam illud simile quo Hubigantius institutum hoc Masorethanum ad T. Livii libros transfert et exagitat, non maximo cum judicio est selectum. Finge enim

(e) Sic fine visum est Anonymo cujus *Conjectura de literis in sacro codice suspensis* extat in *Symb. literar. Bremensibus* tom. I part. II. pag. I. seqq.

enim, quod res & ratio nos jubent statuere atque ipse Hubigantius in *sequentibus* fatetur, Masorethas his animadversionibus *Hebraei codices sua aetate quomodo affecti essent, voluisse notare memoriaeque tradere,* (*f*) quid quaeso in hoc eorum labore potest admodum reprehendi? Quis dubitet, si quis Grammaticorum veterum T. Livii codicem aliquem voluisset definire, et facere ne quis librarius in eo describendo cespitaret, eum non multum dissimili ratione fuisse instituturum? (*g*) nisi quod in Livio, quemadmodum in aliis Latinorum libris, observatio vocum plene & defective scriptarum, aliaque id genus Masorethanum notamina non possent usu venire. Unde simul apparet hoc simile haud parum claudicare.

Nec magis recte se habet quod in progressu inculcat: (*h*) *Masorethas codices suos tales reliquisse, quales acceperant, neque illis describendis artem criticam ullam adhibuisse.* Causam adjungens ejusmodi: *Neque vero etiam in Masora illa tanta quanta est, usquam reperies de Hebr. contextu in melius mutando, ullum judicium, rationemve censoriam. Ut frustra eam Masoram viri docti quidam sic habeant, ut codicum emendatricem.* Quorsum enim aliter spectant notae *Keri* et *Ketibh*? quorsum עיטור סופרים, aliaeque id genus observationes, licet non optimo judicio, nec semper ad rationem Grammaticam susceptae?

Quod vero addit, Masoram non esse *sepem legis*, (ita enim aliqui eam vocaverant, perperam ad Masoram transferentes quod Judaei de decretis Synagogae magnae dixerant) neque per eam fieri potuisse, *ut ne deinceps intrare in sacras paginas menda ulla possent*, (*i*) in eo nos habet facile consentientes. (*k*) Concedo etiam, quod multis verbis et argumentis demonstrare studet: (*l*) Masoram non *Concordantiarum* vicem praestare posse; quia non tota quanta, uti ab ipsis auctoribus profecta erat, in nostris codicibus extat; & qui eam textui adscripserunt, multis modis decurtarunt.

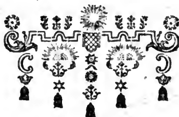
Quod si tamen inde colligit in Masora nihil opis esse ad codices bene describendos, et Masoram *scribis neque doctis neque indoctis* potuisse adjumento esse, sed *omnino inutilem*, (*m*) in eo insigniter fallitur, et modum excedit. Nemo enim negat, quod si quis voluerit, potuerit saltem in iis locis quos Masorethae definiunt, eorum praescriptum sequi, & lectionem a Masorethis traditam ad posteritatem transmittere; praesertim cum hi loci quos designant Masorethae, licet nec numeros capitum, nec versuum notent, tamen Judaeis scribis vulgo sint notissimi. Et vero hoc ita factum esse a Judaeis, et adhuc fieri, tam clare docet experientia, ut mirum sit, qui potuerit Hubigantius in animum inducere, ut hac de re dubitaret, et tam multis verbis dissereret.

Jam

(*f*) A. 29. B. 15. C. 11.
(*g*) Vid. supra pag. 21.
(*h*) A. 28. B. 14. C. 11.
(*i*) A. 30. 31. B. 15. 16. C. 11. 12.
(*k*) Docuit id ex professo Havemannus *in Hyle ex scriptis Judaeorum egesta*, quae commentatio habetur in *Symbolis Bremensibus* a C. Ikenio editis.
(*l*) A. 32 -- 37. B. 16. — 18. C. 13. 14.
(*m*) A. 37. 38. B. 19. C. 14. 15.

Jam si scire cupis, Lector, quorsum ista quae tanto opere & adparatu disputantur? *Uno verbo concludimus*: (sic vela contrahit (*n*) *quoniam hodiernorum Hebraicorum codicum bonitatis neminem habemus Judaeorum de schola testem idoneum, superest, ut, relicta Masora, relictis Judaeis, codicum suorum nimiis laudatoribus, editiones Bibliorum quae ad codicum fidem factae fuerunt, quaeque in manibus omnium sunt, penitus inspiciamus. Quod cum faciemus, ut constabit multa menda in suas editiones admisisse editores, ita planum fiet, editionis bonae parandae si qua adjumenta sunt, ea non ex hodiernis codicibus solis, sed aliunde etiam esse conquirenda.* Siccine igitur oportet, ut hi ipsi Judaei, quorum operam in sacrum codicem consumtam tot tamque variis modis minuerat ac depresserat Noster, nunc fidem suam interponant, ut nobis constet de nostrorum codicum bonitate? Siccine omnis disputatio haec magno verborum ambitu & per multas ambages suscepta, eo tetendit, ut doceremur, quod nemo negat, editiones nostras quae ad fidem codicum adornatae sunt, non esse sine mendis? Demens sim, si credam. Quod si enim hanc ipsam hujus capitis conclusionem cum his quae antecesserunt,(*o*) nec non cum sequentibus confero, non solum editiones, sed etiam codices nostri omnes mendis plurimis et quidem universalibus ab ipsis Judaeis de industria referti sunt, quos tollere non possis, nisi accedant praesidia alibi quaesita, hoc est, nisi accedat vel Samaritani codicis, vel veterum interpretum, et in his Vulgatae, vel alia his major auctoritas.

(*n*) A. 50. 51. B. 25. C. 19.
(*o*) A 16. B. 8. C. 6.

E X-

EXERCITATIO SECUNDA
AD
CAR. FR. HUBIGANTII
PROLEGOMENA
CAPUT SECUNDUM
QUOD INSCRIBITUR
Hebraicorum Bibliorum editiones quam ſint mendoſae.

POſtquam multis verbis docere ſategerat Hubigantius quomodo Judaeorum culpa et conſilio factum ſit, ut noſtri codices tam corrupti ſint, tamque multis et variis naevis et defectibus laborent, nunc, verſis velis et mutata diſputationis facie, evincere conatur, quod Judaei, ſi vel maxime voluiſſent, tamen per ignorantiam, et in Hebraiſmo recte intelligendo infantiam ſuam codices non potuerint accurate deſcribere.

Argumenta hujus rei profert numero tria, ad quae velut ad totidem capita refert cauſas et fontes, unde tanquam e Lerna manarit, ut prae ceteris omnibus librorum codicibus Hebraici ad nos tranſirent mendoſa facie.

I. Horum fontium primus eſt, quod *inferiore hac aetate, in qua omnes Hebraici, qui nunc extant, codices deſcripti fuerunt, Hebraicam linguam Judaei perpauci calluerint; ut neceſſe eſſet eorum codices ab iis ſcribis exarari, qui id, quod ſcriberent, parum intelligerent.* Quodque non ſolum ſcribae, ſed *Magiſtri ipſi ac Emendatores partim Hebraica in lingua infantes eſſent, partim etiam ita ſuſuperſtitioſi, ut, ſi quid prave poſitum viderent eſſe; id tollere non auderent, quoniam in ceteris, quos adirent, codicibus eandem ſorte pravitatem reperirent, quam vix ac ne vix quidem credebant eſſe poſſe pravitatem.*

II. Alter fons errorum quaeritur in natura, aut mavis ſcriptura vocum Hebraearum: *Hebraica pleraque verba conſtant vel paucis litteris, quia ſaepe vocales abſunt, vel fere ſimilibus. Ubi paucis conſtant, ſi forte in una peccavit librarius, non jam in una aut altera, in quibus non fuit erratum, ſatis ſigni eſt, quo mendum, quale ſit, deprehendatur. Quod non ita eſt in linguis Graeca & Latina. — Quod ſi Hebraica verba ſimilibus conſtant litteris, ex ea ſimilitudine naſci poſſunt quam plurimi ſcribendi errores; ex ſimilitudine autem non tantum ſcribendi, ſed etiam pronunciandi. Erant in pronunciando fere ſimiles litterae* אהחע. *Tamen ex una pro altera ſcripta, naſcuntur errores & generum & perſonarum, hoc eſt, in*

 utris-

utrisque ſolecifmi. Quam multi etiam lapſus oriri poterant in litteris aliis figura fere ſimilibus ר *et* ד, ב *et* כ, מ *et* ס, ך *et* ר, ז *et* ו *atque aliarum, quarum extremi ductus ſi paululum eſſent obliterati, non jam eam quae ſcripta fuerat, litteram, ſed aliam exhibebant. Errores autem tales, ut erant faciles ad ſcribendum, ita ſaepe ad emendandum difficiles, cum ſaepe accideret, ut littera ex mutata factum fuiſſet aliud linguae Hebraicae vocabulum; quod quidem ut emendaretur, neceſſe erat diligenter conſiderari orationis ſententiam.*

III. Tertium fontem reperit in eo, *Quod ſi qua etiam verba librarius fecerat ſcribendo vel Chaldaica, vel Arabica, ne ejus quidem generis errores Emendator caſtigabat, quia linguam, in qua natus erat, Chaldaicam aut Arabicam norat, Hebraicam parum intelligebat. Atque inde accidit, ut Hebraicis in codicibus & Chaldaiſmi complures & Arabiſmi quidam ſint, quos Hebraica lingua nunquam uſurparit.*

I. Hebraici codices quos habemus plerique, teſtibus librariorum notis aliisque indiciis, ſcripti ſunt poſt ſeculum XI. a C. N. vel intra A. C. 1000. et 1500. Etſi enim nonnulli ſint qui eam aetatem jure antevertere videantur; (*a*) eoque pertineant nonnulli in quibus nulla temporis nota conſpicitur; (*b*) ſunt tamen plurimi hoc intra ſpatium exarati. (*c*) A ſeculo autem illo XI. idem accidit literis Hebraicis, quod poſt Conſtantinopolim a Turcis direptam, et occupatum Orientis imperium, accidiſſe literis Graecis compertum eſt, nempe ut in alias orbis regiones delatae, nova, et feliciora quidem, caperent incrementa. Poſtquam enim Judaei, teſtibus eorum annalibus, ab Arabibus, multa dura perpeti coeperunt, multique ſolum vertere coacti ſunt, doctores eorum, relictis aut exſpirantibus Academiis Babylonicis, magno numero in Africam et Hiſpaniam, majoribus jam adamatam, (*d*) conceſſerunt, ibidemque conſtructis atque erectis variis gymnaſiis et ſcholis, exemplo Saracenorum, et praeeuntibus R. Jehuda fil. Chiug, Feſſano et R. Jona fil. Giannach, Grammaticam, Criticam, Poëſin, Cabbalam aliaque id genus ſtudia, uſque adeo excoluerunt, ut nullum aevum magis in literatura Hebraica viris inter Judaeos clarius fuerit, quam hoc. (*e*)

Quod

(*a*) Vid. ſupra pag. 4.

(*b*) Vid. Montfaucon. *Diar. Ital* pag. 399. 406. Adde, quod aera a mundo condito penes Judaeos, nec tamen omnes, ſed Europaeos, introduci demum coeperit A. M. 4727. hoc eſt A. C. 967. faciente quodam R. Scherira, ut auctor eſt David Gans in *Zemach David.*

(*c*) Vid. Wolf. *Bibl. Hebr.* part. II. ſect. 3 & part. IV. ſect. 3. Kennicot *The ſtate of the printed text.* Diſſ. II. period. V. pag. 456. ſeq.

(*d*) Quod Judaei jam a primis Chriſtianiſmi temporibus in Hiſpania fuerint, patet ex decretis contra eos conditis in concilio Eliberitano. vid. Canones XLIX. L. LXXVIII.

(*e*) Teſtimonia Judaeorum qui annales ſcripſerunt, velut R. Dav. Abr. Zacuth in *Juchaſin*, R. Gedaljae in *Schalſcheleth*. Part. II. R. Dav. Gans. in *Zemach David* aliorumque produxit Hottinger. *Hiſt. Sacr. N. T.* cap. XI. ſect. IV. confer eundem part. II. cap. XII. XIII. ſect. IV. J. Buxtorfius in *Bibliotheca Rabbinica* vel de *Abbreviaturis* pag. 494. edit. 1640. *Diuturnum fuit*, inquit, *doctorum virorum ſilentium, propter graviſſimas calamitates exilii. Paulo poſt an. 1000. ſtudia literarum renaſci inter ipſos coeperunt, & ſapientes eorum publice inclareſcere. —— Ab anno 1000 plerique libri Judaeorum prodire coeperunt. Qui antea fuerunt (quorum pauci) non Bibliis, ſed traditionibus Talmudicis explicandis, praecipue occupati fuerunt.*

Quod ſpeciatim ad grammaticos adtinet: etſi eorum opera cum his quae poſt renatas apud Chriſtianos literas, et praecedente quidem, vel hoc ipſo quod vivimus ſeculo, prodierunt, contendere non velim; ſunt tamen citra controverſiam ejusmodi, ut Maſclefium ejusque ſimiles grammaticos magno poſt ſe intervallo relinquant. Idem de eorum commentariis in Scripturam, qui tunc prodierunt, adfirmandum eſt; ut ſunt Davidis Kimchii, Aben Eſrae, Salomonis Jarchii, qui ſec. XII. vixerunt, et quorum in Hebraiſmo infantiam adeo incuſat Noſter, ſed quos certum eſt in eo intelligendo uſque adeo non inexercitatos aut ſuperſtitioſos fuiſſe, ut ſaepiſſime criticam in eum exercerent quam feliciſſime, & ipſi ſtilo uterentur Hebraico perquam puro & defaecato.

Cum ſtudio grammatico & critico quod his ſeculis laetiſſime efloruit, ſi non ortum eſt, ſane ſuccrevit ſtudium cabbaliſticum, jejunum atque inſipidum quidem illud et nullius admodum bonae frugis, ſed quo fiebat, ut myſteria in vocum literis et apicibus quaererentur. Ut adeo ſi quid ab Judaeis exſpectari poterat in deſcribendo ſacro contextu dexteritatis et accurationis, id illis in ſeculis quaerendum eſſe videatur, neque adeo *neceſſum fuerit*, *eorum codices ab iis ſcribis exarari*, *qui id*, *quod ſcriberent*, *parum intelligerent*.

Et his quidem incrementis & ſubſidiis grammaticis ſuccinctos Judaeos haud ſegniter operam deſcribendis codicibus Hebraicis dediſſe, patet cum e cognomine סופר et נקדן, *ſcribae* et *punctatoris*, multo magis tum temporis a doctoribus eorum frequentato, quam ante, aut poſt illam tempeſtatem, (*f*) tum etiam ex eo quod complures eodem temporis intervallo reperti ſunt quam alias, qui aut de ſuopte aere ſumtus in deſcribendos & multiplicandos codices fecerunt, (*g*) aut qui ipſi operam iis deſcribendis dederunt (*h*)

Sed vero Hubigantius, ſive ipſe, ſive Morinus hoc obſtaculum praeviderit, quae de *inferiore hac aetate* commemorat *in qua omnes qui nunc extant*, *codices deſcripti ſint*, de ſeculo XIV. et XV praecipue intelligit, horum Proleg. Cap. I. Art. 1. (*i*) Itaque operae praetium erit obſervare, Judaeos his ſeculis per omnem Europam tam diris calamitatibus adtritos fuiſſe, ut teſtibus ipſis eorum annalibus, ad internecionem gentis ſpectare viderentur. (*k*) Speciatim ſeculo XV. labente, Ferdinando et Iſabella regnantibus, expugnatoque regno Maurorum Granatenſi, poſtquam variis modis vexati erant, tandem tota, qua patet, Hiſpania expulſi ſunt, cum fame et peſtilentia luctantes, et vix ac ne vix quidem alicubi aſylum impetran-

(*f*) Vid. Ern. Jablonski in praefatione ad Bibl. Hebr. §. 36.

(*g*) Inter illos ſeculo XI. in Hiſpania eminebat R. Samuel Levita, ſcriba & conſiliarius regis Habuſi, Granatenſis de quo R. Zacuth in *Juchaſin* fol. 127. col. 1.

(*h*) Hos inter nominari meretur R. Jehuda fil. Salomonis Jarchii; qui Sec. XII. in uſum Aben Eſrae, Fil. Meir inſignem illum codicem deſcripſit, quem, a Maximiliano I. Imperatore quondam Reuchlino donatum, nunc ſervat Bibliotheca Badenſis.

(*i*) Ubi inquit *pleroſque* codices noſtros *annorum eſſe trecentorum*, *aut*, *ut plus*, *quadringentorum*. *Denique originem vetuſtiorem ſi qui codices prae ſe ferant*, *notationem in iis factam fuiſſe mendacem et fictitiam.*

(*k*) Conf. Hotting. l. l. cap. XIV. ſect. IV.

trantes. (*l*) Nec in reliqua Europa clementius cum ipsis actum fuit, quippe ubi multorum criminum accusati, nummis emuncti, aliisque modis male mulctati, aegerrime a magistratibus Christianis admittebantur, nisi ea lege, ut certis signis & notis distincti, aliisque multis modis adflicti, ad injuriam et ludibrium plebis permitterentur. Jam quis credat Judaeos, temporibus tam iniquis, quibus literatura Hebraica penes eos jacebat inculta, et jam senescere occoeperat, tantum non omnes quos habemus, & in his quidem plerosque Hispanicos codices exarasse?

II. In altero fonte mendorum Biblicorum adsignando non minus cespitavit Noster. Etsi enim non inficias eo, brevitatem verborum (*m*) et literarum similitudinem quod ad figuram et sonum, haud infoecundum erroris fontem esse potuisse apud parum exercitatos, ejusque rei exempla in nostris codicibus passim obvia esse; attamen nego Judaeorum scribas et codicum emendatores tum temporis per imperitiam et stuporem tam proclives fuisse ad hos errores committendos, aut retinendos, ut Hubigantius supponit, eosque animadvertere non potuisse. Nam ne cetera huc revocem quae dixi num. I Quae verba literis figura similibus constant, ea tamen pronuntiatione et sono suo differunt haud parum. Deinde quo magis in anteriora his tempora revertimur, quibus nostri codices sunt exarati, et nobis apographorum veterum e quibus expressi sunt, habitum atque imaginem ante oculos collocamus, hoc magis apparebit, literas Hebraicas, quae nostris in codicibus ad certam quadraturam redactae, et ex una et continua quasi linea suspensae visuntur, olim non solum multo rudiores fuisse, sed etiam aliam aliamque posituram, situm habitumque passim habuisse. Hac autem re aliter fieri non potuit, quam ut nonnullae earum, quae nunc in MSS. nostris adprime conveniunt, olim clarissimo charactere fuerint distinctae, et contra inter se convenire debuerint, et aliis figura similes esse, quae nunc sunt diversissimae; ut adeo a figura nostrarum literarum non semper concludi possit ad veteres. Quis credat, olim, cum nulla inter literas finales & medias esset differentia, literam ם *mem* cum ס *samech*, aut ך *caph* cum ד *daleth* facile potuisse confundi?

Atque ut id ipsum quod de differentia veteris positurae in quibusdam literis Hebraicis diximus, aliquo testimonio manifestum faciam et in oculis mentibusque omnium defigam, juvat huc referre quod habetur in codice Schabbath fol. 103. col. 2. curandum esse in describenda lege, non solum ne inter se confundantur ד *daleth* et ר *resch*, כ *caph* et ב *beth*, ז et ו, aliaeque nunc etiam similes, sed etiam ג *gimmel* et צ *tsade*, ט *tet* et פ *phe*, (*n*) quae literae nunc in nostris codicibus sunt diversissimae. Ne tamen hoc prorsus novum aut vitio creatum videatur, teneri velim, literas has ג et צ, nec non ט et פ cum ceteris orientalibus passim ad concordiam per-

(*l*) Videatur R. Salomo ben Virga, qui auctor huic persecutioni ipse interfuit, in *Schebeth Jehuda*, quem librum sub titulo *Historiae Judaicae* de Hebraeo in Latinum vertit J. Gentius.

(*m*) Brevitatem verborum Hubigantius derivat ex eo quod *saepe vocales absint*, per vocales autem intelligit non puncta vocalia, sed literas, cum Masclefio, vid. supra pag 6.

(*n*) Similem locum ex Alphesio dabit Schikardus *Jur. Reg.* pag. 107. 108.

perduci, cum aut invertuntur, aut in sinistrum latus inclinantur. (*o*) Quod si jam supponas, quod res & ratio jubent, literas Hebraeorum olim non solum rudiore calamo pictas esse, sed etiam nonnullas earum paulo aliam posituram, situm habitumque habuisse atque nunc habent; intelligis fieri potuisse, ut Hebraicum *Gimmel* cum *Tsade*, & *Tet* cum *Phe* confunderentur, quippe rudius pictae vel inversae, vel inclinatae, hoc modo ץ, ב. De *Tsade* autem certum est, eam literam apud Judaeos ita pictam esse, ut quo ad figuram proxime ad *Gimmel* accederet. (*p*) Quare saepe mirum mihi accidit ejus confusionis exempla a criticis nostris in sacro contextu nuspiam observari.

Deinde, si quis a nostrorum codicum scriptura argumentum ducere velit cum Nostro, in his non tam ovum ovi simile est, quam sunt inter se invicem literae ף *Phe* finalis, et ת *Thau*: ambae enim eodem modo scribuntur, nempe tali, (ת) nec tamen memini aut Hubigant'um nostrum qui tam acutum cernit, aut alium quemquam vel oculatissimum criticum aliquod exemplum producere, quo harum literarum confusionem comprobasset.

Si itaque librariorum apud Judaeos is fuit stupor et in Hebraismo infantia, ut tam proclives essent ad errorem in literis similibus, quas Criticus noster observat, admittendum, jure merito miramur, qui factum sit, ut nulla, quod sciam hactenus exempla producta sint, in quibus hae ipsae quas diximus literae fuerunt confusae.

III. Subtilissime excogitatum est tertium principium, unde *accidit, ut Hebraicis in codicibus & Chaldaismi complures & Arabismi quidam sint, quos Hebraica lingua nunquam usurpavit.* Hos enim miro ingenio & artificio derivat, non ab ipsis librorum sacrorum auctoribus, (quis enim iis hanc labem adfricare sustineat? scilicet!) Sed potius *a descriptoribus & emendatoribus, qui linguam, in qua nati erant, Chaldaicam aut Arabicam norant, Hebraicam parum intelligebant.*

Ut appareat, quam infeliciter in hoc argumento producendo versatus sit Noster, in memoriam revoces velim, Lector, quod eo tempore quo codices nostri in Hispania, Gallia, Germania ceterisque Europae partibus a Judaeis descripti sunt, paucissimi eorum linguam Chaldaicam vernaculam habuerint; et studium Gemaricum apud eos jam deferbuerit. Si qui etiam tum temporis Chaldaice scripserunt, ut (Pseudo Jonathan & quidam Cabbalistae) horum stilus adeo inquinatus esse deprehenditur, ut in contentionem venire cum Chaldaismis Biblicis non possit, adeo ut si forte aliqui suscepissent sacrorum scriptorum dictionem Hebraicam corrumpere, et Chaldaicam facere, se suopte et clarissimo quidem prodidissent indicio; nec facile credendum sit quemquam tam hebetis ingenii, aut obesae naris fore, ut fraudem non odore-

(*o*) Confer sis Bernardi tabulam qua *Orbis eruditi litteraturam a Charactere Samaritico deduxit*, quamque multis modis auctam et ornatam edidit Carolus Morton V. C. Lond. 1752.

(*p*) Vid. tabulam cit. & conf. inscriptionem lucernae aeneae Hebraicam quam produxit Franc. Gorius in *Inscriptionibus antiquis quae extant in Etruriae urbibus*, specialim *Florentiae* p. 117.

tra tantum ei detrahemus quantum apparebit lectionem quam fundunt editiones nostrae, ad codicem Judaicum conformatae, lectioni Samaritanae si non ubique praeferendam, saltem optimo jure aequiparandam esse. In confutandis autem Hubigantii nostri emendationibus, id operam dabimus, ut singulas, propriis ejus verbis conceptas, et charactere diverso expressas ex Prolegomenis Notisque ejus praemittamus, tum deinde nostram epicrisin subjungamus.

ARTICULUS PRIMUS

QUI INSCRIBITUR

De iis mendis quae orationis sententiam afficiunt.

Orationis sententiam quae menda afficiunt, ea sententiam mutant aut obscurant, verbis aut verborum litteris, vel mutatis, vel omissis, vel additis, vel trajectis. Quatuor haec genera mendorum quadripartita classe distinguemus.

CLASSIS Iª. *De iis mendis, quae sententiam mutant, aut obscurant, ex mutatis verbis, aut verborum litteris.*

Genesis cap. 47. ℣. 21. *Postquam dictum est Josephum, fame dominante, Ægyptiorum bona emisse, Hodierno in codice ita subjungitur,* העביר אתו לערים, transfire fecit eum in urbes, *ubi Scribae litteras duas commutarunt, etiam unam omiserunt; nam sic fuerat scribendum* העביר אתו לעבדים fecit eos servos, *ut Samaritani scribunt. Nam, cum in suprà dictis Josephum Aegyptii sic alloquantur,* nihil quidquam superest nobis, nisi corpora nostra, et nostra tellus. . . . eme nos & terram nostram pro pane, & erimus nos & terra nostra servi Pharaonis, *cùmque Moyses addat, Josepho rem placuisse, eumque emisse Aegyptiorum &* agros *&* corpora, *consequens fuit ut subjungeret, fecisse* eos servos. *Quippe conditione acceptâ servitutis, servitutem pactam sequi necesse erat. Itaque etiam Samaritanorum scripturam* Graeci Intt. *&* Hieronymus *sequebantur; Hodiernam explicare nequicquam tentant novi Interpretes. Nam quòd quidam illud hodiernum,* transfire fecit eos in urbes, *ita explicant, tanquam Josephus Aegyptios transire in oppida fecisset, aut, si oppida civibus jam plena essent, propè urbes jusserit stationem habere, eò ut Aegypti ex horreis, quae in urbibus essent, facilius alerentur,* 1°.) *id nullam consequentiam habet cum suprà dictis, ex quibus expectatur,* fecit eos servos, *non autem,* transfire fecit in urbes. 2°) *Fuisse horrea in urbibus, non etiam in agris, aut in vicis, constituta, sine Codicis Hebr. autoritate affirmatur.* 3.) *Quis credat Josephum solitudinem*

nec facile intelligitur, quare voluerit Moses, tanquam in eodem argumento, sic pergere ℣. 22. רק ארמת הכהנים לא קנה *Tantummodo terram sacerdotum non emit* &c.

Deinde observo, quod etsi Josephus conditionem alteram de subeunda servitute ab Aegyptiis ℣. 19. simul oblatam ne verbulo quidem adtigisset; vel sic tamen minime sequatur, לערים mutandum esse in לעבדים. Poterat enim Josephus eam rem destinato consilio praeteriisse apud Aegyptios, ut quibus tributum perpetuum et satis grave, decimas nempe geminas imponere satagebat. Sed non praeteriit, atque etiam hanc conditionem postremam una cum altera, suo tempore et loco, suppresso licet servorum nomine, ipsis ad animum revocavit ℣. 23. cum ad populum in urbibus congregatum dixisse legitur: הנה קניתי אתכם היום, *ecce emi vos hodie ut & terras vestras Pharaoni.* Quae quidem verba eo spectant, nisi me fallunt omnia, ut apertissime demonstrent quod quaerit Noster, nempe Josephum silentio non praeteriisse oblatam servitutem. Quorsum enim mentio personarum? quorsum verbum קנה? apud Hebraeos hanc vim habens, ut sicubi ad corpora hominum refertur, etiam nude adhibitum, importet servitutem. conf. Gen. XXXIX. 1. Nehem. v, 8. nisi ut idem designet, atque supra ℣. 19. designaverat, quo in loco sic explicatur ab Aegyptiis ונהיה עבדים *& erimus servi* Pharaonis.

Apparuit nec Hebraicam esse sententiam quam Hubigantius infercit, neque, si talis foret, eo in loco adhibendam fuisse quo ipse contendit. Nunc ut porro probem hoc secus esse in verbis העביר לערים, hisque rectissime cum cetero Mosis contextu convenire; igitur, missis aliorum interpretamentis, totam sententiam ℣. 21. sic reddo ad vim vocum: *Et quod ad populum, eum transire fecit in urbes, per omnes terminos Aegypti*; ut sensus huc redeat: „ Josephum de re magni momenti cum populo agere volentem, circa populum nil constituisse, nisi ut ex pagis et vicis, in quibus bonam sui partem „ dispersus habitabat, paulisper se conferret, vel ut congregaretur in urbes, „ ibidemque intelligeret quae Josephus haberet exponenda; atque sic fecisse per totam, qua late patet, Aegyptum.

Nempe verbum עבר in causa parili, et hac ipsa Josephi historia sic adhibetur a Mose, ut designet transitionem, non aliquo in loco manendi aut habitandi causa institutam, sed simpliciter profectionem ad locum. vid. Gen. XLI 46. Deinde ערים hic non sunt *urbes longe remotae*, ut Noster voluit, sed vicinae, sed eaedem quae memorantur cap. XLI 48. Contrarium enim hujus rei nusquam dicitur, nec aliunde arreptum est, nisi ex male intellectis verbis מקצת גבול מצרים ועד קצהו, (c) quibus vero, si sapimus, nil aliud sibi vult Moses, quam hoc, Josephum sic jussisse ut fieret, non in una alte-

(c) Sic legitur in plerisque editionibus. Sed codex Daventriensis et nonnulli Kennicottiani עד קצהו. vid. supra pag. 8.

alterave provincia vel regione Aegypti; ſed per totam Aegyptum qua patet. conf. Deut. XIII. 8. XXVIII. 64. Jeſ. LVI. 11. (*d*)

Atque in hunc modum ſi accipiatur pericopa iſta, apparebit eam cum cetero contextu ſic cohaerere, ut nihil ei aptius, aut magis congruum ſit. Joſepho ab Aegyptiis propoſitae erant conditiones binae quibus annonam eis erogaret: una erat, ut terrae vel agri eorum omnes, altera, ut ipſi cederent Pharaoni ỷ. 19. Harum primam in genere ita ratam habet, ut agros tantiſper addicat regi ỷ. 20. alteram vero, quae ipſum populum ſpectabat, relinquit in ſuſpenſo, convocans eum interea in urbes, ubi de ſolvenda quinta redituum parte cum ipſis agere conſtituerat, idque per totam Aegyptum ỷ. 21. Ne quis vero ideo exiſtimet Joſephum emiſſe quoque terras ſacerdotum, hosque adeo cum cetero populo convenire debuiſſe in urbes, monetur, ſacerdotes hac communi lege exemtos fuiſſe. ỷ. 22. Populo in urbibus convocato Joſephus declarat: quia perſonas terrasque ſuas obtuliſſent in ſervitutem, igitur utrasque jure quidem optimo regis eſſe, ſed tamen frumentum ſe ipſis conceſſurum, ſi modo promitterent, ſe quintam redituum partem daturos eſſe Pharaoni ỷ. 23. 24. (*e*) Quae res tanto grati animi ſenſu perfundit Aegyptios, ut denuo ſe offerant in ſervos ỷ. 25. quod ſane fieri non potuiſſe videtur, ſi Joſephus eos in ſervitutem jam redegiſſet.

Similiter ſententia mutatur Geneſis cap. 50. ỷ. 19. *ex litterâ unâ mutatâ, altera etiam trajectâ, ubi filios Jacob, patre mortuo, Joſeph recreat ſic dicens,* nolite timere, nam timens Deum ego ſum, *quomodo convertunt* Chaldaeus, *nec non uterque* Arabs, *ex ſcripturâ nimirum tali*, כי תחת אלהים אני, *quae eſt* Samaritani Pentateuchi, *niſi forte ex illâ ſatis ſimili*, כי החרת מאלהים אני, *ſententiâ rectâ eademque planâ; cùm contrà Hodiernus Codex ſententiam prorsùs alienam prae ſe ferat talem*, כי התחת אלהים אני, nam num pro Deo ego ſum? *Joſephus negat ſe injurias ſuas ulturum, quia non ſit Deus. Easne igitur, ſi Deus eſſet, ulciſceretur? Atqui ſatis erat Joſepho, quòd homo eſſet, ſi injurias ſuas ulciſci vellet. Sententiam talem, quidam Veteres, cùm vel falſam, vel nullam viderent eſſe, aliò diverterunt. Sic Hieronymus,* num Dei poſſumus reſiſtere voluntati, *ne nihil diceret, ſi Codicem ſuum, eodem, quo nunc, mendo laborantem, ut erat, converteret. Certè Veteres, quanquam in diverſa abeunt, tamen omnes in eo conſentiunt, ut in* כי התחת, *litteram* ה *non ſic accipiant, ut interrogantem.* Ne-

(*d*) Adde etiam Cl. Schultens *Anim. Phil.* ad Gen. XIX. 4. nec non Cl. Koebler *Repertorii* ſuperius aliquoties laudati part. II. pag. 245. 246.

(*e*) Recte Joſephus *Ant.* lib. II. c. 7. §. 7. Ὁ Ἰώσηπος εἰς ἑκάστην παραγενόμενος πόλιν, καὶ συλλέγων ἐν αὐταῖς τὸ πλῆθος, τήν τε γῆν αὐτοῖς ἣν ἑκόντων παραχωρούντων βασιλεὺς ἔχειν ἐδύνατο καὶ καρποῦσθαι μόνος, εἰς ἅπαν ἐχαρίζετο. Καὶ κτῆμα ἴδιον ἡγουμένους φιλεργεῖν παρεκάλει, τὴν πέμπτην τῶν καρπῶν τῷ βασιλεῖ τελοῦντας ὑπὲρ τῆς χώρας, ἣν δίδωσιν αὐτοῖς —— *Joſephus unamquamque adiit civitatem, &c. populo in iis convocato, tandem terram, quam iis cedentibus rex ſibimet vindicare, ſolusque frui poterat, in integrum iis reſtituit; & hortatus eſt, ut illam, pro propria habentes, colere vellent, quintam fructuum regi penſitantes pro terra, quam jure ſuam, illis conceſſiſſet.*

Neque sermonis est Hebraici, ut ה *sic interrogans, ut neget, particulae* כי *subjungatur; quod novi Interpretes si animo reputassent, non sperâssent mendum* התחת *se posse interpretari.*

Fateor, e verbis התחת אלהים אני sententiam paulo incommodiorem, nec cetero contextui satis aptam elicere interpretes, cum reddunt, *num num pro Deo ego sum?* Nec tamen ideo secandus est nodus quem solvere non possis, aut dicendum sententiam prorsus alienam haec verba fundere cum ita accipiuntur, ut solent alibi apud Mosen, Gen. xxx. 2. Quod si enim supponas Josephum his verbis obviam ire voluisse fratrum praejudicio ℣. 15. et 17. hujus capitis timentium, ne ulcisceretur nunc injurias quas lares apud patrios ipsi intulissent, poterat quidem haud parum ad suspicionem et invidiam istam amoliendam facere, si Josephus his verbis significaret se non esse loco Dei, h. e. se relinquere vindictam Deo, remque totam ejus concedere providentiae, qua factum esset, ut ex proditione eorum et malis sibi intentatis amplissimum lucrum cepisset, conf. ℣. 20. Aut vero, si quis malit, Josephum respexisse ad id quod proxime antecedit ℣. 18. ubi fratres coram ipso procidunt eum adorantes, eoque nomine dixisse, *an ego loco Dei sum*, hoc est, non utique sum Deus, ut mihi hunc honorem tribuatis, quippe qui soli competit Deo; sed frater vester sum, eodem vobiscum de sanguine cretus, cum quo igitur familiarius agere oportet: quid quaeso in his est, quod admodum possit reprehendi? quid est quod nos cogat ad lectionem vulgarem nostrorum codicum sollicitandam, aut suo loco movendam?

Attamen, ne quid dissimulem, cum non simpliciter dixerit Josephus ההתת אלהים אני, sed אל תיראו כי התחת אלהים אני, *ne timeatis, nam* &c. eaque verba, *ne timeatis* continuo repetantur, atque in hunc modum amplientur ℣. 21. *ne timeatis, ego sustentabo vos & parvulos vestros*, apparet eum de timore loqui quem fratres sui conceperant, ne eos earum rerum quas antea ipsis concesserat, opportunitate privaret: atque necessum est, ut verba ista התחת אלהים אני rationem in se contineant ob quam *non timerent* fratres Josephi, & quidem sigillatim non timerent *ne sustentaret eos & parvulos ipsorum.* Ad quem vero metum eorum animis eximendum et abstergendum haud multum juvabat Josephum dicere: an ego loco Dei sum? vel, ut vult Noster, *nam timens Deum ego sum.* Quid enim? anne Josephus quia non Deus, vel timens Deum esset, rebus omnibus necessariis instrueret fratres suos eosque aleret *usque ad parvulos?* Quid si volenti defuissent vires? aut si perquam limitata fuisset ejus auctoritas? pressius dico: si subfuisset praefectis regiis, qui ipsum impedire potuissent, quo minus satisfaceret illorum votis?

Lubet igitur aliam horum verborum interpretationem tentare, et vertere *num enim sub Diis sum?* per *Deos* autem intelligere magnates et principes aulae ministros apud Pharaonem; quomodo hoc vocabulum accipitur etiam alibi v. c. Ps. LXXXII. 1. 6. LXXXVIII. 1. XCVII. 7. 9. nec ignoratum fuit Mosi,

(r) Scilicet Josephus hoc beneficio praecipuo affecerat familiam paternam fratresque suos, ut partem Aegypti pascuis abundantem, et hinc vitae generi ipsorum maxime convenientem et opportunam pro ipsis apud Pharaonem impetraret ibidemque eos aleret *usque ad parvulum* Gen. XLVII. 10 — 13. Itaque metus eos invaserat, ne patre mortuo, non solum hoc privilegio eos exueret, sed etiam ulcisceretur injuriam, qua olim ipsum adfecissent. cap. L. 15. Quod si poenam eorum corporibus non infligeret, posse tamen eos, si vellet, hac rerum quas ipsisconcesserat opportunitate privare, et causari invidiam quam hoc beneficium in fratres collatum apud aulae ministros ỳ. 4. sibi esset creaturum, Ut ergo ipsum praeveniant, et quo animo erga eos sit explorent primo et in genere quidem peccatorum veniam ab ipso flagitant ỳ. 5. 16. 17. deinde, ut terras quas intercessione ejus acceperant et privilegia quae ipsis concesserat retinere possint, exemplo Aegyptiorum qui corpora sua in servitutem obtulerant, procidunt coram Josepho, seque ei offerunt in servos ỳ. 18. Quod ipsum cum animadverct Josephus, hoc metu solutos esse jubet et bene sperare: atque ut palam faciat, et posse et velle se eorum patrocinium in posterum aeque ac ante suscipere & curare ne quis eos hoc beneficio exueret quod ipse apud eos hactenus collocasset; primo docet, sibi ad id praestandum liberam & amplissimam potestatem esse, ut qui minime subsit praefectis regiis qui ipsum prohibere possint, quo minus hoc faciat ỳ. 19. deinde se ex proditione ipsorum, Dei munere et providentia, amplissimum lucrum cepisse ỳ. 20. Illo nomine, *Nolite timere*, inquit, subjungitque causam כי התחת אלהים אני *num enim sub Diis sum?* hoc est, num post traditam et demandatam mihi a Pharaone tantam potestatem, ullius e praefectis regiis imperio mihi parendum est, quo minus *sustentem vos et parvulos vestros?* (quod facturum se spondet ỳ. 21.) aut necessum habeo cuiquam homini ob id rationem reddere? Atque adeo Josephus eodem argumenti genere utitur, quo in causa non dissimili, nempe ut timorem ex animis fratrum evelleret et patri atque familiae suae persuaderet, se posse et velle ipsis in Aegypto bene facere, usus erat cap. XLV. ỳ. 5 - 12.

Sentio quid mihi obstet: post mortem Jacobi, quae contigit anno XVII. post ingressum ejus in Aegyptum Gen. XLVII. 28. fames jam dudum cessaverat, quippe quae, cum in eam regionem veniret, adhuc duratura erat per V. annos, vid. Gen. XLV. 11. Itaque non verisimile est Josephi fratres potuisse de sustentatione sua admodum sollicitos esse, aut corpora sua ea propter

(v) Plura sunt loca quam vulgo putatur, cum apud Mosen, tum apud ceteros auctores sacros in quibus nomen אלהים. non de Deo, sed de hominibus accipitur: estque hoc argumentum non indignum quod paulo diligentius excutiatur. Nempe cum id vocabulum natura sua aliquid colendum, et venerabile designet, principio quidem, et ante omnia, ad Deum; deinde vero etiam ad homines, auctoritate, rerum usu et sapientia praestantes, ad principes populi, ad judices, et consiliarios, nec non ad praecipuos negotiorum gestores delatum est. Posterioris hujus usus exempla sunt cum alibi tum Gen. III. 5. VI. 2. Exod. IV. 16. VII. 1. XXI. 6. XXII 8. Levit. XXIV. 15. Praeterea Jud. V. 8. IX. 11. 13. II. Sam. XIV. 20. Mal. III. 8. Psalm VIII. 5. 6. coll. Hebr. II. 9. quae loca vulgo, aut de Deo, aut de angelis accipiuntur.

ter in servitutem offerre. Sed tenendum est, portionem terrae quam fratribus suis assignaverat Josephus, prae ceteris Aegypti regionibus gramine & pascuis abundasse, ipsos vero fratres ejus pasturae & alendis gregibus fuisse deditos, hisque rebus vitam sustentasse Gen. XLVII. 3 — 7. Unde per quam probabile est, agros ab iis minus cultos, et Josephum, ut ipsos sustentaret, etiam cessante fame, eis annonam praebuisse.

Hubigantio nostro nemo calculum adjiciat, suspicanti pro התחת olim lectum fuisse חתת, quod vertit *timeo vel timens sum*, satis imperite, neque enim ea vis et ratio potuit esse hujus formae apud Hebraeos, ut hoc significet. Si vero etiam id quod vult Hubigantius, dicere voluisset Josephus, in promtu ipsi erat verbum ירא, dixissetque, ni fallor, כי את אלהים אני ירא, qua formulâ usus erat Gen. XLII. 18. Hubigantio praeivit Capellus *Crit. sacr.* lib. V. c. 11. §. 3. pag. 328. cum Capello autem confer sis Buxtorfium *Anticrit.* pag. 725.

Restat, ut scrupulum eximam Critico nostro, quem sibi obmovit de ה interrogativo neganter post particulam כי veniente, quasi vero hoc minime sit sermonis Hebraici: atque etiam ut morem ei geram, indicabo exemplum huic non absimile quod occurrit Psalm LVI. 14.

Similiter sententia mutatur & obscuratur ex litteris, non jam unâ alterâ, sed pluribus temeré commutatis, Genesis cap. 24. x. 55. & cap. 49. ỳ. 22.

Primum, Genesis cap. 24. x. 55. *ubi pater & mater Rebeccae sic loquuntur*, תשב הנערה אתנו ימים או עשור, maneat nobiscum puella dies, aut decem; *ex quibus verbis Interpretes, ut sententiam qualemcunque depromant, miris se modis torquent. Et quidem plerique cùm sic convertant*, maneat nobiscum puella annum, aut decem menses, *dupliciter labuntur:* (1) *in eo quod* ימים annum *interpretantur, quod verbum sonat tantummodò vel* dies, *numero non finito, vel* totum, *si cui verbo annexum legitur, ut* חדש ימים, mensem totum, *quodque solitariè positum, Sacrorum Codicum nullo loco* annum *habet, nec verò hic fas est habere. Nam quàm parùm credibile est, Rebeccae parentes cùm Eliezerum viderent abire properantem, eum rogasse, ut maneret apud se* annum totum *cum camelis suis, cum servis & ancillis, cum tanto denique comitatu?* (2) *in eo quòd verbo* עשור *attribuunt* decem menses, *quod cùm fecit in suo Lexico Buxtorfius, ariolabatur, non interpretabatur. Nam & de* mensibus *Sacra Pagina, ut nunc est, conticescit, & nullibi reperietur numerum* decem *sine addito, esse* decem menses. *Ergo superest, ut is locus, nisi emendetur, explicari non possit. Quòd si Editores ivissent ad Syrum Int. qui vertit* ירח יומין, mensem dierum, *id est*, mensem totum, *non dubitassent quin eo in Codice, quo Syrus utebatur, scriptum fuisset* חדש ימים mensem totum. *Atque huic Scripturae favet Sam. Codex, in quo legitur* חדש, *non* עשור: *vide notam nostram ad hunc locum, in quâ breviter docemus, quo describendi errore factum fuerit* עשור *ex* חדש, *& fuerit* או *perperàm interpolatum.*

Prin-

Principio Hubigantius nullo jure suo taxat interpretes ימים hic loci reddentes per *annum*; neque enim ullo in loco sacri codicis hac notione venire. Contrarium ejus rei probavit Bochartus *Hieroz.* part II. lib. IV. cap. 10. pag. 505. & Gussetius *Comment. ling. Hebr.* hac voce. Confer e multis Exod. XIII. 10. Levit. XXV. 29. Ampliore jure negat עשור absolute positum, esse *decem menses*: sed fallitur cum hanc vocabuli interpretationem in rationes Buxtorfii transcribit, eam in suo Lexico adferentis. Audaciam vero superat omnem cum superesse ait, ut is locus, nisi emendetur, explicari non possit. Quid enim, si efficiam, ut explicari possit, non quidem bacchanti critico, sed aequis lectoribus? Nimirum usu gentium invaluit, ut cum tempus aliquod constituendum, nec tamen duratio hujus temporis ad certum numerum mensurarum ejus adstringenda est, loquendi genera inventa sint, quibus indefinita illa duratio praeter propter significatur. Cum tempus brevius est, Hebraei numerum denarium adhibent, cum Latinis, apud quos Terent. Heaut. act. V. scen. I. *decem dierum vix mihi est familia.* Ad hunc modum ימים או עשור, *dies aut decem*, erunt dies non admodum multi; Nostrates, *een dag of tien.* Et ne quis dubitet denarium numerum apud Hebraeos inprimis usurpari cum numerus aliquis non valde magnus exprimendus, nec tamen accurate definiendus est, en loca aliqua in quibus hac sensus amplitudine accipitur. Gen. XXXI. 41. Nehem. IV. 6.

Ast, inquis, vocabulum עשור alibi apud Mosen, *diem decimum mensis* designat. Respondeo, hunc usum vocabuli prima fronte diversum, huic nostrae explicationi nihil obesse. Neque enim videas vel mensem, vel annum decimum sic adpellari Hebraeis, sed diem decimum vel partem mensis tertiam tantum. Sic Jerem. LII. 4. בחדש העשירי בעשור לחדש. Unde apparet haud obscure, Hebraeos hoc vocabulum proprie exaudire de decade, vel spatio decem dierum, eumque numerum ad mensem transtulisse, quoniam ejus ope in tres partes aequales divideretur. De decem mensibus hic cogitare res verat, & verbum nunquam sic adhibitum. Ne vero etiam quis totum mensem animo complectatur, aut in contextum intrudat cum Nostro, facit adstipulatio Bethuelis et Labani, Rebeccam ultro dimittentium, quia rem non sine numine factam agnoscebant ℣. 50. 51. et festinatio Elieseris, quem usque adeo impatientem morae fuisse constat, ut postridie quam venisset, voluerit discedere, vid. ℣. 54. Huic autem festinationi multo rectius convenit si supponas parentes Rebeccae aliquot dierum spatium cunctari voluisse, quam si mensem totum animo concipias: & Abrahamum non nisi paucorum dierum itinere ab eo loco habitantem.

Si quaeras quid causae sit, ob quam in Samaritano codice pro עשור nunc legatur חדש? non deerunt forte, qui arbitrentur verba Mosis sinistre intellecta et phrasin חדש ימים alibi obviam, velut Gen. XXIV. 14. huic lectioni ansam et occasionem dedisse: sed en praeclarum nostri Critici acumen et admirabilem animi sagacitatem, qua vidit et primus omnium docuit, *quo descri-*

ben-

bendi errore factum fuerit עשור *ex* חדש, quod praefert codex Samaritanus, *& fuerit* או *perperam interpolatum.* Nempe, si λέξιν nostrum Apollinem sequare, *mendum* עשור *natum fuerit necesse est ex* חדש, *quoniam litterae daleth & resch figura sunt similes, litterae autem* ח *&* ע *sono. Sed* או *ex* וא *cum olim legeretur* ואחר, *potuit per imprudentiam geminari, & praepostere describi, neque non retro agi, ut esset ante* עשור *mendum jam factum; quoniam* או, vel, *ante* אחר *nihil sonabat, & ut aliquid sententiae prae se ferret, ante* עשור *positum.* vid. notam ad h. l.

Deinde Genesis cap. 49. ỳ. 22. *ubi Jacob, postquàm dixit,* Joseph filius fructescentis super fontem, *Hodierno in Codice pergit his verbis,* בנות צעדה עלי שור, filiae discurrit super murum; *in quâ & scriptione & interpretatione novi Interpretes nihil vident, quod reprehendant. Nam inducunt numeri* Enallagen, *ut* filiae discurrit *positum sit pro* filiae discurrunt; *de quo* Enallages *genere in infra dicendis disputabimus. Nunc observamus verbum* צער *habere motum ex loco in locum, qui motus non cadit in ramos arboris, quae suo in loco stat, dum protendit ramos, qui etiam loco non cedunt, dum eundo crescunt. Quae cùm ita sint, quaerimus quàm vere dixerit Jacob ramos* ire *seu* ambulare *super murum. Quòd si dixeris verbum* ire, *seu* ambulare, *convenire in* filias, *iterum quaerimus, quonam pacto in* ramos, *qui loco non moveantur, aptari* filiae, *quae* ambulant, *possint. Nùm putabimus Patriarcham Jacob translationem usurpasse vel falsam, ut* ramos *immotos dixerit esse* filias ambulantes, *vel deridendam, ut eas* filias *suprà murum ambulantes voluerit esse tanquam vulpeculas, que super levem parietem discurrant? Ergo* filiae *illae* (בנות) *longè amovendae: advocandum* בני, filî mi. *Similiter ejiciendum* צעדה, ambulat, *quod habet cum solecismo falsum significatum; revocandum* צעירי, parvulus meus; *quam utramque scripturam Samaritani retinuêre, quamque etiam in suis Codicibus habebant* Graeci Int. *quae denique in Prophetae sententiam mirificè quadrat.* Filius meus Junior, *inquit Jacob,* עלי שור, super me imperat, *id est, ad eminentiam tantam nunc est evectus, ut dominetur in patrem suum. Nempe videt Jacob, in filio Joseph,* Messiam *futurum.*

Ludos dedit emendator noster: daturus majores ad hunc locum. Jacobus filium suum Josephum confert cum propagine arboris foecundae plantatae secus fontem; et imaginem hanc auget verbis בנות צעדה עלי שור, quae vertimus: *unaquaelibet filiarum* i. e. ramorum *ejus adscendit, graditur ad, apud juxta, vel propter murum,* vel si quis mavelit, *regulam*, vel *pedamentum.* Primo enim particula על unde עלי in statu regiminis, ut alibi (*g*) hic veniens, variam hanc potestatem admittit. (*h*) Deinde verbum שור ejus est naturae, ut designet

(*g*) Job. XXIX. 4. Prov. VIII. 2.
(*h*) Vid. Noldii *Concord. partic.* h. v. num. 5.

net *extendere se*, & quidem *recta et striata linea* vel *serie*. Quare per quam probabile est, vocabulum שור aeque ac שרה, unde Jerem. v. 10. in casu simili שרותיה, ad structuras ligneas ordine dispositas, sive ad pedamenta delatum esse quibus vites fulciebantur. (*i*) Certissimum sane est et consensu communi dialectorum orientalium confirmatum, quod שור designet *murum*.

Apparet patriarcham oculos mentis defixos habuisse in genus arborum muris observens, vel regulis et pedamentis alligari et firmari solitum, et novis continuo arundinibus vel baculis abundans, speciatim vero ad vitim. (*k*) Nam ut speciatim vitim intelligam ad eamque respici putem, facit cum consuetus hujus emblematis usus apud sacros scriptores quando alicujus populi vel hominis fortuna laetior describenda est, tum forma foeminina vocabuli פורת *fructifera* qua Jacobus respicere non potuit nomen עץ *arborem* significans, quippe quod masculinum est, sed גפן *vitim* notans, quod usurpatur foeminine.

Quod jam ad enallagen adtinet, qua verbum צעדה construitur cum בנות, et numerus singularis in verbo adhibetur pro plurali, quaeque Critico nostro ansam dedit substituendi vocabuli צעדי ex codice Samaritano, ea in casu hujusmodi i. e. cum vel aequalitas vel distributio designatur, tam familiari usu teritur Hebraeis ceterisque orientalibus, ut mirari satis nequeam, qui potuerint nonnulli interpretes qui supra vulgus sapiunt, eam cum Nostro pro duriore habere. Exempla ejus sunt Joel. I. 20. Psal. XXXVII. 31. et Job. XXII. 7. XVIII. 14. XXVII. 20. ad quae postrema loca plura dabit A. Schultensius. Sensus itaque est quem diximus, unamquamlibet vel omnes et singulas *filiarum* i. e. ramorum, stolonum vel baculorum ejus gradi, vel adscendere &c.

Sed displicet Hubigantio verbum צעדה et item alterum בנות non solum propter formam, sed etiam propter potestatem. Quae cum, more suo, exagitat, et a scopo Jacobi prorsus aliena esse pronunciat, non magnam stili linguaeque Hebraicae peritiam prodit, nec sensum orientalem. Notissimum enim est quod orientales, id quod producitur a re aliqua tanquam origine vel causa, vel etiam ea continetur, *filium* vel *filiam* adpellitent, ex adverso autem continens, aut causam vel originem *patrem* aut *matrem* vocent. Sic, ut desinam alia, בן אשפה *filius pharetrae*, et בן קשת *filius arcus* est sagitta, quia illa continetur, hoc vero emittitur. Ex quo apparet voces istas sacris scriptoribus multo majori jure ad propagines, stolones et ramos arborum deferri, quippe qui truncos aut radices suas e quibus oriuntur et in quibus succrescunt, eadem ratione respiciunt, ac partus matrem vel patrem. Et sane Hebraei palmites vel baculos qui in vitibus gignuntur his ipsis nominibus filiorum indigitant. Cujus rei tam insigne exemplum reperitur Psal. LXXX. 15. 16. coll. 9. 10. 11. ut nihil ad veritatem ejus requiri possit amplius.

De

(*i*) Conf. Cl. Venema ad Gen. XLIX. 22.

(*k*) Videri posset respici ad hederam, quippe laetissime succrescentem et perpetua viriditate sua jucundam, nec Palaestinis incognitam, ut patet ex Hieronym. *Comment.* ad *Jon.* IV. 6. sed obstat, ut alia mittam, quod hedera non ferat fructus.

De verbo צעד etiam constat quod Hebraeis et Arabibus notet *niti*, *eniti* hinc *gradi*, *gressus et progressus facere*, indeque *scandere* et *recta adscendere*. (*l*) Gressus autem orientalibus transferuntur ad prosperitatem et fortunam laetiorem significandam. (*m*) Quando itaque Jacobus hoc verbum ad palmites vitium transtulit, juxta murum, regulas vel pedamenta laetissime et alacriter succrescentes, videtur vix aptius et signantius ullum potuisse adhibere; quippe quo non solum celeritas et firmitas incrementi, sed etiam laetissimus et felicissimus status horum palmitum describitur.

Tantum igitur abest, ut necessum sit, amotis, quod vult Criticus noster, vocabulis בנות et צעדה, ex Samaritano codice huc revocare בני צעירי *filius meus junior*, et pro עלי שור, molliore sibilo, legere עלי שור *super me imperat*, vel ut infra, (*n*) *ad me respice*, quam lectionem in suis codicibus habuisse Graecos interpretes existimat, (*o*) ut potius dicendum sit, sensum elegantiae et venustatis non habere, qui lectionem quam prae se ferunt codices Judaici, repudiet, et quam proposuit Hubigantius, adoptare velit.

CLASSIS II. De iis mendis, quae sententiam mutant aut obscurant, ex omissis verbis, aut verborum litteris.

Genesis cap. 25. ℣. 8. *Postquàm dictum est*, mortuus est Abraham . . . senex, *subjungitur* ושבע, & plenus . . . . *neque additur cujus rei* plenus. *Non dubium, quin* plenus dierum. *Ergò abest à Contextu* dierum. *Nam si dicas, esse* Ellipsin *vocabuli* dierum, *quo jure id sancies, quo id exemplo firmabis? Non fuit nisi novorum Interpretum, ut* Ellipses *tales inducerent, & sic tanquam ex machinâ, ut nodos solverent, advocarent. Quos condemnabant* Graeci Int. Syrus & Arabs, *qui quidem convertunt*, plenus dierum. *Atque eos veteres ne credamus in suis Codicibus vidisse ejusmodi* Ellipsin, *monet* Sam. Pententachus, *in quo legitur* ושבע ימים, et plenus dierum, *ut alibi passim legitur.*

Nodum in scirpo quaerit Hubigantius, et immerito debacchatur in ellipsin quam orationis elegantia & concinnitas postulavit. Largior ipsi שבע alibi construi cum ימים. (*p*) Sed est etiam ubi absolute ponitur, velut Prov. XIX

(*l*) Sic apud Eutychium Alexandrinum *Annal.* tom. I. pag. 110. وصعد يوشع مع بني اسرايل الي جبل *Et adscendit Josua cum filius Israel in montem.*

(*m*) Vid. Schultens ad Job. XVIII. 7. 14.

(*n*) A. pag. 245. B. 122. C. 93.

(*o*) Perperam, quia graeci πρός με ἀνάστρεψον, unde Grotius eos legisse suspicatur עלי שוב.

(*p*) Quae etiam procul dubio caussa fuit qua propter in nonnullis codicibus quae indigitat Kennicottus num. 218. 247. 248. ad h. l. plene legitur שבע ימים. Nempe librarii quidam ex opinione probabili sic scribendum esse putabant.

xix. 13. יראת יהוה לחיים ושבע ילין בל יפקד רע. *Timor Dei est ad vitam & satur* dierum *pernoctabit, nec visitabitur malo.* Nostro in loco tanto minus necesse erat, ut adderetur ימים, quia praecesserat זקן *senex*, et שיבה טובה *canities bonc*; quin imo praecesserat ipsissimum ימים versu antecedenti; adeoque obscuritas non erat metuenda. Quod Graeci interpretes, Syrus et Arabs, juxta cum Vulgato, convertunt *et plenus dierum*, in eo non interpretes agunt, sed paraphrastas. Supplent quippe, et recte supplent, quod alibi plene legitur, et in ea lingua, in quam Hebraicum sermonem transfundunt, si omitteretur, aliquam parere poterat obscuritatem. Sed supplent tamen, quod si absque illis foret, sententiam non reddebat mutilam, aut hiantem apud eos qui Hebraice intelligunt et usum vocabuli שבע in hoc casu, habent exploratum.

Genesis cap. 41. ✠. 56. *sic habetur*; erat fames super universam terram, & aperuit Joseph universa, in quibus erat... *Haeret Hodiernus Codex, neque quidquam amplius addit. Verùm quis Lector continere se possit, quin addat* frumentum, *quod verbum Librarius omisit Judaeus, non omisit Samaritanus? Nempe in* Sam. Pentateucho *legitur*, אשר היה בהם בר, in quibus erat frumentum; *nec aliter legebant* Graeci Int. *quos sequitur* Vulgatus. *Ut planum fiat Librarium Judaeum similitudine verborum* בהם, *vel* בם & בר, *deceptum, alterum omisisse. Vide notam in hunc locum adversûs Joan. Clericum, cui videbatur* בהם *referri ad* בתים, domos, *quod verbum, etsi non legitur, tamen volebat esse supplendum.*

Non multum absimilis notae est alter locus qui producitur. Culpatur a Nostro librarius Judaeus, quod similitudine verborum בהם vel בם & בר (q) deceptus ad calcem pericopae resecuerit בר *frumentum*; ut quod supplevit Samaritanus. Verum supplevit ille, quod quivis lector Hebraice doctus, vel ex eodem contextu supplere poterat; continuo enim sequitur וישבר למצרים *& vendidit annonam Aegyptiis*; quale verbum apud Mosen per se notionem frumenti vel emendi vel vendendi importat, vid. ✠. 57. xlii. 2. 6. atque adeo non nisi ex abundanti cum בר construitur.

Jo. Clerico accedere non possum בהם ad בתים referenti; nec tamen multo meliore jure בהם refertur ad כל, quod etsi multitudinem aut universitatem infert, tamen proprie substantivum singularis numeri est, et hinc cum pronominibus affixis eodem pertinentibus vulgo construitur, vid. Gen. ii. 19. Jerem. vi. 6. atque adeo potius dicendum erat אשר בו, quam אשר בהם. Res ipsa igitur postulat, ut בהם referamus ab פנים *faciem* vel superficiem *terrae*, ut sensus sit, Josephum, cum ingrueret fames super omnem faciem terrae, aperuisse omne quod erat in ea, et vendidisse annonam Aegyptiis. Quae cum ita sint, intelligitur vocabulo בר nos facile carere posse, inprimis quia nullus id supplet cod. MS.

Deute-

(q) Conf. infra A. pag. 259. B. pag. 129. 130. C. 98.

Deuteronomii cap. 33. ✝. 12. *Moyses*, *Tribui Benjamin benedicens*, *sic loquitur*, בינמין ישכן לבטח עליו חפף עליו, Benjamin habitabit confidenter super eum, proteget super eum; *in quâ oratione*, *quoniam prius verbum*, habitabit (confidenter,) *de Benjamin effertur*, *erat consectarium*, *ut posterius*, proteget (super eum) *de Benjamine etiam efferretur*, *cùm tamen Dei sit* protegere, *non* Benjamin: *Eam igitur orationem cùm quidam Interpretes viderent esse desultoriam*, *in ambiguoque vix ferendo positam*, *hoc vitium evitare se posse crediderunt*, *si converterent*, habitare faciet eum confidenter, *ut de eodem*, *nempè de* Deo, *utrumque accipiatur*, habitare faciet confidenter. . . . proteget. . *Sed quàm incommodè istud* Hiphil *introducitur*, *nullo personae casu comitante? Profectò Moyses scripsisset* ישכנו, habitare faciet eum. *Ergò illi interpretes ambiguitatis vitium castigant*, *alio vitio*. *Neque vitium tollitur*, *nisi cum* Graecis Int. *legas post* לבטח, *non* עליו, *sed* עליון, Altissimus *literâ* ן *revocata*, *quam propè* ו, *fere similem*, *Scribae omiserunt*; Altissimus obumbrabit illi; *in quibus verbis docetur cur* Benjamin *sit confidenter habitaturus*. *Videlicet Moyses Deum similem facit Aquilae* Benjamino *imminenti*, atque alis eum suis ex alto protegenti, quam similitudinem introducit ipsum verbum עליון, Altissimus: *vide notam nostram in hunc locum*.

Intentio Mosis est praedicere quod Deus habitaculum suum habiturus sit in finibus tribus Benjamin. Hoc nomine Deum et Benjaminem tanquam amicos repraesentat inter quos arctissimum intercedat amicitiae et consuetudinis vinculum. Subjectum orationis est Benjamin, ad quem igitur affixa omnia referenda sunt, quemadmodum verba omnia ad Deum. Vertimus ergo totum locum, quem Hubigantius non nisi mutilatum exhibuit: *Et de Benjamine dixit*: *Dilectus Deo*, *habitabit* vel *requiescet* (Deus) *complanate super eo* (Benjamine) *obumbrans*, *obtegens eum* (Benjaminem) *quotidie*, *inter humeros ejus* (Benjaminis) *quiescens*. Nec multum dissimilis huic est oratio ✝. 13. 16. Confer jam quae adspersit Noster et videbis eum cum larva pugnare. Longius petitum est, quod pluribus docet in notis h. l: Deum hic comparari cum aquila ab alto delapsa, humeris Benjamin imminente, atque eum suis alis protegente: refragatur quippe usus verbi חפף etiam nonnullis interpretibus observatus, quibus ad thalamum refertur: Dictatorium vero et ridiculum, quod ait, vitium de contextu non tolli, nisi cum Graecis interpretibus post לבטח legas עליון *altissimus*. Scire autem velim, quinam sint illi Graeci interpretes qui post לבטח legunt עליון? Ego sane neque in Romana, neque in Alexandrina eorum editione ejus rei quidquam inveni, nec credo inventurum alium.

CLASSIS III. De iis mendis quae sententiam mutant aut obscurant, ex additis verbis, aut verborum litteris.

Genesis cap. 9. ℣. 5. *sic habetur* מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם de manu omnis bestiae requiram illum (sanguinem) et de manu hominis. *Quae cùm legimus, subit interrogare, quid sibi velit id,* de manu bestiae requiram sanguinem. *Num enim qui leones, aut qui lupi homines vivos devorant, ex iis Deus humanum sanguinem repetit, sanguinemque sanguine ulciscitur? Hanc difficultatem, Lectori quidem sano insuperabilem, tollit* Sam. Pentateuchus, *in quo legitur,* מיד כלחי, de manu omnis viventis; *quod sic legendum esse duae res confirmant: una, istum scribendi modum,* de manu bestiae, *Mosis stylum non sapere, neque ejus exemplum esse ullum; alterà, cùm Deus lege sanciat ne homo hominem occidat, nullam causam esse, cur bestiae in mediam legem adducantur. Nam ad bestias nihil de lege, de bestiis nihil ad legem pertinet. Errandi, opinor, materiam dedit id, quod proximè sequitur,* & de manu hominis, *videlicet conjunctio* et *ante* de manu hominis, *per imprudentiam addita. Nam, cùm Scriba legeret,* & de manu hominis, *facile crediderit id, quod antecessit, non de homine fuisse dictum, sed de bestiis, scripseritque adeò* היה bestiae, *cùm tamen legeret* חי, viventis. *Sed istud* et, *ex quo is error, vel similis alius, nascebatur, omittunt Samaritani, neque id legebat Syrus. Quorum scriptionem cùm sequaris, sententia haec plana exoritur,* requiram illum (sanguinem) de manu omnis viventis. *Deinde, ut explicetur, quid sit* vivens, *continuò subditur,* de manu hominis, de manu viri fratris ejus; *hoc est, ab homine sanguinem quaeram hominis, quia homo hominis frater est.*

Quaerit Hubigantius quid sibi velit, *de manu bestiae requiram sanguinem.* Respondeo, Deum Opt. Max. hominibus ex arca egressis, id privilegii concessisse, ut jus et amplissimam potestatem haberent in omnia animantia ℣. 2. Quare, si vellent, converterent ea in cibum ℣. 3. sed hac lege, ne carnem cum sanguine comederent, quia sanguis sit anima ejus ℣. 4. A sanguine animalium legislator progreditur ad sanguinem hominis, tanquam digniorem et praestantiorem; cujus effusionem, ob hanc causam, tam sibi displicere docet, ut etiam animalia ipsa, ratione carentia datura sint poenas, si hominem occiderint, ut qui creatus sit ad imaginem Dei; (℣. 6.) multo magis igitur homines poenas daturos esse, si caedem humanam perpetrarent. ℣. 5. Modus vindictae sumendae et poenae utrisque infligendae declaratur ℣. 6. *Quicumque sanguinem hominis effundit, ejus sanguis ab homine effundetur.* Ex quo apparet, si sanguinem de manu hominis requirere, sit sanguinem ejus per homines effundere, ob paritatem rationis etiam sanguinem de manu bestiae requirere nil aliud significare, quam sanguinem ejus per homines effundere, bestiasque adeo aeque plectendas esse ab hominibus, quam homines ipsos.

Quae-

Quaerit porro quid caufae fit, *cur beftiae in mediam legem adducantur.* Ajo, beftias paulo ante fubjectas effe hominum abfoluto imperio et arbitrio ỳ. 2. 3. atque adeo id pertinere ad hujus juris exercitium, ut beftiae plectantur, fi in homines confurgerent, ut quas, etiam cum profint, fas fit occidere, multo magis ergo cum damno afficiant. (*r*)

Deinde Deus adducit beftias in mediam legem, non quod objectum legitimum fint legis, quod in bruta non cadit, fed ob facti atrocitatem, et ut a minori, quod ajunt, ad majus argumentando, hoc exemplo doceat, fi ob patratam necem humanam beftiae quoque morte plectendae fint, multo magis ergo homines plectendos effe. (*s*) Accedit, quod Deus denuo in patrocinium fuum fufcipiat omnem creaturam, et cum beftiis aeque foedus erigat atque cum hominibus ỳ. 9. 10.

Idem docendi genus in aliis legibus divinis obfervatur: & quid multa? confirmat quod diximus, lex de bove cornupeta Exod. xxi. 28. pauperiem faciente, jubens eum interfici, liberum vero exire dominum. Nec difpar ratio eft hominum atque animalium adfpectu fanguinis non guftandi Levit. xvii. 13. quo in loco fanguis tanquam res facra fpectatur, ideoque nec utenda hominibus, nec beftiis abforbenda.

Poftremo, quia Nofter follicitat verbum חיה, *Mofis quippe ftilum non fapere, iftum fcribendi modum, de manu beftiae, neque ejus exemplum effe ullum*: tenendum eft, quod Mofes voce יד utatur quam varie: et quidem, ut eam non folum fenfu proprio vel improprio de *manu* adhibeat, fed inftar particulae vel praepofitionis *a*, *ab*, vel *abs* denotantis. (*t*) Quo modo מיד כל חיה nil aliud fonabit, quam *ab omni beftia*, et מיד האדם *ab homine*. Quod fi vero quis malit vocabulum מיד vertere cum noftro *de manu*, ejus in gratiam lubet obfervare, quod ftilo fcripturae, animalibus brutis haud raro actiones humanae adfcribantur, iisque etiam adtribuantur manus, velut 2. Sam. xvii. 37. Pfalm. xxii. 21. Dan. viii. 4. 7. Quare, quid vetat quo minus Mofes dixerit etiam מיד כל חיה *de manu beftiae?* Reftat vocabulum חי; quod cum loco illius in textum intrudit, licet a nullo libro MS. agnofcatur, fubit viciffim interrogare, quo jure illud tandem ad folos homines reftringat? Mofes tribus verbis ante, nempe verfu praecedenti, hac voce ita ufus erat, ut eam aeque ad animalia referat, quam ad homines.

Levitici cap. 7. ỳ. 19. *ita legitur:* באש ישרף והבשר כל טהר יאכל בשר (caro) igne comburetur, et carnem omnis mundus comedet carnem. *Ubi*

vides

(*r*) H. Grotius apud Seldenum de Jur. Nat. l. v. c. 4. *Quia in beftias proprie delictum non cadit, ubi beftia occiditur, ut lege Mofis ob concubitum cum homine, non ea vere poena eft, fed ufus dominii humani in beftiam.*

(*s*) Lyranus ad h. l. *Homo non folum punitur propter homicidium, fed etiam beftia, fi interficiat hominem, propter facti horrorem; quamvis animal brutum peccare non poffit.*

(*t*) Loca funt apud Noldium voc. יד.

vides, Erudite Lector, in eodem orationis membro carnem (בשר) *iterari, cùm semel adhiberi satis fuisset. Quam iterationem quidam Interpretes, ut aliquo veritatis colore ornent, statuunt esse Hebraicam scribendi formam, aiuntque* carnem *esse pro* ipsam; *sic ut* & carnen quivis mundus comedet carnen, *idem sit quod* et carnem quivis mundus comedet ipsam; *cujus Hebraismi testem proferunt Grammaticum* Glassium, *in* Canone *quodam sic sancientem*, pro relativo & reciproco, quandoque etiam possessivo pronomine, ipsum ponitur antecedens in Textu repetitum; (*) *neque vident Glassianum* Canonem *partim verum esse, partim etiam falsum. Nam cùm oratio in duo membra sparsa est, quorum in priori enuntiatur nomen substantivum, in posteriori idem nomen iteratur, non dubium est, quin nomen iteratum vicem gerat pronominis, ut in eo Glassiano exemplo*, quo die creaverat Deus hominem, in similitudine Dei fecerat eum, *non dubium est, quin* Dei *pronominis* ipsius *vicem gerat. Quòd si verò in uno eodemque membro nomen aliquod substantivum iteratur, nos, pace* Glassii, *negamus nominis iterationem pronominis loco esse habendam si pronomen ejusdem casus esse debeat, ac ipsum nomen, ut hoc loco* ipsam *eodem in casu est, atque* carnem. *Neque verò non id negari posse* Glassius *tacitè suspicabatur. Etenim, cùm pro exemplo affert hunc* Levitici *locum, is eum ita convertit, duo ut membra latinè faciat, quod Hebraico in contextu membrum est non plus quàm unum. Nam cùm Hebraicè sic legatur*, & carnem quivis mundus comedet carnem, *ita* Glassius *interpretatur*, quod autem ad carnem reliquam, quivis mundus comedere poterit carnem. *In quâ interpretatione duo vocabula* Glassius *suggerit, unum* quod, *alterum* reliquam; *quae verba ut absunt, ita* Glassio *necessaria erant, ut orationem, quae unius membri est, in duo membra dispertiret. Sed ab eo* Levitici *exemplo* Glassius *proferendo temperasset, si Hodiernum Contextum cum* Sam. Pentateucho *contulisset. Nam cùm Hodierno in contextu ita legatur*, באש ישרף · והבשר, *puncto minori post* ישרף, *posito, et addita conjunctione ante* הבשר, Sam. *in* Pentateucho *sic habetur*, באש ישרף הבשר, *puncto minori post* הבשר *rejecto, & omissa* ו *conjunctione, ex quâ perperam insultâ nascitur hujus loci difficultas ea, quae* Glassium *torquebat. Nam si convertas ex Sam. scriptura*, in igne comburetur caro, quivis mundus comedet carnem, *nihil jam de hoc loco ad* Canonem *pertinet Glassianum. Verumtamen alia quaedam superest difficultas vel ex unâ litterâ omissâ, vel uno ex verbo trajecto, de quâ re vide Notam in hunc locum, & ad* Levit. cap. 14. & 15 16. ỳ. 26. conf. 27.

Emendatoris vero me miseret, cum reprehendit quae non capit. Miscet et turbat quae sunt distincta, et facile percipientur, si locum, uti se habet, integrum repraesentavero. *Caro*, sacrificii salutaris cujus paulo ante facta erat mentio, *quae tetigerit quidquam immundum, ne commeditor, igne comburitor. Quod autem ad carnem, quivis mundus comedet carmen.* Quaeritur jam num repetitio carnis sub finem commatis instituta, hac posita ejus interpunctione, sit otiosa? Glassius refert ad loquendi genus Hebraicum, cum antecedens ponitur pro relativo, atque adeo hanc iterationem pronominis loco habendam putat. Qua in re eatenus perperam reprehenditur a Nostro, quod

(*) Glassius *Philologiae Sacrae Lib. III. Tract. II. Can. XIII. pag.* 333.

quod negat, *si in uno eodemque membro nomen aliquod iteretur, eam iterationem pronominis loco esse habendam, si pronomen ejusdem casus esse debeat, ac ipsum nomen:* contrarium enim obtinet, v. c. Gen. XII. 5. Num, VIII. 19. alibi.

Sed judicat Noster de sermone Hebraico, ut solent nonnulli, qui dictionem sacrorum scriptorum et ingenium Hebraeorum ex ingenio aliorum populorum et natura linguarum Graecae et Latinae metiuntur, in quas oratio Hebraica transfunditur. Aliud enim menti lectoris insinuat Hebraeus, aliud Graecus vel Latinus interpres. Hebraeus morem suum sequitur: interpres vero adtendere debet ad linguae suae ac gentis genium, qui ab iterationibus id genus abhorret. In sermone Hebraei hominis dominatur simplicitas, abruptio, et affectus: in Graeco Latinoque sermone observatur flumen orationis nulla tali repetitione sufflaminandum. In auribus Hebraei hominis iteratio verbi ejusdem non est vitiosa, quin saepe necessaria, cum nempe metnendum est, ne si pronomina adhibeantur, alio referantur enunciata, quam par est.

Atque ex eo genere cum sit hic ipse locus quem prae manibus habemus, existimo repetitionem ejusdem vocabuli non sine gravi causa institutam, et summe necessariam fuisse. Nempe lex de carnibus sacrificiorum a puris hominibus comedenda, est generalis, vide Levit. XXII. 4 — 9. neque solum carnes sacrificiorum salutarium spectat de quibus hic agitur, sed carnes quorumcunque aliorum sacrificiorum, quae comedebantur. Itaque cum Deus Opt. Max. consultum duxerit hoc loco ubi de sacrificiis salutaribus agit, ansam dante munditie in carnibus sacris observanda, hanc legem, de munditie eam comedentium tradere, eumque canonem generalem sacrificio salutari adplicare ỷ. 20. non potuit aptiore, aut magis claro dicendi genere uti, quam hoc quod exhibent editiones nostrae. Quod si enim legislator pro יאכל בשר, dixisset יאכל ממנו, intelligi potuisset de solis carnibus sacrificiorum salutarium loqui velle, non de aliis per quas comedentes communionem haberent cum altari, nec canonem generalem voluisse tradere.

Si vero etiam הבשר pertrahitur ad antecedens ישרף, mirum videri debet cur Moses, praeter omnem rationem, id vocabulum in hoc membro priore geminare, et a consueto dicendi genere quo paulo ante ỷ. 17. usus fuerat, recedere voluerit; atque ita facere, ut lectori in mentem veniat בכל טמא referendum esse ad solas personas (*u*) Nunc cum והבשר legitur, idque pertrahitur ad membrum posterius, ut cohaereant ista, והבשר כל טהור יאכל בשר, apparet manifestissime legem generalem esse quae fertur, ansam dante carne sacrificii salutaris, et carnem cujus hic mentio fit, non de solo hoc sacrificio intelligendam, sed etiam de sacrificiis aliis.

Ejus-

(*u*) Qui error, alio in loco, nempe Lev. VI. 20. subrepsit Graecis cum vertunt πας ος αν αψηται, cum deberent παν ο αν αψηται. Nemo enim circa hoc sacrificium occupatus erat praeter solum sacerdotem.

Ejusdem generis illustre exemplum est Deuteronomii cap. 28. ℣. 57. *in unâ litterâ* ב propè *alteram* ב, *perperàm inculcatâ. Nam postquàm Moyses futura in Judaeos rebelles mala, atque horribilem famem sic praenunciavit*, mulier tenera & delicata, quae prae mollitie & teneritate summo pede attingere terram non tentabit, erit oculus ejus malignus contrà virum gremii sui, contrà filium suum & contrà filiam suam, *Hodiernus Codex sic deinde pergit*, ובשליה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד, *quae verba turba Interpretum ita convertunt*, & in secundinas suas, quae egredientur de medio pedum ejus, & in filios suos quos genuerit? *in quâ interpretatione tria sunt reprehendenda. Primum, in eâ serie, sanè quàm longâ*, contra virum . . contrà filium, contra filiam, contrà secundinas, contrà eos filios, quos genuerit, *repetitionem in fine extare superfluam. Nam postquàm dictum est* contrà filium & filiam, *superflue subditur*, & contra eos filios, quos genuerit, *vetante praesertim conjunctione* et, *ne ultima haec verba sic accipiantur, ut redintegratio rerum suprà-dictarum. Alterum, haec verba*, erit oculus ejus malignus, *quae cum his proximè sequentibus*, contrà virum gremii sui, contrà filium suum & filiam suam *benè consociantur, malè adjungi ad haec altera*, contrà secundinas suas & partum suum; *quoniam ejus mulieris oculus aliter malignus est contra* virum, filium et filiam, *aliter* contra secundinas suas et partum suum. *Nempe* virum suum, filium & filiam *ea mulier propterea malignis oculis aspectura est, quòd partum suum meditans sola clàm devorare, ut famem expleat, timebit, praesentibus viro, filio & filiâ, ne non id possit; sed* secundinas suas & partum suum *propterea malignis oculis intuebitur, quia illis famem explere meditabitur. Ergò affectiones illae duae muliebris animi tam diversae cum sint, ut una sit, devorare velle partum suum; altera, timere, coràm testibus, ut id fieri possit, quis credat Moysen uno modo res tam diversas enuntiasse, eandemque loquendi formam*, erit oculus malignus, *ἀπὸ κοινῦ in rebus prorsùs differentibus usurpasse? Utrùm nos id scribendi genus in Moysen conferemus, quod is scriptor, qui non esset in componenda oratione planè infans, nollet adhibere? Itaque etiam id evitat* Arabs, *sic convertens*, denegabit marito suo, filio suo & filiae suae secundinas suas à se decidentes, *ex scripturâ Hodierni Codicis non nihil devians. Tertium est, in significatu ipso* secundinae *vocabuli* שליתה, *in quem aptari, ut mox videmus, non potest* malignus oculus *idem, qui* ad virum, ad filium filiamque *modo pertinebat. Cujus significatûs nullum aliud Hebraicis in codicibus exemplum reperitur, nullum veteribus in Linguis vestigium; vix ullum apud Veteres Intt. signum certum & exploratum. Nam quòd* Graeci Intt. *vertunt* χορίον, pellem, *Editione in Romanâ, alii Codices habent* κορίον, puellulam; *nec verò etiam minus incertum est, utrùm scripserint* χορίον *Graeci Intt. quàm utrùm significatum talem verbum* שליה *habere possit. Ergo nihil expediunt Interpretes. Sed si leges* ובבניה, *non* ובבניה, *extrito uno* ב, *deinde* ובשליתה, *non* ובשליתה, *nihil jam superest difficultatis*: malignus erit oculus ejus in virum gremii sui, in filium & in filiam, & coquet id quod egredietur ex medio crurum ejus, & filios suos; nam comedet eos clàm. *Idem verbum* בשל, coquere, *adhibetur in Libro* Regum *secundo* cap. 6. ℣. 29. *iis in mulieribus, quae Samariâ obsessâ & fame urgente, pactae inter se fuerant, ut infantulos suos comederent. Ergò eventus ipse rerum praedictarum vaticinationem Mosis explanabat, idemque docet verbum* בשלתה, *retroacto*,

vel

vel etiam ſublato, per verbum coquere *rectè nos interpretari; Et* ſecundinae *ipſae in verbo* היוצאת, *ſatis apertè demonſtrantur. Neque aliam ob cauſam Interpretes verbum* בשליתה *converterunt* ſecundinas, *quàm quòd poſt legerent,* ובבניה, *cum duplici* ב *mendoſè deſcriptum. Nam eò factum fuit, ut crederent τὸ* ובשליתה, *& τὸ* ובבניה, *eodem orationis in filo eſſe, atque adeo, ut τὸ* ובבניה *non aliter converti quàm,* & in filios ſuos, *licebat, ita etiam non licere τὸ* ובשליתה *aliter interpretari, quam,* & in . . . . *nempe litteram* ב *eſſe praepoſitionem, &* שליתה *eſſe nomen ſubſtantivum, quod ei praepoſitioni eſſet ſubjunctum; quod nomen appellaverunt* ſecundinas, *quia ſic* Graeci Intt. *convertere videbantur.*

Suſpecta eſt Noſtro litera ב Deut. l. c. ſemel in ובשליתה, atque iterum in ובבניה. Ac pro priore quidem verbo mavult legere ובשילהה, ut ſenſus ſit, *& coquet id quod egreditur ex medio crurum ejus*: pro poſteriore vero ובניה qua in re ipſum ſequitur Cl. Kennicott. (x) Scrupulum Hubigantio movet *primo*, quod cum ſuperiore verſiculo Moſes nominaſſet *filium* mulieris teneiae *& filiam*, nunc ſuperflue ſubdat *filios quos genuerit*. *Secundo* quod Moſes non putandus ſit duas diverſas muliebris animi affectiones, quarum una ſit devorare velle partum ſuum, altera, timere coram teſtibus, viro, filio & filia, ut id fieri poſſit, uno modo enunciaſſe, eandemque loquendi formam, *erit oculus ejus malignus*, ἀπὸ κοινοῦ de rebus prorſus differentibus uſurpaſſe.

Quod ad primum adtinet, non movebit ſpero quenquam ut a communi lectione recedat, quod poſtquam dictum eſt ℣. 56. *contra filium & filiam*, ſubdatur ℣. 57. *& contra eos filios quos genuerit.* Quod ſi enim illud exponas de filiis natu majoribus, hoc de natu minoribus, cum Jarchio ad h. l. vel, ſi mavelis, illud de filiis quos maritus apud aliam uxorem procreaſſet, hoc vero de propriis quos ipſa peperiſſet, (אשר תלד) ut in univerſos ejuſmodi mulieris animus malignus ſit, quod cum aliquem natorum devoraſſet, nihil de carne cum quoquam communicaſſet, non video quid in ſolutione illa jure poſſit culpari.

Nec multo majoris momenti eſt altera difficultas quam reperiſſe ſibi viſus eſt in verbis תרע עינה, *malignus erit oculus ejus*, ut quæ referri non poſſint ad objecta invidiæ ℣. 56. ſimul atque ad objecta crudelitatis ℣. 57. Nam formula iſta latius patet, et ad utrumque affectum in caſu prorſus ſimili, ℣. 54. ita extenditur, ut appareat vim habere in hac oratione multo maximam, quoniam ex ea intelligitur quod parentes his liberis tenellis quos mactarent aeque ac ceteris alimoniam ſint inviſuri, atque adeo quae futura eſſent objecta crudelitatis, eadem et objecta invidiae fuiſſe.

De vocabulo שליה fateor, ſi de *ſecundis* vel *ſecundinis* accipiatur, ut vulgo ſolet, inhumanitatem deſcribi horrendam non ſolum, ſed quam vix cogitando aſſequi poſſis; ne dicam phraſin iſtam תרע עינה minus commode referri ad *ſecundinas*, ut quae nec objecta invidiae poterant eſſe, nec objecta cru-

(x) *The ſtate of the printed. Hebr. text.* Diſſ. I. pag. 418. ſeq.

crudelitatis. Rabbi Salomo, quem paulo ante allegavimus, eam vocem de infantibus parvulis accepit, nec ſane injuria. Etsi enim voces سلا & سلى, contra quam pronunciat Noſter, ab Arabibus de membrana illa accipiantur qua involvitur foetus bruti vel hominis, idem tamen ab Hebraeis factitatum eſſe, nullo conſtat indicio; ni forte cum A. Schultenſio huc referre velis, quod dicitur Job. XXVII. 8. qui tamen locus non magis, in hanc rem clarus eſt, quam alter ille qui produci ſolet ex II. Reg. IV. 28. Deinde verbum שלה & quae inde derivata ſunt nomina, monſtrante eodem Schultenſio *Orig.* tom. II. c. 3. penes Hebraeos ceterosque Orientales, ab origine notant *pinguem & eliquatam ſecuritatem, nullis curis, nullis faecibus turbatam*, indeque Hebraeis haud obſcure transferuntur ad teneros infantes, ſive in utero adhuc haereant, ſive partu ſint editi, confer Job XX. 20. XXI. 23. et Jerem. XXII. 21.

Quod ſi igitur his ſub auſpiciis vocabulum שליה, ἅπαξ λεγόμενον exaudias de FILIA quadam *tenella probe vel molliter curata*, quam prae ceteris liberis antea in deliciis babuerit mater ejusmodi *mollis & delicatula*, cui vero nunc, verſa rerum vice, ab eam rem maxime invideat quod molliter ali debeat vel educata ſit, cetera vero verba ובבניה אשר הלד de *FILIIS aliis quos peperiſſet*; vel, ſi mavelis, שליה accipias de foetu ſecundinis adhuc adhaerente & recentiſſime edito, vel mox edendo, cui alimentum etiam in ipſo utero invideat, quique ſimul ac editus eſſet, objectum crudelitatis ejus ſit futurus, ut verba ובבניה אשר הלד oppoſitum contineant antecedentium, *et in filios ſuos quos jam peperit*, vix video quid huic contextui adplicari poſſit aptius, neque adeo neceſſum erit, ut literula, vel punctulum immutetur.

Sane medicina quam huic loco facere ſatagit Hubigantius, eſt ipſo malo, ſi quod eſt, deterior. Nam et ſecundinas comedendas eſſe profitetur, et, ne quid dicam de forma בשילתה quam nemo unquam agnovit Grammaticus aut Lexicographus: ſi hoc voluiſſet Moſes, quod vult Noſter, dicendum ei fuerat ובשלה את היוצא מבין רגליה. Scribimus Hebraice doctis, hisque adeo qui ſtilo Moſis paulo magis tincti ſunt.

Nec facile quemquam movebit quod addit de verbo בשל II. Reg. VI 29. adhibito; quia parum adtinebat ad Moſen, ut hunc modum Thyeſteam hanc menſam parandi commemoraret, et in caſu parili, nempe paulo ante exidium Hieroſolymae, compertum eſt infantem a muliere nobili aſſatum eſſe. (y)

Majoris momenti eſt, quod obſervat Kennicottus, loco ſupra citato: antiquiſſimum codicem Bodleianum legere ובניה, *& filios ſuos*, absque praepoſitione. Sed niſi etiam in hoc vel alio codice Hebraico legatur ובשילתה, (quod ſecus eſſe docent ejusdem Viri clariſſimi ad locum noſtrum obſervationes,) teſtimonium hoc, in caſu ejusmodi, ubi haud vana ſuſpicio eſt alterum ב ex ובבניה per errorem librarii excidiſſe, rem non expedit. (z)

Ter-

(y) Judicio Joſephi *de Bell.* VI. 3. 6. 4.

(z) Alia quae huc pertineant dabit Cl. Michaelis in *Relationibus de libris novis*, Faſc. IX. pag. 27.

Tertium ejusdem generis esto exemplum id, quod Deut. cap. 32. v. 5. *sic legitur:* שחת לו לא בניו מומם, *quod quidem si sic interpretabère,* corrupit, non filii ejus, macula eorum, *dabis manem sonum nullamque sententiam. Et quidem 1°. tueri non possis verbum* שחת, *numero positum singulari, ante* בניו, *nomen plurale. Et Veteres ferè omnes legebant* שחתו, *numero in plurali. 2°. Quid fiet de verbo* לו? *Utrum id cum verbo* שחת *sociabis? Id si feceris, erit* לו *vel de* Deo, *dictum, vel de* populo *Israel. Si de* Deo, *quaenam id sententia? Habet quidem interdum verbum* שחת *pone se dandi casum; verum non alio in significatu, quàm* exitium afferre. *Quid? An cecinerit Moyses Israelem* Deo exitium attulisse? *Quòd si pronomen* לו *de* Deo *ita dictum putas, tanquam* coram eo, *ut convertendum sit,* populus iste corruptus est coram eo, *jam quaeritur quo id exemplo? An pertinebit* לו *ad* populum *Israel, ut sententiam habeas,* corrupit se se? *Atqui dandi casum post verbum* שחת *nusquam reperies, ut significetur,* corrumpere sese, *aut vero* alium. Ergo neutro modo pronomen לו ad verbum שחת *licet adjungi. Quid, quod alii quidam docuêre verbum* לו *negationi* לא *esse annectendum, significarique* ei non, *tanquam* non ei, *pro,* non illius sunt? *Iterùm quaero, quo id exemplo docuerint. Et si quis Hebraïcam Linguam vel primis labris degustavit, negabit istud* ei non, *esse Hebraicè nimis insuetum, quàm si Latinè idem diceretur, aut quàm si quis gallicè diceret,* à lui non pas, *cùm dicere vellet,* non pas à lui. *Denique vocabulum* מומם, *quonam pacto interpretaberis? An* macula eorum, *an* maculam? *Nam quidvis licet, eo in verbo, quod in oratione nihil habet, à quo pendeat. Et, quanquam alterutrum dices, nihil dices. Ambages tales, easque inextricabiles, tolluntur sublatis litteris duabus in Sacram Paginam temerè allatis, unà* ם, *ut legatur* מום; *alterà* ו, *ut sit* בני, *quam utramque scripturam retinuère Samaritani & quam sequuntur etiam Veteres partim in* Hexaplis, *partim in* Polyglottis; *ita tamen ut* לא, *non sequatur* לו, *sed antecedat; quae collocatio utriusque verbi suam etiam ex Veteribus habet auctoritatem: denique assumpto* שחתו *ex plerisque Veteribus;* corrupti sunt, non sunt ejus, filii maculae. *Vide caetera in notis Criticis.*

Locus est, fateor, verborum trajectione non nihil difficilis, qui ea propter multorum expertus est interpretationes, saepe perquam ineptas et contortas: quarum aliquas Hubigantius, ut hoc facilius confutare posset hic obiter tangit et exagitat. Piget vero, nec vacat rationes quas adfert, omnes et singulas examini subjicere, ob quas communem horum verborum lectionem et versionem abjiciendam esse existimat; quia si, servata nostrorum codicum lectione, et repudiata Critici nostri emendatione et versione, aliam commodiorem et cum natura sermonis Hebraici convenientem substituero, non spero id a me desideratum iri.

Non sane persuadeor in verbis aliquid mutandum esse, quidquid in diversum abire videantur versiones veteres et Samaritanus quorum interpretamenta in obscuritate apparenti verborum originem habent, nec probant aut supponunt aliter olim in contextu Hebraico lectum esse, ac hodie legitur.

Fuit quidem cum existimarem verba שחת לו referenda esse ad Deum, vel rupem, et interrogative accipienda esse hac sententia: *an corrupit sibi? vel corrupit eum*, nempe Israelem? cetera vero quae sequuntur responsionem ad hanc quaestionem continere; quomodo ea intellexit Gerardus Kulencampius, vir eruditissimus in commentario ad h. l. nec absurde, cum plura talium enunciationum exempla passim occurrant interrogative accipienda, licet nullam particulam interrogandi potestate praeditam in fronte habeant, et hoc genus dicendi a stilo Mosis et aliorum scriptorum sacrorum non sit alienum. (z) Quia tamen quae versu sequenti incipiunt interrogationes per talem particulam exprimuntur, nolui hanc interpretationem, utpote minus simplicem, nec multis forte probandam, meam facere.

Omnia sese recte habebunt et cum cetero contextu apprime convenient, si, docendi causa, subjectum orationis paulisper suo loco restituero, hoc modo: דור עקש ופתלתל שחת לו *Generatio perversa et contorta corrupit se*, vel mavis

שחת לו דור עקש ופתלתל
לא בניו מומם

Corrupit se generatio perversa et contorta:
Non filii ejus sunt sua ipsorum macula.

Quaeris quapropter Moses hunc ordinem neglexerit? Respondeo, in oratione tam forti et animosa, cujusmodi est haec ejus cum populo Israëlitico expostulatio, ordinem non adeo requirendum esse, eamque transpositionem a natura poeseos Hebraicæ non abhorrere. (a) Deinde verba ista: מומם לאבניו haud procul ab initio commatis posita esse, ut attentionem ferirent, quia pronomen occurrens in לא בניו *non filii ejus*, relationem habet ad *rupem* vel *Deum* cujus paulo ante facta erat mentio.

Quod jam adtinet ad שחת לו: etiamsi ל alibi sit nota Dativi casus, atque etiam לו non incommode hic verti possit *sibi*, tamen stilo Mosis, et ex usu linguae accusative vertendum est, ut patet ex loco simili, qui occurrit Num. XXXII. 15. et in hunc nostrum instar commentarii habere potest. Ibi vero postquam dictum erat versu 13 et 14. *Et accensus ira Jehova in Israëlem, agitavit eos per hoc desertum quadraginta annos, donec consumeretur tota illa aetas quae fecerat malum istud in oculis Jehovae. Ecce autem surrexistis loco patrum vestrorum, turba hominum peccatis deditorum; ut addatis adhuc ad aestum irae Jehovae contra Israëlem.* Additur ỷ. 15. *Si vos averteritis ab obsequio ejus, omnino perget adhuc relinquere eum in hoc deserto*; et subjungitur וְשִׁחַתֶּם לְכָל־הָעָם הַזֶּה quae verba, si sapimus, haud alium sensum habere possunt, quam hunc: *et perdetis totum hunc populum.* Sic quoque I. Sam. XXIII. 10. שחת לעיר

(z) Exempla dedit Kulencampius l. l. Huc pertinet Gen. XXVII. 24. coll. 21. Exod. XXIII. 14. col. 15. I. Sam. XVI. 4. coll. II Sam. XVIII. 92. 32. Mich. V. 1. coll. Matth. II. 6. Plura subministrabit Noldius *Conc. part.* in אם num. 24. signif. 2 et in ה num. 11. signif. 2.

(a) Recte incomparabilis Lowthus *de sacra Poësi*, Prael. XV, ubi de hoc ipso Mosis Cantico agit: *adeoque in eo sermone si omnia recte et ordinate exprimantur, si ad certas regulas anxie et subtiliter omnia expendantur, id demum fore longe ineptissimum omnique soloecismo longe absurdius.*

לְעִיר designat *perdere urbem*. Nec abhorret ullo modo a natura linguae Hebraicae ut pronomen in לו referatur ad ipsum subjectum agens (*b*) Ex quo apparet quam frivola et inepta sit Critici nostri paratragoediatio: *An pertinebit* לו *ad populum Israël, ut sententiam habeas, corrupit se se? Atqui dandi casum post verbum* שחת *nusquam reperies, ut significetur, corrumpere sese, aut vero alium. Ergo neutro modo pronomen* לו *ad verbum* שחת *licet adjungi.*

Denique verba לא בניו eodem pertinent et quasi unum vocabulum constituunt, denotantque *non filios ejus*, nempe Dei, i. e. filios degeneres et immorigeros, qui nomen filiorum non merentur, vernacule *onkinderen* diceres; quomodo לא עמי Hos. I. 9. notat *non populum*, quod ne ipse quidem Hubigantius in dubium vocaverit, et pluribus probavit Bootius *Animadv. Sacr. Lib. IV. C. V. §. 4-8.*

CLASSIS IV. De iis Mendis, quae sententiam mutant aut obscurant, ex verbis trajectis.

Restat genus id mendorum, quod sententiam orationis male afficit trajectione verborum, ordine in pravo dispositorum.

In Cantico Mosis, Deut. cap. 32. v. 8. *sic legitur*, constituit terminos populorum, juxtà numerum filiorum Israel; *quod quidem sententiam habere aliam non potest, nisi talem*; constituit (Deus) terminos populorum *duodecim*, juxta numerum *duodecim*, filiorum Israel; *quam sententiam explicare multi Interpretes ut volunt, ita non possunt. Itaque eos omnes hic videas* eo in saxo sudare nitendo, neque proficere hilum. *Nam quod plerique volunt* populos *esse* Chananaeos, *quibus Deus assignavit regionem tantam, quantam filii Israel posteà occupârunt, iis respondetur* 1°. *vocabulo* populos, *in Sacris Codicibus subjectam esse notionem populorum generatim, non autem hujus, aut illius populi, neque unquam* Chananaeos *vocari, sine addito*, populos. 2°. *Nunquam accidisse ut, quam regionem Chananaei occupârant, eam totam filii Israel possiderent.* 3. *Quamquam id accidisset, & si maximè id Moyses vaticinaretur, tamen Mosen fuisse dicturum aequatos fuisse terminos populorum* multitudini, *non autem* numero *filiorum Israel, neque usurpaturum fuisse verbum* במספר, *quod* numerum *sonat, non autem* multitudinem. *Denique ex Sacris monumentis effici non posse, ut extiterint duodecim termini Chananaeorum, quomodo extiterunt duodecim filii Israel; ut neque etiam ex iisdem monumentis probari potest, omnium populorum, qui post diluvium in terras dissipati fuerant, fuisse* terminos duodecim; *vide Notas Criticas, in quibus confutantur sententiae Clericana & Calmetiana. Ergo qui nodus, ordine in eo verborum, quem nunc habemus, solvi non potest, is ordine eo restituendo*, nam partitus est Dominus populum suum, juxtà numerum filiorum Israel, *facillimè dissolvitur. Vide iterum Notas Criticas, in quibus ex* Sam. Pentateucho

(*b*) Conf. v. c. Deut. XXIII. 3. Cant. II. 10. 11.

cho *revocamus vocabulum* Ifrael, *quod fuerat bis fcribendum, neque non probamus membrum orationis fuiffe ab Scribis omiffum. Et quidem in Canticis defcribendis facillimum fuit, verfuum partem omitti, partem etiam ordine difturbari; quoniam verfuum fingulorum membrum pofterius, cum fit redintegratio prioris, nihil periret ex fententiâ, fi pofterius omitteretur, ut neque, fi loco interdum ex fuo moveretur: cujus rei exemplum habes hunc ipfum locum, qualem in noftrâ Notâ Criticâ reftituimus. Vide etiam Notam Criticam in verfum* 15.

Videas hic B. L. quadrare in Noftrum quod de aliis interpretibus dictum vult: *in faxo fudare nitendo, neque proficere hilum.* Locus integer, nec mutilatus fic habet: *Quum poffeffionem diftribueret Excelfus gentibus, quum difpararet filios hominum, conftituit terminos populorum pro numero filiorum Ifraëlis.* Quae verba, fi vel obiter infpiciantur, non poterunt apud quenquam, in aliam fententiam accipi, quam hanc: Deum, cum poft diluvium et deftructam turrim
„ Babelicam homines fuper terrarum orbem difpergeret, et fingulis Gentibus
„ certas ejus partes vel regiones affignaret, rem ita direxiffe et moderatum effe,
„ ut terram Cananaeam Ifraëlitis a fe deftinatam eteorum parentibus promiffam,
„ certis populis inhabitandam concederet, qui eam tanquam coloni et feu-
„ datarii tenerent colerentque, donec Ifraëlitae, ejus veri domini, eam ju-
„ re haereditario effent occupaturi, hofque populos eorumque terras toti-
„ dem numero effe, quot fint filii vel tribus Ifraëlis.

Nil ergo reliquum eft, quam ut demonftrem hoc ita factum effe, et revera accidiffe. Qui terram Palaeftinam tempore Mofis tenebant, erant vel Cananaei, vel alii populi. Cananaeos Mofes in loco praecipuo Gen. xv. 19. et 21. ad numerum denarium redigit, alibi fex vel feptem populos majores nominat, veluti Exod. III. 8. Deut. VII. 1. ubi etiam memorantur Chivaei, ut in univerfum fint totidem quot numerantur filii Canaanis, nempe undecim Gen. X. 25 — 18. His fi addideris Philiftaeos, quorum ditiones Israëlitae occuparunt tempore Salomonis, redeunt XII. populi, quorum terminos vel ditiones Ifraëlitae fuas fecerunt, id vero eft totidem, quot erant tribus vel filii Ifraëlis.

Quod fi jam aliqui fint qui hunc numerum non diligentiffime a me initum effe putent, eumque cum numero tribuum Ifraëlis non accuratiffime convenire; ii abutantur fuo fenfu. Quis nefcit in oratione poëtica, cujus modi eft hic fermo Mofis, eam accurationem non requirendam effe, aut femper ufu venire poffe; fed fufficere, fi circiter tot fuerint Gentes Canaanem inhabitantes, quot erant filii vel tribus Ifraëlis. Quis dixerit, cum Jeremias II. 28. IX. 13. inquit, *pro numero civitatum Jehudae fuiffe Deos Judaeorum, et pro numero platearum Hierofolymae fuiffe altaria*, eum hoc velle, non plures aut pauciores Deos ipfis fuiffe, quam urbes Jehudae, nec numero plura aut pauciora altaria, quam erant plateae Hierofolymae, fed praecife totidem? Verbum non addo, nifi quod, fi quis interpretationem quam promit Criticus

cus noſter retinere, et cum ceteris hujus commatis verbis connectere velit, ei facile in mentem venire poſſit, quod Iſraëlitae haud longe a diluvio terram Cananaeam occupaverint: vel, quod dixit nonnemo, auctores fuerint turris Babelicae ſtruendae. Sed commode accidit, ut etiam verſum 9. loco ſuo moverit noſter Ariſtarchus eumque ante verba extrema verſ. 8. collocaverit, in Notis criticis ad h. l.

Sunt verò etiam quædam ordinis perturbationes, quas tametſi illæſâ ſententiâ factas, tamen Sacro Scriptori attribuere non magis liceat, quàm Latino ſcriptori ordinem pravum verborum Latinorum.

Geneſis, cap. 14. v. 12. *ſic legitur*, ceperunt Lot & ſubſtantiam ejus, filium fratris Abrahæ, *cùm nativus ordo ſit talis*, ceperunt Loth filium fratris Abrahæ, & ſubſtantiam ejus; *quem ordinem exſequuntur Syrus & Græci Interpretes.*

Te appello, erudite Lector, atque ab anticipata opinione liber, ſi hoc non eſt nodum in ſcirpo quærere? Facta mentione Lothi, memorat Moſes ſubſtantiam *ejus:* qua quidem re nata aeque commode ſubjicere poterat eſſe illum *filium fratris Abrabae*, ac mox ante, ubi ipſum nomen Lothi adtigerat. Proinde inter veteres ordinem Hebraei codicis ſervarunt Onkelos, et qui ſub nomine Jonathanis circumfertur.

Sic Gen. cap. 15. v. 10. *ubi ſic legimus:* ויתן איש בתרו לקראת רעהו, & dedit unamquamque diviſionem ſuam è regione alterius, *ordo eorum verborum fuerat ſic conſtituendus*, ויתן בתרו איש לקראת רעהו, & poſuit diviſiones ſuas (*melius* בתריו) unamquamque è regione alterius. *Nam conſuetus ordo eſt, ut id, quod communiter dicitur, proximè collocetur ante id, quod ſeparatim. Nimirùm* בתרו, *vel* בתריו, *dicitur communiter de victimâ totâ, vel de omnibus ejus partibus;* איש *autem &* רעהו, *ſeparatim partibus de ſingulis.*

Nihil et hic mutandum, aut loco movendum cenſeo. Propoſitum erat Moſi docere quod Abraham partes animalium a ſe diſſectas et diviſas ſic diſpoſuerit, ut uniuscujusque animalis diſſecti pars dimidia alteri e regione eſſet oppoſita. Itaque niſi בתר, vel בתרם dixerit, aut vero בתריהם, quod notat *ſectiones eorum*, cum affixo relationem ad praecedens אתם habente, quam tamen lectionem nullus prae ſe fert codex Hebraicus, alio verborum ordine uti non potuit. Habet enim pronomen ſingulare in בתרו manifeſtam relationem ad vocabulum איש *unumquodque* ani-

II

mal designans; atque ea propter non *suam* vel *suas* vertendum erit, sed *ejus*: nisi perquam absurde id velis referre ad Abrahamum.

Ridiculum est, quod monet בתרו vel בתריו dici de victima tota, vel de omnibus ejus partibus, איש autem et רעהו separatim de partibus singulis. Quasi vero vocabulum בתר in locis aliis praeterquam in hoc et Jerem. XXXIV. 18. 19. adhibeatur, nec in postremo de partibus vituli dimidiatis accipiatur.

Quod vero speciatim ad איש et רעהו adtinet, videtur Grammaticus noster hoc velle: quia איש et רע sint correlata, non posse איש accipi de toto et רע de parte, sed utrumque de partibus accipi debere. Sed ajo, vocabula איש et בתרו eodem pertinere et junctim לִ רעהו opponi; איש בתרו *uniuscujusque* animalis *sectionem* i. e. partem dimidiatam designat, quae opponenda erat parti alteri dimidiatae per רעהו designatae.

Sic etiam Exod. cap. 16. v. 8. *ubi sic ait Moyses:* Dabit vobis Dominus vesperè carnem ad vescendum & panem manè, *ordinem fuisse perturbatum ex eo liquet, quòd, cùm Moyses populum, tamquam ex Dei verbis alloquatur, tamen Deus anteà vs.* 4. *&* 5, *promiserit Mosi se daturum* panem, *non etiam* carnem, *& ex eo quòd eadem quæ hoc versu* 8. *promittit populo Moyses, eadem Mosi Deus v.* 12. *iisdemque verbis polliceatur; ut sole clarius sit versum eum qui nunc est duodecimus, debuisse antecedere eum, qui nunc est octavus. Vide Notam in hunc locum.*

Haeret Criticus noster in eo quod Deus ℣. 4 et 5. solius *panis* mentionem faciat, cum tamen Moses ℣. 8. tanquam ex Dei verbis, non solum *panem*, sed etiam *carnem* commemoret. Itaque necessarium esse, ut ℣. 12. in quo Deus se utrumque populo daturum esse promittit, ante ℣. 8. collocetur. Quod si tamen contextum hujus capitis sine praejudicio inspicimus, apparebit facile ordinem versuum rectissime esse constitutum. Nempe principio, et quidem summatim narrat Moses ℣. 4. et 5. quid Deus de cibo Israelitis ex coelo suppeditando sibi revelaverit; quem igitur generali nomine לחם vocat: deinde quomodo ipse atque Aharon de voluntate hac Dei Israelitas certos reddiderint ℣. 6. 7. 8. postremo, quomodo Deus ea quae dixerant Moses et Aharon, solenni apparitione confirmaverit ℣. 10. 11. 12. 14. Ut dubium nullum sit, quin לחם *panis* ℣. 4. ut alias, de *cibo* in genere sit accipiendus, et ordo versuum nullo modo sit mutandus.

EX:

EXERCITATIO TERTIA

A D

CAR. FR. HUBIGANTII PROLEGOMENA

CAP. II. ART. II.

QUO AGITUR

De mendis quae sola verba afficiunt, seu Grammaticis.

Hactenus Criticus noster egerat de mendis quae ipsi videbantur orationis sententiam obsidere. Sequuntur ea quae afficiunt singula verba. Haec ipsi sunt, *quae, sententia non mutata, soloecismos inducunt aut barbarismos.* Soloecismos autem vocat et barbarismos, quae aliis dicuntur enallagae et ellipses, figurae grammaticae. De his demonstrare fatagit quod non sint a sacris scriptoribus, sed imperitis scribis profectae. Quo fine, postquam nonnulla inspersit quibus invidiam et culpam novitatis ab hac sententia amoliri studet, quaeque ad nos nil adtinent, in antecessum observat, soloecismos hosce sic excusari a nonnullis quod sibi persuadeant linguam Hebraicam fuisse olim legibus solutam.

Sed si qui etiam mei Lectores, nunc putant Hebraico de solecismo judicium ferri a nobis non posse quoniam sibi ita persuadeant, Hebraicam Linguam fuisse olim legibus solutam, atque eam quae saepe usurparet et Ellipses *et* Enallagas; *hoc est, quae plurima verba reticeret, saepe etiam promiscue haberet genera & numeros & personas, nonque adeo id, quodcunque solecismus esse videatur, esse solecismum; iis ego sic respondeo. Ex duobus unum eligi necesse est. Aut enim sunt lingua in Hebraica regulae, ad quas sacri codices exigi debent, aut sacri illi codices nihil, jam saepe a nobis tractati, resonabunt praeter id quod lubebit. Nihil enim est quod in medio relinquatur. Non aliter ad mortales Dei verbum periatum fuit quam Hebr. sermone interprete. Quod Dei verbum tum demum intelligere homines potuerunt, inque Dei obsequium cogi, si esset dilucide scriptum; hoc est, legibus iisdem teneretur, quibus assueti homines cum sint, id quod sibi mandatur, intelligere plane possint. Utrum igitur plane intelligi poterat is sermo, qui temere atque effraeni licentia ferretur, quemque Hebraei homines nulla certa lege interpretari possent?*

 Si

SI soloecismus veteribus Latinis recte dictus est *striboligo*, a versu a videlicet et pravitate tortuosae orations, ut auctor est A. Gellius, (a) dixerim fere Criticum nostrum tot protulisse soloecismos, quot de iis, in vetere testamento reperiundis, profudit sententjas. Principio enim, quis est, obsecro, qui adfirmare ausit, Hebraeam linguam fuisse olim legibus solutam, quia scriptores Hebraei usurpent enallagas et ellipses? easque figuras in vitio ponat ipsius linguae? tametsi forte nemo sit, qui neget, linguam Hebraicam, ut ceteras omnes, quo magis et altius ad ejus originem et prima incunabula ascendas, hoc magis simplicem et rudem paucisque regulis adstrictam fuisse; ita tamen ut, harum regularum, quemadmodum in aliis linguis, certa lex esset et certus usus, neque ideo idioma Hebraicum effreni licentia ferretur.

Deinde cum ait verbum Dei iisdem legibus teneri oportere, quibus adsueti sint homines, ad quos perlatum est; indeque, mox infra, facto immani multorum seculorum saltu, ad nostros homines divertitur qui scripturam legunt, post annos, ut loquitur, bis millenos, eosque sic argumentari jubet: Quaecunque regulis alibi consuetis non parent, aut a nobis non intelliguntur, ea non sunt a sacris scriptoribus, sed ab imperitis descriptoribus profecta; in eo aut imperitiam et stuporem, aut vero malitiam prodit homine ingenuo indignam. Nam etsi verbum Dei ad omnis aevi Ecclesiam spectet; non potuit tamem alio sermone conscribi revelarique quam eo qui illi genti esset cognitus, cui initio fuit concreditum, hoc est, Hebraeo; quae lingua cum nunc ex ore omnium evanuerit, ecqui fieri potest, ut ejus rationem omnem, usumque formularum qui fuit olim, cognitum habeamus et perspectum?

Sane vero, qui tenues veteris Hebraismi reliquias considerant, quae in Bibliis supersunt, easque vel secum invicem, vel cum ceteris linguis orientalibus contendunt, dubitare non possunt; quin olim, cum sacri scriptores viverent et dialectus Hebraica floreret aequis legibus, non solum centenis partibus amplior fuerit, sed etiam haud paucae loquendi formulae, imo dictionum formae Hebraeis notissimae fuerint et planissime intellectae, quae nobis nunc negotium facessunt; cum quia occurrunt rarius, tum quia longissime ab iis subsidiis absumus quae illi ad cognoscendum adhibuerunt.

Ne tamen hoc ita a me dictum quis existumet, tamquam si dubitem, num *nos hac ultima in qua vivimus mundi aetate Hebr. de linguae indole quidquam certum habere possimus:* atque adeo idem adversum me Hubigantius retorqueat, quod infra (b) adversum alios dici posse putat, nempe ob eandem causam quoque *de censuris suis haberi nil posse satis exploratum*; pre-

(a) *Noct. Attic.* V. c. 20.

(b) A pag. 116. 117. B. 58. 59. C. 44.

pretium erit monere, vel, fic tamen, Dei munere, fat bona fubfidia fupereffe: certasque leges dari, ad quas judicium noftrum formare et exigere poffumus: quo pertinet accurata Hebraifmi Biblici inter fe, atque cum ceteris dialectis orientalibus, aliarumque moratiorum gentium linguis collatio.

Quod fpeciatim ad dialectos adtinet, eodem cum Hebraica de prifco fanguine cretas: fi illi auctores qui in iis quidquam memoriae prodiderunt, iifdem figuris grammaticis et formis vocum ad easdem leges utantur, ad quas fcriptores Hebraici fubinde ftilum componunt, quis aequus rerum arbiter dubitaverit, magnum his exemplis, etfi vel rariffime occurrant, hinc praejudicium fubnafci? Accedit, quod quemadmodum linguarum omnium, ita etiam Hebraicae, ea fors fuerit, ut ufu vulgi potius, quam exemplis eruditorum hominum conftituta fit: qui ufus, hoc habet incommodi, vel mavis auctoritatis, ut fe fub jugum mitti non patiatur; unde fi quid alicubi apud facros fcriptores occurrit, quod regulis alibi confuetis non paret, vel fic tamen ad illud eliminandum non nifi caute admodum et fufpenfo gradu erit procedendum.

Et hunc quidem ufum vulgi omnino hic fpectandum effe, nemini mirum videbitur qui facrorum fcriptorum vitam et ingenium norit, quidque optimis quibufque aliis fcriptoribus quotidie eveniat, ut nempe nonnunquam loquantur cum vulgo. Addo etiam, quod fi qua hinc enafcitur ftili afperitas, vel inconcinnitas aut inaequalitas, ea tam parum infpirationi divinae praejudicet, quam facris Novi Teftamenti fcriptoribus, cum ftilo non puriffimo utuntur. Saltem, ut defcriptores plerique, ne dicam omnes, tam veteres, quam recentiores nobis cogniti, in easdem formas peregrinas et interpolatas confenferint, mihi tam parum fit credibile, ut fi hoc fuerint ingenio quo Hubigantius contendit, et quo eft ipfe Hubigantius, mirum mihi videatur, quare non potius omnes formas et loquendi formulas peregrinas et fibi minus cognitas mutaverint in alias magis notas et confuetas.

Quod autem fpeciatim ad *ellipfes* et *enallagas* pertinet, quas refpicit Nofter, non dubito quin palam facturus fim, quod tam parum obftent, quo minus *Dei verbum effet dilucide fcriptum*, et quo minus *homines in ejus obfequium poffint cogi*, ut ex omnibus ellipfium et enallagarum exemplis quae infra produxit, ne unicum quidem fit, quod fenfus claritati et perfpicuitati vel tantillum officiat. Pergit:

Non negant Hebraicarum licentiarum patroni, Hebraicam Linguam Grammaticae legibus tum videri obfequentem, cum Hebraicum codicem, ut fit Hiftoricis libris legendis, facile intelligunt. Iidemque fi quadam ab intelligendo eo quod in prophetis legunt, ipfos retardant, in contrariam partem fubito abripiuntur, ut ftatuant Hebr. linguam vagari laxe & libere, at-

H 3 *que*

que ut locos difficiles licentiarum illarum suarum ope, valedictisque legibus interpretentur. Ex quibus quaero, cum id quod legunt, facile intelligunt quid causae sit cur intelligant? Huic meae interrogationi respondere aliter non possunt nisi se ea propter facile intelligere, quod facile in oratione deprehendant, quod verbum regat, quod aliud ab eo regatur, quo denique filo sententia devolvatur, ut per paginam sacram mens & oculi expedite currant. Neque alium filum habent quod sequantur, nisi orationis ipsas leges. Quonam igitur fato fieri dicam, ut si quando id, quod legunt, minus intelligant, illico sententiam mutent, & sibi persuadeant Hebraicam linguam temere ferri, pronamque devolvi per eos solecismos, quos illi honesto nomine nunc Ellipses, nunc Enallagas vocant? Vel cui homini persuadere se posse putant, Hebraicam linguam tum fuisse legibus obsequentem, cum eam nos post annos bis millenos, facile essemus intellecturi, tum vagam & infraenem, cum difficulter intellecturi?

Argumentum Critici nostri huc redit: Lingua Hebraica tum legibus grammaticae videri potest esse obsequens, nec effraeni licentia ferri, cum codex Hebraicus facile intelligitur: intelligitur autem facile, cum nullae in eo dominantur enallagae, nullae ellipses; ergo cum enallagae et ellipses, adhibentur, sermo Hebraicus non intelligitur, nec est legibus obsequens, sed temere atque effraeni licentia fertur, quem homines nulla certa lege interpretari possunt.

Majorem propositionem paulo ante confutavimus, observando nostrorum hominum, in intelligendo Hebraismo et formulis abstrusis sacri codicis, non eandem rationem aut conditionem esse, atque erat veterum Hebraeorum. Quis enim solem incusavit unquam, cum propter oculorum hebetudinem eum videre non potest?

Quod autem adtinet ad *enallagas* et *ellipses*, de quibus paulo inferius dicemus: intelligi posse sacrum codicem, his figuris nil quidquam obstantibus, patet ex eo, quod enallagae circa singulas partes orationis versentur, atque adeo ex ejus complexu et rerum περιστάσει ad illud subjectum referri possint ad quod pertinent; ellipses autem proprie sint in verbis, non in sensu.

Cum vero libros propheticos et historicos inter se comparat, observo, libros propheticos non ideo a nobis minus intelligi quam historicos, quia enallagis aut ellipsibus abundant; utpote quae in historicis aeque reperiuntur ac in propheticis: sed quia brevissimis saepe incisis constant, ad certam mensuram constrictis, atque adeo sermone conciso et saepe abrupto: quia creberrimae in iis occurrunt figurae rhetoricae: quia saepe obscurum est, quo respiciatur, quove alludatur: quia magna in iis est dictionis sublimitas multique sensus reconditi: verbo, quia ea omnia in iis usu veniunt et quasi concurrunt, quae in optimis quibusque oratoribus et

et poëtis antiquis interpreti solent negotium facessere : quo pertinet inprimis difficultas argumenti. Quae quidem librorum propheticorum ratio, cum in causa sit quapropter haud raro nonnulla desiderentur, quae ad plenam orationem constituendam videntur necessaria, neque eadem sit ubique verborum ratio et forma, eccui mirum accidere potest, si quando plures in propheticis libris a grammaticis deprehendantur enallagae et ellipses, quam quidem in aliis libris, imo, quam re vera in iis existunt. Crediderim tamen, si vel nullae in his libris occurrerent figurae grammaticae, aut rhetoricae, nullae, ut loqui amat Hubigantius, soloecismi aut barbarismi, sed omnia eodem aequabili et semper sibi simili dictionis genere in iis absolverentur, non multum minori difficultati obnoxios futuros quantum ad sensum et argumentum adtinet, quam nunc sunt.

Rem omnem illustrat exemplo ex Latinae eruditionis penu depromto, et simul quid fieri debeat, docet :

Qualem censebimus fore Latinam Linguam, si quomodo ex temporum injuria, non plus quam unum haberemus librum Latinum, puta M. Tullium? Statuemusne, si quando eo in uno M. Tullii libro quaedam offendamus, quae minus intelligantur & a communi scribendi norma recedant, Latinam linguam vagam esse ac liberam, atque adeo ope ellipseων, & enallagων esse interpretandam? Atqui M. Tullius intelligitur, etsi ad eum interpretandum subsidium non advocas talium solecismorum. Utrum igitur iis solecismis in iis tantum locis quos tu parum intelligis, utebatur, in ceteris non utebatur? — Aut quis credat vel eum, vel Latinam linguam, contrarias istas duas induisse personas? Enimvero linguae omnes, sicubi normam suam consuetam deserunt, habent ea ipsa in re normas alias quasdam suas, quae tu cum sequeris, nihil jam in iis vagum & incertum appareat, nihil solecismo foedum. Quid, si vero Tulliano eo ipso in loco, in quo tu haeres, aberratio est DESCRIPTORIS? Quid si eum tu locum Tullianis ipsis exemplis cum restitues; iamque fient omnia plana & Latinae ad Grammaticae leges accommodata; tamenne M. Tullium vage & libere scripsisse, Latinamque linguam exlegem fuisse statues, peccasse, aut peccare potuisse librarium negabis? Quod si haec sancire ne te homines derideant, non audebis, cur credis Grammaticis novisque interpretibus cum Hebraica de lingua idem sanciunt, cumque & ellipses & Enallagas, ut nulla inter se concordia, ita nulla certa lege inducunt?

De M. T. Ciceronis exemplo, etsi haud pauca sint quae possint moneri; est enim Noster in exemplis et similibus inveniendis haud parum quidem foecundus, sed oppido infelix, dicam tamen breviter : ab usu unius auctoris ad universum linguae ambitum conclusionem quidem formari non debere, atque adeo statui non posse, si quando in uno M. Tullii libro quaedam offendamus quae minus intelliguntur, et a scribendi norma recedunt, Latinam linguam ideo vagam esse & liberam, atque adeo

adeo ellipsium aut enallagarum ope esse interpretandam; sed tamen non posse has aberrationes, vel scriptiones extraordinarias, speciatim enallagas & ellipses, ob id, solis descriptoribus transscribi, quia fieri possit, ut ipse Cicero, vel alius quisque auctor Latinus, has loquendi formas, vel his similes, re vera usurpaverit; etsi hoc fiat praeter morem alibi ab eodem auctore receptum. Sic nemo sanus, in vitio ponat librarii, cum apud Ciceronem in oratione pro Milone *ad Castoris* dicitur, non *ad ædem Castoris*; quia et alii auctores sic loquuntur, (*c*) et quia ipse Cicero, etsi in illa ipsa oratione pro Milone et in aliis casibus et locis plene scribit *ad ædem Opis*, tamen ad Attic. lib. VI. epist. I. et Philip. II. dixit *ad Opis*, pro *aedem Opis*. Quid si etiam in illis exemplis et formulis quae una tantum vice occurrunt, nonnulla sint quae a consueto dicendi genere aberrant, nec tamen aberratio sit descriptoris? Huc pertinet, quod A. Gellius (*d*) observat a Tullio dictum, oratione in Verrem quinta, *hanc sibi rem praesidio sperant futurum.* Quod igitur frustra emendes, more consueto rescribi jubens *futuram.* Quid si etiam ipse Cicero se dedita opera nonnunquam sic scripsisse satis indicet: v. g. verba activa passive adhibens, *quia antiqui sic loquebantur*? cujusmodi exempla passim observant grammatici. (*e*)

Qualem mihi criticum dicam eum, qui cum in formam verbi, aut loquendi formulam aliquam incidit, scriptori illi quem explicandum sumsit, rarius vel nunquam usitatam, sed in quam plerique codices consentiunt, eam illico delendam putet, quia regulis et legibus alibi et ab aliis observatis non paret? Quam legem tute tibi in lingua vernacula aut Latina positam non vis, videlicet, ut ne hilum a quotidiano et alibi observato orationis tramite recedas, eamne tu ab antiquissimis auctoribus quam religiose observandam arbitrabere?

Finge etiam auctores ipsos ab hoc genere loquendi in aliis casibus non esse alienos: finge ejusdem locutionis vel formulae tibi minus intellectae non unum, sed duo vel tria exempla dari sibi plane similia, eaque exempla in omnibus codicibus, quos reperias, sic legi, ut nulla oscitationis descriptoribus admissae sit suspicio, delendane vel sic tamen ea putabis et librariis transcribenda? Utar domestico exemplo quod etiam ad hominem sit: Qui Hubigantii nostri Prolegomena legunt, in iisque præter alios soloecismos et barbarismos, in ipso soloecismo elidendo commissum ab eo videant esse soloecismum orthographicum, dum *solecismum* scribit, non soloecismum, hi male facerent, si illud vitium sermonis ad mendas typographicas

(*c*) Terrent. *Adelp.* IV. 2. 43. Sallust. *Bel. Catil.* c. 49. §. 4.

(*d*) *Noct. Attic.* I. c. 7.

(*e*) Sic lib. XV. epist. 18. *Nunc ades ad imperandum*, ait passive, pro cui imperetur, i. e. ad parendum, prorsus inverse et contra quam alibi. Dedita tamen opera se sic scripsisse ipse indicat adjiciens: *ad imperandum vel ad parendum potius; sic enim antiqui loquebantur.*

phicas referrent; non solum quia Hubigantius saepissime sic scribit, sed etiam, quia alibi, *valedictisque legibus* dixit, et *neque alium filum habent*; eaque exempla in utraque editione prima horum Prolegomenorum sic inveniuntur.

Sed accedit Noster ad rem ipsam paulo propius, atque ut periculum ab ellipsibus vocum metuendum, si in sacrum codicem admittantur, uno clarissimo et selectissimo specimine manifestum faciat, observat, si quod vellent novi interpretes et grammatici, dentur ellipses particularum negantium, et sacer codex aliquando neget nullo adhibito negandi signo, posse impios in sacro codice quaerere et invenire suae impietatis argumenta, aut saltem sequi ex eo debere multa absurda.

ET quidem super Ellipsibus *novi Interpretes, & qui cum eis agmen fecêre Grammatici, eo licentiæ proruperunt, ut negandi particulas eas, quæ in Sacrâ Paginâ neque extent, neque ex ejus voluntate nascantur, velint jubeantque esse supplendas, Sacrumque adeò Codicem negare, nullo negandi signo, statuant; quod cui sano Hebraicæ Linguæ Candidato placere possit? Etenim, si Hebraicæ Linguæ natura est talis, ea ut aliquandò negare omittat, cùm sit negandum, Ecquo tandem signo certum erit Deum in Sacris Paginis loquentem negare valuisse, cum re ipsâ non negaverit? Exempli causa, cum Deus sic jubeat,* diliges Dominum Deum tuum, & proximum tuum sicut te ipsum, *si quis impius, idemque irarum tenax, hæc Dei verba sic accipi posse defendat, tanquam Deus dixerit,* diliges Dominum Deum tuum, proximum autem tuum, non sicut te ipsum, *propterea quòd negationes Hebraica Lingua sæpè reticeat, quid relinquetur, quo ejus audacia confutari possit? Nam interpretationem impii talem si dixeris esse divino Verbo apertè contrariam, id jam quæritur, cùm tu particulas negantes interdùm suggeras ibi, ubi negandi signum prorsùs nullum appareat, cur in altero id reprehendas, quod defendere ille possit exemplo tuo. Nam cùm tu aliquandò addis* non, *ubi Sacra Pagina non dixit* non, *non minùs tu Sacræ sententiæ contradicis, quàm divino Verbo Impius. Verùm, ut alio exemplo utar, cùm* Jerem. *cap.* 10. *v.* 7. *sic legimus,* quis non timebit te, (Domine,) & magnificabit nomen tuum, *nemo est qui non videat, quoniam ab hujus orationis membro priori non abest particula negans, eam esse in posteriori supplendam; Itaque sic esse interpretandum, quasi scriptum fuerit,* quis non timebit, te Dòmine, & non magnificabit nomen tuum. *Contrà verò, si Sacra Pagina, particulâ negante, membro in priori, omissa, sic dixisset,* Quis timebit te, Domine, & magnificabit nomen tuum, *& si quis negationem, quæ abesset membro in priori, supplere in posteriori sic vellet,* quis timebit te, Domine, & non magnificabit nomen tuum, *num rectè ea negatio suppleretur? Nempè* Jeremias *si sic diceret,* quis timebit te Domine & magnificabit nomen tuum, *hoc vellet dicere, neminem ferè hominem esse, qui timeat Deum, nomenque ejus magnificet; cùm contrà, particula* non, *si sic additur,* quis timebit te.... & non magnificabit.... *alia jam sententia hæc oriatur, neminem esse qui Deum timeat,*

meat, qui non etiam nomen ejus magnificet; quod quanquam verè diceretur, tamen falsè Jeremiæ *tribueretur. Huic errori similes errores passim inducunt novi Interpretes, cumque iis Grammatici, qui Librariorum menda cum non sentiant, non aliter se se expediunt, quàm si Sacræ orationi addant nunc particulas, nunc verborum, vel nominativos, vel casus, imo etiam orationis partes, ut in Notis Criticis dicetur; quæ omnia cur addenda sint, Sacri scriptores nullum signum dedêre.*

SApienter enim! si tamen ex nostris aut veteribus criticis & grammaticis quisquam fuit tam emotae mentis, ut statuat Linguae Hebraicae, vel potius dictionis sacrae, eam naturam esse, *ut aliquando negare omittat, cum sit negandum.* Sed illud disputo, hoccine cuipiam sano in mentem venerit. Nec memini Hubigantium ejus rei ullum exemplum producere, nisi quod supra Artic. I. clas. 1. in verbis Gen. L. 19. affirmantem sententiam faciat, quam nos, juxta cum optimis interpretibus, negantem esse probavimus; et *sermonis Hebraici non esse existimet, ut* ה *sic interrogans, ut neget, particulae* כי *subjungatur.* Quem ejus errorem dissertatione altera profligavimus.

Quod si jam in sequentibus omnia reliqua ellipsium exempla ejusdem furfuris esse, nihilque in oratione reticeri, vel a bono interprete suppleri posse statuit, operam ludit, imo vero ignorantiam et cavillandi studium suum quam clarissime prodit. Ellipses vocum non sunt unius generis: non minus quam enallagae. Aliae peculiari linguae genio debentur, versionibus non imitando, nec assequendo. Plerasque introduxit studium brevitatis, apud Hebraeos hoc magis observatum, quia dialectus eorum verbis abundat amplissimae significationis, et scriptorum sacrorum concisus est stilus. Haud paucae etiam affectui debentur loquentis vel scribentis, et facile excusari possunt, cum is ad quem sermo dirigitur, vel ex verborum structura, vel ex rei de qua sermo est, περιστάσει nullo negotio perspicere potest, quid loquens intendat et in oratione reticeat. Estque adeo ellipsis vulgo in verbis, non in sensu; atque apud Hebraeos ob easdem causas admissa, ob quas ab optimis quibusque scriptoribus Græcis et Latinis admittitur. Itaque si qui grammatici eas minus recte tractarunt, vel *sacrae orationi addunt nunc particulas, nunc verborum vel nominativos vel casus, imo etiam orationis partes, ubi sacri scriptores ejus rei nullum signum dedere*; (vulgo enim linguam Hebraicam ex illa altera metiuntur, in quam eam vertendo transfundunt) horum ego causam tam parum meam facio, quam accedere possum Hubigantio, qui cum ellipses semel ad soloecismos retulit, eo extremitatis, imo desperationis prolabitur, ut ellipses et enallagas, quas concoquere non potest, quaeque in codice Samaritano aut versione Græca non leguntur, ad unam omnes mendis librariorum accenseat, incidatque in Scyllam cupiens vitare Charybdim.

Simi-

Similiter ſentiendum de iis Enallagis quas novi Grammatici pro libidine invexere, cum vellent linguam Hebraicam & genera & numeros & perſonas temere permiſcere, neque ullam ſtabilem habere generis cum genere, numeri cum numero, perſonae denique cum perſona concordiam. (*f*)

PErinde reſpondeo : Si qui ſunt grammatici quos haec dementia cepit, ut ſic ſtatuant, non probo, nec facio meam eorum ſententiam. Quod aliis figuris grammaticis in ſacro codice accidit, ut nempe ultra modum auctae et ſaepe ex eo natae ſint, quia lingua Hebraica magis cum Latino aliove ſermone quo in verſionibus utimur, quam ſecum et ceteris orientalibus confertur, idem ego accidiſſe enallagis aeque ac ellipſibus ſtatuo. Quare his figuris omnibus quas novi grammatici admiſerunt, nec eo modo gratiam facio aut veniam peto quo iſti grammatici ſolent, nec omnes ea ſpongia deleo, in quam eas Noſter jubet incumbere.

Enallagarum aeque ac ellipſium in V. T. non unum eſt genus, non eadem ratio, aut origo. Maxima pars vitio interpretum et grammaticorum debentur, ut diximus, qui linguam Hebraicam ex noſtris Europaeis metiuntur, nec vocum uſum et naturam, genus, ſtatum formamque, nec particularum poteſtatem et vim omnem ſatis cognitam habent et perſpectam. Hae ergo figurae, cum horum interpretum auctoritate ſtent cadantve, ipſis auctoribus Hebraeis transſcribi non poſſunt, nec veniunt in contentionem. Sed aliae deſtinato conſilio ab ipſis ſacris ſcriptoribus adhibitae ſunt; quo pertinent quae vel ipſius linguae genio cuidam debentur, vel quas affectus loquentis poſtulavit, vel quae emphaſin habent, vel denique ad orationis elegantiam et concinnitatem, imo variationem uſurpantur, aut ejuſmodi cauſam aeque idoneam habent atque apud alios ſcriptores, ut ſunt v. gr. permutationes temporum et modorum; de quibus recte Quintilianus, (*g*) *eam eorum eſſe utilitatem, ut quotidiani & ſemper eodem modo formati ſermonis levent faſtidium.* Rurſum alias civitate donavit uſus et conſuetudo, non quidem doctorum hominum, ſed vulgi: ſuntque in ſacris ſcriptoribus tanto magis excuſabiles, quia ſtudium linguae patriae Hebraeos tantopere occupatos non tenuit, quam aut Arabes, aut alias gentes. Geminam hanc enallagarum claſſem qui ex ſacro codice eliminaverit, is ſuam ſibi lucem extinguere et nihil videre, aut, quod quidam ſpurci ſolent, ut ait ille, ſpurcitiem patinae injicere malit, ut ſolus juſculo potiatur.

Itaque Hubigantius, cum ſine diſcrimine de iis ellipſibus et enallagis loquitur quas de Muis, Buxtorfius, Glaſſius, quos paſſim memorat, in ſacro codice repererunt, aut illas, quas diximus loco poſtremo, in oculis non habuit;

(*f*) Cetera quæ hic ſequuntur lectionem vocabuli אלה ſpectant, et infra Claſſi I. anſam dante Gen. XXVI. 25. excutientur, quare ea brevitatis cauſa hic omittimus.

(*g*) *Inſt. Orat.* lib. IX. 3.

buit; aut vero de his figuris ita judicium interpoſuit, ut convenire in eum videatur quod apud Dionem Hadriano, per imperitiam contradicenti, reſpondiſſe fertur Apollodorus architectus, ἄπελθε, καὶ τὰς κολοκύνθας γράφε. τούτων γὰρ οὐδὲν ἐπίστασαι.

Solae ellipſes et enallagae quas exauctorari oportebit, quaeque adeo in cenſum veniunt, ſunt quae nec cum natura linguae Hebraicae aut ceterarum orientalium et harum gentium uſu vel abuſu, neque cum ſacrorum ſcriptorum intentione et more loquendi, ipſis vel aliis orientalibus alibi recepto, conveniunt; quaeque adeo non aliam ob cauſam quam ob librariorum vel deſcriptorum oſcitationem et ſtuporem in noſtros codices ſunt introductae. Quo in caſu neceſſum erit, vel certe magnum pondus demonſtrationi adferet, ſi ſaltem unius alteriusque codicis bonae notae auctoritate repudientur, non omnium codicum conſenſione firmentur. Cum enim fieri non poſſit, ut omnes omnino librarii in eandem fraudem, eundem errorem conſenſerint, nec demonſtratum ſit codices noſtros omnes ad unam eandemque normam deſcriptos vel ad eandem regulam, a Judaeis procuſam, exactos eſſe, (*b*) apparet conſenſum codicum hic praetermittendum non eſſe.

Ad haec criteria, ad haſce leges, cum enallagas et ellipſes a Noſtro ad ſoloeciſmos et barbariſmos relatas et proſcriptas exegero, apparebit pauciſſimas eſſe quae hanc notam mereantur. Atque erunt forte qui, cum poſt hanc praefationem et iteratas de his figuris auctoris noſtri querelas et voces, turbinem expectent, vel montes parituros, mirabuntur obſervationum mures prodire, hoc magis ridiculos, quia tantum non omnes circa ſolas literas quieſcentes verſantur, nec vel unum nobis locum reſtituunt, antea non intellectum.

Quare etiam cetera Critici noſtri argumenta non moror; quia antecedenti philoſophationi inhaerent, vel grammaticorum abuſus et errores ſectantur, a nobis jam agnitos et alibi confutatos; vel quia enallagas et ellipſes in univerſum ſpectant, ob cauſas longiſſime petitas et ſaepe ridiculas, non admittendas.

Huc pertinet, quod grammatici enallagas et ellipſes nunquam *ad certas normas* revocaverint: quod antiqui interpretes has figuras paſſim ignorent, quia eorum lingua *tales foeditates non prae ſe ferebat*: quod lingua Hebraica ſit orientalium mater, adeoque non potuerit non *legitima in forma lucem primam vidiſſe legibuſque eſſe ſuis ſubjecta:* quod lingua Hebraica *Deum Opt. Max. habuerit magiſtrum & inventorem*, atque adeo non potuerit eſſe legibus ſoluta. Quae quidem cum ad rem praeſentem parum faciant, nolui iis colluſtrandis bonas horas perdere.

(*b*.) Vide ſis *Exercit.* noſtram ad cap. I. art. 2.

GLAS-

CLASSIS I. DE SOLECISMIS.

Solecismi sunt numerorum, generum, personarum.

SOLECISMI NUMERORUM. Genesis, cap. 20. vs. 13. *Abraham sic loquitur*, התעו אתי אלהים, *quæ verba Grammatici novi sic convertunt*, errare fecit me Deus (ab domo patris mei.) *Qui tamen non nesciebant, nomen* אלהים, Elohim, *etsi pluralem in formam desinit, tamen adjungi ad verbum singulare, cum Deum verum habet, tum vero ad verbum plurale, cum falsos Deos; ut nihil tam in promptu esset, quam ut viderent scriptum fuisse ab Scribis Judæis* התעו, *cum* התעה *scriptum oportuisset. Sed quoniam solecismum coarguere non audebant, præsertim cum* Gen. cap. 35. vs. 7. *similem scripturam deprehenderent, placuit illis sancire exceptione, ut nomen* Elohim, *etiam si Dei veri nomen est, tamen interdum copulari cum numero plurali liceret. Cui sanctioni adversabatur* Sam. Pentateuchus. *Nam utroque in exemplo Samaritani scripsere numerum singularem, non pluralem. Adversabatur etiam Chaldæus Interpres, qui, cum legeret* התעו, *ut nunc legimus, sic est interpretatus*, postquam aberrarunt populi post opera manuum suarum. *Quippe ab sententia toto coelo aberravit potius, quam nomen* Elohim *credidit ibi, ubi Deum verum habet, cum numero plurali fuisse copulatum. Imo Exceptioni Grammaticorum tali obstabat vel ipsa Nota satis antiqua* קדש, *quae ad marginem est Bibliorum; qua Nota nomen* Elohim *esse hoc loco* sanctum *Lector monetur, quod moneri superfluum fuit, si jam olim vigebat supra memorata exceptio. Sed ea exceptio novitia cum sit, sapienter fuit notatum* קדש, sanctum, *ne crederet Lector, cum videret nomen* Elohim *ad numerum pluralem contra fas adjunctum, cadere in Abrahamum potuisse, ut* Deum *suum*, Deos *appellaret.*

Accusat Emendator noster librarios Judæos quod התעו scripserint, cum התעה scribere eos oportuisset; cum tamen horum hominum fidei et sinceritati hoc debeamus, quod adversus suummet dogma, de Deo sic scripserunt, prout in antiquis codicibus scriptum repererant. Assumit quidem et pronunciat, *nomen* אלהים, *etsi pluralem in formam desinit, tamen adjungi ad verbum singulare, cum Deum verum habet; tum vero ad verbum plurale, cum falsos Deos &c.* Sed quis nescit Christianorum aut Judaeorum, hoc nomen, etiam cum verum Deum designat, adjungi verbis aliisque orationis partibus pluralis numeri, non solum apud alios scriptores, velut Jos. XXIV. 19. II Sam. VII. 23. Jerem. X. 10. Job. XXXV. 10. Psalm LVIII. 12. sed etiam plus vice simplici apud Mosen, velut Gen. I. 26. III. 22. Deut. IV. 7. V. 23. Quae loca tanquam genuina in celebratissimis commentariis suis passim agnos-

cunt Judaei. (*i*) Postrema etiam ipse Hubigantius corruptionis non insimulet, quia tam codex, quam interpres Samaritanus eandem, quam habet Moses, in iis formam numeri multitudinis retinuerunt. Ex quo simul apparet, quod Samaritanum suum ob id immerito codici Hebraico praeferat quod is hic, et Gen. XXXV. 7. verbum singulare adhibuit, cum deberet plurale. Samaritano hanc scriptionem persuaserant exempla, in quibus אלהים cum de vero Deo accipitur, sibi jungit vocabula singularis numeri; et contra cum de Diis gentium, de viris principibus et judicibus venit, secum habet vocabula pluralia. Itaque bonum factum putabat, formis pluralibus, in locis citatis numerum singularem substituere, contextum Hebraicum, vel potius Abrahamum et Jacobum, si Diis placet, hoc modo liberaturus a polytheismi suspicione. Sed convincit eum erroris et simul in vetustissimis Judaeorum exemplaribus quid lectum sit, docet opportune a Nostro ad partes vocatus Onkelosus: qui quidem a via non deflexisset, nec tantopere se torsisset, nisi scripturam prae oculis habuisset, quae ipsi minus arrideret, quippe Judaeo homini. Hujus populares, Judaei sequioris aevi, cum suo judicio animadverterent, subesse hic aliquid μυστηριῶδες, sicque scriptum in suis codicibus et lectum a majoribus viderent, piaculum esse crediderunt vel literam mutare, eoque ipso animum probarunt veritatis et accurationis amantissimum.

Restat, ut paucis dicam quare nomen אלהים cum verum Deum designat, non solum verbis singularibus adjungitur, sed etiam pluralibus et quidem longe ampliore jure: ex quo simul apparebit quam vere grammatici hanc exceptionem sanciverint, Nostro tantopere exagitatam, videlicet *nomen* אלהים *etiamsi Dei veri nomen est, tamen interdum copulari cum numero plurali.* Si in caussas inquirimus, ob quas Hebraei, cum de uno vero Deo loquuntur, adhibere solent pluralem cumque adjungunt aliis orationis partibus non solum singulari, sed etiam plurali numero venientibus. Apparet abhorrere a linguae genio moribusque ac simplicitate priscorum mortalium sermonem habere de pluribus suppositis vel personis, easque non modo nomine multitudinis designare, verum et praedicatis ac verbis eodem pertinentibus, et tamen unam duntaxat personam mente complecti; nisi dicamus hanc talem loquendi formulam fundari in pluralitate rei significatae: maxime cum Hebraeos nequaquam deficiat nomen אלה singulare, quo alias unum Deum significant. Nempe novi mundi hospites, juxta nobiscum a natura edocti, noverant Deum esse unicum, quem hinc numero unitatis אלה nuncupabant. Ast, simul ac Deus sese ipsis, sive jam in statu eorum integro, sive post lapsum, manifestaverat tanquam essentiam pluribus personis ejusdem deitatis ac sum-

(*i*) Judaei haec loca ad domum judicii coelestis, ex tribus constantem, vel familiam Dei referunt. Sic sane disputant in Gem. Hieros. *Horajoth* fol. 47. col. 1. eamque rem probant ex II Sam. VII. 23. הלכו אלהים; etsi pro hoc verbo plurali I Chron. XVII. 21. substituatur singulare הלך. Nec dissentiunt Cabbalistae, quorum observationes ad Deut. IV. 7. & Job. XXXV. 10. videri merentur in *Zohar* super Genesi fol. 20. col. 3. & in Exodum fol. 77. col. 2.

summae potestatis constantem; imo vero tanquam trinunum, de quo dubitare nos non sinunt praeter Mosen, scriptores ipsum secuti, quos in canone habemus; hanc trinitatem non poterant non exprimere forma nominis pluralis אלהים.

Sed vero cum nominum dominii אדנים et בעלים apud Hebraeos ea ratio sit, ut, licet eorum terminatio pluralis orta sit ex eo, quod hi qui in societate humana suam aliis serviendo operam collocabant, his nominibus universam familiam herilem complecterentur, mox tamen cum aliis singularibus constructa, de uno & solo hero adhiberentur, quamvis κατα̉χρηστικῶς, (conf. Gen. XXIV. 9. Exod. XXI. 4. 19. XXII. 10.) patet nomen אלהין quando cum singularibus construitur, hactenus non differre a nominibus dominii; nisi ex aliis indiciis et praedicatis constet respici ad pluralitatem personarum. Quando itaque sacri scriptores, nomini אלהים adjungunt partes orationis sub forma plurali venientes, non solum jure maximo id faciunt, quod fundatur in origine terminationis pluralis, quam diximus, et pluralitate personarum divinarum designanda in deitate, sed etiam loca, in quibus hoc fieri solet, ἀναμφίσβητον et irrefragabile ejus rei argumentum prae se ferunt: tantum abest, ut suspicio sit ea in mendo cubare.

Exod. cap. 39. ✝. 3. *Hodierni Codices habent* קצץ, incidit (bracteas.) *Tamen scribendum fuerat* קצצו, inciderunt; *nam antecedit plurale* עשו, fecerunt, *& Veterum nemo est Interpretum, qui talem referat solecismum; non ipse Arabs Erpenianus, cui tamen homini religio est non toties facere Arabice solecismum, quoties in suo Codice habet solecismum, quem non sentit, Hebraicum.*

Quod si Noster non eadem opera plures id genus formas singulares, pluralibus permistas, in hac et aliis pericopis exauctoraverit, operam ludit. Exempla hujus variationis aliquam multa dabit Glassius *Phil. Sacr.* lib. IV. tract. 2. obs. 18. suntque in eodem hoc Exodi capite. Sic ✝. 1. legitur עשו et ויעשו, sed ✝. 2. ויעש singulariter. Rursus ✝. 6. scribitur ויעשו, mox autem ✝. 7. וישם. Denuo ✝. 10. וימלאו, ast ✝. 8. et 22. ויעש.

Quas quidem formas singulares etsi bonam sui partem in plurales converterit Samaritanus, non potuit id tamen suo jure quodam, vel ob causam aliquam idoneam fecisse, nisi forte, ut verba essent ὁμοιοτέλευτα; quia in casu simili, nempe capite XXXVI. (ex quo omnis ratio hujus diversitatis petenda est, ut post dicemus) eandem lectionem sequitur, quam prae se ferunt codices Judaici, legens ✝. 8. ויעשו et mox עשה, deinde vs. 10. et 16. ויחבר, denique vs. 11. 13. 14. 17. 18. 19. 20. ויעש forma singulari: ut nulla sit differentia. Alibi tamen loco pluralium substituit singularia, etsi praeter consuetudinem Mosi in iis locis receptam; veluti cum Exod. XXXV. 10. pro יבאו ויעשו, rescribit יבוא ועשה.

Quod jam ad causam adtinet diversitatis, Exod. XXXIX. observatae: ea peti de-

mittere volebat, mox autem fubjungere praedicatum. Nofter immerito ob id fuccenfet J. Clerico, monenti, *fine caufa addidiffe vav Samaritanos*; et quidem eo potiffimum argumento, quia *fi quando verbum* היה *formam habet imperfonalem, huic fubjiciatur conjunctio* ו, *in qua velut alterum membrum incheetur; ut hoc in exemplo, fi ita effet, legeretur* ויהיואנשים: quod prorfus ingratum, imo infuetum Hebraeis auribus. Contra ea tenendum, fi quando *vau* poft ויהי imperfonale adhibetur, id non fubjecto praefigi, fed praedicato. Quemadmodum nec neceffe eft, ut iftud *vau* immediate fequatur; quia poteft etiam, ftilo Hebraico, et quidem eleganter, initio fequentis membri vel commatis poni; quomodo Exod. XVII. 12. dicitur ויהי ידיו אמונה ערבאהשמש *et fuit vel factum eft, manibus ejus* (Mofis) vel *utraque manu firmata*; fequiturque ỳ. 13. ויחלוש יהושע את עמלק לפי חרב *ut Jofua profligaret Amalekum ore gladii.* Deinde ויהי nonnunquam fic adhibetur, ut poft fe hanc conjunctionem *vav* minime habeat. Exod. XL. 17. Mofes fic fatur: ויהי בחדש הראשון —— הוקם המשכן, quod Graeci reddunt preffe: *καὶ ἐγένετο ἐν τῷ μηνὶ τῷ πρώτῳ —— ἐστάθη ἡ σκηνή.* conf. Num. X. 11. Imo verbum fingulare, jungitur directe nomini plurativo Gen. I. 14. Cum igitur Mafora hunc locum juxta cum IV. aliis notavit, in quibus ויהי ante nomina pluralis numeri ponitur, obviam ire voluit eorum praejudicio qui primo intuitu opinari poffent, debere vel poffe aliter legi quam quidem legitur: non voluit indicare locum effe corruptum (*k*).

Num. cap. 32. ỳ. 25. *ita legitur*, ויאמר בני גד וראובן, et dixit filii Gad et Ruben; *nimirum* dixit, *numero fingulari*, *quanquam innumeri funt*, *qui dicant*. *Eum folecifmum fuo in Codice geftabat Chaldaeus* Onkelos, *quem fi fic haberet*, *ut numeri* Enallagen, *non ut folecismum*, *non ita flecteret fermonem*, dixit Tribus filiorum Gad... *Nam fi Hebraice*, dixit filii, *fimiliter fonabat ut*, dixerunt filii, *quid caufae effe potuit*, *cur circuitione uteretur? Sed rem vidit* Onkelos, *nempe iftud*, ויאמר בני, *effe contra normam*, *atque ea re compulfus eft*, *ut converteret*, dixit Tribus, *ut vocabulum* Tribus *fingulare*, *ad verbum* יאמר *fingulare rite adjungeretur*, *et ne eum*, *quem Hebraice legebat*, *Chaldaice faceret folecismum. Sic* Levit. cap. 14. ỳ. 41. *legitur* ויקצע, *et* radet (domum) *tanquam Sacerdos domum lepra infectam ipfe raderet*, *cum tamen in tota illa expiandarum aedium caerimonia*, *ritus omnes*, *Sacerdote jubente et infpectante*, *nihil vero agente*, *conficiantur*; *ut manifeftum fit fcribendum fuiffe* ויקצעו, et radent, *de illis miniftris dictum*, *qui domum radunt et purgant*; *allucinatumque hoc loco fuiffe Buxtorfium*, *qui crederet verbum* קצע *effe* Hiphil, *fignificarique*, radere faciet (Sacerdos.) *Nam*, *cum id verbum fit unum τῶν ἅπαξ λεγομένων*, *audiendi potius erant Veteres*, *qui vocem* Kal *adhibuerunt*, *cum praefertim antecefferit* ישפכו effundent, *et cum Samaritani fcribant* יקצעו, radent.

Quia

(*k*) Ut patet ex voce כבירין de qua vid. Buxtorf. *Tiber.* p. m. 130. et 257.

K

in aliis exemplis, quae vel defective scribuntur, vel quae *tsere* habent, vel *patach* propter ultimam gutturalem; quo pertinent, Gen. II. 9. ויצמח *et germinare fecit*, Jud. XVIII. 15. תשמע *audire facies*, aliaque bene multa, quae nemo unquam negavit ad speciem Hiphil esse referenda. Itaque si vel maxime punctationem hujus verbi, qualis occurrit in quibusdam exemplaribus, ob id improbet Hubigantius, quod desideretur Jod, mater lectionis; non tamen diffitebitur formam τῦ Hiphil habere, cum legitur יַקְצִיעַ, vel יַקְצִ֑יעַ; atque adeo nullam necessitatem esse quae nos cogit, ut יקציעו legamus, nulla sensus differentia. Quod autem interpretes, Graeci et Chaldaeus formis pluralibus hic utuntur, ἀποξύσουσι, יקלפון et similibus, in eo a lectione quam fundunt nostri codices, quod ad rem ipsam adtinet, nil discrepant: nisi quod actionem ad eos solos referant qui domum radunt, non simul insinuent, quod indice versu antecedente discere poterant, abrasionem sacerdote jubente factam esse.

Quod ad alteram Critici nostri observationem pertinet: etsi ad rem praesentem et lectionem nostrarum editionum repudiandam parum faciat, si *ritus omnes sacerdote jubente, nil vero agente conficiantur*; respondeo tamen hoc gratis assumi, et pericopam a Nostro non inspectam, nec partes muneris sacerdotalis ipsi cognitas videri, eum haec scriberet. Nempe ✝. 49—54. verba singularia ולקח, ושחט, וטבל, והזה aliaque, tam aperte ad sacerdotem expiantem referuntur, ut intelligi aliter non possit, quam sacerdotem ipsum ea omnia peregisse quae ibi memorantur.

Quid? quod nonnulla etiam a solo sacerdote peragi debuerint, quia a nemine alio peragi poterant? Huc pertinet v. gr. introitus in ejusmodi domum leprosam, quae ingredientes polluebat, excepto sacerdote, conf. ✝. 37. 38. cum 46. 47. Cetera mittimus: cujusmodi est illud, quod antecesserit ישפכו, quod nuspiam est, nisi forte pro ושפכו quod sequitur, legerit; piget enim et taedet ineptiarum.

Addimus solum modo quod Judaei in codice Negaim cap. XII. et XIV. haud aliter legant atque legitur in editionibus nostris, et quod cod. cit. cap. XII. §. 6. ex eo quod Levit. XIV 42. legitur ועפר אחר יקח וטח, licet minus recte, tamen colligant unum tantummodo requiri qui pulverem adducat, referentes אחר ad personam, non ad rem, quo tamen proprie referri debebat. Unde apparet Judaeorum majores haec verba tanquam in singulari posita legisse, quae noster in notis ad h. l. cum Samaritano legit יקחו וטחו, numero plurali.

SOLECISMI GENERUM. Genesis cap. 3. ✝. 12. *Adamum hodiernus Codex sic loquentem inducit*, quam dedisti mihi sociam, ille dedit mihi de fructu. *Quo in exemplo singulare illud est*, *Adamum proxime jungere masculinum genus* הוא ille, *cum feminino* נתנה, dedit; *sic tanquam Latine quis diceret*, ille largita est mihi. *Itane vero earum* Enallagen, *quas Grammatici no-*

vi mirifice amplexantur, inde usque ab Adamo erit origo referenda? Sed eos id latebat, repudiari omnino omnes, non modo ab Samaritanis, quorum Codicem, ut profanum longe aversabantur, sed ab Hollicrnis ipsis bonae notae Codicibus. Exemplo est is Codex Orat. 53. de quo dixi, saeculo duodecimo descriptus, et ille alter 42. de quo etiam dixi, saeculo decimo tertio, Litteris Hebraico-germanicis exaratus. Nam in priori multa pronomina, quae nunc הוא, *scripta sunt, reperi scripta esse* היא: *in posteriori vero fere semper* היא, *ibi, ubi generis ratio id postulabat. Sed tamen Judaeastro cuidam id cum non placeret, ille transverso calamo Litteram* י *saepe delevit, quoniam* Masora *sic jubebat, ne ille Codex cum* Masora *concordaret. Verum Hebraicae Linguae indoles si erat talis, ut masculino generi feminini speciem assignaret, cur non haec reciprocantur, ut etiam genus femininum* היא *speciem habeat masculini? Reciprocari Grammatici non sanxerunt. Quos merito, quanquam sero, suspectos habuit Clericus, cum sic moneret:* (*) Observant Grammatici genus verbi interdum cum nomine non convenire..... Sed vereor ut Librariis plures ἐναλλαγὰς debeamus.

Quod nostro Critico haud semel accidit, ut fluctus in simpulo moveret nil profuturos, idem ei et nunc evenit circa soloecismos generis. Nos ei haud difficiles largimur, quod, si qua in re apud Judaeorum scribas facilis fuit aberratio et codicum observatur discrepantia, ea nullibi magis observetur quam in literis Jod et Vau, quippe natura et scriptione sua facile permutandis; inprimis cum linea perpendicularis τοῦ Vau tam exiliter pingitur, ut vulgo solet, aut lapsu temporis ita excisa est, ut aciem oculorum fugiat. Cum ergo hae literae in Samaritano codice non tam frequenter permutatae sunt quam in codicibus Judaicis factum videmus, id non majori ejus accurationi deputandum, sed diversissimae harum literarum figurae; quae diversitas tanta est, ut haud facile quenquam in errorem possit inducere. (*m*)

Interim bene habet, quod non desint codices bonae notae Judaici, qui legunt היא cum Jod scriptum; e quibus ergo verum genus pronominis potest cognosci: ut necesse non habuisset ideo ad Samaritanum, tanquam ad sacram anchoram confugere. Et, quid dico? melius habet, quod qui modo sensu communi gaudent, ex verbo נהנה quod foeminini generis est, colligere possint, cujus generis esse debeat pronomen הוא, si punctis sit destitutum. Ut adeo eatenus par ratio sit huius loci atque est illius qui occurrit in eodem capite ✝. 15. ubi ex genere masculino verbi ישופך, et pronominis affixi in verbo תשופנו facile intelligitur, non de foemina aliqua, aut muliere, multo minus de Ecclesia sermonem esse, sed de semine mulieris, id est Christo, atque adeo legendum esse הוא, non היא.

Sed

(*) In Exod. I: 16.

(*m*) Samaritanorum ᗰ *Jod*, licet non toto coelo discrepet a *Jod* Judaico (•) et eandem originem agnoscat, tamen a longissimo tempore sic pingitur, ut vel primo intuitu dignoscatur. Jod Judaicum est minima litera alphabeti, Matth. V. 18. Samaritanum non item.

Sed exiſtimo, nec Samaritanum, nec codices Oratorienſes Noſtro memoratos, neque alios quos laudat ad hunc locum Kennicottus, (*n*) priſcam et veram hujus pronominis ſcriptionem exhibere, quod aevo Moſis procul dubio ſcriptum fuit cum vav, ut differentia ab הוא maſculino a ſola pronunciatione, aut ſigno vocalis appoſito penderet. Eecqui enim fieri potuiſſet, ut et alibi in hoc capite, et in toto quidem Moſis Pentateucho toties, imo tantum non ſemper, eundem errorem committerent deſcriptores, non item in aliis libris aetate huic multum inferioribus?

Quod autem pronomen foem. gen. olim aeque cum vau ſcriptum ſit, atque pronomen maſculinum, ejus rei ratio procul dubio fuit, quod utrumque deſcendit ab antiquo themate הוא, Syris cum vau ſcripto ܗܘܐ, Arabibus vero هوى exarato quod *exiſtentiam* infert, unde exempla הוא apud Job. xxxvii. 12. et יהוא Eccl. xi. 3. aliaque. Hoc autem ſi verum eſt, jam nihil obſtat quo minus הוא ſcriptum ſit in foeminino genere, aeque ac in maſculino; differentia vero pependerit a ſigno vocalis. Ab hac veteri ſcriptura quam ſecutus fuit Moſes, uti in ceteris dialectis orientalibus, ita apud Hebraeos facile tranſitum fuit ad היא, ſcriptionem in qua litera heterogenea vocali antecedenti facta eſt homogenea; quod apud Arabes fieri ſolet quotidie. Quicquid ſit, apparet Hubigantium noſtrum laureolam in muſtaceo quaerere, cum lectionem הוא tanto conatu repudiat; nec Samaritano codici ob id palmam tribuendam eſſe quia היא legit, more ſcriptoribus Hebraeis ſequioris aevi conſueto; minime vero omnium hic reperiri ſoloecismum.

Similia exempla ſunt ſolecismorum in affixis *quam plurimorum*, *quale erat* Gen. cap. 26. ỳ. 25. *illud* אהלה, tentorium ejus, *pro* אהלו, *ſcriptum*, *in quo dixerat* Morinus *craſſum cubare ſolecismum*; *quo audito excanduiſſe* Simeonem de Muis *ſupra narravimus*; *qui quidem neſciebat in Veneta Editione ad marginem notari*, legitur אהלו, in quibusdam Exemplaribus. *Nec non eundem urgebat* Morinus *Rabbinorum atque ipſa* Maſorae *autoritate*; *quorum ſuperiorum quidam in ſuis Codicibus legebant* אהלו; *haec poſtrema verbum* אהלו *iis verbis*, *quae in* ה *deſinunt*, *non annumeravit*. *Ex illa vero* Morini *animadverſione hunc fructum cepere Editores ii*, *qui poſt* Morinum *fuerunt*, *ut in ſuis Impreſſis ponerent* אהלו; *atque ea cauſa eſt cur iis in Impreſſis*, *quae ante annos centum lucem aſpexerunt*, *legatur* אהלה, *in poſterioribus*, אהלו.

Tametſi non nova aut nudius tertius inventa ſit haec criminatio, ut ex J Morini *Exerc. Sam.* iv. cap 8. et S. de Muis ad eum locum *Cenſuris* in *Aſſert. verit. Hebr.* i. p. 173—176. et *Caſtig. Animadv.* p. 117. colligitur; miror tamen, qui Noſter in animum induxerit, ut eam hic loci recoqueret. Primo enim legitur non ſolum in pleriſque libris impreſſis, ſed etiam

(*n*) *The ſtate of the printed Hebrew text.* Diſſ. 1. pag. 343—347. et in *Vet. Teſt. Hebr.* pag 5

etiam in manuſcriptis, quo referri merentur codex Bibl. publ. Daventrienſis, et Colonienſis quem ſervat bibliotheca P. P. S. J. non אהלה, ſed אהלו. (o) Deinde, ſi vel maxime hoc vocabulum cum He legeretur, quis tam iniquus eſt harum rerum arbiter, ut ob id ſoloecismum commiſſum eſſe velit, cum non ſolum Judaei huic He vocalem *o* praemittant (et quis neget veteres Hebraeos praemiſiſſe?) ſed etiam, antecedat ויט, *et extendit*, quod nemo pro foeminino habebit; ipſumque illud He in אהלה manifeſto referatur ad Iſaacum, ut appareat ſubſtitutum eſſe in vicem et locum pronominis maſc. gen. ſine ullo erroris periculo.

Quia tamen praeter hoc exemplum dantur et alia nonnulla, quae in fine hoc He habent, velut Gen. IX. 21. Exod. XXXII. 17. 25. Num. XXIII. 8. Pſalm. XLII. 9. atque adeo intelligi poteſt Hebraeis hanc formam pronominis affixi non fuiſſe incognitam, aut inſuetam, quaeritur unde eam acceperint? Si Simeonem de Muis audimus, loco ſuperius laudato, He ſubſtituitur pro Vav, *quia literae* אהוי *invicem ſunt permutabiles*. Sed eſt tamen hujus mutationis certus modus, ſunt certi denique fines. Quid ſi igitur hoc He, ut multa alia, quae plenis modiis dabunt grammatici, acceptum ſit ab Arabibus aut Aramaeis? quid ſi animatum ſit eadem vocali *o* qua Arabes utuntur, atque adeo quo ſingularibus jungitur affixum tertiae perſonae maſculini generis? vel ſi quis mavelit, ſi praemiſſum ei fuerit ſignum vocalis *e*, quod faciunt Syri; quid quaeſo huic ſcriptioni ineſt vitii?

SOLECISMI PERSONARUM. Geneſis cap. 33. ℣. 11. accipe, quaeſo, benedictionem quam attuli tibi. *Haec Jacob, dum fratrem Eſaū muneribus placat; ex ſcriptura* הבאתי, attuli, *quam Veteres omnes prae ſe ferunt. Sed Hodierno in Codice legitur* הבאת, *quod quidam vertêre*, allata eſt, *quibus videbatur* הבאת *idem valere atque* הובאת, Praet. Hophal, *quanquam orationis filum iſtud* Hophal *implicabat. Alii quidam non tergiverſantur. Nam ſtatuunt,* הבאת *ſic eſſe, ut* חבאתי, *atque ex eo mendo* Canonem *talem fecêre; moris eſſe apud Hebraeos, tollere* י *primae perſonae, quod cum fiat, perſonae ſecundae eſſe ſimilem primam. Quibus cum* Morino *erat potius ſanciendum, eſſe in eo* י *ſublato* craſſum ſolecismum. *Nam eorum* Canon *et nulla bona autoritate firmatur, et oritur ex Orientalium Scribarum non animadverſo errore, apud quos abeſt* י *prima in perſona, et perſonae eorum ſecundae prima eſt ſaepe omnino ſimilis.*

HAud paulo melioris farinae ſunt quae diſputantur de ſoloecismis perſonarum, quo retulit Gen. XXXIII. 11. Primo enim non ſequitur: veteres interpretes ſic expreſſerunt, ergo ſic legerunt in ſuis codicibus; quippe qui, ut alibi, ſententiam orationis reddunt, non verba eorumque formam. Dein-

(o) Mirum ergo lectiorem אהלה confirmare ad minimum XVIII. codices MSS. laudatos Cl. Kennicotto in animadverſionibus criticis ad h. l. lectionem אהלו, nullum.

Deinde, filum orationis tam parum iſtud Hophal implicat, ut potius ad amuſſim reſpondeat et conveniat his quae dicuntur in antecedentibus. Nempe cap. XXXII 14——23. Jacobus in mandatis dederat ſervis ſuis, ut munus Eſavo deſtinatum ad eum deducerent, ante quam ipſe eum accederet. Nil itaque magis ad rem erat appoſitum, quam hoc Jacobi ad Eſavum, *accipe meam benedictionem, quae tibi adducta eſt*, non vero *quam ego adduxi* vel *attuli tibi;* inprimis, quia his verbis ſimul inſinuat, aequum eſſe, ut quae divino beneficio ſibi non merenti obtigiſſent, frater, tanquam a divina providentia ſibi oblata, non repudiaret.

Quaeritur tantummodo de forma tertiae perſonae praeteriti foem gen. tanquam paulo inſolentiore, num ferri ea poſſit pro הבאה; quod dubium movit Noſter in notis ad h. l. Reſpondeo, non deficere exempla quae iſtud ת pariter in 3. perſ. foem gen. agnoſcant; quo pertinet ועשת *et faciet*, Levit. XXV. 21. et קראת *obveniat*, Deut. XXXI. 29. Jeſ. VII. 14. et ſi vel maxime deſint, (negabit enim noſter duo priora in Samaritano codice ſic legi') incommoditatem pronunciationis et hiatum oris in pronunciando הבאה, quin imo, imitationem ceterorum orientalium Hebraeis hanc formam hic illic perſuaſiſſe, indeque factum eſſe, ut הובאת in codicibus plerisque, הבאתי autem in pauciſſimis, et forte tantum in uno legatur. (*p*)

LEvit. cap. 25. ✝. 14. *poſtquam dictum fuit*, cum vendideris venditionem proximo tuo (תמכר, vendideris) *addit Hod. Codex*, או קנה מיד עמיתך, *quod alii vertunt*, acquiſivit, *quod quam in loco ſit, poſt* vendideris, *ipſi viderint. Alii* acquirere; *ſic Arias*, cum vendideris .... aut acquirere, *neque Grammaticis quibusdam diſplicuit uſurpari infinitum Modum*, acquirere *pro finito*, acquiſieris. *Quid, quod etiam quibusdam placuit id* Aben-Ezrae *pronuntiatum*, קנה, acquiſitionem, *idem valere atque* קניתםקנה, acquiſieritis acquiſitionem ? *Quantum laboris fuit, animadvertere* קנה *fuiſſe per imprudentiam, pro* קנת, *deſcriptum; atque hanc perſonam ſecundam alteri* תמכר, *reſpondere ? Id docebant Veteres Intt. quos planum eſt legiſſe*, קנת *in Praeterito Tempore, vel* תקנה, *in Futuro.*

VErba quae in quaeſtionem veniunt, ſunt iſta: וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. Vertimus ad vim vocum: *Quum vendideritis, tu vel tu, rem venalem proximo tuo, aut emerit aliquis e manu proximi tui, ne opprimite alter alterum.* Nempe verbum תמכרו plurali numero poſitum refertur ad affixum ſingulare, quia partitionem notat, vel diſtributionem. Noſter cum Samaritano ſuo legit תמכר numero unitatis, tametſi Moſes hoc et praecedenti verſu verbis pluralibus תשובו et תונו utatur, ab Samaritano in dubium non vocatis: ut facile appareat affixum ſingulare ſic haberi, tanquam ſi ſcriptum fuiſſet תמכרו איש.

Dein-

p) Vid. Kennicott opere laudato.

to, duabus vicibus למו, *eis*, quod, ipſo Hubigantio fatente, etiam agnoſcunt codices Samaritici, et ſive ſingulare eſt, ſive plurale, tertiam perſonam indicat. Pronomen illud eodem refertur quo verbum ישא, *tollat*, nempe ad Iſraelitas, vel populum Iſraeliticum, cujus mentio fit ℣. 1. et qui hoc verſu tertio implicite עם, *populus* adpellatur, ut patet haud obſcure ex praecedenti vocabulo עמים, *populi*. Simile exemplum extat Deut. XXI: 10. Suſpicatur quidem in notis ad h. l., lectum eſſe a Syro, Chaldaeo, LXX. et Vulgato לנו *nobis*, ſed fallitur. Syrus enim pro אש דת למו reponit ܢܗܘܐ ܠܗܘܢ, quod in noſtris editionibus vulgo ad verſum tertium referri ſolet, Graeci autem tertiam perſonam ſingularis adoptarunt et reddiderunt μετ' αὐτοῦ, et ſic quoque Vulgatus: omnes, ut partim verba, partim ſenſum exprimere eos voluiſſe appareat. Speciatim in verſione Sam. duabus vicibus legitur בצנ pro בצ3נ, *eis*: ut nemo dubitare poſſit, quin lectio למו ſit genuina.

Praeclarum vero acumen quo vidit et nos docuit qua terebra librarii, ex קרשיך, ut putat, fecerint קרשיו. Judaeorum ſcribae antiqui verba dimidiata vel inchoata omnino in fine lineae relinquebant, contra quam faciunt recentiores, nec literas et literarum ductus in arctum cogebant, uti norunt qui harum rerum aliquem uſum habent.

Caeterum, quod ad enallagen adtinet quam nemo hic agnoſcit grammaticus: qui textum Moſis vel lippis oculis inſpiciunt, et in arte poetica Hebraeorum intelligenda paulo magis ſunt exercitati, iis obſcurum eſſe non poteſt, diverſitatem perſonarum et numeri ſingularis cum plurali ſubitam mutationem in hoc et aliis Moſis poematibus ſubinde recurrentem, ſi non aliunde, ſaltem ex animoſo et abrupto illo, imo vehementi et vario dicendi genere ortam eſſe quo Moſes prae caeteris Hebraeorum poetis delectatur. Qua de re qui dubitant, eos convincet elegantiſſimus poeſeos Hebraicae aeſtimator et exemplorum promus condus Rob. Lowth *De ſacra poeſi*, praelectione XV Noſter cum tam inauſpicato in hunc alioſque locos incidit, et quibusdam verborum formis tantopere iraſcitur, novo et manifeſto exemplo probatum dedit, quam parum ad haec rite curanda nati ſint nonnulli diobolares grammatici et literarum aucupes inficeti, qui ex Heliconis jugo, non ſenſum pulchritudinis et ſublimitatis, ſed glaciem et aeternas nives adferunt. (*r*)

(*r*) Recte Celeber. Michaëlis alicubi de Noſtro his verbis uſus eſt: Zu erklärung, der gedichte bringet er von dem Helicon gar nichts mit/ als eniges eis. vid. Critiſches Collegium in Pſalm XVI. XL. & CX. — Praefat.

occidentales? cum utrisque ex aequo commercia cum Arabibus intercesserint.
Undecunque igitur factum sit, ut in quibusdam exemplaribus Judaicis aeque legatur ילד, atque in codice Samaritano, certum est, eam lectionem nec magis puram et defaecatam esse, quam est lectio ולד, nec majori accurationi librariorum deputandam.

Num cap. 24. v. 6. *Tabernacula Jacob dicuntur à Balaamo esse* sicut valles נטיו. *Sententia est*, sicut valles plantatæ, *ex scripturâ* נטעי. *quæ est Samaritanorum, vel* נטעים, *in statu absoluto. Et* נטיו, extenduntur, *sine addito, cùm sententiâ ferè nullâ sit, liquet radicem non esse* נטה. *sed* נטיו. *ex* נטעו, *per mendum deviasse. Vide Notam Criticam. Simile est* שיו *quod habetur* Deut. cap. 22. v. 1. *ubi rectè Samaritani* שהו, ovis illius. *Itaque etiam* Masora *monet non alibi legi* שיו, *quo admonitu innuit insolitam esse τῦ* ה *in τὸ* י *mutationem & tantùm non declarat* שיו *esse barbarismum.*

Ut appareat quam inauspicato consilio, et invito Apolline Criticus noster hic et in notis ad h. l. Samaritanos secutus sit, pro נטיו, *extensi sunt*, legentes נטעי vel נטעו, *plantatae*, et pro נטע, *plantavit*, נטה, *extendit*; deinde vero vocabulum נחלים, *torrentes*, *rivos* vel *canales* denotans, acceperit de *vallibus*, juvat tibi, Lector, insignem hunc locum, et propter jucundissimam quae in eo regnat imaginem, nec non singularem verborum selectum et lusum maximopere notabilem, totum hic repraesentare, et eo ordine describere quo *στίχοι* se excipiunt, et sibi invicem respondent.
Postquam dixerat Bileamus ℣. 5. *Quam jucunda sunt* אהליך, *tentoria tua, Jacob! habitacula tua, Israël!* subjungit ℣. 6.

כנחלים נטיו, כגנות עלי נהר
כאהלים נטע יהוה, כארזים עלי מים:

Sicut חלים *extensa sunt, sicut horti ad fluvium.*
Sicut אהלים (quos) *plantavit Deus, sicut cedri quas* (plantavit) *ad aquam,* sequiturque ℣. 7.

יזל מים מדליו, וזרעו (v) כמים רבים

Profluet aqua ex situla ejus, et semen ejus sicut aquae multae.
Samaritani, cum veram sententiam hujus loci, et singulare artificium poëticum quo cum conceptus est, non intelligerent, nec ipsam imaginem quae hic expin-

(v) Sic puto esse legendum pro במים, ob usum particulae כ in antecedentibus, et sententiae perspicuitatem.

pingitur, recte cognitam haberent et perspectam, pro forma paulo insolentiore נטיו, substituerunt נטעי, vel ut suspicatur Noster, נטעו (w), atque adeo sequens in secundo hemisticho verbum נטע ad prius retulerunt. Deinde cum vocabulum אהלים apud Mosen, et versu quidem antecedenti, non nisi de *tentoriis* adhiberi observarent, imo frequenter construi viderent cum נטה, *tendere*, in posteriore hemistichio pro אהלים נטע substituerunt כהלים נטה. Hubigantius vero illud כנחלים נטעי vertit, *sicut valles plantatae*, secutus quasi auctoritatem Graecorum, qui tamen, longe alio consilio, substituerunt *νάπαι σκιάζουσαι*.

Sed multa sunt quae obstant, quo minus has lectiones Samaritanorum in textum recipiamus, et versionem Critici nostri amplectamur.

Principio enim patet ex versu antecedenti, quod subjectum orationis אהליך, *tentoria tua*, ante כנחלים sit subaudiendum, ut verba ista כנחלים נטיו, aequipolleant istis, אהליך כנחלים נטיו, *tentoria tua sicut* נחלים *extensa sunt*. Non igitur, quando נטיו vertitur *extensa sunt* vel, si mavelis cum Nostro, *extenduntur*, desideratur subiectum orationis; sed quidem cum substituitur *valles plantatae*, nec additur quibus rebus plantatae.

Secundo, נחלים, uti alias fere semper apud Mosen, hic non sunt *valles*, *sed* vel *torrentes*, vel *rivi*, vel *canales*; quia hoc vocabulum permutatur cum נהר et מים, *flumen* et *aquam* denotantibus: atque in pictura quae hic exhibetur, qua castra Israelitarum cum arboribus ad rivos aquarum plantatis comparantur, aqua praecipuos ductus efficit.

Tertio, verbum נטה *tendere*, *extendere*, sive ad אהלים *tentoria*, sive ad נחלים *torrentes* referatur, huic loco est admodum appositum, nec Mosi insuetum; occurrit enim priore modo apud eum saepius, posteriore Num. XXI. 15. in fragmento quodam *libri bellorum Domini*. Dici ergo non potest נטיו ex נטעי vel נטעו *per mendum devenisse*.

Quarto, pro כאהלים נטע in initio membri vel hemistichii posterioris non legi potest כאהלים נטה, et verti, *sicut tentoria quae tetendit Deus*; quia vocabulum אהלים alternat cum ארזים *cedros* vel *pinus* denotante, et per hoc vocabulum clarius exponitur, atque adeo aliquid analogum his arboribus, non *tentoria* significare debet. (x) Haec cum ita sint, apparet lectionem

(w) Non immerito: vide notas ad h. l. Erat enim נטעו, ob usum literae ע pro vocali *a* penes Samaritanos, ad formam נָטְוּ imitandam per quam appositum.

(x) Quam arborum speciem designet אהלים, et אהלות, ut legitur alibi, num *Xylaloën*, vel *Agallochum*, ut O. Celsius, similitudine nominis et praejudicio Interpretum veterum huc inductus, definire quidem non ausim: quod tamen ad resiniferas referri debeat, patet, quia jungitur τῷ ארזים, quod sive *pinus* designet, sive *cedros*, arbores ex hoc genere notat; quia inter species aromaticas recensetur Prov. VII. 17. Cant. IV. 14. Psalm. XLV. 9. Ut autem, aeque ac tentoria haec arbores אהלים dicerentur, facere potuit similitudo formae; videntur enim, ut pinus et cedri, ab imo fuisse latiores i. e. habuisse ramos latius porrectos, superius autem in arctum coivisse et acuminatae fuisse, ut tentoria. Ex quo apparet quam venuste et eleganter quantoque cum selectu Bileamus hoc vocabulo usus sit.

nem quam fundunt hic loci codices Judaici non esse repudiandam. Causatur quidem Hubigantius in notis ad h. l. quod נחלים non possint esse *torrentes*; quia *torrentes qui praecipitant, nec uspiam consistunt, nihil simile habeant cum tentoriis solo fixis et immotis*, atque eapropter in J. Clericum invehitur, *torrentes accipientem, seu alveos torrentium longe exporrectos, ut Balaam similes esse dicat longos ordines tentoriorum longitudini torrentium*, vel *comparet torrentibus vias castrorum inter tentoria porrectas*. Sed quis ignorat vocabulum נחלים generale esse, et de quibusvis fluentis usurpari? Quis nescit apud Mosen vocabulum istud de Nilo et Arnone adhiberi Num. XXXIV. 5. Deut. II. 36? imo *rivum* et *canalem* designare, quoties jungitur cum נהר? quo modo Jes. XI. 15. brachia Nili hoc nomine veniunt, et ab ipso נהר, *fluvio* distinguuntur. Itaque recte quidem Clericus vocabulum נחלים non de *vallibus* explicuit: majori tamen jure substituisset aut *flumina* aut *rivos*, vel *canales*, si occasionem qua hoc carmen a Bileamo recitatum est, et quid huic pulcerrimae comparationi, qua tentoria Israelitarum et castra cum arboribus hortisque ad flumina et rivos sitis conferuntur, ansam dederit, paulo melius et rectius habuisset perspectum. Nempe, nisi me fallunt omnia, Bileamus cum Israelitas in campis Moabiticis cis vadum Jerichuntinum ad ripam Jordanis, atque adeo secus flumen castra metantes, Num. XXII. 1. e vertice montis conspiceret, miratus elegantissimum ordinem tentoriorum, quo singulae tribus et familiae, velut areae in hortis, distinguebantur Num. XXIV. 2. sibi in memoriam revocavit hortos ad Euphratem, vel prope Damascum ad ripas et canales fluviorum Parphar et Amanae sitos, ac pinis aliisque arboribus resiniferis consitos, eosque cum castris Israelitarum juxta Jordanem structis et se longe lateque extendentibus comparavit; idque eo magis, quia viae castrorum, quibus tentoria singularum tribuum dividebantur, instar habebant canalium quibus paradysi, ob quos in Oriente adeo celebris est Damascus, jam olim distinguebantur. (y)

Dilutum est, nec seria refutatione dignum, quod monet de שדו in שי mutato. Quamquam enim nomina in ה finita ament affixa syllabica recipere, solent tamen etiam asyllaba sibi aptare: estque hoc, in monosyllabis contractis quorum media est Jod, ut פה, *os*, pro פִּיה, per quam vulgatum, ut eam literam ante pronomen retineant. Itaque ex שה pro שיה aeque commode et regulariter oritur שיו, ac שהו; et quando Masora monet non alibi legi שיו, formam quidem notat insolentiorem, pro more, non autem declarat שיו esse barbarismum.

Gen. cap. 27. v. 29. *Isaac Jacob benedicens sic ait*, esto Dominus fratrum tuorum, הוה, esto; *cùm tamen Hodierni ipsi Grammatici habeant* היה, *non* הוה, *ut Imperandi Modum. Verum in Samaritano Pentateucho semper legitur* הוי, esto,

(y) Orientales agrum Damascenum ob hanc hortorum amoenitatem inter quatuor paradysos referunt. Vid. d'Herbelot, *Biblioth. Orient.* voc. *Gautha*, vel *Goutha*, غوطة.

esto; *quæ forma etiam apud Isaiam Hodiernis in Codicibus semel adhibetur. Et apud eumdem Pentateuchum omnia verba* לה, *ubi imperant, similiter desinunt in* ין, *ut* גלוי, revela, *ex* גלה, revelare; *quæ forma tametsi novis indicta Grammaticis, tamen videtur esse legitima, eademque Chaldaicæ formæ similis, atque inde est, quòd Modum Imperativum Chaldæi vocant* צוי, *ex* צוה, imperare.

Quia Hebraei et היה dixerunt, et הוה pro *esse*, more Arabum et Aramaeorum, ut patet ex hujus verbi derivatis, palam est eos in imperativo et היה scribere potuisse, et הוה; atque adeo cum הוה scribunt, non admisisse barbarismum: imo potius hanc dicam Samaritanis scribendam esse, cum substituunt הוי, quae forma mere Chaldaica est, et nisi in uno loco Jesaiae XVI. 4. nec in multis exemplaribus, occurrit. Risum vero meretur, non seriam refutationem, quod ait modum imperativum Chaldaeos vocare צוי, quo modo ex גלה Samaritae sonant גלוי *revela*. Volebat dicere Judaeorum grammaticos modum illum vocare צִווּי.

BARBARISMI EX LITTERIS OMISSIS. Reperiuntur Hodierno in Codice satis multa nomina, sine litterâ penultima, masculinâ pluralia, ut צדיקם, *pro* צדיקים, justi; נשיאם, *pro* נשיאים, principes; תומם, *pro* תומים, gemelli; *etiam plurima, sine literâ* ו, *pluralia feminina, ut* מאורת, *pro* מאורות, luminaria; בהמת, *pro* בהמות, animalia; *non aliam quidem ob causam, quàm quòd Judæi cùm in pronuntiandis* אהוי *litteris hæsitarent*, Puncta *sua* vocalia *earum in locum supplevêre. Sed Samaritani Litteras eas* אהוי, *quæ ad sententiam pertinent, non omittunt. iidemque semper scribunt in suis Codicibus*, צדיקים, נשיאים, מאורות, בהמות, *&c.*

De scriptionibus defectivis quas Hubigantius, novo exemplo, ad barbarismos refert, diximus ad Cap. I. art. 1. Nunc id unum monere liceat, hos barbarismos ipsa varietate lectionis codicum passim confutari, indeque satis manifestum esse, *eam labem*, ut supra eam vocat, (z) non a Judaeis Masorethis, multo minus eo consilio esse invectam, ut locum facerent punctis vocalibus, sed potius inde ortam esse, quod mos fuerit Hebraeis, terminationes pluralium in ים et ות modo defective, modo plene scribere, quippe ex ipso contextu facile distinguendas. Saltem Masorethis id criminis imputari non posse patet ex eo, quod Masorethae has scriptiones defectivas passim notent, et plenas in margine iis substituant; id quod ab iis expectari non poterat, si tamen ipsi literas Jod et Vau, destinato consilio, et ut locum facerent punctis vocalibus, eliminassent. Quis autem credat Judaeos cum has scriptiones defectivas adhibebant, in pronunciandis literis אהוי haesitasse; atque adeo cum צדיקם et מאירת scriberetur, dubios haesisse an hac formae sint plurales? Nisi forte hoc velit, eos

(z) Vid. pag. 6.

eos usum harum literarum, tanquam vocalium, id est, qualem eum declaravit Masclefius, auctor *Grammaticae a punctis liberae* cognitum non habuisse, quod ipsi facile largimur. (*a*)

Aliæ verò multæ sunt per imprudentiam Scribarum, non sine barbarie, omissæ litteræ. Sic Gen. cap. 42. v. 11. *legitur* נחנו, nos, *non* אנחנו, *ut alibi passim. Tres sunt tantùm hodierno in Codice loci, in quibus legatur* נחנו, *quorum duo sunt* Pentateuchi, *in quo utroque Samaritanus Codex habet* אנחנו. *Eos tres locos notat* Edm. Castellus *in suo Heptaglotto, & defectum τȣ̃* א *vocat* Aphæresin. *Quippe Grammaticis non diffidebat, qui, quot litteras Scribæ omiserunt, tot sanxerunt* Aphæreses. *Monet idem* Castellus *Jerem.* cap. 42. 6. legi אנו, *quem barbarismum restabat ut Grammatici nominarent* Aphæresin. *Sed eos, opinor, deterruit Nota vetus ad* Jeremiæ *adscripta marginem, in quâ monemur legendum esse* אנחנו. *Quòd si ab marginibus ea Nota abfuisset, nullus dubita, Erudite Lector, quin Barbarismus* אנו *nomine decoro* Aphæresis, *fuisset nobilitatus. Sed id* נחנו, *de quo mox, ortum fuit ex Scribis Orientalibus: Quippe Chaldæi & Arabes scribunt* נחנו, nos.

Cum litera א in אנחנו vocalem non habens in hoc pronomine adeo exiliter pronunciata sit, ut eapropter in dialectis Aramaea et Arabica penitus exciderit, mirum non est apud Hebræos in quotidiano sermone saepius נחנו sonatum esse pro אנחנו, indeque factum esse, ut Hebraei et נחנו et אנחנו scripserint, נחנו vero, quando id pronomen cum sequenti vocabulo arctius conjungitur. Cumque seriore aevo, et tempore quidem Jeremiae, apud vulgus hominum etiam חנו sonaretur; et literae gutturales passim confunderentur, (*b*) nil facilius fuit, quam ut pro חנו substitueretur אנו, idque adeo scribentibus aliquando excideret. Fortassis etiam אנו illa ipsa forma obsoleta est, ex qua אנחנו est procusum, velut אנבי ex אני. (*c*) Quidquid sit, necesse non est hanc lectionem a Scribis orientalibus repetere. Masorethae, quando postremam lectionem tanquam insolentiorem notant, morem suum sequuntur, ac in hoc uno culpandi erant, quod אנחנו in ejus locum substituerint, nec animadverterint אנו aeque scribi potuisse, ac נחנו, et אנחנו.

Genesis cap. 20. v. 5. *legitur* נקין, pro נקיון, munditia, & cap. 31. v. 39. אחטנה, pro אחטאנה, expiabam eas. *Quos barbarismos, aliosque multos* Masora *vocat* defectus, *etsi eos* defectus *meliores Codices non præ se ferunt. Sed per-*

(*a*) Conf. supra pag. 7.
(*b*) Ut videre est in particulis על et אל quæ apud neminem frequentius, quam apud Jeremiam permutantur.
(*c*) Conf. Schult. *Gram. Hebr.* §. 93. et Venema ad Jerem. l. l.

perpaucorum, ut dixi, Codicum lectores fuerunt Masoretæ, *& quanquam* Masora *vult* נקין *esse* defectivum, *ego id tamen duobus in Codicibus reperi* plenum. *Imò non consentit secum eo in verbo* Masora. *Nam postquàm* Gen. cap. 20. v. 5. *sic monuit* ל׳ וחס; *id est*, non ampliùs reperitur, & est defectivum, *eadem monet in* Osee cap. 8. v. 5. *non alibi esse* defectivum.

Quia Masorethae non omnibus vocibus quae defective scribuntur tales notas adjecerunt, sed iis quae ex communi scribarum consuetudine solebant scribi plene, rarius defective, (*d*) ac plerique codices quorum sat magnum numerum recenset Kennicottus, vocabulum נקיון plene scriptum exhibent, non video quare dici possit eos paucorum codicum fuisse possessores ideoque eos voluisse נקין esse *defectivum*.

In ארחמנה *expiabam* vel *luebam eam*, non *eas*, insertio literae נ epentheticae, et quidem (ut in sequenti תבקשנה,) duplicandae, abjectionem literae א facile persuasit. Cum tamen id esset singulare, Masorethae bonum factum autumarunt hanc lectionem notare. Agnoscunt eam cum Judaeis Samaritani, manifesto indicio, eam a Masorethis demum introductam non esse.

Exod. cap. 22. v. 8. *legimus*, אשר ירשיען אלהים, quem Deus reum fecerit. *Barbarè* ירשיען; *ritè Samaritani* ירשיענו, quem Deus damnaverit cum, *affixo, ut mos est, post relativum addito. Et credo equidem hujus barbarismi occasionem fuisse oblatam ex similitudine litterarum* ו *&* נ, *antequàm usu venirent Litteræ finales. Nam cùm descriptor aliquis verbi* ירשענו *litteram* ו, *similitudine litterarum* ו *&* נ *conturbatus, omisisset, restaretque* ירשיענ, *facillimum fuit, ut Litteris finalibus inventis, alii deinde scripserint* ירשיען, *ne littera* נ, *non finalis, verbum finiret.*

Qui locum hunc vel obiter inspexerint, eis obscurum esse non poterit agi in eo non de Deo, sed de magistratibus, sensumque esse: *is quem condemnabunt magistratus rependet duplum proximo.* Itaque nil ineptius est hac Samaritanorum et Critici nostri emendatione, et legendum ירשיען vel ירשיעון *condemnabunt*, ut in plerisque codicibus legitur, non ירשיענו *damnaverit eum.*

Exod. cap. 18. v. 40. (docebitis) אתהם, illos. *quæ scribendi barbaries uno eo exemplo venit, & sine exemplo est apud* Sam. Pentateuchum.

Exodi capite laudato, quod XXII. solum incisis constat, nil hujus rei invenio. Oportet igitur, ut aut error typographo subrepserit, aut falsus memoria fuerit Criticus noster, et alius menti ejus locus obversatus fuerit. nempe Deut. XI. 19. Sed ibi vulgo אותם ולמדתם legitur, non אתהם: et si vel maxime אהתם legeretur, nil admissum esset vitii; scribitur enim et alibi אתהם, velut Gen. XXXII: 2.

Num.

(*d*) Vid. Buxtorf. *Tiber. p.* 125

Num. cap. 9. v. 15. *legitur* הֵקִים, (in die quo) erexit (Tabernaculum) *cum tamen in oratione nemo ſit, qui* erigat, *et ſeries vult*, in die quo erectum eſt. . . הוקם. *Itaque, ut fuit* ו *perperàm ſublatum, ita* י *fuit perperàm intromiſſum; cujus vitii probabilem cauſam mox aſſeret* Morinus.

Respondeo, הָקִים, ut legitur in noſtris editionibus, non eſſe praeteritum, ſed infinitivum formae Hiphil: et verbis ביום הקים את המשכן *in die erectionis tabernaculi*, id ipſum deſignari quod Noſter quaerit, nempe *cum erigeretur*, vel *in die, quo erectum eſt*; adeoque nil opus eſſe, ut הקים in הוקם permutetur. Sic ſane Jerem. XLI. 4. ביום להמית את גדליהו, *in die interfectionis Gedaljae*, nil aliud ſibi vult, quam *die quo interfectus eſt*.

Exod. cap. 25. v. 31. *de Candelabro aureo dicitur*, תֵיעָשֶׂה, *vel* fiet, *vel* facies, *vel quidquid allubebit. Nam* תיעשה *nullius formae eſt, nulliusque interpretationis. Quem barbariſmum ſi quis tuebitur, nae ille dignus erit, qui Magiſtro* Salomoni Jarrhi *credat, ſic narranti; barbariem talem deditâ operâ Moſen adhibuiſſe, eò ut rem ſtupendam notaret. Quam illam autem? Cùm Moyſes vehementer aeſtuaret, apud ſe cogitans, quonam tandem pacto Candelabri difficile opus conficeret, ſponte ſuâ confectum illicò apparuiſſe Candelabrum, atque hoc illud eſſe, cur in verbo* תיעשה *vox Paſſiva cum Activâ copuletur? Fatetur* Aben-Ezra *geſtare* תעשה, *ſine* י, *Codices veteres Gallorum et Hiſpanorum, etſi* Codicibus in quibusdam, *inquit*, legitur, quos Sapientes Tiberiadis examinârunt; *idemque addit, ſi cum* י *legitur, eſſe verbum peregrinum. Ea verò peregrinitas non alios habuiſſe autores videtur, quàm Judaeos quosdam Magiſtros, qui crederent verbum* תעשה, *eſſe Paſſivâ voce enuntiandum, atque ut id fieret, litteram* י *addiderint. Nam docet* Morinus *litteram* י, *antequàm* Puncta vocalia *eſſent, uſurpâſſe Judaeos, ut vocem Paſſivam indicarent.*

Cum infinita ſint exemplaria quae legunt תעשה, ſine Jod, neſcio quid Critico noſtro in mentem venerit, ut lectionem תיעשה, a paucis admiſſam, tantopere exagitaret; niſi forte id fecerit eo conſilio, ut Morino ſciſcitanti, *literam Jod, antequam* puncta vocalia *eſſent, uſurpaſſe Judaeos, ut vocem paſſivam indicarent*, pollicem premeret. Quia tamen Onkeloſus ſubſtituit תתעביד, ſequiturque מנורה, foemininum, et in fine verſus legitur יהיו, patet jam olim non תַעֲשֶׂה *facies*, ut alibi in hoc contextu, ſed תֵּעָשֶׂה, *fiat*, lectum eſſe, eamque formam paſſivam, ut ab activa diſtingueretur, a quibusdam deſcriptoribus plenius exaratam eſſe per Jod, ut תיעשה; atque adeo eam lectionem in rationes Magiſtrorum transſcribendam non eſſe. Communiſſima ſcriptio fert תעשה; in quo verbo legendo cum mul-

multum interfit, utrum adhibeantur haec puncta תַּעֲשֶׂה, an vero ista, תַּעֲשֶׂה, optandum fuiffet, ut Cl. Kennicottus hanc differentiam fcriptionis adnotaffet.

Gen. cap. 1. v. 24. exire faciat terra חיתו, beftias, *etfi omninò abhorret ab Hebraicâ Linguâ illa in ו conclufio, quae orta eft ex Scribis Chaldaeis aut Arabibus, tùm hic, tum duobus, vel tribus aliis locis. Itaque habent Samaritani vel* חית, *vel* חיות, *ibi, ubi barbarismum* חיתו *Hodierno in Codice offendimus. Idem exiftimandum de verbo* גנבתי, *quod legitur* Gen. cap. 31. v. 39 *cujusque vera fcriptio eft* גנובת, Hophal, *quae apud Samaritanos habetur, ut fit* furto ablatum. *Nam quòd docet*, Salomone Jarrhi *praeeunte*, *Buxtorfius*, יּ *effe* Paragogicum, *id nullo alio in exemplo firmamentum habet*; et Paragogen *talem facilis error invexit Litterae* י *perperàm duplicatae, cùm legeretur anteà* גנובת יום, *quod deinde Librarius fecerit effe* גנבתי יום, *nec non poftea*, גנבתי לילה.

Quidquid fit de his lectionibus, quae non funt ejusdem generis, aut naturae: Si fcribae Chaldaei aut Arabes eorum auctores fuerunt, mirum videri debet, quare non in folis codicibus inveniantur in Oriente exaratis, fed ab omnibus ex aequo agnoscantur. Oportet igitur, ut huic fcribendi modo alia fubfit ratio. Nempe nonnulla exempla, in quibus Vau admiffum eft, vel id habent tanquam pronomen pleonafticum, vel quia vulgus hominum in quibusdam vocabulis in ftatu conftructo venientibus, articulum ה, facilioris pronunciationis ergo, mutavit in ו, praefertim poft literam ת, vel denique, quia defcriptores antiqui, minus periti, ex ה negligentius picto vau fecerunt. Tali aliquo modo ex חית השדי, חית היער, Pfalm. CIV. 11. 20. factum videtur, חיתו שדי et חיתו יער. In חיתו ארץ Gen. I. 24. nec pleonasmum pronominis, nec ufum vulgi, nec vitium librarii poffum agnoscere; legitur enim v. 25. nec non 30. חית הארץ, foletque ארץ vulgo non mafculini, fed foeminini generis effe. Quare, licet eam lectionem, quae recurrit Pfal. LXXIX. 2. tanquam, vindice dignam in medio relinquo, tamen certiffime perfuafum habeo, eam a Scribis Chaldaeis, aut Arabibus profectam non effe. In aliis, velut מעינו מים Pfalm. CXIV. 8, litera ו ex י paulo longius diducto originem traxille videtur.

Quod attinet ad vocabulum גנבתי Gen. XXXI 39. id non fignificat fimpliciter *furto ablatum*, nec pertinet ad formam Hophal, ut Nofter ἀκριβολόγως et parum Grammatice ftatuit, fed eft participium in Kal, junctum pronomini adfixo primae perfonae, fignificatque *furto ablatum mihi*, velut Gen. XLIX. 11. אסרי *ligans mihi*, et Jerem. XLIX, 16. nec non Obad. 3 שכני *habitans mihi*; folent enim Hebraei pronomina faepe per ellipfin particulae ל verbis adjungere, cujus rei exempla dabunt Grammatici: eftque de hac origine hujus fcriptionis eo minus dubitandum, quia גנבתי non folum ante יום, atque adeo non ob Jod fequens duplicatum, fed etiam ante לילה fic fcribitur.

CLAS-

CLASSIS III. DE FALSIS SCRIBENDI FORMIS.

Restant animadvertendae falsae scribendi formae, quae quidem eâ re à barbarismis discrepant, quòd in barbarismis verba singula, litteris malè positis, deturpantur, in falsis verò scribendi formis, series orationis ipsa deformatur, quod quidem exemplis planum fiet.

Primum genus esto eorum locorum, in quibus conjunctio ו, *quae orationem continuaret, fuit perperàm sublata. Est enim* ו *apud Hebraeos continuationis nodus perpetuus ac ferè unus; quorum mos, nisi orationem redintegrarent, nunquam fuit, fracta et amputata loqui. Cùm igitur* Gen. cap. I. v. 11 *sic legatur*, producat terra herbam virentem, fructum pomiferum (עץ פרי) *nemo est Hebraicâ in Linguâ exercitatus, quin libenter amplectatur id* ועץ, et lignum, *quod non sine* ו *Samaritani scribunt. Ad cujus loci normam, multi alii supplendi veniunt, ab quibus* ו *cùm absit, fit Sacri Scriptoris dissoluta et fracta oratio. Caeterùm hoc* Genesis *loco non omnes illud* ו *Codices omisêre. Nam id non omisit Arabs Erpenianus.*

Cum usus particulae Vau adeo frequens sit apud Hebraeos in oratione connectenda, mirum non est multam in ea passim observari lectionis varietatem. Singulare autem est et observatione dignum quod nulla litera sit, in cujus usu Samaritani ab Judaeis in Pentateucho suo magis discrepent, quam in hac. Samaritani hanc sibi legem videntur dixisse, ut ubi modo fieri posset, eam literam adhiberent, quo hoc frequentius Judaeos ejus abolitae possent accusare, adeo quidem, ut etiam solius ornatus causa eam adhiberent. Contra ea apparet Judaeos eam non citra necessitatem voluisse admittere; cujus rei testis est notissima observatio Masorethica עיטור סופרים *ablatio scribarum* dicta, qua vocibus quibusdam, quibus vulgus hominum inter legendum praeficere solebat Vau, id detraxerunt.

De verbis Gen. I. 11. non immerito dubium videri poterat, num ante עץ פרי Vau esset collocandum, cum sine ea particula sententia eorum satis bene sit constituta, et in sequentibus istud Vau in casu simili vel omittatur, vel admittatur: velut ℣. 24. 25. ubi primo בהמה simpliciter, deinde ואת הבהמה scribitur. Itaque alii quidem descriptores illam particulam omisere, alii vero eam admiserunt; praeeuntibus, ut videtur, Chaldaeis interpretibus.

Secundum genus esto eorum locorum, in quibus eadem conjunctio ו *superfluit. Nam, quanquam* ו *non rarò* πλεονάζει, *est tamen quatenùs liceat esse superfluum. Sic* Deut. cap. 3. v. 16. *ubi, posiquàm dictum est*, dedi filiis Ruben et Gad regionem quae est ab Galaad usque ad torrentem Arnon, *ita subdi-*

 tur,

tur, וגבל ועד יבק הנחל, et terminum et usque ad torrentem Jaboc; *dicit esse* ו *ante* עד, *supervacaneum. Nam etsi quidam id tuentur, cum dicant, illius* ו *frequentem esse apud Hebraeos* Pleonasmum, *tamen nego eum esse in loco* Pleonasmum. *Quippe, in limitibus describendis, tum demum* ו Pleonasmus *est, cùm transitur ab termino* à quo *ad terminum* ad quem. *Itaque hoc eodem versu 16. incipiente, ubi sic legitur*, ומן הגלעד ועד הנחל ארנן, et ab Galaad usque ad torrentem Arnon, *appositè venit inter utrumque terminum conjunctionis* ו Pleonasmus, *quoniam in* ועד *transitus notatur ab termino* Galaad *ad terminum* torrentis Arnon; *quod contrà est his in verbis*, et terminum et usque ad torrentem Jaboc, *in quibus terminus idem agitur, qui* terminus *est* ipse torrens Jaboc. *Ergò* ו *ante* עד *esse conjunctionem falsè creditur, et veriùs Samaritani scribunt* וגבלו עד, et terminus ejus (est, *vel* pertinet) ad torrentem Jaboc.

Conjungit Criticus noster verba וגבול ועד יבק הנחל quae cum Judaeis sic erant distinguenda, ut גבול referatur non ad ועד, sed ad vocabulum הנחל quod antecedit, hac sententia: *Et dedi Rubenitis et Gaditis* מן הגלעד *a Gilead usque ad fluvium Arnon* תוך הנחל וגבול *medium fluvii & termini*, vel *terminum*, id est, omne illud quod est inter fluvium et hunc terminum, vel, ut Sal. Jarchius, fluvium et aliquid amplius pro termino; ועד יבק הנחל גבול בני עמון *et usque ad Jaboc fluvium, terminum filiorum Ammon.* Quibus verbis postremis, cum alius terminus describatur, intelligitur particulam Vau in ועד omitti non potuisse; idque eo minus, quia istud ועד aeque relationem habet ad praecedens מן, ac ועד antecedens, et particula ו in sequentibus tam frequenter adhibetur, ut etiam abundare videatur. Argumento sunt verba ỳ. 17. והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה. Accedit, quod istud Vau in ועד agnoscant omnes versiones antiquae. Cetera Critici nostri philosophemata non moror. Unum illud praeterire non possum: videlicet de nihilo esse quod docet ineunte ỳ. 16. *apposite venire inter utrumque terminum conjunctionis* ו *pleonasmum*; neque enim ומן legitur, sed מן, simpliciter.

Tertium genus esto eorum locorum, et quidem paucorum, in quibus nominationes quaedam sunt, quae ipsis ex rebus cùm ducantur, tamen cum nomine ejus rei, ex quâ ducitur, parùm conveniunt. Nam, cùm filium suum nominat Lamech נח, Noe, *quod nomen* quietem *sonat, expectatur ut deindè dicat*, quia iste quietem dabit nobis, *non autem*, quia iste consolabitur nos. *Nam si de consolatione per filium affuturâ Lamech filio suo nomen facit, nomen factum debuit esse* נחם, consolatio, *non* נח quies. *Quòd si igitur filii Lamech verum nomen est* Noe, *ut certe est, quis dubitabit legere, non* ינחמנו, consolabitur nos, *sed*, יניחנו, quietem dabit nobis, *quomodò legunt* Graeci Intt. *ne originatio nominis* Noe *falsa esse deprehendatur? Similis exempli est nomen* Benjamin,

jamin, *sive* filius dexterae. *Etenim* Benjamin, *Jacobi* dexterae filius *quonam pacto vel natus, vel conceptus, extiterit, nullibi Sacri docent Codices. Sed iidem Codices narrant, decem Benjamini fratres Josepho dixisse, fratrem juniorem se habere patris ipsorum in senectute progenitum; quo ipso declarant nomen* בנימים, filium dierum, *vel* senectutis, *nomen esse* Benjamin *germanum, quod etiam Samaritani retinuère. Et in promptu est falsam appellationem*, filium dexterae, *ex Chaldaismo* בנימין, *pro* בנימים, *facto, fuisse natam.*

Quanquam in reddenda nominum propriorum ratione primi mortales, et patriarchae gentis Hebraicae vulgo eum modum tenuisse videantur, ut eadem verba adhiberent e quibus ista nomina sunt derivata; tamen non desunt exempla bene multa, in quibus non etymi, sed boni ominis causa, et per meram alliterationem nonnulla verba usurpata esse leguntur, quae cum iis, e quibus haec nomina propria derivata sunt, nullam habent connexionen. Sic quando Gen. IV. 1. cum nasceretur קין, *Kain*, Eva dixisse legitur קניתי איש את יהוה, *acquisivi virum Deum*, vel ut Hubigantius, *possedi hominem per Deum*, non est etymologica hujus nominis derivatio, quod descendit non a קנה *acquirere*, *possidere*, sed a קון, vel קין *cudere*, *fabricare*. Similiter cum Lea Gen. XXIX. 32. peperisset majorem natu filium suum, dicitur eum adpellasse ראובן, et dixisse: כי ראה יהוה בעני, *nam videt Deus adflictionem meam*, licet vocabuli עני nec vola, nec vestigium in illo nomine reperiatur. Sic quoque Moses Exod. II. 22. filium suum גרשם vocasse traditur כי גר הייתי בארץ נבריה *quia peregrinus fui in terra extranea*, nulla ratione habita postremae syllabae vel partis hujus nominis. Imo ipse Moses ꝟ. 10. ejusdem capitis משה dictus esse narratur, כי מן המים משיתיהו *quia ex aqua extraxi eum*, cum tamen, hac stante hujus nominis etymologia, potius משי, quam משה dicendus fuisset. Suntque complura id genus exempla in antiqua patriarcharum historia quae manifesto probant quod ait Buxtorfius, disputans contra Capellum (*e*), *in caussis nominum propriorum in scriptura memoratis, saepe tantum allusionem obtinere, non propriam etymologiae explicationem*, eumque lusum in verbis ab ingenio et moribus illius aevi non fuisse alienum.

Haec cum ita sint, mirum videri non debet, si etiam Gen. V. 29. in reddenda nominis Noachi ratione, adhibeatur verbum נחם, literis et significatione a נוח non multum diversum, magis, quia in ינחמנו major observatur aptitudo ad illum rhytmum efficiendum, quem constituunt verba Lamechi, quam in ינחנו, quod cum sequenti ממעשנו non adeo convenit. Est enim hic ipse locus ex eorum genere carminum vel mavis cantionum, quae passim in Genesi inveniuntur, nec ab editoribus et interpretibus satis sunt observatae, quarumque artifex et conditor, ex parte, videtur ille ipse Lamechus.

(*e*) *Anticrit.* pag. 627.

chus fuiſſe (*f*), a quo haec verba ſunt profecta. Ut hoc intelligatur, verba ejus eo modo et ordine diſponam quo ſe excipiunt, et ſibi invicem reſpondent:

זה ינחמנו
ממעשנו
ומעצבון ידינו
מן האדמה
אשר אררה
יהוה׃

Obſerva hic, quod in זה ינחמנו non ſolum ſint totidem ſyllabae ac in ממעשנו, ſed etiam ſub literis quinque poſtremis eadem puncta, eaedem vocales.

Hoc certiſſimum eſt, ſi Graeci interpretes verba priora hujus cantici reddunt οὗτος διαναπαύσει ἡμᾶς, inde non inferri poſſe, in eorum codice יניחנו lectum fuiſſe. Potuerunt enim illi, ut ſaepe alibi, propriam verbi נחם poteſtatem reſpexiſſe, quae, ut in Arab. نفس, ſita eſt in *reſpiratione*. Reſpiratio autem ſubjuncta laboribus et dolori manuum, naturaliter deſignat quietem.

Quod ad nomen *Benjamini*, בנימין adtinet, id quando ob eam cauſam in בנימים mutandum eſſe cenſet, quia non *filius dexterae*, ſed *dierum*, vel *ſenectutis* adpellatus ſit, operam ludit. Cum enim id nomen ab origine gentis et in hunc usque diem a Judaeis conſtanter Benjamin pronunciatum ſit, in eamque ejus formam conſentiant omnes verſiones antiquae, ſequitur, quidquid ſit de origine hujus vocabuli, quod ex בן et ימים compoſitis derivandum eſſe facile concedimus, tamen id ſolicitandum non eſſe. Quis credat Judaeos tam negligentes nominis patriarchae ſui cuſtodes fuiſſe, ut illud ad Chaldaicae habitum linguae mutaverint? et ſi vel maxime id fecerint in vita communi et ſermone vulgari, id etiam voluiſſe in deſcribendo ſacro codice facere, idque in omnibus libris V. T. omnibusque exemplaribus (*g*)? Quis credat denique Samaritanos id nomen rectius conſervaſſe quam Judaeos? cum Judaei Benjaminitis a longiſſimo tempore juncti fuerint, unamque cum iis gentem conſtituerint, non item Samaritani.

Nil reſtat igitur, quam ut dicamus, nomen Benjamini ab antiquiſſima memoria haud aliter pronunciatum et ſcriptum eſſe, quam nunc ſcribitur in codi-

(*f*) Vid. Gen IV. 23. 24.

(*g*) Aſſertum hoc Critici noſtri mihi in memoriam revocat immanem ſcepticiſmum cujusdam linguarum orientalium Profeſſoris Pontificii, qui aſſerere non dubitabat, Judaeos ſacrum codicem adeo corrupiſſe, ut utrum clariſſimum regis Davidis nomen דוד *David*, an *Deed* legendum ſit, nunc neſciamus cum ignariſſimis.

dicibus Judaicis, nempe בנימין: ad eamque formam huic nomini dandam Hebraeos, ipsumque Jacobum invitasse cum facilitatem et suavitatem pronunciationis, tum etiam usum terminationis in ין, Hebraeis nec incognitae, nec peregrinae; Samaritanos vero solo corrigendi et Judaeos reprehendendi studio hanc formam nominis immutasse.

Quartum genus esto eorum locorum, in quibus orationis complexio vel manca, vel incondita esse reperitur. Exemplo est id quod legitur Gen cap. 27. v. 5. Esaü ivisse in campum, לצוד ציד להביא, ad venandum venationem, ad adducendum. *Nam cui exercitato Lectori placere potest. non jam dico id*, ad adducendum *cum gerundio priori*, ad venandum, *nullo nexu copulatum, sed illud ipsum* Hiphil להביא, *nullo casu subnixum? Legebant* לאביו patri suo, Graeci Intt. *quâ in scripturâ nihil non planum, nihil inusitatum. Simile est id, quod habetur* Gen. Cap. 24. v. 62. ויצחק בא מבוא באר, *quod Arias vertit*, veniebat à veniendo puteum; *barbarè, ut solet, non culpâ tamen suâ. Nam quod inusitatè scriptum legatur, quomodò id tu planè ac humane convertas? Suspiciosam fecerant eam scripturam Veteres, in quorum Versionibus nihil planum hic, nihil unum reperias. Et cùm Samaritani, pro* מבוא באר, *scribant* במדבר, in deserto, *cùmque* Graeci Intt *sic convertant, quis Lector non boni consulat, cùm eos ita legisse et convertisse deprehendat, neque eam inhumanam scribendi formam*, veniebat à veniendo, *non longè aversetur?*

Isaacus in duobus incisis antecedentibus, videlicet ✝. 3. et 4. Esavo tria haec in mandatis dederat, unum, ut feram venaretur, alterum, ut carnem venatione quaesitam eo modo sapidam et palato respondentem pararet, atque in deliciis habebat, tertium, ut ipse eam adferret, eaque occasione benedictionem acciperet: *Sume arma tua, pharetram et arcum, et egredere in agrum* וצודה לי ציד *et venare mihi venationem. Et para mihi cupedias, sic ut in deliciis habeo*, והביאה לי ואוכלה *et adfer mihi ut comedam, quo bene dicat tibi anima mea antequam moriar* Haec cum ita sint, apparet in להביא *ad adducendum*, ✝. 5. sitam esse peculiarem vim ad consilium et spem Esavi (quam eludere volebat Rebecca) designandam per quam idoneam, atque adeo illud verbum, si natura linguae id patiatur, non esse repudiandum. Respicit enim ad mandatum Isaaci tertium et praecipuum, designatque eam ipsam *adductionem*, in qua cardo totius rei vertebatur, i. e., quam benedictio promissa debebat excipere. Quod autem in hac loquendi formula, cum dicitur לצוד ציד להביא, nihil sit a natura et ingenio linguae Hebraicae alienum, facile sentiet qui norit, Hebraeos, cum finis et destinatio alicujus rei describenda est, infinitivum cum nomine frequenter coniungere: quo modo שער לסגור est *porta claudenda* Jos. II. 5. שעיר לעזאזל *hircus ad abituriendum destinatus* Levit. XVI. 10. Praeterea infinitivos in Hiphil passim sic adhibere, ut nullum nomen post se habeant: qua ratione במות להכעים *excelsa ad exacerbandum* II. Reg. XXIII. 19.

19. dicitur pro excelsis ad irritandum Jehovam destinatis. Pari modo igitur ציד להביא est caro venatione quaesita ad adferendum destinata: et tota phrasis וילך עשו השדה לצוד ציד להביא, nil aliud significat, quam hoc, *et ivit Esau in agrum ad venandam venationem quam adduceret*, nempe patri suo, quod unusquisque ex antecedentibus facile potest colligere. Jam, si Graeci interpretes pro להביא substituerunt τῷ πατρὶ αὐτοῦ, id factum, vel quia sono et similitudine vocum decepti sunt, ut alibi, vel quia putabant id nomen in hunc contextum melius convenire, nec sequitur eos לאביו legisse; Graeci quippe id soli fecerunt, nemine veterum interpretum eorum exemplum sequente, ipsoque refragante codice Samaritano.

Gen. XXIV. 62. מבוא non designat *a veniendo*, sed quod nos dicimus **van buiten**, proprie *a foris*, *ab extus*, et opponitur τῷ מבית *ab intus*, vide Jesai XXIII. 1. estque adeo idem ac מחוץ Exod. XXV. 11. alibi. Quando itaque l. l. de Isaaco dicitur quod venerit מבוא באר לחי ראי, sensus est, eum venisse *ab extus*, ubi erat puteus *viventis videntis me*, de quo Gen. XVI. 4. nec opus erit, ut pro מבוא legamus במדבר cum Samaritanis. Conf. not. ad h. l.

Quintum genus esto verborum perperàm geminatorum, ut Exod. cap. 39. v. 9. *ubi sic legitur*, fecerant pectorale duplici texturâ, (*vel* duplex) palmus longitudo ejus, et palmus latitudo ejus duplex. *Iterationem eam* כפול, duplex, *ex Hebraicae Linguae indole esse natam, nemo Hebraicè doctus censebit. Quam etiam nos in Notâ Criticâ docemus, apud quorumdam Veterum Codices non extitisse. Est quidem Hebraeis familiare, ut verba quaedam iterent, rei augendae causa*, valde, valde, *et similia. Verum nihil quicquam Hebraicae linguae magis alienum, quam unum aliquod verbum sententiâ inchoante collocare, idem vero desinente, ac longo intervallo, iterare; ut non mirum sit id* כפול duplex, *Sam. in Pentateucho non iterari.*

Ego vero non dubito quin כפול, quidquid Noster de indole linguae Hebraicae disputet, aeque in fine versus debeat retineri, quam in ejus initio. Primo enim hae repetitiones Mosi non sunt insolitae, vide Exod. II. 23. praesertim quando modum, formam et mensuras rerum sacrarum describit, velut Exod. XXV. 11. 19. 26. 37. Lev. VII. 19. et in hoc ipso capite XXXIX. 14. 25. atque alibi. Deinde ratio perspicuitatis hanc iterationem flagitavit: finge enim כפול in fine versus abesse, poterat facile alicui in mentem venire, pectorale, quod complicandum erat, totum non nisi spithamam longum latumque fuisse. Optimo igitur consilio post זרת ארכו וזרת רחבו, *spithama longitudo ejus et spithama latitudo ejus*, additur כפול *duplicatum*, ut intelligatur, pectorale hanc mensuram implesse non totum, sed complicatum, atque adeo duas spithamas longum fuisse.

Causatur quidem in nota ad hunc locum, quod in loco parallelo Exod. XXVIII.

XXVIII. 16. id כפול in fine absit. Sed non videtur meminisse, quod Exod. l. l. pectorale tantum confici jubeatur, Exod. XXXIX. 9. vero tradatur modus illud conficiendi, et qua ratione illud mandatum exsecutioni datum sit. Postremo in casu non sufficiebat dicere pectorale quadratum factum et complicatum habuisse longitudinem et latitudinem spithamae, sed etiam referebat adjungere, quod hanc mensuram habuerit duplicatum, atque adeo duas spithamas longum fuerit.

Sextum genus esto Ellipsεων *illarum, de quibus suprà diximus (h), verborum eorum, quae neque in ante-dictis compareant, neque ex illis, quae anteà leguntur, supplenda esse intelligantur. Et certum signum est Contextum aliquem non tàm supplendum esse, quàm resarciendum, cùm omninò incertum est quid suppleri oporteat, cùmque verba quaelibet, nullâ Interpretum concordiâ, supplentur. Quippe de ejusmodi* Ellipsibus *Grammaticis novis nimiùm confidebant novi Interpretes. Cujus generis singulare et maximè notandum illud est, quod* Levit. Cap. 23. v. 17. *post haec verba*, afferetis de domibus vestris panem oblâtionis, *ita subditur*, שתים שני עשרנים סלת, duo duabus decimis similae *Grammatici docent esse ibi* Ellipsim *vocabuli* חלות, placentas, *sententiamque esse talem*, שתים חלות, duas placentas duarum decimarum similae. *Quòd si admirabere quamobrem id verbum*, חלות, *suppleant, quod neque in superioribus legatur, neque legendum esse innuatur, iidem urgent, et volunt jubentque id verbum Lectoribus esse supplendum, etsi ab Librariis non fuerit scribendum; nam Hebraicam Linguam talibus omissis mirificè delectari. Rem sane ridiculam!* Placentas *eâ in membranâ significari, in quâ de* placentis *ne* γρῦ *quidem. Persuadebunt, credo, si eis dudum auscultamus, Hebraeorum, ut in membranis, sic in clibanis* placentas *olim sponte suâ nasci solitas. Quòd si iidem capitis sequentis versum* 5. *adiissent, vidissent, quo verbo reticendo mirificè delectari Hebraicam Linguam dicunt, illud ipsum verbum in simili sententiâ non taceri, sed planè ac plenè sic legi*, שתים עשרה חלות שני עשרנים, duodecim placentas duarum decimarum. . . . . *Quo ultimo loco, si verbum* חלות *Scribae omisissent, non profectò vituperandus esset is Lector, qui quidem praetermissum id fuisse crederet, restituendumque affirmaret. Nùm igitur culpandus erit idem Lector, qui verbum idem* חלות *capite superiori, & ferè parallelo in loco, fuisse omissum judicabit, et propterea non jam supplendum, sed restituendum esse affirmabit? Certè hujus affirmationis duces ac magistros habemus. non modo Samaritanos, sed omnes omninò Veteres Interpretes. Vide notam in hunc locum.*

Ut commodiorem et magis promtam occasionem inferciendi vocabuli חלות habeat, jungit, ut alibi, quae erant disjungenda. Verba Mosis Levit. l. l. sunt ista: ממשבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרנים סלת תהיינה quae

(h) *Vid. supra pag.* 73.

quae nemo Hebraice peritus negabit hanc versionem recipere: *Adferetis ex habitationibus vestris panes agitationis duos, duarum decimarum e simila sunto.* Pertinet itaque שתים non ad שני עשרנים סלת, sed ad לחם תנופה. Jam, si qui sunt Grammatici qui hic loci חלות subaudiunt, quia Levit. XXIV. 5. id vocabulum adhibitum legitur, eorum ego partibus tam parum accedo, quam sententiae Critici nostri, qui vocabulum istud non subaudiendum, sed in textum re vera inmittendum esse contendit. Est enim horum locorum plane dispar ratio: Levit. XXIII. 17. sermo est de duobus panibus pentecostalibus, sed Levit. XXIV. 5. de duodecim panibus mensae sacrae imponendis: Illi, quia specimina erant panis ordinarii apud Israëlitas adhibendi, fermentati erant, hinc לחם adpellandi; hi non item, quare חלות, placentae, vocantur.

Est una Ellipsis in Pentateucho nominis יהוה, *quam Judaeorum ex superstitione natam fuisse maxima verisimilitudo est.* Levit. cap. 24. v. 11. *sic habetur*, filius mulieris Israelitidis blasphemavit nomen. *Quaeritur cujus* nomen? *Nam si dicas esse* nomen יהוה, *respondetur nullibi Sacrorum Codicum* nomen *solitariè positum reperiri, nomen ut* Jehova *significetur; et versu 16. nomen Dei* יהוה *cum verbo* blasphemare *conjunctum legitur. Quippe Hebraeorum de blasphemiâ quid narrantium antiqua religio erat, non Dei nomen omittere, sed verbum*, blasphemare, *alio verbo commutare; ut in libro Jobi legimus*, benedic Deo et morere. *Sed sciunt omnes Judaeorum recentium de nomine* Jehova, *aut scribendo, aut pronuntiando, quàm fuerit vana superstitio. Ut maximè credibile esse videatur, hoc Levitici loco* יהוה *fuisse olim scriptum, posterioribus verò temporibus deditâ operâ praetermissum. Quòd verò idem nomen Scribae versu 16. non omiserint, omiserint versu 11. id eò factum fuisse opinamur, quod versu 16. de Deo non blasphemando sancitur, contrà versu 11. narratur nomen Dei fuisse ab Semi-Judaeo blasphematum, quam blasphemiam calamo exarare horrebat superstitiosorum Scribarum mens et animus.*

Sunt multa quae ad hunc Critici nostri locum observari possent, si foret tanti. Cujus modi est, v. c., quod, si Judaei ex superstitione nomen יהוה omiserunt, mirum sit, quare id non omiserint ✝. 16., in cujus fine, uti et Deut. XXVIII. 58. vocabulum השם manifesto sic usurpatur, ut *Jehovam* designet; est enim, ut dicam quod res est, nimis diluta, et vix cassa nuce digna ea ratio, ob quam *versu 16. id nomen non omiserint, omiserint vero versu* 11. Accedit, quod nec Graeci id legerint, nec Onkelosus, nec aliquis alius veterum interpretum; imo, ipsi Samaritani id non adhibuerint.

Sed mutavit sententiam in notis ad hunc versum 11., putans, hominem Aegyptium, cujus in eo fit mentio, aliquod nomen Deorum suorum protulisse, eique maledixisse. Cui observationi hoc tantum repono: debuisse illum maledicum eadem poena adfici, qua adfici debebat blasphemus in Deum Israelis

✝.

℣. 14. et 16, ideoque vel Diis gentilium eundem honorem haberi, qui haberi debebat Deo Israelitarum, quod absurdum, vel de Deo quodam Aegyptio sermonem esse non posse. Accedit, quod ℣. 15. et 16. manifesto opponantur איש איש כי יקלל אלהיו *quicunque, sive extraneus sit, sive Israelita, blasphemaverit nomen Dei sui*; et ונקב שם יהוה *et qui protulerit hac occasione nomen Jehovae*: huic poena lapidationis proponitur, ille ex arbitratu judicum erat corrigendus (*i*).

Denique ad suprà-dicta genera vocari possunt quaecunque Hodiernis in Codicibus leguntur, seu vocabula ad sententiam parum accommodata, et contortè aut parum pudenter translata, seu orationis membra mutila, caeca, obscura, quae habitum non habent, neque colorem referunt Hebraicae perspicuitatis atque simplicitatis. Quorum vitiorum exempla multa in Notis nostris animadversa cùm sint, talibus exemplis nunc supersedemus. Unâ tantummodò argumentatione Articulos hujus Capitis duos concludimus.

Etenim animadversionibus his nostris, aliisque generis ejusdem, quas nostrae Notae Criticae multas habent, quid verum solidumque opponi possit, id jam quaeritur. Nam quòd multi dubitant, utrùm nos hâc ultimâ, in quâ vivimus, mundi aetate Hebr. de Linguae indole quidquam certum habere possimus, ex quo efficiunt, ut hodierno in Codice quamvis mendoso, tamen nihil sit mutandum, quoniam nobis, quomodò emendandus sit, non satis est exploratum; eos nos unum rogatos esse volumus, ut quod ab ipsis adversùs Criticam Sacram, idem adversùm se ipsos ab Criticâ Sacrâ dictum putent (1). *Nam, si nos, ultimae hujus aetatis homines, nihil jam potis sumus de Hebr. Linguae naturâ dijudicare, non igitur idem et illi possunt, cùm eâdem conditione temporum vivant; neque etiam eosdem licet Criticas nostras Censuras vituperare, quoniam, quid de illis statuant, nihil habent satis exploratum. Ex quo sequitur à Criticâ Sacrâ, non sine justâ causâ, negligi tales vituperatores. Quòd si adduci quidam non possunt, ut credant, in tàm multis, quàm suprà vidimus, errasse Librarios Judaeos; nos iis, quae de Scribarum imperitiâ jam diximus, illud addimus, fateri Judaeos ipsos, ipsorum Scribas non fuisse* ἀναμαρτήτους, *ut non fuerunt Christianorum, neque meliore esse conditione Veteris, quam Novi, Testamenti Codices. Quapropter, quoniam in describendo Novo Christiani Scribae saepè lapsi sunt, non esse recusandum, quin Veteri describendo saepè caespitarint Scribae Judaeorum. Lapsos eos fuisse non prorsùs negant Hodiernorum Codicum ipsi laudatores:*

(*i*) Conf. Cl. Michaelis *Jur. Mos.* part. V. § 251.

(1) Nam si nos... nihil jam potis sumus..... *Haec* ad hominem *dicuntur. Si tu Hebr. Linguae indolem non habes satis exploratam, non tu igitur nostrarum curarum judex idoneus es. Neque haec argumentatio talis est, ut regeri adversùm nos, qui haec scribimus, possit, quique ab eo longè absumus, ut Hebr. Linguae indolem, hâc nostrâ aetate, cognosci posse dubitemus.* Nota Hubig.

N 2

res: esset id hominum nimis pertinacium. Sed iidem Criticam Sacram ita in angustum cogunt, ut propè idem faciant, quasi Hod. Codices corrigi planè vetent. Atque iidem negant Criticae Arti de Sacris Libris, idem quod de profanis, licere. Quod quidem faciunt religiosè plusquàm verè. Nam trahit nos ipsa Veritas in contrariam sententiam. nimverò, quò indignius est rem sanctam fuisse ab hominibus violatam, eo citiùs violata expiari debent, et in antiquam suam restitui majestatem Ergò Criticae Arti maximè est elaborandum, ut quae Scribae in Sacrum Codicem menda intulerunt. ea diligenter animadvertantur, et curâ, quantâ maximâ corrigantur. Quòd si magnam utilitatem Profanis Litteris illi afferunt qui Ethnicorum veterum Libros in vulgus edunt diligenter emendatos, cur negamus de Sacris Litteris optimè eos mereri, qui Sacri Codicis multos locos temporum situ atque rubigine squalidos factos expurgant, et primum suum ad nitorem. quantum in ipsis est, revocant? Aut quae sapientia est, cùm Scribae culpam coarguere non audeas, committere, ut quae ab ejus imprudentiâ proficiscuntur, sic tanquam Dei verbum excipere videaris, et sanctè venerari? Si revivisceret M. Tullius, *non profectò illos vituperaret, quos in eo occupatos videret, ut sua Opera omnia diligenter inspicerent, et in antiquum suum statum restituere conarentur Eodem igitur modo Sacri Scriptores, si nunc reviviscerent, affecti essent. Faverent profectò Artis Criticae sapientibus curis ac laboribus. Quid si autem, inquies, Ars illa Critica nihil minus erit, quàm sapiens? Atque eâ Arte quàm multi abutentur, si eam in Sacros Libros impunè exercebunt? Meum jus est respondere; quid, si erit sapiens? Nam sapientem esse posse negare non potes. Artem-ne ipsam tu, quae ritè adhibeatur, propter quosdam homines, eâ qui abutuntur, vituperabis, tuque intereà menda plurima, quae Sacras Scripturas deturpant, tueberis? Nam tuetur, si quis Artem repudiat, quâ Arte corrigi possint. Quòd si tu id, quod in* M. Tullio *rectè factum laudas, in Sacris Libris etiam prudenter adhibitum vituperas, vide tu tibi ipsi quàm constes; vide etiam Religionem quàm sapienter interponas. Quippe Libri Sacri emendantur, non quà Sacri, sed Scribarum vitio qua deformati. Quòd si quis autem in iis emendandis Criticam parùm sapientem adhibebit (nam labi humanum est) ne sic quidem confici potest fore, ut Sacris Libris Critici impunè abutantur. Quippe non deerunt viri docti, qui emendationes malè factas coarguant, alias meliores Lectoribus proponant; neque in majus periculum veniet Hebr. Codex, quàm quantum subiit non semel* M Tullius, *cùm ejus libri Criticos nacti sunt imperitos. Etenim eos alii sapientiores Critici confutârunt, neque in* M. Tullii *paginas quidquam inferri passi sunt, nisi si quid Sanâ Criticâ fuisset animadversum. Et emendatiores profectò* M. Tullii *libros nunc habemus, etsi iis in castigandis quidam viri docti aberrarunt, quàm si nemo unquam* Tullianae *Criticae operam navasset. Criminationes tales jam diluerat Lud. Cappellus, adversùs Buxtorfium scribens. Nam, quanquam Buxtorfius multùm repugnabat, et palàm vociferabatur, qui Criticam Sacram exercerent, temerarios esse ac audaces, qui Dei verbum corrigere cùm vellent, Sacri Codicis statum convulsum irent, tamen illis suis clamoribus neminem*

pe-

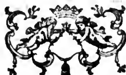
pepulit cordatum virum; neque perfecit, ut non post ipsum Criticam Sacram multi viri docti usurparent; quorum ea suffragiis roborata, è calumniis semidoctorum emersit tandem. orbique Christiano multam multarum in Sacros Libros animadversionum lucem porrexit; ut nihil retardare nos debeat, quominùs Emendationis bonae adjumenta, si qua sunt, conquiramus, Lectoribusque nostris proponamus.

Quae Hubigantius hic multis verbis disputat, et tanquam ex his praemissis concludit, ea ad nos nil pertinent. Quanquam enim longissime ab ea ejus sententia absimus, qua statuit, codices nostros a Judaeis multis modis corruptos et depravatos, *tantaque incuria editum esse sacrum Hebraicum volumen, quanta vix ullus codex typographiae luce cohonestatus* (*k*), tamen haud difficiles largimur, librarios Judaicos in describendo V. T. saepius cespitasse, atque adeo criticam in hunc codicem aeque exerceri posse, atque in codicem N. T., si modo haec critica sapienti manu regatur et administretur.

Sed apparuit, nisi me fallunt omnia, ex his quae diximus, haud pauca esse, quae animadversionibus ejus cum ratione possunt opponi. Num vera et solida sint, quae adtulimus, eorum judicium esto, qui genium linguae Hebraicae et dictionem sacrorum scriptorum paulo magis cognitam habent, et in critica V. T. sunt exercitatiores.

Id unum dissimulare non possum; si inter eas emendationes, quas Hubigantius, tanquam specimina peritiae suae criticae et grammaticae, hactenus in his prolegomenis adtulit, et eo quidem nomine adtulit, ut ex iis, tanquam exemplis palmariis et omni exceptione majoribus, appareat, quo modo cum sacro codice sit agendum, quid certo certius in eo sit emendandum, vix una aut altera sit, quae locum suum tueri et excusari possit, de ejus arte critica et grammatica, nec non de ceteris emendationibus ejus, quas in notis ad libros V. T. vel saltem ad Pentateuchum proposuit, non admodum praeclare esse sentiendum; quin imo, optandum esse, ne alii ejus similes, nec magis ab his rebus parati, quam fuit Noster, falcem in hanc messem facile immittant.

(*k*) Vid. Diss. I.

EXERCITATIO QUARTA

AD

CAR. FR. HUBIGANTII PROLEGOMENA

CAPUT TERTIUM

QUOD INSCRIBITUR

Editionis bonae parandae adjumenta unde sint conquirenda.

Editionis bonae parandae quae adjumenta vocamus, ea sunt emendationis ipsi fontes, hoc est tum eae membranae, ex quibus promere emendationes possis, quales sunt Codices et Samaritici et Hebraici Hodierni, veterumque Interpretum Versiones, tum Regulae ipsae Critices, quas cum sequaris, Hodiernorum Impressorum menda corrigere rite possis. De singulis ordine dicendum.

Inter editionis bonae parandae subsidia cum refert Hubigantius ex aequo codices *et Samariticos et Hebraicos hodiernos*, videri poterat, eum utrosque eodem loco habere, atque adeo dubitari illisne palmam deferat, an his. Quare, antequam ulterius progredior, paulo enucleatius docendum et in memoriam revocandum erit, quem auctoritatis gradum tribuat codici Hebraeo Samaritico, vel mavis, illi lectioni quam fundunt codices Samaritani, qui contextum Hebraicum Pentateuchi Hebraicis quidem verbis, sed literis Samaritanis nobis repraesentant. Quod si enim codex Samariticus cum his quos Hebraicos hodiernos vocat, pari passu ambulet, neque lectiones hujus codicis aliam aut majorem auctoritatem habeant, quam habent apud ipsum lectiones quas fundunt codices Hebraici Judaeorum, vel quisque alius codex Hebraicus a Judaeis profectus, aetate suppar, non deerunt forte qui hanc disputationem inutilem et minus necessariam putent: neque ego facile eam operam suscepissem, ut quae de codice Samaritico a nostro Critico proferuntur, ad incudem vocarem.

Itaque tenendum est, Hubigantium, postquam horum Prolegomenorum ca-

capite I. codices Judaicos, non antiquos, nec conformes veteribus, neque accurate descriptos pronunciaverat, atque etiam capite II. fontes errorum in iis reperiundorum nominaverat et confirmaverat, (quibus rebus singulatim examinandis tres priores dissertationes impendimus) tandem hoc capite III. defensionem codicis Samaritani sic suscipere, ut Hebraicum multis modis deprimat; denique vero capite IV, ubi haec adjumenta inter se invicem contendit, comparationem, speciatim inter Judaicos et Samaritanos, sic instituere, ut *hos plerumque lucidos esse ac perspicuos* pronunciet, *illos ambiguos & obscuros; hos viam scribendi rectam, planam, aequabilem sequi, illos per abrupta Soloecismorum et Barbarismorum non semel ferri atque devolvi; denique in his Mosen esse sui ipsius semper similem, in illis saepe alio atque alio scribendi colore utentem.* (l)

Quae quidem omnia cum eo tendant quam clarissime, ut demonstret, editiones, quae ad fidem et amussim codicum Judaicorum factae sunt, non ex codicibus optimae notae Judaicis, sed ex Samaritanis, corrigendas, et ad eorum imaginem refingendas esse, hosque adeo codices Samaritanos, quantum ad Mosis pentateuchum adtinet, principium emendationis optimum et tutissimum esse; operae pretium erit, quae Noster de origine et auctoritate Pentateuchi Hebraeo Samaritani in medium protulit, paulo curatius lustrasse: ut tandem appareat, quod dissertatione II. et III. per inductionem exemplorum ab Hubigantio selectorum ex parte jam confecimus, videlicet, antiquissimos codices Samaritanos et optimos quosque ab ipso laudatos, etsi variae lectiones ex iis depromi possint, tamen ex tam limpido fonte non profluxisse, sed simplicitate et accuratione sua multum infra Judaicos subsistere, imo multis ineptis accessionibus et depravationibus auctos; atque adeo, licet in optima forma consideratos, (quatenus cum versione Samaritana maxime conveniunt) primum et perpetuum emendationis principium constituere non posse.

(l) Vid. haec Proleg. edit. A. p. 138. B. p. 276. C. p. 104. Ibid A. p. 140. B. p. 281. C. p. 106. ubi inquit: *Emendationis alterum fontem diximus esse hodiernos ipsos codices, ex quibus si magnas utilitates ad me pertinuisse dicerem, parum mihi ipse constarem, postquam eos, quales sunt generatim descripsi, et vero eas bene multas singulatim inspectos in magnis vitiis similes esse vidi, in levibus dissimiles. Quippe omnes scatent iis mendis, quae cum sententiam orationis ipsam labefactant, tum Grammaticae leges perrumpunt.*

ARTICULUS PRIMUS.

Primus fons Emendationis, Codex Hebraeo Samaritanus.

SAMARITANI, *inquit Hieronymus*, (1) Pentateuchum Mosis totidem litteris scriptitant, figuris tantum et apicibus discrepantes. *Quod ac suae aetatis Sam codicibus narrat Hieronymus, idem nunc videmus esse in iis ejusdem codicis exemplaribus, quae seculo ultimo Europa recuperavit; ut ab Hod. Hebr. Codicibus eo tantum genere discrepent, quod Hebr. Codices litteris Chaldaicis exarati sint, Samaritici autem Samariticis. Nimirum Esdras Sacros Codices, quos renovabat, Chaldaicis litteris, quibus captivi Judaei adsueverant, transscribi fecit. Samaritani contra suas litteras retinuere, quas cur mutarent nullam caussam habuere, quoniam in nullam cum Judaeis venere societatem. Eae autem Samaritanorum litterae melius Hebraicae vocentur, utpote cum eae sint illae ipsae litterae, quibus scribenda lege, Moyses utebatur. Veruntamen Samariticae nunc vocantur, ut eo nomine ab Hebraicis hodiernis distinguantur, quae veteres sunt Chaldaicae. Eas res Brianus Waltonus in suis* Prolegomenis *edisseruit.*

Etsi ad rem praesentem parum facit, sintne literae quibus Samaritanorum codices exarati sunt, veri nominis Hebraicae, an vero eae, quibus in libris sacris describendis utuntur Judaei; cum non de literis, sed verbis quaestio sit, et utrorumque codices sint recentioris aetatis, quam ut in causa ejusmodi adferri possint; tamen, quia Hubigantius hanc controversiam suam fecit, a multis quidem agitatam, sed a paucis recte disputatam, et a nemine, quod sciam, ad liquidum perductam, lubet, ne ἀσύμβολος esse videar, eam data opera discutere, et judicium interponere. Equidem diffiteri non possum, saepe mihi mirum accidisse qui factum sit, ut viri eruditi et in philologia principes hanc sententiam foverent de mutatis ab Esra literis Hebraicis, quippe nullo ipsius Esrae, vel aliorum sacrorum scriptorum, nisi quorundam Ecclesiae patrum et Judaeorum ambiguo testimonio nixam, et multis incommodis pressam.

Nemo nescit quam sint dissimiles literae, quae in numis, quos vocant, Samaritanis et quae in codicibus MSS. visuntur; et tamen nemini in mentem venit, eam rem certis auctoribus vel tempori transscribere, multo minus publicae cuidam auctoritati. Deinde, quis unquam probavit, Chaldaeorum literas fuisse ab Hebraicis multum diversas? cum Hebraeorum majores Chaldaeo de sanguine creti sint, et utrorumque dialecti apprime conveniant. Esto etiam

(1) *Praefat. in Libros Regum.*

etiam diverſas fuiſſe, nec qui Chaldaice callebant, potuiſſe literas Hebraicas legere; nonne parum ſapiens et conſultum Eſrae factum videri debet, ſi, quod volunt hujus ſententiae patroni, ſi, inquam, literas veteres Hebraicas, quibus antiqui Hebraei, quibus ſcriptores ſacri usque ad captivitatem Babylonicam uſi fuerant, in alias mutaviſſet, et ſimul veterum exemplarium et tabularum genealogicarum uſum fidemque ſuſtuliſſet, characterem avitum relinquens Samaritanis, infenſiſſimis Judaeorum hoſtibus; cum hujus tantae novationis nulla poſſit allegari cauſa, nullum teſtimonium fide dignum? (*m*) Sed, inquiunt, *captivos Judaeos his literis tum adſueviſſe.* Quis vero credat, Judaeos in captivitate LXX. annorum ſuae linguae et literarum usque adeo oblivisci potuiſſe, ut codices Hebraicos legere et intelligere non amplius poſſent: vel magis oblivisci potuiſſe, quam eorum majores in ſervitute quadringentorum, et quod excedit, annorum in Aegypto?

Quod ſi autem in exilio, et converſatione cum aliis gentibus cauſa quaerenda eſt ob quam literas mutarent Judaei, ſequitur Samaritanos plus cauſae habuiſſe ut eas mutarent, quam habuerunt Judaei. Primo enim in captivitatem Aſſyriacam longe graviorem, et magis diuturnam, locaque remotiſſima deducti ſunt, II. Reg. XVII. 18, 24. adeo, ut non deſint, qui negant quemquam rediiſſe. (*n*) Deinde, qui reſidui facti erant in Samaria pauci coloni, aliis gentibus, veluti Syris Phoenicibus et Cuthaeis, qui interea temporis in Iſraeliticas provincias introducti ſunt, ibid. ℣. 24—32. usque adeo permixti fuerunt, ut cum his poſtremis in ſocietatem coirent in qua Iſraelitas merito deſideres. (*o*)

Ni-

(*m*) Quare etiam Guil. Wiſtonus in *Tentamine reſtaurandi genuinum textum V T Propos.* V. pag. 145. maluit illam veteris Hebraici cum charactere Chaldaeo permutationem ad initium ſeculi II. a C. N. referre. Vid. Carpzov. *Crit.* pag. 918. ſeq.

(*n*) Quod ſi etiam aliqui reverſi ſunt, ut fas eſt credere, eorum plerique videntur non Samaritanis, ſed Judaeis adhaeſiſſe, indeque factum eſſe, ut in dedicatione templi, hirci lactentes XII, pro totidem tribubus Iſraelis, oblati ſint Eſr. VI. 17. VIII. 35.

(*o*) Recte igitur Joſ. Scaliger, *de Emend temp.* lib. VII. pag. 620. notis in annum Samaritanum, *Samaritanis*, ait, *convenarum gentium colluviem eſſe ſatis conſtat ex poſterioris Reg.* XVII; *quod neque ipſi olim negabant.* Sane vero ipſi Samaritani apud Joſephum Ant XII. c. 7. § 5. Medorum Perſarumque colonias ſe eſſe profitentur, et in epiſtola ad Antiochum Epiphanem ſe Sidonios appellant. Quod poſtremum, etſi avertendae vexationis, et aucupandae benevolentiae ergo apud Antiochum factum ſit, tamen usque adeo in dubium vocari non debebit a Basnagio *Hiſt. Jud.* lib. II. cap. 6. ut miretur, cur ſibi tam Imponi paſſus fuerit Antiochus, cum Samaritani coloni fuerint exterorum Sed tenendum eſt, Sidonios perſaepe adpellari, qui ſunt Phoenices, ut videre eſt apud Heſychium, voce Σιδώνιος; (unde et Graeci Jeſ. XXIII. 2. pro כוחר צידון ſubſtituerunt μεταβόλοι Φοινίκης), nec facile intelligi poſſe, qui fidem apud Antiochum impetraverint Samaritani, ni conſtitiſſet, eos eſſe coloniam Phoenicum, multosque Phoenices, ubertate ſoli allectos, ſua ſponte in Galilaeam et Samariam conceſſiſſe, indeque creditum eſſe, quod ait Strabo lib. XVI. pag. 1106, Samariam a Phoenicibus habitari. Ipſe etiam Joſephus, niſi de origine eorum Phoenicia fuiſſet perſuaſus, eos, ut ſaepe alibi, ob eam rem mendacii arguiſſet; ſed ait mentitos eſſe, cum ſibi Judaicam originem tribuant, contra autem vera loqui, cum negent Judaeos eſſe ſuos cognatos.

O

Nihil vero magis abſurdum atque ab hac literarum apud Judaeos mutatione abhorrens, quam temporis et rerum *ætatis* illa, qua haec literarum cataſtrophe accidiſſe creditur. Qui capita extrema ſecundi Regum libri legunt, iis obſcurum eſſe nequit, non omnes et ſingulos Judaeos ita in exilium actos eſſe, ut nulli in patria relicti ſint coloni, non plebs, non ruſtici, qui terram colerent, quibusque adeo praefectus conſtitueretur primarius, aliique minores II. Reg. XXV. 22—24 Jerem. XL. 7. XLI. 11—16. Sed norunt omnes, praecipuos cives tantum et principes populi, qui res novas moliri poſſent, juxta cum fabris et militibus, II. Reg. XXIV. 16. 18. hoc eſt, omnibus iis a quibus aliquid timeri poſſet, deportatos eſſe. Nempe ſi numerum ineas eorum, qui prima et item altera Nebucadneſaris in Judaeam expeditione in Babyloniam abducti ſunt, vix XX. millia efficient; imo, ſecundum calculum Celeberrimi Michaëlis, qui II. Reg. XXIV. 14. 15. 16. et Jerem. LII. 28—30. inter ſe contulit, (*p*) numerum XII. milium non excedent. Qui apud patrios lares relicti ſunt, aeque atque illi qui in Babyloniam migravere, non ſolum lingua, verum etiam literis Hebraicis utebantur, ut res et ratio docent. Reverſi ſunt deinde poſt elapſos LXX. annos Judaei fere *quinquagies mille*, Eſrae II. 64. 65., qui cum his qui remanſerant, in commune bonum conſulentes, ſtructuram templi non ſolum inchoarunt, ſed intermiſſam abſolverunt, feſta agitarunt, cultum publicum reſtituerunt ad praeſcriptum Moſis, Eſrae VI. 15. 16. atque adeo ſine lege divina eſſe non potuerunt. Tandem in Judaeam venit Eſras, comitantibus circiter MDCC. viris, *anno VII. Artaxerxis regis* Eſr. VII. 7. 8. XIII. 1—21;, qui ſi Longimanus fuit, volvebatur tunc annus LXXIX., ſi autem Mnemon, (*q*) fere annus CC. poſt reverſionem Judaeorum, quos Cyrus dimiſerat. Eo temporis ſpatio non ſolum reſpublica et cultus ſacer fuit conſtitutus, et reduces cum his qui in Judaea remanſerant, denuo coaluerunt; ſed etiam plurimi eorum qui Babylone venerant, vita exceſſerunt: ceteris in Judaea natis. Quis vero credat, aut ſibi perſuadere patiatur, potuiſſe Eſrae ea tempeſtate in mentem venire, ut poſthabitis rebus omnibus de quibus diximus: poſthabitis, inquam, iis multis qui Babylonem nunquam viderant, adeoque uſum priſci characteris non amiſerant, ſolorum in gratiam paucorum quos ſecum adduxerat, priſcam ſcribendi rationem e manibus populi et ſacerdotum excuteret, ſubſtitutis literis novis quibus nemo indigebat? (*r*)

Appa-

(*p*) *Obſervatione de exilio decem Tribuum, epimetro ad §. 11.*

(*q*) Uti Petrus Alixius in Epiſtola ad Ezech. Spanhemium *De praeſtantia et uſu numiſm.* ſ. II. pag. 70.

(*r*) Quare ego quidem in eam inducor opinionem, ut credam fabulam iſtam de mutatis ab Eſra literis Judaeorum, inde natam eſſe, quod Judaei formam literarum rudiorem in magis politam cum tempore mutaverint, easque ex una quaſi linea ſuſpenderint; eoque fine a Judaeis inventam eſſe, ut huic literas ſcribendi rationi auctoritatem quaererent.

Apparuit, nisi me fallunt omnia, quam parum causae Esras habuerit, ut *sacros codices, quos renovabat, Chaldaicis litteris,* (s) *quibus captivi Judaei adsuevissent, transscribi curaret.* Quaeritur jam, quaenam ante captivitatem Babylonicam apud Hebraeos literae obtinuerint, Samariticae quas vocamus, an vero Judaicae? vel, ut Hubigantius statum controversiae proponit, *sintne Samaritanorum litterae illae ipsae quibus scribendâ lege Moyses utebatur, an vero Judaicae?* (t) Et paulo plenius Buxtorfius. (u) *Utrum figura ea literarum Hebraicarum, qua hodie vulgo sacra Biblia Hebraica descripta et impressa videmus, eadem sit, quam Moses in tabulis a Deo accepit, et inde ab eo tempore inter Judaeos extiterit?*

Ad quaestionem hoc modo conceptam, si quod res est fateri et judicium interponere debeam, respondeo, neutrum mihi verum videri. Habent sua fata literae aeque ac linguae; et nemo nescit quam figurae literarum successu temporis mutentur. Quod Judaicarum aliquae olim formam multo rudiorem, subinde etiam aliam aliamque σχῆμα et habitum habuerint, quam nunc habent, ni fallor, Exercitatione II. pag. 30. 31. confecimus. De Samaritanis vero nemo ambigat, qui vel inscriptiones siclorum, et codices Samaritanos, inter se invicem velit contendere. Quae cum ita sint, non immerito videri poterat, inde a Mosis tempore literis Hebraicis mutationem longe majorem illatam esse, atque adeo literas illas, quibus Judaei et Samaritani, praesertim tamen illi, hodie utuntur, multum quantum ab iis antiquis differre debere, quibus Moses in scribenda lege usus est. Hinc sane nonnulli Viri Docti in eam venerunt opinionem, literas, quibus Moses et Israelitae olim usu sunt, a Judaicis toto coelo diversas, et vel Hieroglyphicas, vel saltem ex Aegyptiis et Phoeniciis conflatas fuisse. Et Cl. Kennicottus quidem eos in inscriptionibus montibus incisis, quae in deserto Sinaitico inveniuntur, (x) Cl. Eichhorn autem in fasciis mumiarum in Aegypto re-

(s) Mirum videri poterat, quare Criticus noster has literas Chaldaicas vocet; cum tamen Waltonus, quem sequitur, cum aliis de Assyriacis loquatur, *Prolegom* III. §. 29 ubi inquit: *Sententia est plerorumque linguarum peritia insignium, literas, quas Samaritanas dicimus, quibus Pent. Sam. in hac Bibliorum editione excudimus, Hebraeorum primaevas fuisse, quibus Lex et Prophetae primum scripti; easque Judaeis et Samaritanis, communes fuisse ante deportationem Babylonicam. Esram vero, qui post reditum codices sacros recensuit, et instauravit, eosdem literis* Assyriis, *populo Judaico magis notis (qui durante captivitate linguae et literarum obliti sunt descripsisse, et priores Samaritanis, quos cane pejus et angue oderunt, reliquisse.* Id quod et magis convenit cum sententia Judaeorum, de qua infra dicemus, Sed non constant sibi hac in re hujus sententiae patroni.

(t) Cum Waltono in Praefatione ad *Introductionem in lectionem Linguarum Orient.* fol. A. pag. 2.

(u) Differt. Philol Theol. IV. *de literarum Hebraicarum antiquitate* pag. 169

(x) Conf. *The State of the printed Hebrew Text* etc. Diss. II. p. 147. seq. Quo magis tamen has literas attente considero, hoc magis eas potius opus otiosorum hominum sequio-

ris

repertis quaerendas esse haud ita pridem contendit. (y) Neutrum ut fiat mihi opus esse videtur. Mea sententia dubitandum non est, quin ars scribendi jam ante Mosen Hebraeis fuerit cognita, et literae, quibus usus est Moses, illae ipsae fuerint, aut saltem non multum diversae ab his quibus Hebraeorum majores, ante adventum in Aegyptum, usi fuerant; quia Moses ea, quae in Genesi leguntur, ex antiquissimis eorum monumentis contexuit. (z) Qualis autem ille character fuerit, quis ejus habitus, quae ratio et forma, id quidem accurate definiri non poterit: vel sic tamen haud difficile erit de ejus substantia et natura conjicere et judicium interponere. Videntur sane

I. admodum simplices fuisse, nec multis calami ductibus et lineis constitisse; quia Moses, qui tot leges et commentarios exaravit, tam tardum et difficile scribendi genus, quo nonnullae gentes antiquae, et speciatim Aegyptii utebantur, adhibere non potuit.

II. Cumque jam ante Mosen et temporibus Patriarcharum exstiterint, (a) ut diximus, intelliguntur antiquissimae Orientis literae fuisse, quae initio quidem in continente apud Chaldaeos et Syros, deinde a Tyriis et Sidoniis

ris aevi esse credo, quam Israelitarum. Nempe illi ipsi Monachi, qui a temporibus Constantini in hoc deserto et monte quidem Sina versati sunt, et ab aevo Justiniani coenobium habuerunt, uti plura alia ficta vetustatis et rerum ibi gestarum monumenta quae imposturam manifesto produnt, ita etiam monstrosos hos characteres procul dubio invenerunt, et rupibus insculpserunt, ut quam plurimos periegetas ad haec loca visenda invitarent eorumque superstitioni et credulitati illuderent. Paucae quippe literae in iis sibi similes sunt et antiquae, plures vero Judaicae male pictae, Graecae, Nabathaeae, Copticae et Arabicae: si tamen, quod spero, Pocokius qui eas in Descriptione Orientis, (*Description of the East*), tom. I exhibuit, eas ipse viderit; nec Niebuhrius, qui earum aliquas Itinerario suo in Arabiam, tom. I. inseruit a festinantibus Arabibus impeditus fuerit, quo minus eas accurate describeret. Provocat quidem Kennicottus ad testimonium Cosmae, qui medio sec. VI. vixit, et inscriptiones illas ipse suis oculis lustraverit. Sed ne dicam, quod Nestorianus fuerit, quod genus hominum ad quidlibet fingendum semper fuit admodum proclive, est quoque ipsum Cosmae testimonium ita comparatum, ut manifesta non solum erroris, sed et fraudis indicia secum ferat.

(y) Vide ejus introductionem in V. T. (*Einleitung ins alte Testament*) part. 1. §. 65. 66, ubi contendit, Jacobum et familiam ejus artem scribendi in terram Gosen non intulisse, sed demum ab Aegyptiis didicisse; quod tamen minus probabile, ob caussas quas in sequentibus adtulimus. Deinde existimat Aegyptios, jam eo tempore quo vivebat Moses, literas Phoenicum una cum Aegyptiacis adhibuisse, indeque natam esse scripturam veterum Hebraeorum, provocans eo fine ad fascias quasdam mumiarum vix legendas, in quibus Comes de Caylus et Cl. Buttnerus quasdam literas Phoenicum detexerint. Verum id quoque casu evenire potuit, ut in aliis linguis, nec aliquam vim habet ad probandum, nisi demonstretur, has literas eandem potestatem apud Aegyptios habuisse, quam earum similes habuerunt apud Phoenices.

(z) Qua de re plura dabit C. Vitring. *Obs. Sacr*. lib. I. cap. IV. edit. ult. pag. 37. seq et P. Brouwer Diss. *qua disquiritur unde Moses res in libro Geneseos descriptas didicerit*. Lugd. Bat. 1753.

(a) Quamobrem etiam plerique Judaei et Christiani earum inventorem Abrahamum fuisse crediderunt.

niis (*b*) et in insulis maris mediterranei, mox etiam a ceteris orientalibus, velut Arabibus, adhibitae fuerunt. (*c*)

Quod si nunc quaeratur, uterne horum characterum, quos nunc tenemus, antiquior sit et ad priscum illum characterem Hebraeorum, quo usus est Moses, proxime accedat, Judaicus an Samaritanus? non dubito hanc palmam Judaico deferre. Simplex est sigillum veri et antiqui. Quae literae pauco ornatu, paucissimis lineis et calami ductibus construuntur: ad quarum simplicitatem et gravitatem caeterorum, et antiquissimorum quidem orientalium quorum dialecti cum Hebraica sororium adfinitatem habent, literae possunt reduci atque resolvi, eae jure merito earum antiquissimae debent haberi. Sed ad simplicitatem literarum quibus optimi et antiquissimi codices Judaici exarati sunt, non solum literae antiquissimae Syrorum, ut sunt Palmyrenae et Estrangelicae, itemque Arabicae quae Cufienses dicuntur, verum etiam hodiernae, nec non Samaritanae pleraeque, ipsorumque Phoenicum literae, bonam sui partem, tanquam ad primum exemplar et originem possunt reduci; ergo non injuria pro antiquissimis habentur.

Veritatem propositionis nemo in dubium vocabit, qui norit literaturam orientalium ex uno velut fonte progressam (*d*) commune inter se vinculum habere et cognatione quadam contineri; nec solum vocabula passim iisdem literis scribi, sed etiam has literas numero totidem esse, atque apud Hebraeos. Eam igitur cum suo judicio animadverteret Eduardus Bernardus, vir doctissimus, *Tabulam* (*e*) vulgavit, *qua orbis eruditi literaturam* ad unum principium revocare studuit, sed vero literas Judaeorum, Arabum et Syrorum aliorumque *e charactere Samaritico* ad eum modum deduxit, ut idem ipsi accidisse existimandum sit, quod Leoni Allatio *de Ecclesiae occidentalis et orientalis perpetua*

(*b*) Sic sane veteres existimasse auctor est Diod. Sic. lib. V. c. 74. Qui locus cum ad memoriam sit perquam notabilis, et ab Eusebio confirmatus *Praep. Evang.* X. 5. dignus est, qui hic legatur: Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὅτι Σύροι μὲν εὑρεταὶ τῶν γραμμάτων εἰσί, παρὰ δὲ τούτων Φοίνικες μαθόντες τοῖς Ἕλλησι παραδεδώκασι —— Φασὶ τοὺς Φοίνικας οὐκ ἐξ ἀρχῆς εὑρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι. *Quod vero ad eos adtinet, qui dicunt Syros literarum inventores esse, a quibus Phoenices eas didicerint et cum Graecis communicaverint —— his respondent, Phoenices nequaquam primos earum esse inventores, sed formas tantum elementorum mutasse.* Conf. P. Wesselingii ad eum adnotatio.

(*c*) Ea tamen cum differentia, ut Tyrii et Sidonii, aliam earum figuram adhiberent atque ceteri orientales. Saltem quod diversitas quaedam obtinuerit in charactere Phoenicio, et qui in continente habitabant, aliter literas exaraverint quam in insulis maris mediterranei fieri solebat, clarissime intelligi potest, si inscriptiones Palmyrenae cum inscriptionibus in his insulis repertis et numis Samaritanis conferantur.

(*d*) Vid Steph. Morini *Exercitationes de Lingua primaeva* part. II. et Vitring. *Obs. Sacr.* Lib. I. c. 1 — 5. aliosque

(*e*) Tabula haec A. 1689 et 1700. Oxonii vulgata, atque ab Ezech. Spanhemio *de Praest. et usu numism.* Diss. II. repetita, supplementis et accessionibus egregiis aucta, denuo in lucem emissa est a Carolo Morton M. D. Soc. Londinensi a secretis. 1759.

Vidimus literas veterum Hebraeorum ab Esra non esse repudiatas et Samaritanis relictas, nec in deserto Sinaitico aut Aegypto inveniendas, neque Judaicas ex Samaritanis per ταχυγραφίαν formatas, sed simplicitate sua ceterorum orientalium literas ita superare, ut pleraeque ex illis, tanquam ἀρχετύποις possint derivari. Restat ut demonstremus Samaritanas non esse veteres Hebraicas. Ut hoc efficiamus, lubet in antecessum notare quod facile in oculos incurrit, et patroni hujus sententiae non difficiles largiuntur, videlicet, literas Samaritanas ex Phoeniciis esse procusas.

Quemadmodum vero literae Phoenicum non omni tempore, nec omnibus in locis eaedem fuerunt, sed aliae in Syria ceteroque Oriente, aliae vero apud Tyrios et Sidonios et in insulis maris mediterranei adhibitae esse deprehenduntur, ita probe tenendum est, non omnes Phoenicum literas cum Samaritanis, saltem eadem facilitate posse comparari. (*l*) Huc pertinent, praeter literas quae in nummis quos vocant Samaritanis visuntur, inprimis inscriptiones Citiaeae, quae hac nostra memoria e ruderibus antiquae urbis Citii in insula Cypro erutae sunt, et a Pocockio, Portero, et Swintono (*m*) descriptae et vulgatae; nec non Melitensis, quam illustrarunt Barthelemius et Swintonus. (*n*) Ad has inscriptiones, praesertim vero Citiaeas, ut credam literas Samaritanorum exigendas esse, duo sunt quae mihi persuadent, convenientia cum Samaritanis, et Cyprus insula in qua sunt repertae. Nam cum Salmanassar Phoenicen bello caperet, Tyrii, regnante Elulaeo, Cyprum occupaverant, et Citiaeos, qui ab eorum imperio defecerant, ad obsequium reduxerant. (*o*) Quibus rebus superveniens Salmanassar, eam insulam sibi vindicavit, tum temporis, ut videtur, *Hamath* adpellatam; (*p*) atque ex ea, quemadmodum ex aliis Phoenicum ditionibus, colonos in Samariam deduxit, II Reg. XVII. 24. Ad haec dubitandum non est, quin Samaritani, uti cum Tyriis et Sidoniis, ita sub Persarum et Graecorum imperio, ob proximitatem

tem

Samaritanis antiquis tachygraphicae formari debuerint, per naturam rei, non Judaicas, sed potius quascumque alias, imo Graecas debuisse prodire. Mitto alia: veluti quod, hac posita D. Bianconi hypothesi, haud facile intelligas, qui Christus Sospitator noster Matth. V. 18. potuerit Ἰῶτα minimam sacri codicis literam vocare, cum in Sam. alphabetho non sit minima. Doctissimo Bianconi praeluserat Conringius in *Paradoxis de Numis Hebr.* Cap. V. pag. 42.

(*l*) Conf. Barthelemy *Reflexions sur quelques monuments Pheniciens*, in *Memoires de l'Acad. des inscript.* tom. XXX. pag. 405. seq.

(*m*) Vide R. Pococke *Description of the East*, tom. II. pag. 213. tab. XXXIII. et J. Swinton *Inscriptiones Citiceae*, Oxonii editae 1750.

(*n*) Barthelemy loco supra laud et Swinton in *Philosophical Transactions*, vol. LIV. num. XXII.

(*o*) Teste Menandro in fragmento apud Josephum Ant. IX 14. § 2.

(*p*) Ab *Hamatheis*, populis Cananaeis quorum mentio fit Gen. X. 18. Unde urbs non absimilis nominis memorata Plinio *Hist. Nat.* V. 31. et Straboni *Geogr* XIV. p. 1001. cujus incolae ἀυτοχθόνες dicti apud Scylacem Caryand. *Peripl.* pag. 39. edit. Vossii, et cujus mentio fit in quadam inscriptione Citicena, quam explicavit Swinton in novissima *Marmorum Oxoniensium* editione part. II. n. 8. Quod autem nomen insulae fuerit *Hamath*, non obscure colligitur ex Jes. X. 9. XI. 11. ubi cum insulis, *Arphad* aliisque componitur.

cessariae ad differentiam verborum apud Hebraeos definiendam: (*s*) et quod eae literae quae olim defecisse intelliguntur, ut sunt quinque istae ⅃ ∇, ⅄, ⅂, Ꝑ, tam vere et indubitanter ex Judaicis, ך, ם, ן, ץ, ף, tanquam ἀρχετυπος sint expressae, ut ambigi de hac earum origine non possit. (*t*) Oportet igitur, ut saltem hae quinque literae Judaeorum sint Phoenicibus et Samaritanis origine priores.

Aliud discessionis et novitatis in alphabetho illo Phoenicio, unde Samaritani suum derivarunt, praebent literae quaedam e consonantibus in vocales conversae, more Graecorum. Tales sunt literae ⴷ, ⴺ, ⴸ, ⴻ ∇, quibus Graeci suas vocales α, ε, υ, ι, ο, substituerunt. Quod Samaritani juxta cum Phoenicibus, his literis passim pro vocalibus utantur, certissimum est. (*u*) Quare etiam Franc. Masclefius, auctor *Grammaticae a punctis vocalibus liberae* has ipsas literas, nec non sextam, ⴼ, a Graecis pariter in vocalem Η conversam, Hebraeis assignavit. (*y*) Sed usus ille literarum vocalium a natura linguae Hebraicae est prorsus alienus, ut patet exemplo ceterarum orientalium quae cum illa sororiam affinitatem colunt. Sunt igitur hae literae vocales novitiae et invita analogia linguae a Samaritanis admissae.

His adjungi potest argumentum, non quidem omni exceptione majus, nec ta-

(*s*) Phoenices olim, ut tradunt Plinius *Hist. Nat.* VII. 56. Plutarchus Sympos. VIII. Quaest. 3. non nisi XVI., vel XVII. literas habuerunt. Alias cum tempore Graeci adjecerunt de quibus Scaliger loco superius laudato, et Chishul *Ant. Asiat.* pag. 26.; alias a Syris et Judaeis acceperunt.

(*t*) Hoc cum luce clarius sit, mire se torquet Edm. Chishul l. l. docens: fuisse quidem „ Hebraeis aeque ac Phoenicibus ab omni tempore ante transmigrationem Babylonicam duas „ et viginti literas: in eo autem numero cum א, ה. ו, י, ע et consonae fuerint et vocales, „ eas pro decem habitas fuisse. (atque adeo habuisse tantum XVII. literas figura diversas) „ Verum quia post reditum a Babylone introducta sint puncta vocalia, ablatum ab his quin- „ que literis fuisse vocalium officium: excidisse igitur prisco Hebraeorum alphabetho quin- „ que literarum numerum: proinde, ut sacer ille et antiquior earum numerus in integrum „ restitueretur, inductas fuisse quinque secundarias ך. ם. ן ץ. ף. Quo vero melius sanciretur „ novum hocce et magnum, ut adpellatum fuit, alphabethum, Masorethas illud Psalmis al- „ phabethicis, ob id ipsum paululum mutatis, intertexuisse " Obstat, praeter id quod diximus de natura et ingenio dialecti Hebraicae, quae non pauciores quam XXII. literas figura et potestate diversas admittit, quod in Psalmis illis alphabethicis, quorum aliqui non post, sed longissime ante Capt. Babyl. compositi sunt, velut Psalmus XXXIV. et CXLV. literae alphabethi, et in his quinque illae ך, ם, ן ץ, ף, ipsis primis pericoparum vel στιχων vocabulis adeo innexae et intextae sint, et ad eorum naturam et substantiam adeo pertineant, ut, nisi ab ipsis horum Psalmorum auctoribus profectae sint, apponi a Masorethis, nisi per maximam vim et destructionem sententiae inferendam, non potuerint.

(*u*) Sic ⅃ⴷ⅃ⴺⴷ scribunt pro מאזל *ire*, ⴸⴷⴸ pro קם vel ⴸⴸⴸ *surrexit*, ⴸ∇ⴸ pro דר *habitavit*. In ceteris morem Judaeorum sequuntur.

(*y*) Grammaticae laudatae cap. I.

tamen fpernendum, quo jam Eufebius ex parte ufus eft, *Praepar. Euang.* lib. X. c. 5. Hic, ut doceret Graecos etiam literas a barbaris accepiffe, profert nomina literarum a Phoenicibus ad Graecos transmiffa, eaque obfervat ab Hebraeis vel Syris profecta et fingulis elementis ea fignificationis poteftate tributa effe, quam habent apud Hebraeos. Addimus, quod haec nomina fint per quam antiqua; quippe a Phoenicibus ad Graecos transmiffa, eoque fine inventa, ut vel fonum et poteftatem literarum, vel formam, vel utramque fimul defcribant. Quod fi jam in iis nominibus quae formam literarum refpiciunt, nulla reperiantur quae literis Phoeniciis et Samaritanis magis conveniant, quam Judaicis; aliqua vero Judaicis ita conveniant, ut Phoeniciis et Samaritanis adplicari nullo modo poffint, fequetur faltem formas illas literarum Judaicarum de quibus hoc obfervari poteft, effe genuinas orientales et formis earundem literarum apud Phoenices et Samaritanos ufitatis antiquiores. Tales autem funt v. c. literae *vau*, *zain* et *caph*. Quis quaefo in figura literae *vau* apud Phoenices et Samaritanos, agnoscat fimilitudinem aut convenientiam aliquam, quae primos horum nominum inventores impulerit, ut literam eam hoc nomine infignirent? aut Mofen, ut uncos adpellaret ווים in defcriptione tabernaculi Exod. XXVII. 17. XXXVII. 35. 37.? Quis literam *zain*, qualem eam Phoenices et Samaritani deformarunt, conferat cum gladiolo aut pugione? Quis denique in antiquiffima eorum figura literae *caph* requirat volam manus, aut manum incurvam? nemo certe. Apparet ergo figuram harum literarum, qualis a Judaeis adhibetur, cum nominibus earum apprime convenire atque adeo antiquiffimam effe. (z)

Quod fpeciatim ad literas Samaritanas adtinet, quales eas in codicibus MSS. adhibent, et quales eas Blanchinius (*a*) et Morton (*b*) aeri incidi curarunt: has nemo viderit oportet, quin agnoscat eas ex Phoeniciis quidem profectas, fed tamen multis modis auctas et depravatas effe; adeo quidem, ut, fi cum literis Phoenicum et Graecis antiquis conferantur, ultro profiteri debeat, eas multum quantum ab illis mutatas effe. Mutatio autem illa, recentiori aetate fuscepta, cum literas Phoenicum non ad majorem fimplicitatem reduxerit, fed contra eas auctiores fecerit, argumento effe poteft, Judaicas non ideo pro novis habendas effe, cum Cl. Kennicotto (*c*) quia Samaritanis funt fimpliciores.

Haec

(z) Argumentum hoc pluribus exemplis illuftravit Jac. Rhenferdius in Diff. *De antiquitate literar. Judaicar.* Operum Philol. pag. 225. feq. fed modum exceffit. Non minore tamen in exceffu peccarunt illi qui nomina literarum omnia technica effe ajunt et meros fonos, nec ullam cum figura elementi convenientiam habere, nifi ἀπὸ τύχης, quo pertinet Dav. Clericus *Quaeft. facr.* pag. 59. quem hac in re fequitur A. Schultenfius *Inftit. ad fund. ling. Hebr.* pag. 10 — 12.

(*a*) In Appendice ad *Evangeliar quadrup.* pag. DCIV. tab. II.

(*b*) In nova editione Tabulae Bernardi.

(*c*) *The ftate of the printed text* Diff. II. pag. 156.

Haec cum ita ſint, et character ille Phoenicius ex quo Samaritani ſuum derivarunt, fuerit character quidam ſpecialis, multaque indicia mutationis et novitatis ſecum ferat, non immerito concludimus literas iſtas Phoenicias, e quibus Samaritanae procuſae ſunt, ipſasque adeo Samaritanas non poſſe pro Hebraicis antiquis haberi.

Quod ſi tamen in literis Phoenicum reliquiae quaedam et antiquiſſimae formae literarum Hebraicarum inveniendae ſunt, ut ſane fas eſt credere, et res et ratio jubent, non dubito eas potius in Oriente et continente, quam in Occidente quaerendas eſſe. Phoenices enim, obſervante Diodoro Siculo, (*d*) literas didicerunt a Syris, et formas earum mutarunt. Nec dubitandum eſt, quin character ille ex quo Judaei juxta cum ceteris orientalibus, Syris et Arabibus, ſuas literas derivarunt, potius fuerit in Oriente et continente adhibitus, quam in Occidente et in inſulis maris mediterranei. Huc ergo, ſi quae aliae, referendae ſunt literae Palmyrenae, quae in receſſu illo Syriae, in ruderibus et monumentis urbis quondam florentiſſimae, nunc penitus deſertae, ſed vaſto arenarum ambitu incluſae, hac noſtra memoria demum ex inſcriptionibus erutae et recte deſcriptae ſunt. (*e*) Hae literae non ſolum numero totidem ſunt, quot Judaicae, ſed etiam omnes conſonantes; nec literarum quieſcentium alia ratio aliusque in iis uſus eſt, quam apud Hebraeos. Quo magis autem has literas adtente conſidero, easque comparo cum Judaicis, hoc magis obſervo, eas cum his mirifice convenire, imo magis convenire quam Samaritanae conveniunt cum illis Phoeniciis e quibus originem ducunt. Nam non ſolum literae iſtae תעסטירבא quas jam Cl. Kennicottus agnoverat Judaicis ſimiliores eſſe, quam Samaritanis, (*f*) ſed etiam hae צכלמחוז et ש majorem convenientiam cum Judaicis habent, quam cum Samaritanis, uti cuilibet has inſcriptiones et literas inſpicienti palam eſſe debet. Sunt itaque etiam literae Judaicae ſimiles Phoenicibus; adeoque in tantum Hebraicae, in quantum Phoenices dici poſſunt veteres Hebraicas expreſſiſſe.

Quod ſi jam ea quae ſuperius dicta ſunt, cum his poſtremis in ſummam conferimus: ſi perpendimus literas Samaritanas ex talibus ἀρχετύπων deductas eſſe quae pro antiquis Hebraeorum literis haberi non poſſunt, imo ita deductas eſſe, ut multis modis ſint mutatae, Judaicas vero cum talibus Phoenicum literis convenire quarum uſus fuit in Oriente: atque in ſimplicitatem figurae earum vel ſtantis vel inverſae vel in latus reclinatae pleraſque literas orientalium, Syrorum et Arabum reſolvi, quotus quisque eſt, quin videat literas Judaicas non adeo muſteas et novas eſſe ac Joſ. Scaliger aliique viri docti ſibi perſuaſerunt; Samaritanas vero Hebraicas veteres, quibus Moſes

(*d*) Vide ſupra pag. 117. not. b.
(*e*) Vid. Swinton. et Barthelemi locis ſupra laudatis pag. 118. not. h.
(*f*) Diſſ. laud. pag. 155.

ses ceterique scriptores sacri usque ad captivitatem Babylonicam usi sunt esse non posse? nec potius confiteatur eam palmam majori jure Judaicis tribui debere?

Restat, ut Briano Waltono respondeamus. Ad eum quando provocat Hubigantius, tanquam suae sententiae vindicem, (*g*) non videtur suas merces satis explorasse. Argumenta, quibus Waltonus, post alios, (*h*) pro antiquitate characteris Samaritici hodierni militat, partim desumta sunt a nummis, quos vocant, Samaritanis, partim a quorundam Ecclesiae patrum et Judaeorum ambiguo testimonio. Quid ad haec responderint nonnulli ex nostris, non vacat hic repetere. Sunt enim, ut verum fatear, haud paucae earum rationum, quibus utrinque pugnatur, vix cassa nuce dignae. Hoc monere adtinet: plerosque eorum nummorum qui Samaritani dicuntur, post solutam demum captivitatem signatos esse, quo tempore jus monetae cudendae Judaeis primum est permissum; idque ex pondere eorum (*i*) et titulo libertatis (*k*) aliisque rebus (*l*) adeo manifestum esse, ut, hac literarum luce, in dubium vocari non possit. Quod si ergo aliqui in iis reperiantur, qui nulla hujus temporis nota sunt insignes, statuendum erit, eos vel spurios esse, (*m*) vel eodem pertinere; vel si captivitatem Babylonicam re vera antevertant, argumentum ab iis desumptum plus probare, quam quidem erat probandum. Quando enim Judaei in his et illis nummis, iisdem et plane similibus literis utuntur, nec unquam geminum characterem habuerunt, uti docet Waltonus, (*n*) sequitur, si illae literae sint veteres Hebraicae, quod Judaei literis Hebraicis aeque post reversionem, Esraeque aetatem, usi sint, quam ante, atque adeo usum characteris aviti, tum temporis non abjecerint, sequiturque utriusque generis nummos vel eodem pertinere, vel alterutros certe spurios esse. Sed tenendum est principes Hasmonaeos jus monetae cudendae a regibus Syriacis obtinuisse 1 Maccab. XIII. 41. 42. XV. 6. ea quidem tempestate qua Judaei amabant *Israelitae* vocari 1 Maccab. III. 35. IV. 11. 30. 31. Unde haud difficile est ad intelligendum, cur non solum hos nummos Israeliticos vocare voluerint, sed etiam literis Phoenicum in iis signandis, potius quam suis, uti: ma-

(*g*) In *Prolegom*. III. §. 29—38. Vide supra pag. 112.

(*h*) Huc pertinet in primis L. Capellus *Diatriba de veris et antiquis Ebraeorum literis, opposita D. Joh. Buxtorfii de eodem argumento dissertationi*, Amst. 1645.

(*i*) Eam rem extra dubium collocavit Cl. J. D. Michaëlis. Comm. *de Siclo ante exilium Babylonicum* quae habetur in *Comment. Societ. Goting*. tom. II. p. 63. seq.

(*k*) Conf. Ez. Spanhemius *De usu et praest. num*. Diss. II. et Reland de *Nummis Samaritanis* Diss I. II

(*l*) Quas vide apud Deilingium *Obs. Sacr*. Part. III. p. 224. seq.

(*m*) Ut sunt sane plerique eorum qui Davidis et Salomonis nomina praeferunt, vid. Deiling pag. 228 —229.

(*n*) Prolegom. III. §. 34.

magis, quia nummi et literae Phoenicum in regionibus mari mediterraneo vicinis et olim, et tum temporis longe lateque valebant, nec ab Judaeis ignorabantur; et Tyrii atque Sidonii, uti multarum artium inventione et usu, ita etiam aere fignando, ejusque praestantia ceteris gentibus palmam praeripiebant. (*o*) Quod autem Phoenicum literis hi nummi fignati fint, patet quam clarissime, si cum Tyriis et Sidoniis conferantur. Quemadmodum, nec abhorruisse principes Judaeos ab usu characteris peregrini, colligitur exemplo Herodianorum, qui suos nummos literis Graecis notarunt. (*p*)

Tantam vero esse in re hujusmodi, quae ad remotissimam antiquitatem spectat, Ecclesiae patrum, Eusebii et Hieronymi, aut venerabilis Bedae auctoritatem, ut ea propter vadimonium deferam, nemo harum rerum peritus postulabit. Eusebii testimonium, quod extare ait in Chronico ad A. M. 4740. sed refertur ad A. M. 3508. vel ad annum Abrahami 1558. jam labefactavit Spanhemius, (*q*) utpote in melioribus ejus codicibus non reperiundum. Nec patet obscure auctorem ejus, quicunque demum fuerit, imponi sibi passum esse a nugivendulo auctore librorum Esrae Apocryphorum, (*r*) qui sub finem seculi I. vel initium II. vixit.

De Hieronymo autem observo, in eo exiguam admodum fuisse notitiam literaturae orientalis, et (si vera sunt quae, sui oblitus, de ejus testimonio observat noster), vel Pentateuchum Sam. cum Hebraico nunquam contulisse, (*s*) vel si rem hanc prorsus exploratam habuerit, eum de literis, quibus nostri codices Samaritani exarati sunt, non loqui. Observat enim in Com. ad Ezech. IX. antiquis Hebraeorum literis, quibus ejus tempore utantur

(*o*) Qua de re digna sunt quae legantur verba Alcidamantis, quae laudavit Cel. Michaëlis in Comment. *de Siclo ante exilium Babylonicum* §. II. l. l. p. 44. 45. Νομίσματα δὲ ὁ Φοίνικες ἐξεῦρον; λογιώτατοι καὶ δεξιώτατοι ὄντες τῶν βαρβάρων. Ἐξ ὁλοσφύρου τὸ ἴσον μέτρον διελόντες πρῶτοι χαρακτῆρα: ἔβαλον εἰς τὸν σταθμὸν τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον. *Numismata vero nonne Phoenices invenerunt? ex barbaris sapientissimi illi et prudentissimi? Ex massa enim aequalem mensuram distribuerunt, primique characterem addiderunt ponderi, ex quo quid plus minusve esset intelligeretur.*

(*p*) Vide illustrissimi Comitis de Khevenhuller *Regum veterum numismata anecdota aut per rara, notis illustrata.* Viennae Aust. 1752 pag. 60 seq. ubi talium numorum agmen quoddam recensetur.

(*q*) Diss. cit. pag. 62 —— 64. Postremam et praecipuam testimonii partem quam laudat Conringius *Paradoxis de Num. Hebr.* cap. VI. pag. 49. omisit Jos. Scaliger, non solum in *Chronicorum* Eusebii lib. I. pag 32. et lib. II. pag. 131. nec non in *animadversionibus*, sed etiam in Graecis Eusebianis, quae collegit e Syncello: manifesto indicio quod aut penitus illam ignoraverit, aut non nimium ei tribuerit.

(*r*) Vide eum lib. II. qui vulgo quartus adpellatur, et confer cap. IV. 23. cum XIV. 21. seq.

(*s*) Hoc probatur ex concessis: quod si enim utrosque codices contulisset, vix intelligitur qui affirmare potuisset a *Samaritanis pentateuchum Mosis tot literis scriptum esse, quot Hebraeus*, nempe eo sensu quo vult Hubigantius: *ut ab Hebr. codicibus eo tantum genere discrepent, quod Hebr. Codices litteris Chaldaicis exarati sint, Samaritani autem Samariticis.* Cujus interpretamenti quomodo in mentem venerit Nostro non exputo; cum Samaritani codices, jam Hieronymi

tur Samaritani *extremam Thau literam habere crucis similitudinem*, quod nunc secus esse norunt omnes, ideoque a Scaligero, quamvis ex alieno principio, castigatum est. (*t*)

Idem de Origene tenendum, cujus testimonium produxit Montefalconius. (*u*) Jos. Scaliger ad alium locum Origenis (*x*) non vidisse Origenem, docet, literas Samaritanas, sed, quae habet de Thau, ex fide alie„ na recitasse; vel sic tamen persuasisse Hieronymo, qui Com. in Ezech. „ IX. eadem de Thau recitaverit." Addimus quod ipse Origenes, loco apud Montefalconium citato, disertis verbis profiteatur, se eam rem ab aliis proditam accepisse. In mitiorem sententiam concedit, et propius vero abest venerabilis Beda: (*y*) *Apud Hebraeos nullam esse hac de re dubitationem*, *Esram literas leviores excogitasse*, (hoc est, literarum Hebraicarum ruditatem, dedecus et tarditatem correxisse) *priores*, (puta rusticanas illas et semiunciali pondere tardissime incedentes, quibus vulgus hominum utebatur) *Samaritanis reliquisse*. Quae opinio, uti nonnihil traxit ex vero, ita originem habet in verbis Esrae VII. 6.

Quod ad Judaeos adtinet, horum majores, quando de mutatis literis prioribus in Assyrias loquuntur, parum intellecti fuere a sequacibus, multo minus ab auctoribus Christianis. Suspicionem movere debebat, quod Judaei veteres de Assyriis loquantur, non item de Babylonicis, aut Chaldaicis; quod tamen erat necessum, si ea sententia fuissent, quam sibi fingit et inculcat Hubigantius, *nimirum Esdram Sacros codices*, *quos renovabat*, *Chaldaicis literis*, *quibus captivi Judaei adsueverant*, *transscribi fecisse*. Sed longe aliter Judaei. Hi cum Plinio (*z*) *literas semper arbitrantur Assyrias fuis-*

nymi aetate multum ab Hebraicis discrepaverint, ut observavit Morinus *Exerc. Sam.* III. c. 1. et adfirmaverat ipse Hubigantius in antecedentibus cap. I. art. 11. Hieronymus vero loquatur de numero literarum quem ejus tempore agnoscebant et Samaritani et Judaei, de numero, inquam, literarum alphabeti, non autem Pentateuchi; nec dicere potuerit utrumque Pentateuchum totidem verbis aut literis absolvi, non pluribus vel paucioribus, uti patet vel ex Com. ejus in epistolam Pauli ad Gal. III: 10. *Maledictus omnis qui non permanserit* etc. quibus verbis hanc observationem adspersit: *quam ob causam Samaritanorum Hebraea volumina relegens*, *inveni* כל *quod interpretatur*, omnis, *sive* omnibus, *scriptum esse*, *et cum septuaginta interpretibus concordare*. Quamvis Hieronymus ea re falsus fuerit, cum putavit voculam כל in solis codicibus Samariticis Deut. XXVII. 26. reperiri. Nostra memoria eam lectionem feliciter detexit et restituit diligentia et industria mirabilis clarissimi B. Kennicotti, ut videri est in ejus schediasmate *de statu collationis Hebraicarum Codicum V. T. finito anno* 1763.

(*t*) Vid. Jos. Scaliger *Animadv. ad Euseb Chron.* pag. 109 qui tamen asserere non dubitat, *in numis Samaritanis easdem literas incusas esse*, *quae in scriptis Samaritanorum leguntur*, *sine ulla vel exigua mutatione*, qua de re confer Dav. Clericum *Quaest. Sacr.* VII. pag. 50 51.

(*u*) *Palaeogr. Graec.* pag. 119.

(*x*) *Animad. ad Euseb. Chron.* l. l.

(*y*) Apud Walton. *Prolegom.* III. §. 31.

(*z*) *Hist. Nat.* VII. 56.

fuisse: neque enim asserere verentur, his literis datam esse legem. (*a*) Quando igitur eas sic dictas voluerunt, *quia ascenderunt cum illis ex Assyria*, non de ascensu Judaeorum ex Babylonica, multo minus ex Assyriaca captivitate exaudiendi erant, (utpote in quam nec Judaei neque Esras deducti sunt,) sed de ascensu Hebraeorum vel Semi posterorum ex Sinear vel Assyria, post destructam nempe turrim Babelicam et confusionem linguarum Gen. X. 25. XI. 2. atque adeo de antiquissimis literis sacris. Has statuunt Esram Judaeis reducibus restituisse, postquam nempe variis modis corruptae et depravatae fuerint, *transfluviales* autem, et *Libanesias*, hoc est, Syriacas, vel Phoenices reliquisse Samaritanis. (*b*) Desino plura. Tu vero, Lector, confer ista cum argumentis et testimoniis quae Waltonus et Capellus in contrariam partem protulerunt, cognosce, et arbitrare.

Samaritanum codicem, multis saeculis in Europa incognitum, antequàm compertum haberemus, multi eum viri docti desiderabant. In primis Josephus Scaliger, qui quidem de Europaeanorum negligentiâ deplorabat et graviter conquerebatur, qui cum non nescirent esse in Palaestina codices Pentateuchi Samariticos, tamen eorum aliquos pecuniâ redimi et in Europam advehi parum curarent. Ecce verò ille Pentateuchus cum primùm in Europâ lucem vidit, imo antequam lucem videret, vix primum Morinus, ejus postea editor, qualem reperisset, nostros homines docuerat, cum in eum Pentateuchum quorumdam hominum clamores insperati multi extiterunt. Etenim Morinus in suis ad eum Pentateuchum Exercitationibus *docebat, quam multa in eo reperisset ab hodiernis Hebraicis Codicibus diversa, quamque melius diligentiusque descripta. Itaque non tulerunt hodiernorum Codicum laudatores. Videres alios Sam. illas membranas religiose aversari, atque ab Hebraicae Linguae Candidatis longe arcere, alios irate aspicere, furere, bacchari. Nam, ut ferunt Indicas aves, si cujus de grege illarum nigro collo album quid per lusum alligaveris, caeteras eam iratis oculis aspicere, atque in eam rauco clangore impetum facere; sic illi Sam. Pentateuchum, hodiernis codicibus non nihil discolorem quum viderent, agebant, rapiebant, discerpebant, clamoribus miris calumniisque proscindebant. Tales fuere Taylor et Bootius, qui in Morinum furiata mente exarserunt. Talis etiam junior Buxtorfius, qui eum Pentateuchum vocabat exoticum et profanum, quànquàm is non tam iracunde agebat in Lud. Capellum qui eum Pentateuchum legitimae emendationis fontem credebat esse, quam in Morinum illi superiores, qui quidem omnes, quoniam clamoribus suis, quanquam injustis, fecerunt, ut multorum animis suspiciones de eo Pentateucho etiam nunc insideant, faciendum nobis est, ut con-*

(*a*) Vid. Talm. Bab. in Gemara *Senhedrin* fol. 21. col. 2. et fol. 22. col. 1. et Talm. Hierof. Gemara *Megilla* fol. 71. col. 2.
(*b*) In *Sanh.* l. c.

conjectiones de eo factas primum refellamus; postea exposituri, quales ex eo emendationes promi possint; denique ex pluribus, quae in Europam allata sunt, ejus Pentateuchi Exemplaribus, quodnam melioris esse notae judicemus.

Cum codex Samaritanus primum Europae innotesceret, mirum non est, non omnes tanquam signo dato in ejus occursum prodiisse, ac veluti novum aliquod sidus cum veneratos esse, sed contra fuisse multos qui, ut fere fit, eum respicerent tanquam exoticam vel *Indicam avem*, quibusque adeo in mentem veniret illud Poetae:

Quis docuit psittacum suum χαιρε?

Quid enim? anne Samaritarum, quorum gens varia et mutabilis, non prisco Hebraeorum de sanguine creta, sed ex profana diversorum populorum colluvie orta est, ut supra vidimus, (c) anne, inquam, Samaritarum in integritate Pentateuchi conservanda curam et industriam tanti facerent, ut ea propter vadimonium desererent, et codices Judaicos ultro e manibus excuterent? Quando autem aliqui, causa nondum, aut non satis cognita, neque inspecto codice Samaritico, ejus lectiones omnes eodem loco habere et tanquam rem nullius bonae frugis damnare et aversari sustinuerunt, modum procul dubio excesserunt, nec sua bona noverunt. Est enim plane singulare, imo illustrissimum divinae providentiae documentum, cum gens Samaritana, post tantos casus et rerum discrimina nondum penitus extincta, (d) neque odii veteris adversus Judaeos oblita, (e) et multarum legum multo melior interpres, quam sunt Judaei (f): tum ille ipse codex Samaritanus; quippe qui in illis locis in quibus cum Judaico conspirat, testimonium fert fide dignius, quo magis ab hoste proficiscitur, in multis autem lectionem vulgarem aliqua differentia illustrat, in aliis vero confirmat etiam vitio suo et interpolatorum mentiendi libidine. Tantum igitur abest, ut eorum judicium probem qui codicem Sa-

(c) Pag 113. not. *o*.

(d) Conferri merentur Rob. Huntingtoni epistolae ab Th. Smith editae, num. XXXIII. quae est ad Jobum Ludolfum, pag 47. 48. Idem epistola XXXVI. ad eundem pag. 58 *Optimum revera, quod ais, adhibent testimonium pauperes isti Samaritani contra Atheos, seu Deistas potius, uti nunc audiunt, pro divina auctoritate Legis seu Pentateuchi. Et non sine providentia factum est, quod infideles homines opiniones hasce evulgaverint ante exterminium hujus miserrimae gentis, quod jam appropinquare credo.* Adde, si lubet, Huetium *Demonst. Evang.* Prop. IV. c. 2. § 4. et Ludolfum in Praef. *Epistolis Sichemitarum* praemissa.

(e) Testes sunt eorum epistolae ad Jos. Scaligerum et Job Ludolfum datae. Illas vertit Morinus, editaeque sunt in *Antiquitatibus Eccl. Orient. Claror. Viror. epistolis illustratis* pag. 119 — 131. Has vertit ipse Ludolfus, vulgavitque Christoph. Cellarius, Cizae 1688.

(f) Eam rem variis exemplis demonstravit Hadr. Relandus *Diss. Miscell.* VII. quae est *de Samaritanis.*

Samaritanum universum damnarunt, praesertim non inspectum, nec examinatum (neque enim cum improbae quaedam sunt merces, ideo jactantur omnes) ut contra existimem, habere Christianos in eo plurimum de quo (g) exultent et suo jure sibi gratulentur. Quanquam vel sic tamen negem hanc dicam scribi his auctoribus posse quos Hubigantius nominatim expressit; quia non ante ad confutandas lectiones Samaritanas accesserunt, quam Jo. Morinus in suis ad Pentateuchum Samaritanum exercitationibus, nec non in praefatione ad LXX. interpretes, eorum sat luculenta specimina dederat, et auctoritatem ejus supra codicem Judaicum multis nominibus et modis extulerat: imo postquam Jos. Scaliger conceptis verbis pronunciaverat, (h) *tantum abesse, ut aliquid affuerint Pentateucho Samaritani, ut totidem literis, quot Judaei, scriptum habeant*; quamvis Jos. Scaliger tum temporis cum ista scriberet, nullum codicem Samariticum oculis lustravisset.

§. I. *Refelluntur ea, quae in Sam. Pentateuchum dicta sunt à viris quibusdam doctis.*

Sam. Pentateuchi alii originem suspectam habent; alii ejus ipsum, in quo eum nunc habemus, statum incusant.

Originem quidem Grotius (i) *ferè adulterinam statuebat. Nimirum sic aiebat*, Samaritani quos nunc habemus Codices facti sunt ad Graeca Exemplaria, ex quo Samaritani ab Justiniano coacti sunt suscipere Christianismum. *Nos breviter sic respondemus: An Samaritani Graeca Exemplaria ut normam suorum Codicum describendorum habuerint, viderit ipse Grotius, qui rem nullo idoneo teste firmatam, ut certam sumebat. Deinde dicimus et affirmamus, Samaritanos, si Graecorum ad versionem Interpretum suos Codices accommodassent, neque Garizim montem in locum montis Hebal, Deut. Cap. 27. ℣. 4. fuisse suppositituros, neque versus non paucos, qui quidem apud Graecorum Intt. versionem non extant, fuisse descripturos, neque alia quaedam, quae apud eosdem leguntur, hodiernis in Codicibus non leguntur, fuisse praetermissuros, nec denique alia non pauca longè aliter, quam Graeca in versione narrantur, fuisse narraturos.*

Facile quidem concedimus et Hubigantio atque Waltono (k) largimur H. Grotium l. l. originem convenientiae quae observatur inter hodiernam lectionem Samaritanam et exemplaria Graeca nimis deprimere, quando eam deri-

(g) Conf. cl. Schwartzii Exerc. III. *De praestantia et usu utriusque Pentateuchi Sam.* Wittenb. 1755.
(h) *De Emend. temp.* lib. VII. pag. 621. in fine.
(i) Ad Lev. XVII. 4.
(k) Praefat. ad *Introductionem in linguas orientales.*

derivat a temporibus Justiniani. Etsi enim Procopius auctor est (*l*) Justinianum plerosque Samaritanos ad Christi sacra traduxisse, extentque odii hujus imperatoris in sectam Samaritanorum sat clara monumenta, (*m*) nihil tamen alicubi memoriae proditum legitur, de mutatis, tum temporis ad Graecam versionem codicibus Samaritanis. Deinde, quod Pentateuchus Samaritanus haud raro cum Graecis codicibus conveniat, ubi Graeca versio ab Judaeorum Pentateucho discrepat, id vero jam ante Justiniani tempora, quibusdam Patribus velut Hieronymo, Eusebio aliisque observatum est; (*n*) atque adeo temporibus hujus imperatoris demum factum esse, dici non potest.

Quod tamen addit Noster: *Samaritanos, si Graecorum ad versionem interpretum suos codices adcommodassent, neque Garizim montem in locum Hebal Deut.* XXVII. 4. *fuisse supposituros, neque versus non paucos, qui quidem apud Graecorum Intt. versionem non extant, fuisse descripturos* etc. id vero argumentum vehementer claudicat. Qui enim ad codicem vel versionem aliquam suos codices unquam refinxerunt, non omnia simul cum pulvisculo in eos codices transtulerunt. Exemplo sint Christiani orientales, qui ob commercium cum Latinis cultum, aliasque ob causas, contextum Graecum N. T. ex Vulgata nonnunquam interpolarunt; (*o*) nec tamen ideo eam versionem secuti sunt in omnibus. Similiter Samaritani, etsi ipsis causae suppeterent, ob quas suos codices haud raro versioni Graecae adcommodarent, tamen idem ut facerent in locis omnibus, nec necessarium ducebant esse, nec consultum. Et habuerunt procul dubio notissimae illius mutationis Deut. XXVII. 4. susceptae, qua montem Garizim in vicem montis Ebal substituerunt, hanc rationem, ut cultui sacro in illo monte instituendo colorem quaererent et auctoritatem. (*p*) Quemadmodum causae ipsis non defuerunt, ob quas, progressu temporis; versus haud paucos quos nec Hebraica, nec Graeca habent exemplaria, describerent, et contextui Mosis infercirent, aliasque mutationes susciperent, de quibus infra sumus dicturi.

Ceterum quod ad consensum Samaritanorum cum Graecis adtinet, non opus est, ut eum cum Nostro aliisque ex eo derivemus quod versio Graeca Pentateuchi ab origine ex codice Samaritano sit expressa; quia ut Samaritani codices suos ad versionem Graecam refingerent, invalescente per Orientem Graecorum imperio usuque Graeci idiomatis, tam facile fieri potuit, quam ut ver-

(*l*) *De aedificiis Justiniani* lib. V. c. 7.

(*m*) Vide Cellarium Diss. VI. *de Gentis Sam. historia et ceremoniis* §. 28. Hotting. *Hist. Eccl. N. T.* pag. 140. 142. et Reland. *Palaest* pag. 673. 1009.

(*n*) Exempla sunt apud Morinum *Exerc. in Pent. Sam.* III. et IV. et Walton. *Proleg.* XI. §. 1.

(*o*) Adi, si vis, Cl. Semleri notas ad Wetstenii *Prolegomena*, ipsumque Wetstenium pag. 51, 52, 53, 72, 73.

(*p*) Contrarium defendit, et, contra omnium Criticorum sententiam, lectionem codicis Samaritani veram et probandam esse contendit Cl. Kennicottus *The state of the printed Hebr. text* Diss. II. cap. 1. sed non felicissimo eum successu.

versio Graeca ex codicibus Samaritanis interpolaretur. Primo enim multi Samaritani a Ptolemaeo Lagi, eadem feralis belli alea in Aegyptum deducti sunt (q), ibique ab eo tempore diutissime permanserunt (r). Deinde Hyrcanus templum et rempublicam Samaritanorum evertit, deleta etiam funditus urbe Samaria. (s) Quibus rebus, quemadmodum et perpetua cum Graecis conversatione, fieri aliter non potuit, quam ut plerique eorum non solum linguam Graecam addiscerent, sed etiam usum idiomatis aviti usque adeo dediscerent, ut necessum ipsis esset Pentateuchum Graecum adhibere. Qua in rerum [illegible] cum perquam commode ad manum ipsis esset versio Graeca Alexandrina, ob studium ampliandi et declarandi sensus cum Samaritano textu passim conveniens, et praejudicio hujus gentis subinde favens (t); addo etiam, in promovendis litibus et contentionibus cum Judaeis, atque ad ineundam gratiam apud reges Aegyptios, adprime utilis, non dubito eos hanc versionem ad amussim sui Pentateuchi aliquantulum mutandam, in usum vocasse. Quale consilium cum ceteris Samaritanis minime displiceret, odio Judaeorum Palaestinorum apud quos versio illa male audiebat, ecquid facta facilius, quam ut non solum Pentateuchus Hebraicus, sed etiam atque inprimis versio Samaritana ex ea interpolarentur?

Quod etiam Samaritani propriam et peculiarem versionem Graecam habuerint, etsi a nonnullis in dubium vocatum fuit, (u) negari tamen non potest. Sane vero, qui specimina lectionum ex *Samaritano* hausta quae passim apud Patres, et in Hexaplis Origenis, nec non apud Scholiasten Graecum versionis Alexandrinae leguntur, (x) paulo propius inspexerit, et cum codice et versione Samaritana contulerit, eum minime dubito mecum agniturum esse, non versionem Samaritanam, multo minus Pentateuchum Hebraicum qualem habent Samaritani, his allegationibus innui, sed versionem Graecam ab Alexandrina diversam et paulo liberiorem: ne nunc dicam quod ab Origene Graecisque Patribus vix exspectari possit, ut ipsos codices Samaritanos inspicerent, ex iisque sua scholia peterent. Versio autem Graeca Samaritanorum cum, sive per errorem, sive per invidiam et aemulationem, quae post conditum templum Oniae inter Judaeos Aegyptios et Palaestinos exarsit, sive alia de causa, ad describendam versionem Alexandri-

(q) Ut docet Joseph. *Ant.* XII. 1.
(r) Vid. Scaliger de *Emend. temp.* VII. pag. 621, 622.
(s) Joseph. *Ant.* XIII. 9. 13.
(t) Exemplum est Gen. II. 2. ubi Graeci aeque diem sextum in textum intruserunt, atque Samaritani.
(u) Hos vid. apud Carpzovium *Critic. sacr.* part. II. c. IV. § 3. Adde Humphr. Prideaux *Connex. Vet. et N. T.* lib. VI. p. m. 477. et Montfaucon. *Hexapl. Orig.* tom. I. *Praelim.* cap. I. n. IX.
(x) Horum aliqua dedit Hotting. *Exercit. Antimor.* §. xxv. pag. 30, 31, 32. Plura vide in notis Fl. Nobilii quae habentur *Appendice*, sive tom. VI. *Biblior. Polyglott. Anglic.*

Q 3

drinam adhiberetur, (y) facile efficere potuit, ut codices Graeci Judaeorum in multis locis similes fierent codicibus Samaritanis.

Novissimam et, ut videtur, praecipuam occasionem convenientiae inter Graecos et Samaritanos codices dedit Origenis labor, cujus obeli et asterisci cum posthaec a librariis negligerentur, facile fieri potuit, ut Samaritanorum versio cum ceteris, et veteri quidem Alexandrina permisceretur. (z)

Alii, magnam partem, credidere, Samaritanos suum Pentateuchum exegisse, non quidem ad Graecam Versionem, sed Hebr. ad Codicem aliquem unum, qui post Esdram fuisset exaratus, quique similitudinem multam cum illis Codicibus haberet, quos Graeci Intt. Graece convertebant; atque inde accidisse, ut quaedam similia sint apud Graecos et apud Samaritanos, quae eadem Hodiernis Codicibus dissimilia esse reperiantur. Quibus sic respondetur: Primum quod non negant, et quod sumunt extitisse olim, Hebraicum Codicem quemdam, quem Graeci et Samaritani cum sequerentur, ab Hodiernis Codicibus aliquando longe abirent, eo ipso fatentur, non semper fuisse unas easdemque Hebr. Codicum Scripturas, non igitur ea propter repudiandum fore Sam. Pentateuchum, quod scriptiones in eo quasdam reperiamus ab hodiernorum scriptionibus differentes. Deinde ex Samaritanorum Graecorumque similitudine non bene colligi, ad Graecorum Intt. Codicis Hebraici normam descriptos fuisse Codices Samaritanorum; cum contrariam in partem, ex utrorumque similitudine confici liceret, ad Sam. Pentateuchi normam, suam Versionem Graecos Intt. expressisse, itaque eam argumentationem, vulgaris cum sit, aptaque in utramque partem, esse omnino abjiciendam. Praeterea similitudinem eam, quae saepe reperitur esse Graecos inter et Samaritanos, non alia videri ex causa natam quam temporum ex ipsa utrorumque vicinitate. Nimirum Pentateuchum suum Samaritani descripsere paucis annis post primam Judaeorum captivitatem: Versionem suam Graeci Intt. composuere non multis annis post secundam; itaque tempora satis vicina cum sint, non esse mirabile, Codicum utrorumque fuisse similitudinem satis magnam. Denique, cum Judaei et Samaritani suos quique Codices haberent, abs re fingi unos ex aliis suum descripsisse Pentateuchum. Et vero etiam Sacra ipsa Monumenta contra testantur, in quibus narratur, jam inde ab Assaradon, quo imperante decem Tribuum fuit facta captivitas, Chutaeos, sive Samaritanos, veri Dei cultum habuisse. Etenim Dei veri cultum Samaritani tenere non potuerunt; nisi Legem haberent, qua Lege eum cultum docerentur; neque habere eam Legem possent, nisi eandem ex Codi-

(y) Quod Judaei Alexandrini per odium et invidiam data opera scripturam Graecam ad Samaritanorum codicem adtemperaverint, conceptis verbis affirmat R. Assarias in *Meor. Enajim* fol. 49. col. 1.

(z) Conf. Hotting *Thes. Phil.* pag. 303—305. His aliisque de causis, de quibus infra,

dicibus iis, qui ante Babylonis captivitatem ſcripti eſſent, transſcripſiſſent. Ut ſole ſit clarius, Sam Pentateuchum non fuiſſe aliquo ex Hebraico Codice Esdrae ſuppari deſcriptum.

Patet Criticum noſtrum hoc velle: Samaritanorum codices ideo cum Graecis in multis convenire, discrepare autem a Judaicis hodiernis, quia utrique, et Samaritani et Graeci codicem deſcripſerint ab illis codicibus diverſum quos Judaei deſcribebant. Non igitur ea propter repudiandum fore Pentateuchum Samaritanum, quia ſcriptiones in eo quasdam reperiamus ab hodiernorum codicum ſcriptionibus differentes. Hoc fine ſententiam proponit utcumque collectam ex verbis Waltoni (*a*) qui, ut obviam iret Eyrio in epiſtola ad Uſſerium, (*b*) errores incuſanti quos commiſerint Samaritani ex ſimilitudine literarum Judaicarum, reſpondet, „ Samaritanos ſuos codices „ antiquos conferre potuiſſe cum aliis Aſſyriaco charactere conſcriptis, quos „ Manaſſes aliique Sacerdotes ad eos detuliſſent, et hinc fortaſſe in literis ſi- „ milibus varietatem illam oriri potuiſſe. Quod autem cum Graecis in qui- „ busdam conveniat codex Sam. ubi Graeca verſio ab Hebraica discrepat, „ hoc potius probare Hebraicos codices in minutiis quibusdam discrepaſſe, „ et LXX. unam lectionem ſecutos eſſe, Maſorethas alteram. " Ex quibus Waltoni verbis aliquanto mutatis, et in rem ſuam converſis, cum varia mox conſectaria eliciat et per partes proponat, quae noſtram adtentionem merentur, operae pretium erit obſervare:

Primo, ſi Samaritani atque Graeci eundem codicem Hebraicum ſecuti ſint, tum vero aut Samaritanos, aut Graecos a vera et genuina hujus codicis lectione haud parum aberraſſe. Itaque aut Samaritanos accuſandos eſſe, quod multa adſperſerint quae in codicibus Hebraicis quibus Graeci cum illis utebantur, non reperiebantur, aut Graecos, quod neglexerint ea deſcribere quae a Samaritanis deſcribebantur, aut vero codices Hebraicos e quibus Samaritani et Graeci ſuos deſcripſerunt, etſi in haud paucis convenerint, tamen non uno alterove in loco, ſed multis nominibus fuiſſe diverſos; atque adeo dici non poſſe Graecos et Samaritanos eundem codicem fuiſſe ſecutos, niſi adfirmemus lacinias iſtas longiores quas habet codex Samaritanus quosque non agnoscunt Graeci interpretes, eſſe Pentateucho Hebraico ſequiori aevo a Samaritanis perperam adfutas. Quod ſi autem diverſitas codicum Samaritanorum et Graecorum non transſcribenda ſit codicum quos deſcripſerunt utrique diverſitati, multo minus diverſitas ambo-

fra, aſſentiri non poſſum Cl. Haſſencampio, in Commentatione qualam *De Pentateucho LXX. interpretum Graeco non ex Hebraeo, ſed ex Samaritano textu converſo*, Marburgi edita 1765. contrarium defendenti.

(*a*) *Prolegom.* XI. §. 12.

(*b*) Londini ab Uſſerio edita 1652. pag. 30. 31.

borum a codicibus Judaicis derivanda erit ex eo, *quod non semper eaedem Hebraicorum codicum fuerint scripturae;* quia codices Hebraici plerumque in iis multis conspirant cum Graecis, in quibus Graeci a Samaritanis discrepant, et Graeci atque Samaritani in lectione codicum Judaicorum, tanquam in uno aliquo tertio conveniunt.

Quemadmodum autem nemo eam solam ob causam Pentateuchum Sam. repudiaverit, quod scriptiones in eo quaedam reperiuntur ab hodiernorum codicum lectione differentes; ita haud spero facile aliquem futurum qui ea propter Samaritanum Judaico praetulerit, quod ab hoc postremo discrepet. Quare videndum erit, quis horum duorum a recti tramite recesserit, vel interpolatus fuerit, quod postremum utique de Samaritano dicendum erit, si constet, eum ex Judaico fuisse descriptum.

Deinde, ex sola quidem Samaritanorum Graecorumque codicum similitudine non bene colligi quod codices Samaritani descripti sint ad normam ejusdem codicis quo usi sunt Graeci interpretes; quia haec convenientia, quae nec absoluta est, nec universalis, ex codicum utrorumque collatione oriri potuit: sed tamen *contrariam in partem*, *ex utrorumque similitudine non confici licere*, *ad Sam. Pentateuchi*, qualis nunc est, *normam*, *suam versionem Graecos interpretes expressisse;* quia haud immerito mirum videri et summo jure quaeri poterat, cur non Graeci Samaritanos secuti sint in tot laciniis inserciendis, aliisque rebus, velut in ordine quarundam pericoparum, et Chronologia constituenda (*c*), cum hi interpretes a studio textus amplian-di caeteroquin minime fuerint alieni: atque adeo hanc argumentationem nec *aptam esse in utramque partem*, *neque omnino abjiciendam.*

Praeterea, similitudinem eam quae saepe reperitur esse inter Graecos et Sam. codices, non potuisse enasci *ex temporum ipsa utrorumque vicinitate*, si Samaritani Pentateuchum suum descripserint *paucis annis post primam Judaeorum captivitatem; versionem autem suam composuerint Graeci interpretes non multis annis post secundam.* Cum enim prima Judaeorum captivitas acciderit ante Christi nativitatem, anno DCVI. Alexandrini vero versionem suam Pentateuchi, secundum plerorumque sententiam, concinnare inceperint anno circiter tertio aut quarto Olympiadis CXXIII. vel ad summum anno CCLXXXV. vel CCLXXXVI. (*d*) ante C. N. sequitur intervallum inter concinnatam versionem Graecam et descriptum codicem Sam. esse plusquam CCC. annorum.

Denique, cum Judaei et Samaritani suos quique codices habuerint, non ideo abs re fingi unos ex aliis suum descripsisse Pentateuchum, nisi probetur differentiam quae inter utrosque intercedit, vel ab antiquissimo tempore obtinuisse, vel introductam esse ab Judaeis; quia Samaritani suos codices

(*c*) Cujus rei exempla dedit ipse Hubigantius in notis ad Gen. XI.

(*d*) Vid. Hodius *de Bibl. text. original.* lib. II. c. 2. §. 2.

dices interpolare potuerunt poſtquam eos ex Judaicis deſcripſerunt, hoc eſt, poſt tempora exſtructi templi Garizimitani.

Achillaeum vulgo, etiam a noſtratibus, cenſeri ſolet argumentum quod pro antiquitate ultima codicis Samaritani allegatur, videlicet Samaritanos tempore Aſſaraddonis (Hubigantius eo imperante decem tribuum eſſe factam captivitatem arbitratur) veri Dei cultum habuiſſe, adeoque ſine lege eſſe non potuiſſe. Juvat itaque paucis oſtendere quo usque dici poſſint Chutaei Deum coluiſſe tempore Aſſaraddonis, et quaenam hujus cultus fuerit ratio. deinde vero disquirere an neceſſum ſit ſtatuere eos Pentateuchum habuiſſe.

Quandoquidem coloni quos Salmanaſſar ex diverſis ſui regni provinciis in Samariam deduxerat a leonibus vexabantur, opinio eos inceſſit, habere ſe numen tutelare iſtius regionis iratum; (exiſtimabant enim hae gentes ſingulis regionibus peculiares praeeſſe Deos I Reg. XX. 23. II Reg. XVIII. 35.) atque adeo illud placandum eſſe et inter domeſtica numina venerandum II Reg. XVII. 25. ſeq. Itaque notum faciunt regi, ſe edoceri velle משפט אלהי הארץ vſ. 26. 27. Vertimus ad vim uſumque vocabuli משפט apud ſacrum Scriptorem: *quis*, vel *qualis ſit Deus regionis et quo praecipuo ritu coli velit.* (e) Atque obiter notamus: ſi Samaritani deſiderium habuiſſent veri Dei cultus cognoscendi qualem Moſes tradidit, et Judaei obſervabant, nil neceſſum fuiſſe, ut ſe ad regem Aſſyrium converterent, ſed potuiſſe etiam in Palaeſtina per Judaeos voti ſui compotes fieri. Scire ergo ſatagunt, quaenam ante ea fuerit ratio cultus divini in ea quam habitabant regione, cupiuntque eum edoceri ab quodam ejus miniſtro. His eorum votis rex annuens, mittit Sacerdotem ex numero captivorum, qui in Bethel, tanquam priſco religionis emporio, ſedem figit, traditurus quis et quomodo colendus ſit Deus hujus regionis. De hujus itaque Sacerdotis Theologica inſtitutione, tantum abeſt, ut magnifice ſentiam, ut potius credam, eum ſub ſpecie verae religionis reſtaurandae, vitulos et altaria poſtliminio reſtituiſſe: vel ſi quid bonae frugis habuit ejus inſtitutio, ad ſummum veri Dei exiſtentiam, potentiam et providentiam inculcaſſe; quae ſententia eſt Abarbanelis in commentario ad hunc locum. Neque hoc obſcure colligitur ex eo, quia nil memoriae proditum legitur de reſtitutis tum temporis purioribus ſacris, nec alius fuit hujus ſcholae fructus vel effectus, niſi ut *Jehovam revererentur et ſimul Deos ſuos.* vſ. 33.

Quis vero credat, ad hoc genus inſtitutionis neceſſarium fuiſſe Pentateuchum, quod poterat vel nuda orali inſtitutione, vel ad ſummum aliquot excerptis Pentateuchi Moſaici abſolvi, nec magis peti debebat ex volumine Moſis, quam ex aliis libris ſacris, qui tum temporis extabant? Et quid dico

(e) Conf. II Reg. I. 7. et II Reg. XVII. 28.

dico ex volumine Mosis? si scopus fuit Sacerdotis, cultum antiquum vitulorum restituere et excelsa permittere, quis est, qui non ultro animadvertit, Pentateuchum ipsi potius fuisse negligendum aut abscondendum, quam ex latebris extrahendum? Objicit quidem Waltonus (*f*) Samaritanos Esr. IV. 2. dicere *se Deo Sacrificasse a diebus Esarhaddon*, sed quaeritur num recte sacrificaverint, et ad amussim legis Mosis. Vel si quis malit legere, *non Sacrificasse aliis Diis*, putidissimum erit mendacium, quod patet ex II Reg. XVII. 34. ubi dicuntur Sacrificasse Deo et aliis Diis *usque ad diem hunc*, hoc est, usque ad solutam captivitatem Judaeorum Babylonicam. Opponitur etiam: fuisse in terris Israelitarum post deportationem decem tribuum nonnullos avitae Hebraeorum religioni deditos. Verum hi susceperant reformationem Josiae, et Hierosolymam divini cultus gratia se conferebant, II Chron. XXXIV. XXXV. quare etiam post reditum Judaeorum cum his faciebant, ipsi Samaritanis infensi, Nehem. IV. 12. Nec obstat, quod calamitas per leones immissa, paulo post cessaverit, ut fas est credere. Potuit enim Deus hoc beneficium colonis istis indulsisse, quia licet eum colerent non recte, tamen minus peccabant, quam si eum penitus non coluissent. Non absurde igitur R. Simon *Hist. Crit. V. T.* lib. I. c. 10. *Pro certo penitus adfirmari nequit Cuthaeos aliosve populos qui recens Samariam incolebant, Mosaicae legis statim exemplaria habuisse. Sacerdos enim ad eos missus docere eam cum suis ceremoniis potuit, absque eo quod ipsius apographa ipsis communicaret, quippe quam minime intellexissent, utpote lingua ipsius incognita, ignotis plane characteribus scriptam.*

Tamen opponitur, Chutaeos, sive Samaritanos, ad usque Esdrae aetatem nescivisse Hebraice; non igitur Hebraeorum codicem tum descripsisse. **Respondetur**, *sine ratione affirmari Chutaeos Hebraicam Linguam diu ignoravisse. Nam postquam Chutaei Samariam venerant, in qua urbe Hebraica Lingua etiam tum vigebat, vix poterant quin eam perdiscerent, ne nullam haberent cum regionis incolis societatem. Si quis nos, qui Galli sumus, in Angliam ultimam deportaret, in perpetuum illi mansuros, non diu negligeremus discere Anglicam Linguam. Praeterea, quoniam Chutaei a leonibus et ab ursis devorarentur, propterea quod legem Mosis non observarent, maxime credibile est eos Linguam illam, qua Lingua Mosis Lex scripta esset, non diu neglexisse, imo eos magno studio et voluntate fuisse ad eam perdiscendam. Quod quamvis non fecissent,* (1) *nemo nescit scribas ea saepe describere quae non intelligant.*

Ob-

(*f*) *Prolegom.* l. l.

(1) Nemo nescit Scribas ea saepe describere, quae non intelligant. *Hoc a nobis in eam partem dicitur, ut probemus Samaritanos non propterea non descripsisse Hebr. codicem legis, quia Ho-*

Objectioni quam in medium proponit Hubigantius, ansam dedisse videntur, cum aliorum, tum inprimis Rich. Simonii verba quae paulo ante allegavimus, ut quem aperte refutat paulo inferius. Quod ad eam respondet, vix fieri potuisse, quin Chutaei linguam Hebraicam perdiscerent, ne nullam haberent cum regionis incolis societatem, id vero ejusmodi est, ut si cum historia istius temporis et monumentis sacris conferatur, ultro dilabatur. Principio enim, quis nescit, quam post abductum a Salmanassare in captivitatem populum Israeliticum pauci fuerint incolae Samariae? Quis nescit, cum Hiskias reformationem susciperet, Israelitas vocari *reliquias quas reliquas fecerint reges Assyriae Phul et Tiglat Pilleser* II Chron. XXX. 6. post novissimam vero Salmanassaris expeditionem et captam Samariam, nil residuum fuisse praeter *solam tribum Juda* II Reg. XVII. 18. 20. Jes. VII. 8.

Quod speciatim ad Samariam attinet, eam certum est, eo tempore trium annorum obsidionem tolerasse II Reg. XVII. 5. urbesque Israeliticas post illam tempestatem adpellari *vastitates*, II Chron. XXXIV. 6. Quod postremum, etsi non ita intelligendum est, ac si nulli omnino, temporibus Josiae, in iis reperiundi fuissent cives vel incolae, tamen manifesto indicio est, paucissimos inibi repertos esse veteres colonos, easque urbes, adspectu Israelitarum quorum paucissimi in iis habitabant, recte dictas esse desolatas. (*g*) Addimus, quod in agris multiplicati sint leones ob solitudinem, II Reg. XVII. 25. Quae quidem omnia, cum paucitatem civium in terris Israeliticis clarissime demonstrent, nemo erit, puto, qui sibi persuaderi patiatur, multitudinem colonorum, quam rex Assyriae ex diversis regni sui provinciis in eas deduxerat II Reg. XVII. 24. iis pauculis Israelitis, quos in iis offenderant, usque adeo obtemperare et morem gerere voluisse, ut eorum ultro addiscerent idioma, non, vice versa, linguam qua ipsi utebantur, cum Israelitis communicarent. Si, ut eodem utar simili quo utitur Noster, si colonia Gallorum in Angliam deduceretur paucissimis incolis refertam, quare quaeso Galli discerent linguam Anglicam? nec potius Angli Gallico idiomati adsuescerent? Taceo nunc quod Chutaei non ut subditi aut captivi in terras Israelitarum deducti sint, sed ut harum terrarum domini, aut saltem coloni in provin-

Hebraice nescirent, non autem, ut defendamus, fuisse eum legis codicem a Samaritanis Hebraicae linguae rudibus accurate descriptum, quae res hic non agitur. Et enim constat id, quod jam monuimus, saepe labi scribas, qui quae non intelligant, describant. Sed tamen facillimum fuit, ut qui Legis codices tempore Assaradon nascebantur, in lucem prodirent accurate descripti, vel si maxime Scribas nacti essent imperitos, quia Hebraica lingua etiam tum vigebat in regionibus illis, quas Chutaei nuper incolebant, erantque adeo in colonia illa nova multi homines, qui menda Scribarum corrigere possent, codicesque ipsorum in lucem edere diligenter emendatos. Hub.

(*g*) Idem aliquo modo colligitur ex verbis ישראל הנמצא quibus denotantur *Israelitae qui tum inveniri poterant*, II Chron. XXXV. 18.

vinciam bello captam et acquisitam, quo in casu compertum est victas gentes idioma victorum facile addiscere.

Praeterea Chutaeos a leonibus vexatos esse, eo quod legem Mosis non observarent, nuspiam legitur, nec verisimile, quia, cessante plaga leonum, quidem Deum verum coluerunt atque una Deos suos, legem Mosis autem non observarunt II Reg. XVII. 34. II Chron. XXXIV. 6. 7. Esto tamen, ob eam causam a leonibus vexatos esse: quis credat Chutaeos advenas et peregrinos debuisse propterea Pentateuchum Hebraicum non solum describere, sed et intelligere, quod fere inter ἀδύνατα fuisset? nec potuisse potius ritus Mosaicos ex orali sacerdotis institutione colligere, vel Deum Hebraeorum colere, quamvis non inspicerent Pentateuchum? Quis credat, Deum ea demum conditione avertere leones voluisse, ut novi hi coloni addiscerent linguam Hebraicam? Haec cum tam plana sint et expedita, ut etiam Morinus nobis adstipuletur, (*h*) et ipse Criticus noster debilitatem sui argumenti haud obscure sentiat, nec eluctari possit, vide, Lector, quo tandem desperationis prolabatur: Asserere non dubitat, quamvis Samaritani non didicissent linguam Hebraicam, *tamen scribas ea saepe describere, quae non intelligant.* Heus Hubiganti! descripserint Chutaei Pentateuchum quem non intelligebant? Siccine ergo Deus eos obligaverat ad legem describendam, non intelligendam? et his talibus scribis atque librariis acceptum ferimus Pentateuchum Samaritanum? (*i*) Hoccine est sapiens factum aut inceptum?

Item opponitur esse in Sam. Pentateucho ejusmodi menda, ut ea Samaritani non fecissent, nisi Hebraicos codices, post Esram natos, eosque literis Chaldaicis scriptos descripsissent; illis videlicet mendis locum dedisse litterarum quarundam similitudinem Chaldaicarum, quae similitudo in literis non sit Samariticis. Verum id qui opponebant, litteras Samariticas parum cognitas habebant.

(*h*) *Exerc. Sam.* I. cap. 2. § I. 2.

(*i*) Quantum accurationis a tam peritis scribis exspectari possit (scilicet) nemo est qui non videt. Hoc incommodum cum suo judicio Noster praeviderit, igitur in nota quam num. I. retulimus, docet *fuisse in colonia illa nova multos homines qui menda scribarum corrigere possent, codicesque ipsorum in lucem edere diligenter emendatos.* Qui tamen faciem eorum temporum paulo attentius consideraverit, quae adventum Chutaeorum sunt secuta, et quibus, regnante Josia, forte fortuna inventum est exemplar legis, sive αὐτόγραφον, sive ἀπόγραφον, et sequiorum Regum nequitiam, continuas populi defectiones ad idololatriam, summamque adeo in sacris litteris ignorantiam, quae tum fuit, sibi ob oculos ponere velit, is facile intelliget, quam exiguum, imo quam nullum fuerit legis studium apud Israelitas; quamque difficile adeo fuerit apud eos vel unum alterumve reperire, qui legis exemplaria prave descripta, etiam si voluisset, corrigere potuerit. Quod si etiam lex tanto studio apud Samaritanos tum describebatur, poteratne Josias ejus exemplaria a Samaritanis repetere? aut fieri poterat, ut tantopere miraretur ejus argumentum? Quo minus tamen credam Chutaeos tanto studio legem descripsisse, facit cum insolentia et diversitas literarum Hebraicarum, tum differentia linguae qua illi advenae utebantur. Desino alia, quae supra adduximus.

bant. Nam quas literas exemplo afferebant, eae ſunt utraque in lingua ſimiles. Tales ſunt literae ה *et* ח *Chaldaicae, quas etiam Samaritani ſcribunt* ࠄ *et* ࠇ, *tales etiam litterae* ר *et* ד, *quas Samaritani ſcribunt* ࠓ *et* ࠃ *Quod vero iidem in medium proferebant litteras* ו *et* י *Chaldaicas, ſatis ſimiles, quae ſunt Samariticae* ࠅ *et* ࠉ *longe inter ſe diſſimiles, in quibus litteris volebant aliquando erraſſe Samaritanos ſcribas; id jam quaeritur, utrum ii errores Samaritanorum fuerint ſcribarum. Neque vero ego in Samaritano codice unquam vidi ſic erraſſe ſcribas, ut* ࠅ *pro* ࠉ *ſcriberent. Et ſaepe in notis Criticis docemus, iisdem in literis deſcribendis ſaepe labi Judaeos ſcribas, in quibus Samaritani non labuntur. Illud addimus, quod vincere debet, eſſe in Samariticis codicibus talia quaedam menda, qualia Samaritani ſcribae non feciſſent, niſi codices transſcripſiſſent Samariticis literis exaratos. Menda ea dico, quibus occaſionem dedit ſimilitudo Samariticarum litterarum earum quae eadem non ſit Chaldaicarum, quales ſunt litterae* ࠈ *et* ࠉ, *quae ſunt* ט *et* י *Chaldaicae. Nam cum duae iliae literae ſimilitudinem nonnullam habeant apud Samaritanos, prorſus nullam apud Chaldaeos, manifeſtum eſt, ſi quid in iis erratum fuit, ab illis fuiſſe erratum, qui Codices deſcriberent Samariticos; non igitur ab illis qui codices literis deſcriptos Chaldaicis.*

Inter argumenta quae Philologi noſtrates ad probandam novitatem Pentateuchi Sam. protulerunt, referri etiam ſolent errores et menda quae admittere non potuiſſent Samaritani, niſi codices Hebraicos deſcripſiſſent literis Judaicis vel quadratis exaratos, easque literas ob figurae ſimilitudinem paſſim inter ſe confudiſſent. Hoc genus errorum primus, quod ſciam, notavit Jo. Henricus Hottingerus (*k*) et ex iis inter alia hoc confectarium elicuit: *Hebraeorum Pentateuchum et antiquitate et puritate, multis paraſangis Samaritanum poſt ſe relinquere eoque eſſe eminentiorem.* Quale confectarium, etſi, ſuppoſita characteris Judaici antiquiſſima forma, origine et uſu apud Hebraeos, de quibus ſupra diſputavimus, aliasque ob cauſas, ex exemplis Hottingero notatis non proniſſime profluit, (*l*) tamen quia Noſter in ſuperio-

(*k*) *Exerc. Antimorin.* pag. 45 — 53.

(*l*) Quod ſi enim literae quas Noſter Chaldaicas vocat jam diutiſſime ante Eſrae aetatem apud Hebraeos obtinuerunt, nil obſtat, quominus Samaritani hos errores commiſerint in deſcribendis codicibus Esra antiquioribus, atque adeo eorum Pentateuchus Judaico ob id aetate non ſit inferior. Deinde exempla quae Hottingerus produxit, non omnia eam evidentiam habent, ut certiſſime pronuntiari poſſit, utri a vera lectione aberraverint, Judaei, an Samaritani. Neque enim ſufficit ad probandum Samaritanorum errorem, quod a vulgari codicum judaicorum lectione abiverint in diverſum, niſi demonſtretur, Judaeos in codicibus ſuis lectionem unice veram exhibere. Mittimus alia, veluti quod apud Samaritanos ſimilitudo ſoni nonnullis literis permutandis anſam dare potuerit, quomodo literae gutturales paſſim ab iis ſunt confuſae. Vel ſic tamen hoc argumentum a permutatis in codice Sam. literis Judaeorum quadratis petitum, contra Hubigantium ejusque ſimiles plus probat, quam vice verſa a permu-

perioribus usum literarum Chaldaicarum apud Judaeos, Esrae tanquam auctori adscripserat, non potest non ipsi molestum esse et negotium facessere. Quare nunc omnem movet lapidem, ut huic argumento prius nervum incidat, quam ad alia progrediatur.

Ante omnia observat, literas quae exempli causa adferuntur, utraque in lingua, hoc est, apud Judaeos aeque ac Samaritanos similes esse. Deinde Samaritanos in describendis suis codicibus talia menda commisisse, qualia non fecissent, nisi codices descripsissent Samariticis literis exaratos. Addit infra, quod ea menda quae Hottingerus in Usseriano et Leidensi codice invenerit, non reperiantur in aliis multo melioris notae codicibus, non in duobus Oratoriensibus, nec in duobus Peirescianis (*m*). Cl. Benj. Kennicott septem alios codices contulit, in quibus errores quos Hottingerus observavit, passim emendantur (*n*); quae quidem postrema observatio hoc argumentum Hottingeri haud parum debilitat.

Quod ad binas priores attinet, in his idem Critico nostro accidit, quod Hottingero accidisse diximus, nempe ut modum excederet, et quidem multo magis. A figura literarum Samariticarum quam nunc habent, quaeque in hodiernis MSS. codicibus observatur, et literarum nonnullarum ob eam causam similitudine, argumentando procedit ad figuram et similitudinem earum vetustissimam, quae fuit ante Esrae tempora. Attamen nemo non videt, quod quo magis antiquae finguntur literae Samaritanae, hoc magis a modernis distulerint, et ad eos ductus accedere debuerint, quos observare licuit in antiquissimis literis Phoenicum, quippe a quibus originem derivant (*o*). Cum itaque hic quaestio sit de permutatione literarum antiquissima, et disputetur de eo num Samaritani Judaicas, an vero suas literas inter describendum permutaverint, sequitur, a recentiori literarum Samaritanarum figura concludi non posse ad vetustissimam; sed potius spectandum esse, quaenam literae ante Esrae tempora permutari potuerint. Hottingero id genus argumenti a confusis literis Hebraicis petitum facilius condonari et ratum haberi potest, quia non ultra Esrae tempora porrigitur, et sub Esrae aetatem literae Hebraicae ad majorem accurationem et nitorem revocatae sunt, indeque illam formam acceperunt, quam nunc habent; atque a confusis literis Judaeorum recentioribus, figura haud multum discrepantibus pronior est conclusio ad

mutatis literis Samariticis contra Hottingerum concludi potest; quia Hubigantius et Morinus usum characteris quadrati a temporibus Esrae derivant; quo modo (his admissis erroribus) fieri aliter non potuit, quam ut Samaritani, *codices descripserint Hebraicos post Esram natos.*

(*m*) Vid. *Proleg.* pag. 177. 183. 186. 187. Edit. in 4to, vel pag. 89. 90. 93. edit. in fol.

(*n*) *Diss.* II. pag. 542 — 546.

(*o*) In his autem literis Phoenicum ך et ר, ה et ח clarissimo charactere a se invicem distinctas fuisse, nec facile permutari potuisse, patet ex figura quam repraesentant nonnullae inscriptiones, et servarunt Graeci.

ad veteres, quam a modernis literis Samaritanis, utpote quarum et olim et hodie in MSS. codicibus diversissimae passim sunt figurae (*p*).

Sed desideratur in hoc Hottingeri argumento aliquid, quod praecipuum in hac causa momentum habet. Nempe Hottingerus sola lectione quorundam codicum innititur, non accuratissime descriptorum, nec solum in multis exemplis consensu aliorum codicum MSS. refutatur (*q*), sed etiam auctoritate versionis Samaritanae: quod mirum est nec Hubigantium, nec CL. Kennicottum animadvertisse. Ut itaque argumentum ab Hottingero prolatum paulo magis stringat, ante omnia docendum erit, quod in eas lectiones quae apud Samaritanos ex confusis aut permutatis literis Judaicis coortae sunt, consentiat versio Samaritana. Versio autem Samaritana, quia textum veterem & genuinum Pentateuchi Samaritani nobis omnium optime exhibet, & pressius quam aliae versiones literam sequitur, multo rectius definire potest, quasnam lectiones Codex Sam. proprie pro suis agnoscat; unde dein rectius & solidius judicium ferri potest de origine & causis harum variantium lectionum. Ut hanc differentiam aliquo exemplo illustrem, huc referam Gen. XLIX. 7. ubi Codex Samaritanus pro ארור *maledictio*, substituit אדיר *magnum*, vel *magnificum*. Absurditatem hujus lectionis docet, cum usus vocabuli אדיר apud Hebraeos, tum tautologia hinc oriunda in verbis Jacobi. Vel sic tamen in eam lectionem consentiunt non solum codices quos Morinus, Waltonus & Hubigantius in suis Pentateuchi Sam. editionibus secuti sunt, sed etiam atque inprimis versio Samaritana, reddens [illegible] *laudatus*, *glorificatus*, nullo sensu, dissentit autem versio Graeca, substituens ἐπικατάρατος. Restat ergo, ut dicamus, eam lectionem Codici Samaritano & quidem ab antiquissimo tempore propriam esse, neque ex imitatione Graecorum interpretum, sed ex permutatis literis, apud Judaeos, non autem apud Samaritanos, figura similibus ortam esse. Qui versionem Graecam Alexandrinam cum Hubigantio ad amussim Pentateuchi Sam. primum concinnatam esse opinantur, iis non deerunt plura id genus exempli, nec minor iis inerit vis demonstrandi (*r*).

Sed huc revertor. Proferuntur quoque in medium literae Vau & Jod. Hae literae, quia apud Samaritanos quam maxime dissimiles sunt, apud Hebraeos vero adprime conveniunt, sequitur, si Samaritani in iis distinguendis parum curate versati sint, eos Codicem suum ex quodam Judaico literis quadratis exarato, descripsisse. Ut ad hanc quoque objectionem respondeat Noster, observat non clarissime liquere, utrum Samaritani in iis erraverint, an vero Judaei,.

(*p*) Confer. Ed. Bernardi *Tabulam* a Cl. Morton editam.

(*q*) Samaritani sequiori aevo suos codices ad versionem Pentateuchi sui passim emendarunt, ut non obscure colligitur ex codice praecipuo quem descripsit Morinus epistola ad Th. Comberum data, *Antiq. Eccl. Orient.* pag. 201. 202. Simile exemplum est in *Catalogo Bibliothecae Vaticanae*, tom. I. pag. 463, 464.

(*r*) Confer, sis v. c, Levit. XVIII. 21. cum Deut. XVIII. 10. & Num. XVI. 15. cum 1 Sam. XII. 3.

daei, seque illum errorem apud Samaritanos nunquam deprehendisse. Fateor illum errorem rarius deprehendi, multaque eorum exemplorum quae passim adferuntur, ob summam illarum literarum in etymologia et formatione vocum conuenientiam, sic satis excusari posse. Quod tamen non desint, superioribus exercitationibus plus simplici vice confecimus. Et multum sane interest, utrum ab initio et in fine vocum Vau an vero Jod ponatur. Itaque si talia exempla produci possint, ubi hae literae maximam in sensu differentiam faciunt, et codices Judaici rectius legunt, quam Samaritani, sequetur argumentum hoc Hottingeri non esse repudiandum.

Nihil vero magis ἀφυλακτον, quam quod addit, et quod vincere debere existimat: *esse in Samariticis codicibus talia quaedam menda, qualia Samaritani scribae non fecissent nisi codices descripsissent Samariticis literis exaratos.* Quid si vero hi codices non fuerint antiqui? Si post nativitatem Christi, et quidem diutissime exarati? Quaeritur de origine vel archetypo Codicis Samaritani, deque tempore quo primum literis Samariticis fuit descriptus. Hoc autem tempus vel factum, quis ideo ante Esram et reversionem Babylonicam collocet, quia Samaritani scribae in literis Samaritanis, et quidem hodiernis, distinguendis non felicissime versati sunt? nisi forte eadem opera ex erroribus quos Judaei sequioris aevi, in pingendis litteris Hebraicis figura similibus, admiserunt, concludere velit, codicem Pentateuchi quem descripserunt, ante Esrae tempora fuisse iisdem litteris quadratis exaratum, atque nunc est. Si quis, ut hoc utar, in re literaria non penitus hospes, haberet codicem Graecum, Latinis literis exaratum, qui sit exemplar ἀπόγραφον alius codicis Graeci, Latinis literis exarati, cujusmodi est codex Psalterii Veronensis Graeco Latini quem edidit Blanchinius (s) et videret, auctorem apographi, vel librarium, similitudine quarundam literarum Latinarum deceptum, varios in eo exemplari errores commisisse, crederesne, eum tam stupidum fore, ut sibi imaginetur, hoc genus errorum inde profluxisse, quia codices Psalmorum Graeci, olim, et ante quidem literis Latinis exarati fuerint, quam coeptum sit literis Graecis eos describere? nec potius cogitet, hos errores inde natos esse, quod librarius codicem aliquem descripserit qui fuerit sequiore aevo pariter literis Latinis in usum Christianorum Occidentalium exaratus, hosque eum errores commisisse, quod ab usu et cognitione Graeci sermonis fuerit imparatus, et quod deceptus sit insolentia aut similitudine literarum quarundam Latinarum. Quo minus autem Samaritani, labente aevo, usum et cognitionem dialecti Hebraicae ipsiusque Samaritanae conservarunt, hoc facilius errores hos committere potuerunt, in describendis codicibus Hebraico-Samariticis recentioris aevi, quippe quos constat diversis characteribus scriptos esse et figura saepe simillimis; ut mirum sit, hoc Critici nostri argumentum, nonnullis qui tam acutum cernunt, tantopere potuisse placere, ut illud in commentariis suis repeterent. *Restat*

(s) *Vindic. Sacrar. Scriptur.* post pag. 410.

Restat ut iis breviter respondeamus, qui Sam. Pentateuchi *originem sic impugnant, ut eum velint esse Neotericum, id est, ut quos ejus Codices nunc habemus, eos defendant esse Hodiernis Judaicis Codicibus vetustate longe inferiores. Mirum profecto id defendisse homines eos, qui Sam membranam nullam viderant. Nam quo tempore illi scribebant, vix apparuerant in Europa quatuor Codices* Sam. Pentateuchi. *Erat unus in Bibliotheca Oratoriensi Parisina, quem, praeter* Morinum, *nemo adspexerat. Erat alter* Peirescensis, *quem nemo praeter ipsum de* Peirefc, *ejus possessorem. Erant* Ufferianus *&* Leidensis, *de quorum vetustate nemo inquisierat. Unde igitur resciverant eos Codices esse Neotericos? Qui, si vel ipsam solam eorum interpunctionem considerassent, vidissent in ea non minimam antiquitatem. Quippe singula puncta in illis post singula verba extant, hoc quidem modo* בראשית · ברא · אלהים · את · השמים *quae puncta* Justus Lipsius *Adriano Imperatori aequalia esse censebat, quaeque usurpari jam desierant, cum suam interpunctionem Judaei* Masorethae *invexere. Quam interpunctionem* Morinus, *qui eas res diligentissime est persecutus, Talmude confecto negat esse antiquiorem, hoc est, non ante saeculum nonum usurpatam. Ergo ex illa Samaritica interpunctione, quae fuit olim Graecorum & Romanorum, id saltem vincitur, quos Samariticos codices nunc habemus, eos ad exemplaria hodiernis Hebraicis vetustiora fuisse transcriptos, quoniam interpunctionem eam habent, quam jam obsoletam vidit ea aetas, in qua nati sunt Codices* Masoretharum; *non igitur operam eam totam codicum Samariticorum describendorum esse novitiam. Sed neque id satis. Nam codicem eum ipsum, quem edidit* Morinus, *esse Hodiernis Hebraicis vetustiorem, facile vinci potest, tum ex eo quod antiquitatis plurimam speciem habet ejus & membrana vitulina & atramentum, tum ex eo ipso, quod ejus Emptor, qui ante annos agebat fere quadringentos, eum memorat se quadringentis argenteis comparasse. Nam incredibile est pecuniam grandem in eo codice comparando fuisse collocatam, quem codicem emptor videret esse novitium. Nec audiendus Junior Buxtorfius sic narrans,* (1) Antiquissima quorum *Morinus* mentionem facit, scripta sunt 400. ab hinc annis. *Nam eam temporis notationem* Morinus *attribuit* (2) *codici eorum trium secundo quem* Peirescius *ad se miserat; idemque* Peirescianum *primum memorat esse secundo antiquiorem, & de codice Oratoriensi sic ait,* aera scriptionis non est adscripta; *quem etiam codicem docet* Exercit. in Pentat. Sam. p. 371. *esse Codice Translatio-*

(1) *Vide Buxtorfium* Anticrit. Parte II cap. 7. pag. 530 *& confer cum Morino,* Opusculis Sam. pag. 95. 96 & 97. Hub.

(2) Codici eorum trium secundo &c. *Tres codices miserat ad Morinum Peirescius, unum Samaritanae Translationis, quae comitatur in Bibliis Polyglottis Pentateuchum Hebraeo-Samariticum; duos alteros Pentateuchi ipsius Hebraeo-Samaritici. Quorum duorum is qui vocatur a Morino* primus, *nunc est* secundus *in Regia Bibliotheca, isque antiquior, qui ab eodem* secundus *nominatur, nunc* primus *eadem in Regia Bibliotheca, isque recentior.* Hub.

lationis Samariticae multis seculis antiquiorem; *ut planum sit, legendo* Morino, *allucinatum esse* Buxtorfium.

Quanquam eorum judicium non probo, qui hodiernos codices Samaritanos sibi non visos aut examinatos novitatis accusant, et nullus dubito, quin aliqui eorum hodie dentur, qui antiquitate sua quibusdam Hebraicis quos nunc habemus, sint anteferendi, tamen a me impetrare non possum, ut, ob causas Hubigantio allatas, mihi persuadeam, eos ad exemplaria Masorethicis Hebraicis vetustiora esse descriptos. Quod si enim vel maxime concesserim, usum punctorum post singula vocabula, temporibus Hadriani apud librarios et grammaticos non ignoratum vel incognitum fuisse; quippe qui forte illis multo antiquior est: nemo tamen aequus rerum arbiter a me requiret, ut credam, codices Samariticos qui ita compuncti sunt, ex prisco illo scribendi genere aestimandos, vel ex ejusmodi archetypis derivandos esse quae originem punctorum vocalium et accentualium apud Judaeos anteverterunt. Nam ne dicam, usum punctorum apud veteres admodum varium, nec constantem fuisse: (*t*) constat apud omnes, quod puncti unius quo Graeci et Latini utebantur, longe alia et diversa quidem ratio fuerit, quam ut dici possit, Samaritanos hac re eos voluisse imitari. Nempe Samaritani, postquam usum Hebraismi cum tempore magis magisque amiserunt, et in describendis suis codicibus accuratiores et elegantiores videri voluerunt, id operam dederunt, ut efficerent, ne (secus quam Judaei olim faciebant) dimidiata vocabula ex parte ad finem praecedentis, ex parte vero ad initium sequentis regulae rejicerent, sed ut ea integra plenaque in fine regularum servarent, et vel sic tamen lineae vel στίχοι eandem omnes longitudinem haberent. Hoc nomine vocabula in fine regularum vulgo in duas partes distraxerunt, partemque posteriorem ad latus vel marginem usque columnae removerunt (*u*). Quod ipsum cum sine periculo erroris fieri non posset, nisi post singulas voces nota quaedam distinctionis, vel punctum poneretur, quo plenae a semiplenis, a dimidiatis integrae distinguerentur, intelligitur, quid causae fuerit, cur Samaritani singula vocabula sic interpunxerint. Ad haec Samaritani puncta etiam in fine regularum vel στίχων ponunt, nec uno tantum puncto utuntur, sed etiam duobus, et quidem vel horizontaliter positis, quae punctatio, teste Morino, ipsis oppositionem notat, vel perpendiculariter scriptis, quod signum cessationem vel pausam vocant; imo etiam subinde plura adhibent, atque una lineolas quasdam transversas, quamvis non post singula verba, nec ea in re conveniunt, aut sibi constant. Quae cum ita sint, nil causae est, cur Noster ad Lipsium provocet, puncta post singula vo-

(*t*) Vid. *Nouveau traité de Diplomatique* tom. III. cap. 8.

(*u*) Modum descripsit Morinus *Exercit.* IV. *in Pent. Sam.* cap. 10. et repraesentavit Blanchini. *Appendice ad Evangeliar. quadrupl.* ta. II. pag 604.

vocabula poni solita Hadriano imperatori aequalia facientem. Lipsius in epistola quadam ad Audejantium (*x*) id affirmavit dubitanter, nec aliunde collegit, nisi ex eo, quod legitur apud Suidam (*y*) de Nicanore quodam Grammatico ejus aevi, qui περὶ στιγμῆς τῆς καθόλου *de interpunctione in genere* libros VI. composuerit, itemque περὶ στιγμῆς τῆς παρ' Ὁμήρῳ. Sed nec Suidas, nec Grammaticus ille comperti sunt de ea punctatione agere voluisse quae venit in quaestionem; tantum abest, ut ex his verbis colligi possit eam Hadriano aequalem, vel ejus temporibus adinventam esse. Cum enim Suidas Nicanorem dicat scripsisse περὶ στιγμῆς τῆς παρ' Ὁμήρῳ, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν διαφορᾶς ἐν τῇ διανοίᾳ, *de punctatione apud Homerum, deque differentia quae inde in sensu oritur*, sequitur, ut alia desinam, Nicanorem de usu, unius puncti post singula vocabula positi, qualis apud Samaritanos obtinet, accipiendum non esse; aut si vel maxime de uno quodam puncto inibi egerit, haud multum diversum ab eo respexisse, quod Aristophanes Byzantius invenisse dicitur, quodque situ suo distinctionem vel majorem, vel minorem definiebat (*z*). Mittimus cetera, veluti quod puncta haec usurpari desierint, cum suam interpunctionem Judaei invexere, hoc est, seculo, ut ipse quidem vult, nono (*a*); taedet enim ineptiarum.

Restat, ut aliquid dicam de codice Samaritico quem primus omnium edidit et Bibliis polyglottis Parisiensibus inseruit Morinus, quemque Criticus noster, magna cum fiducia, *hodiernis Hebraicis vetustiorem* esse asserit, et infra plenius describit (*b*). Descripserat eum Morinus, cum praefatione in Graecorum interpretum translationem, tum Exercitatione I. in Pentateuchum Samaritanum Cap. I. his verbis: *Pentateuchi Samaritani codicem quo utimur, Bibliothecae Oratorianae cum maxima librorum Rabbinicorum partim excusorum, partim manuscriptorum multitudine dono dedit Reverendus Pater Harlaeus Sancius congregationis nostrae presbyter. Codex iste pulcherrime et literis majoribus olim descriptus fuit. Primum pertinuit ad Phinaeam quendam filium Ithamar, Damasci Samaritanorum Sacerdotem magnum, ut adscriptum est in fine Geneseos literis jam usu et vetustate attritis, et nonnunquam obliteratis: minores enim multo sunt et atramenti minus tenacis quam eae quibus textus exaratus est. Antea enim quidam Abraham, filius Jacob eum descripserat, ut ipse eodem charactere, nulla addita temporis aera, in fine adnotavit. Postea Raban Joseph illum sibi comparavit quadringentis argenteis per manus servi sui, anno Ismaelitarum 782. (qui est Christianorum 1404.) ut ad finem Exodi in spacio vacuo adscripsit servus ille, scriptura longe minus exacta quam praecedens, et multo recentiore.*

Quod

(*x*) Epistola Lipsii ad Hubertum Audejantium habetur Operum ejus tom. II. Cent. III. num. xxxix. pag. 257.

(*y*) Voc. Νικάνωρ.

(*z*) Vide Montfaucon. *Palaeogr. Graec.* pag. 31.

(*a*) Vid. Exercit. nostram I. pag. 11.

(*b*) *Prolegom.* part. I. cap. III. Art. I. §. 3.

Quod ad antiquitatem ejus adtinet, fateor quidem Morinum libro laudato Exerc. IV. c. 10. pag. 371. eum *multis feculis antiquiorem facere* codice verfionis Samaritanae, quem a Petro a Valle acceperat, quippe qui anno regni Ismaelitarum 920. hoc eft, Chrifti 1542. vel ut alii (*c*) 1514. fuit fcriptus. Sed non diu perftitit in hac fententia, nec aufus eft eam et alibi inculcare. Re enim, ut videtur, paulo propius perpenfa et examinata, paucis annis poft quam haec fcripferat, in epiftola quadam ad Tho. Comberum (*d*). *Sunt mihi*, inquit, *quatuor exemplaria manufcripta codicis Hebraeo Samaritani. Primum integerrimum in vitulina pelle, majoribus et elegantiffimis characteribus defcriptum. In fine Exodi fcriptum eft*, quadringentis argenteis Damasci emptum effe, anno Arabum 782. *In fine Genefeos, litteris maxime attritis, et alia Exodi adfcriptione longe antiquioribus fcribitur*, ad fummum Damasci Sacerdotem pertinuiffe. *Sacerdos ille iftum codicem aut retractavit et emendavit ipfe, aut id fieri curavit, ante annos quadragintos* (lege *quadringentos*) *non ferius exaratum exiftimo* (*e*). *Hunc Manufcriptum codicem in editione noftra fecuti fumus. Secundum eft trilingue, Hebraeo-Samaritan. Arabicum et Samaritanum. Scriptionis aera adnotatur Ismaelitarum Anno 620. Itaque annis 400. vetuftior eft, fed Genef. capita 33. defunt* —— *Tertium admodum antiquum et detritum videtur, minori forma complicatum eft* —— *fed defunt feptendecim Genefis priora capita* (*f*). In fine ejusdem epiftolae dicitur: *Caeterum Judaicos codices, caeteris paribus, effe Samaritanis quibuscunque praeferendos, nemo eft opinor qui dubitet.*

In eandem fententiam disputat, *Opusculis Sam.* loco apud Noftrum laudato, fcribens: *Eft in Bibliotheca Oratoriana Pentateuchus integer Hebraeo-Samaritanus, pulcherrimis literis in charta vitulina, aut vervecina, nulla cum litura defcriptus. Aera fcriptionis non eft adfcripta. Adnotatur tamen ad finem Genefeos et Exodi, pertinuiffe fucceffive ad duos Samaritanorum facerdotes, unumque* ante ducentos triginta, et aliquot annos Damasci quadringentis argenteis illum fibi comparaffe. *Codicem iftum Damasci emi curavit Illuftriffimus et eruditiffimus Epifcopus Maclovienfis, Achilles Harlaeus* —— *Hic eft ille codex, quem editione noftra accuratiffime repraefentavimus. Editione jam peracta tres alii Pentateuchi Hebraeo-Samaritani codices nobis fupervenerant ab ampliffimo viro* —— *Peirefcio.*

(*c*) Auctores *Catalogi Biblioth. Vatican.* tom. I. pag. 464 ubi is codex plenius defcribitur.

(*d*) Quae eft XXXVIII, in *Antiquitatibus Eccl. Orient.* pag. 198, 199.

(*e*) Morinus haec fcribebat A. 1633. VIII. Kal Junii.

(*f*) De codice isto fic fcribit Isaacus Voffius *de LXX. Interpretibus* cap. 29. pag. 96. *Codex Mazarini antiquior eft quam fit ullum exemplar Judaicum, quod quidem notum fit. Et tamen non defunt, qui affirment, longe etiamnum vetuftiores effe illos codices, qui penes Samaritas in Oriente affervantur.* Quibus verbis poftremis refpicit volumen Pentateuchi MS. quod fervatur Sichemi. Sed nugas effe, et mera mendacia quae de eo circumferunt Samaritani, docuit teftis *αὐτόπτης* Rob. Huntingtonus, epiftolis quibusdam ad Jobum Ludolfum datis, quae funt XXXIII. et XXXV. nec non Th. Smit in vita Huntingtoni his epiftolis fubjuncta pag. 14. Conf. etiam le Long. *Biblioth.* tom. I. pag. 83.

refcio. Sed eorum nullus erat integer. Antiquiffimus, ut ex vitulina charta, et detrito charactere haud difficile erat judicare, eft ceteris minore forma; fed defunt ab initio Gen. 17. capita priora. —— Hunc codicem diftinctionis caufa in variarum lectionum collectione minorem vocamus. Secundus codex erat trilinguis; in medio eft Arabica verfio, charactere Samaritano. A lateribus Hebraicus textus et Samariticus. —— Peffime mutilatus eft ab initio 34. capitibus —— Aera fcriptionis ad finem Exodi notatur. Menfis Rabie alter anni Ismaelitici 624. hoc eft, ante quadringentos & aliquot annos. Tertius codex recens erat, fcriptus Damasci anno Gentium 967. poft trilinguem annis trecentis quadraginta duobus.

Patet ex verbis Morini quae paulo plenius et accuratius adduximus, quod initio quidem perquam magnifice de antiquitate codicis Oratoriani fenferit, paulatim tamen ab illa opinione tantum remiferit, ut non aufus fuerit ei plures annos transfcribere quam quadringentos (*g*). Hoc modo cum codex ille, non negante ipfo Morino, feculum XIII. non fuperet, mirari fatis non poffum, quid Critico noftro in mentem venerit contendenti cum codicem quo ufus eft Morinus, effe hodiernis codicibus Hebraicis vetuftiorem; funt enim multi Hebraici eo ipfo feculo exarati (*h*), multi etiam eam aetatem excedunt (*i*). De ceteris fignis antiquitatis quae cum Morinus tum Hubigantius in eo fibi obfervaffe vifi funt, nil habeo dicere, nifi quod ea, et quidem multo praeclarius, reperiantur in haud paucis codicibus Hebraicis (*k*).

Sed operae pretium erit, fi fieri poffit, etiam fontem erroris indicaffe quem Morinus circa codicem Oratorienfem commifit. Fraudi ipfi fuit, quod cum ipfum Phineam, filium Ithamar, qui infcriptione quadam *in fine Genefeos, litteris jam ufu et vetuftate attritis, et nonnunquam obliteratis*, adeoque vix cum ratione legendis, memoratur, pro codicis antiquiffimo poffeffore habuerit, qui tamen proprie venditionis fuit teftis. Id, nifi me fallunt omnia, intelligi poteft ex infcriptione quadam in fronte Pentateuchi Hebraico-Samaritani reperiunda quam fervat Bibliotheca Vaticana, quique codici huic Oratorienfi plane fimilis eft. Infcriptione illa, quae eadem qua totus codex manu exarata eft, dicitur liber ille a quodam *Abrahamo* Sadacae filio fcriptus, et a *Jofepho* filio Mathanae, filii Sadacae emtus effe trecentis quinquaginta argenteis, *praefente, vel tefte venditionis Phinea, filio Ithamar et Sacerdote magno urbis Damasci*; verba funt: וקם זה בעיני ואני פינחם בן איתמר וכהן גרול בדמשק Totam infcriptionem Hebraicis literis exprimi curarunt

(*g*) Hubigantius hos annos perperam a tempore emtionis numerat, cum Morinus ante 230. et aliquot eum emtum effe fateatur.

(*h*) Exempla talium codicum ex Bibliotheca Heidelbergenfi aliisque, proftant in *Catalogo Bibl. Vatic.* tom. 1. Huc pertinet etiam codex qui fervatur in inftructiffima Bibliotheca Meermanniana, nec non Daventrienfis.

(*i*) Conf. Kennicott. Diff. II. p. m. 292. aliosque citatos Exercit. noftra I. pag. 4.

(*k*) Vide Montfaucon. *Diar. Ital.* pag. 399. Schiede in *Comment. de codice Caffellano* cap. 2. et Kennicottum Diff. I. et II.

rarunt viri clarissimi, Stephanus Evodius et Joseph Simonius Assemanus, auctores catalogi Bibliothecae laudatae tom. I. pag. 462. Cum codex ille, ad summum seculo XIV. scriptus esse deprehendatur, quemadmodum ex membranae et literarum nitore (*l*) et integra conservatione colligitur, idemque Phineas filius Ithamar et Abrahamus atque Josephus eodem tempore vixerint, sequitur, si in codice Oratoriensi similiter Phineas filius Ithamar, sacerdos Damasci memoretur, cum pro antiquissimo ejus codicis possessore haberi non posse, sed contra ea statuendum esse, quod haud longe ante eam tempestatem scriptus sit, qua fuit venditus, id est, anno Ismaelitarum 782. A. C. 1404. vel ut alii, 1380. atque adeo aetate sua seculum XIV. non superscandat.

Haec cum ita sint, nil causae est, cur Noster non audiendum esse Juniorem Buxtorfium pronunciet, *antiquissima quorum Morinus mentionem facit MSS. 400. ab hinc annis scripta esse* censentem. Buxtorfius haec scribebat circa annum 50. superioris seculi. De codicibus Samaritanis quae in Anglia servantur haud mitius judicium tulit Thomas Smit, existimans nullum eorum quadringentorum quingentorumve annorum aetatem superscandere (*m*).

(*l*) Specimen harum literarum dedit Blanchinius in *Evangeliar. quadrupl.* part. II. post pag. 604. tab. II.

(*m*) In *Vita Rob. Huntingtoni* pag. 15.

EXER-

EXERCITATIO QUINTA

AD

CAR. FR. HUBIGANTII

PROLEGOMENA

CAPUT TERTIUM

ARTICULUM PRIMUM. (a)

S*atis disputavimus de origine* Sam. Pentateuchi. *Nunc de ejus statu Oppugnatoribus ejus tripliciter est respondendum. Quippe eum tribus rebus multi incusant. Primum, quod in eo addita multa fuerint quae Hebr. Hodiernis in Codicibus non leguntur; alterum quod multa etiam trajecta, suoque ex loco dimota; tertium quod longè plurima secùs descripta, quàm Hebr. Hodiernis fuerunt in Codicibus.*

Primum, quae addita fuisse conqueruntur, ea sunt, duplicis generis. Nam Samaritani nunc quaedam narrant, Hebraico in Hodierno Codice quae non narrantur; nunc addunt tantummodò verbum, aut verba quaedam, quae Hebr. in Hod Codicibus omittuntur.

Primum genus est earum rerum, quas Samaritani Sacrâ in historiâ supplent. Sic Exod. cap. 14. vs. 12. *ubi utroque in Codice sic legitur*, non-ne hoc illud est, quod tibi diximus, in Aegypto, dicendo, remitte à nobis et serviemus Aegyptiis, quia melius est servire nos Aegyptiis, quàm mori in deserto, *cùm Hebr. Hod. Codex omittat narrare ubi, aut quo tempore haec Mosi populus Israel in Aegypto agens dixisset*, Sam. Pentateuchus, Exod. cap. 6. ✝. 9. *eadem memorat Mosi fuisse in Aegypto dicta et exprobrata, his quidem verbis*, et locutus est Moyses ad omnes filios Israel, et non auscultârunt Mosi prae afflictione spiritûs, et servitute durâ; *deinde*, remitte à nobis, *et caetera, ut supra. Itaque Samaritani primùm narrant;* Exod. cap. 6. *qui Mosi in Aegypto agenti filii Israel exprobrârint, deinde*, Exod. cap. 14. *narra-*

(a) Vid. *Prolegom.* editionis A. pag. 134 — 136. B. pag. 66 — 68. C. pag. 50. 51.

ratam rem redintegrant, cùm contrà Hebr. Hod. Codex habeat exprobrationis Mosi factae redintegrationem, non autem ejusdem ipsam narrationem. De talibus additamentis ita Grotius *judicabat.* (1) Causa hujus additionis et multarum aliarum satis est frigida; quia infrà talium, ut ante-dictorum, fit mentio. Sumptum enim hoc est ex eo quod infrà XIV. 12. Quasi verò aut singula cujusque dicta in historiis referantur, aut nullae sint in eis ex occasione ἐπεισοδίως Hae stultae sunt in magno otio transcribentium περιεργίαι.

Haec quidem liberè ac rotundè, ut solet, Grotius. *Cujus tamen reprehensio, ut ad singula quaedam pertinere possit, haud scio an sapienter omnia reprehendantur. Non nego esse posse apud Mosen rerum non ante dictarum ex occasione* ἐπεισοδίως *Verùm quas* Grotius *vocat* περιεργίας, *eas esse multas Hebr. ipso Hod in* Pentateucho *minimè omnium* Grotius *ignorabat. Easne etiam culpabat* Grotius, *credebatque Hebraeorum Scribarum fuisse magno otio stultè abutentium? Praeterea omnes nôrunt iterationes tales esse antiquissimum scribendi modum. Nam apud Homerum multa saepe Deorum aut Heroum ad homines mandata perferuntur, quae singula memorantur, cùm dantur, singula iterùm narrantur, cùm ea mandata illi perficiunt, qui acceperunt. Quod saepè usurpent Samaritani, satis credibile est eos retinuisse antiquitatem. Caeterum neque ipse* Grotius *iterationes tales semper repudiabat; sic ut parùm sibi ipse constare videatur. Nimirùm* Num. cap. 4. ℣ 14. *ubi, cùm quae Tabernaculi vasa et onera à filiis Caath supportanda sint, praescribitur,* lavacrum et basis *Hebr. in Hod. Codice praetermittuntur, in Samaritico non praetermittuntur, poterat* Grotius, *si semel dictâ in sententiâ consistere vellet, statuere, non necesse fuisse, ut singula onera supportanda memorarentur, cùm* singula cujusque facta, aut dicta in historiâ non *semper* referantur. *Tamen idem sic statuit, id quod addunt Samaritici Codices, fuisse ab Judaeis Scribis incautè praetermissum, animadversionemque illam suam tuetur Samaritici ipsius Codicis autoritate.* Vetus hoc (additum) esse apparet, *inquit*, tum ex Samaritano antiquo, tum ex Origene. *Denique ejusmodi etiam quaedam sunt nunc in Graecis* (2) *Interpretibus nunc in* (3) *Vulgatâ Latinâ, quae Hodierno in Codice non comparent. Ergò haec qui reprehendunt, iniquam in se ipsos legem sanciunt, cùm Samariticum* Pentateuchum *incusant, Graecos Interpretes et Vulgatam non incusant.*

Post quam Hubigantius multa de origine et exteriori habitu Pentateuchi Samaritani disputaverat, pergit nunc ad alteram partem defensionis susceptae, agitque de argumento, deque differentia ejus a textu Hebraico codicis Judaici. Controversia ipsi est, ut videtur, cum Br. Waltono, qui, licet

(1) Ad Exod. *cap.* 6. ℣. 9.
(2) Gen. 44. 4.
(3) Exod. 2. 22. Hub.

licet codicem Samaritanum majoris et pluris fecerit quam alii, tamen culpam hujus triplicis dissensus non in Judaeos, sed in Samaritanos rejecit (*o*). Quod ad supplementa adtinet quae in codice Judaico non leguntur, ea sunt duplicis generis, vel enim ad integrandam et supplendam historiam referuntur, vel ad perficiendam sententiam. De illis antequam cum Hubigantio agam, paucis Cl. Kennicotto respondendum est, qui in Dissertationibus criticis quas saepius laudavimus, Samaritani codicis sic causam agit, ut simul defendat, repetitiones eorum quae vel dicta, vel facta esse a Mose dicuntur, non a Samaritanis profectas et textui intrusas, sed a Judaeis tempore Ptolemaei regis Aegypti, ob studium brevitatis, de industria omissas esse, ut sic a molestia descriptionis cum in charactere authentico, tum in versione Graeca liberarentur (*p*). Quod addit de Ptolemaei tempore, id a difficultate profectum est, quae oritur ex eo quod Graeci interpretes has pericopas historicas tam parum agnoscant, quam codex Judaicus; atque adeo alterutrum verum esse debeat, ut aut Samaritani eas postea contextui intruserint, aut Judaeorum exemplaria eas antea agnoverint, postea vero a Judaeis fuerint suppressa.

Argumenta quibus hanc sententiam defendit, petita sunt partim a concinnitate et necessitate harum repetitionum, ut quas ipse Moses non respuat, et ab aliis sacris scriptoribus adhibeantur: partim ab ipsorummet Judaeorum clarissimo testimonio. Cum illo argumenti genere etiam Hubigantius, cum in his Prolegomenis, tum in notis criticis usus sit, de eo in antecessum nonnihil dicemus, et quaedam exempla in quibus hae repetitiones a Judaeis suppressae esse dicuntur, quaeque Hubigantio et Kennicotto omni exceptione majora esse videntur, excutiemus; deinde testimonium Judaeorum examinabimus.

Principio observamus, non aliam harum repetitionum in textu Samaritano occurrentium dotem esse, nisi ut iis efficiatur ne Moses aliquid a se dictum vel factum, aut a Deo sibi in mandatis datum esse diceret, nisi illud totidem verbis alicubi expressum legeretur; neque Deus ei aliquem nuncium ad Pharaonem aut populum Israeliticum deferendum dedisse deprehenderetur, nisi eum iisdem et totidem quidem verbis ad Pharaonem aut populum Israeliticum detulisset.

Ut autem intelligatur quam jure merito illustris Grotius haec additamenta inter stultas transscribentium παρεργίας retulerit, tenendum, non necessarium esse, nec a Mose, duce populi Israelitici, expectari posse, ut, si quid tanquam antea dictum, aut factum ab eo commemoratur, id quoque semper et quidem totidem verbis alicubi in antecedentibus expressum inveniri debeat. Quia enim Moses inter eos versabatur, iisque scribebat, apud quos historia rerum gestarum non poterat non in recenti memoria esse, procul dubio satis habuit in nonnullis locis aliqua tanquam a se dicta vel acta referre, etiamsi eorum ne ver-

(*o*) *Apparat. Bibl* Prolegom XI. §. 15. 16.
(*p*) *The state of the Printed* text Diss. II. p. 309. seq.

verbulo quidem in suis commentariis mentionem fecerit: et vicissim, quaedam a Deo sibi in mandatis data commemorare absque ut ipsi necessarium fuerit horum mandatorum executionem, et quidem iisdem verbis subjicere. Quale institutum non solum tautologiam et nauseam creavisset; (q) sed etiam historiam populi Israelitici, praeter ullam necessitatem, bona sui parte reddidisset ampliorem.

Accedit quod, quando Moses, pro more quem sequuntur antiquissimi scriptores, aliqua in commentariis suis repetit de quibus in antecedentibus egerat, ea repetitio vulgo non fit eorundem verborum, sed sententiae verbis expressae, vel saltem verborum paulisper mutatorum: (r) et quod in illis Exodi capitibus, in quibus Samaritani tot lacinias contextui inferciunt, vulgo satis habeat dixisse, se ea quae Deus sibi in mandatis dederat perfecisse et omnia miracula, quae sibi facienda erant, perpetrasse. (s) Quare, cum in additamentis et laciniis illis quas habet codex Samaritanus, eadem verba sine ulla vel levicula mutatione geminentur, (t) manifestum indicium est, ejusmodi repetitiones ab ipso Mose profectas non esse, auctoresque earum se suo, velut sorices, indicio prodere. Tales vero sunt plerique illi loci quos Hubigantius in Exodo notavit et Kennicottus magno ingenio ad numerum XIII. retulit, ut mox videbimus. Talis quoque est ille ipse locus Exod. XI. occurrens, quem Kennicottus, tanquam omni exceptione majorem, cum Hubigantio plus simplici vice produxit, (u) et de quo adhuc novissime in *Dissertatione Generali* tomo II. *Veteris Testamenti* subjuncta inquit: *Divinum mandatum* Exod. XI. *omissum se tanta commendat evidentia, ut textus Hebraicus sine illo vix ac ne vix quidem possit explicari.* Quanquam enim fieri potuit, ut vs. 4. nomen Pharaonis exciderit, aut neglectum sit, quia ejus mentio mox injicitur vs. 5. potest tamen reliqua oratio sine hiatu facile connecti et intelligi, si, quae

(q) Ut sane factum in Cod. Sam. Exod. VII. ubi tales taedii plenae verborum antecedentium repetitiones occurrunt post vs. 18. et 29. et VIII. post vs. 19 nec non IX post vs. 5. et 19. XI. post vs. 3., in quibus eadem verba quae paulo ante occurrerant denuo reperuntur et ingeminantur. Cum tamen Moses alibi saepius ob brevitatem dictionis tales repetitiones vulgo negligat, velut Exod. III. 5. 16. Num. VI. 23. in quibus locis Codex Sam. cum Judaico ad amussim conspirat, iniquus sit oportet, qui postulet ut Moses tales iterationes adhibeat.

(r) Conf Gen. XLII. 32. 33. cum vs. 13. 15 Exod. XXXVI —— XXXIX. cum XXV —— XXVIII Provocat quidem Kennicottus Diss. II. p. 311. ad Num. VII. quo capite eadem L verba, in quibus cujusque XII. principum oblationes recensentur, etiam duodecies plene exprimuntur. Sed liceat observasse aliam esse huius loci, quam eorum quae in Exodo inveniuntur, rationem: in hoc enim Catalogus vel inventarium exhibetur, nec ulla dictionis varietas aut elegantia requirebatur, in illis narratio occurrit, quae his laciniis interrumpitur et enervatur.

(s) Vid. v. c. Exod. VII 9. X. 9. 10.

(t) Vide supra not. (q) et conf. Exod XX. 19. 20. 21 ubi, quia populus Israeliticus dicitur rogasse Mosen, ut ipse secum loquatur, subjiciuntur quae habentur Deut. V. 23 —— 27 ne verbulo quidem mutato et perquam insipide.

(u) Diss. laud. I. p. 367. 368. edit. lat. et Diss. II. p. 308.

quae vſ. 1. 2. 3. per parentheſin dicta ſunt, uncinis includantur, et vſ. illo 4. verbum ויאמר transferatur *dixerat autem* Moſes Pharaoni. Inprimis vero, ſi obſervetur, quod, poſtquam Moſes ea abſolviſſet quae de ſuis ad Pharaonem legationibus literis mandaverat, quaedam additamenta hujus hiſtoriae inſpergere voluerit, quae ſimul viam ſternerent ad hiſtoriam exitus, et plagae noviſſimae Aegyptiis immiſſae, quae incipit a capite ſequenti XII., cum hoc antecedenti connectendam et rectius intelligendam: eoque nomine, poſtquam commate ultimo capitis antecedentis dixerat, Pharaonem ſibi mortem minitatum eſſe, ſi rediret, ſeque regeſſiſſe ſe non rediturum, ad integrandam illam ultimi hujus colloquii et congreſſus hiſtoriam, quaedam adſperſerit quae tum acciderant, deinde vero hanc hiſtoriam ultimi cum Pharaone habiti colloquii vſ. 8. concludat his verbis: *ſic exivit a Pharaone accenſus ira.* Quod enim haec intentio fuerit Moſis, patet quam clariſſime ex verbis ultimis hujus capitis, ubi hiſtoriam colloquiorum cum Pharaone habitorum univerſam, ſimili modo et eadem de cauſa, ſic concludit: *Dixerat autem Jehova Moſi, non auſcultabit vobis Pharao, ut multiplicem prodigia mea in Aegypto. Itaque cum Moſes et Aharon illa prodigia omnia coram Pharaone ederent, obduravit Jehova cor ejus, adeo ut non dimiſerit Iſraelitas e terra ſua;* adeoque pariter repetit et in ſummam quaſi contrahit quod in ſuperioribus, videlicet Exod. III. 19. atque alibi, et adhuc noviſſime cap. X. 1. 27. dixerat. (x)

Quod ad originem harum laciniarum adtinet, eam alii quidem innocentem, et vel auctoritate codicum, vel ex conjectura ſuſceptam, ut Waltonus (y); alii, velut Jakſonus, (z) a gloſſis marginalibus codicum antiquorum derivandam eſſe ſtatuunt; mihi vero ſoli invidiae et livori Samaritanorum tribuendae eſſe videntur. Cum enim verſio Graeca has lacinias non agnoſcat, et Judaei nulla veri ſpecie cenſeri poſſint pericopas aliquas in exemplari illo ex quo haec verſio adornata fuit, ob illam cauſam ſupprimere voluiſſe quam adfert Cl. Kennicottus, videlicet, *ut ſic a moleſtia deſcriptionis cum in charactere authentico, tum in verſione Graeca liberarentur*, cum pericopae quaedam longiores et in his illa Num. VII. majori cum taedio deſcribenda, ipſis intacta relicta ſit, nil magis veriſimile mihi videtur quam Samaritanos, odio Judaeorum, et ut hoc major ac promtior occaſio ſibi eſſet Judaeos mutilati ſui codicis inſimulandi, conſilium cepiſſe Pentateuchi ſui interpolandi, cumque adeo hoc modo pleniorem conſtituerint et auctiorem. Quo tempore id fece-

(x) Gravius eſt quod objicit Hubigantius in nota ad Exod. XI. 9. verba commatis 3. *Erat Moſes vir magnus* etc. hic ſuo loco non eſſe poſita inter ſermonem Dei ad Moſen, Moſisque ad Pharaonem. Qui tamen ſine praejudicio hunc contextum legent, eaque contulerint quae paulo ante de hoc loco diximus, his facile apparebit, his verbis viam ſterni ad ſermonem Moſis qui ſequitur, et verſum quidem 8. rectius intelligendum.

(y) Loco ſupra laud. lit. o.

(z) *Chronological Antiquities* p. m. 79.

fecerint, et quibus auctoribus, definiri quidem non potest; quia tamen hae pericopae in versione Alexandrina non reperiuntur, et in iis verba eadem recurrunt quae alibi adhibentur, non dubito eam ampliationem post concinnatam versionem Graecam accidisse, et a quodam sciolo, Linguae Hebraicae non admodum perito, fuisse profectam. (a)

Sed hic nobis maximopere adversatur Cl. Kennicottus Diss. II. cap. 4. period. I. pag. 313. docens, XIII. loca in Exodo esse a Judaeis mutilata, atque ad ea non obscure respici verbis R. Jacob Ben Chajim in praefatione Bibliis Bombergianis praemissa, ubi fatetur XIII. loca a Graecis interpretibus in gratiam Ptolemaei regis *in eo quod ipsi* (regi) *scribebant*, *esse immutata*. Sed fallitur, quod pace ejus dixerim, cum mutationem illam in ipso Hebraico textu susceptam fuisse, ex verbis Ben Chajim colligit, falliturque magis cum suspicatur ea XIII. loca in Exodo quaerenda esse. Judaei Talmudistae, quos hac in re sequitur B. Chajim, in tractatu *Megilla* fol. 9. col. 1. haec XIII. loca non in Exodo, sed, disertis verbis, in Pentateucho mutata esse asserunt, et quidem a LXX. interpretibus quibus Ptolemaeus rex in mandatis dederit, ut sibi verterent legem Mosis, eamque mutationem susceptam esse dicunt, non in Hebraicis exemplaribus, sed in Graecis, addunt enim ibidem: אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית *in libris autem non permisisse ut ista scriberentur, verum solummodo Graece.* Deinde ipsa illa loca verbotenus recensentur: sunt autem Gen. I. 1. 26. 27. II. 2. XI. 7. XVIII. 12. XLIX. 6. Exod. IV. 20. XII. 40. XXIV. 11. Levit. XI. 6. Num. XXI. 15. Deut. IV. 19. Idemque traditur in *Mechilta* fol. 7. col. 1. manifesto indicio, Judaeos jam olim ea loca aliter in suis exemplaribus legisse, quam a Graecis interpretibus sunt expressa, culpamque interpolationis vel mutilationis non apud Judaeos, nec in eorum manuscriptis quaerendam esse, tantum abest, ut eam agnoscant.

Restat, ut videamus de exemplis quae ab Hubigantio in medium proferuntur. Horum primo et item altero jam usus fuerat Morinus. (b) Primum est, quod legitur Exod. VI. 9. ubi Samaritani, ne Israelitae Exod. XIV. 12. frustra dixisse videantur, *nonne hoc illud est, quod tibi diximus in Aegypto, remitte a nobis, ut serviamus Aegyptiis, nam praestat nobis servire Aegyptiis,* *quam*

(a) Ad eandem originem referimus loca alia haud pauca quae vindice digna esse existimarunt. In quibus ergo ordinem rerum dicendarum restituere, vel pleniorem et planiorem reddere contextum allaborarunt; sed in quibus idem ipsis accidit quod quibusdam criticis solet, cum intentionem et consilium auctoris non assequuntur, et dictionem eorum ex suo ingenio aestimant, non ex natura linguae, aut ingenio vetustatis. Ea Samaritanorum inter alia infelicitas fuit Gen. XI. 31. quo loco, contra fidem historiae, inter eos quos Abraham secum in Canaanem deduxisset, Nachor et Milca memorantur, quos tamen constat in Haran mansisse, vid. Gen. XXVII. 43. XXVIII. 5 In additamento hoc legitur vocabulum אישית, quem pluralem ignorat Moses, qui ejus loco adhibuisset נשים, ut saepe alibi.

(b) *Exercit. Sam.* IV, c. 2. et 4.

quam mori in deserto; verba haec, *remitte a nobis*, et quae sequuntur, contextui HebraeoSamaritano, ne litera quidem mutata, infcruerunt.

Lubet ad hunc locum breviter observare, si haec verba *remitte a nobis, ut serviamus Aegyptiis;* simul cum his postremis: *nam praestat nobis servire Aegyptiis quam mori in deserto*, quae Exod. XIV. 12. habentur, alicubi in antecedentibus legi, aut inveniri debeant, ea vix alii loco minus convenire quam Exod. VI. 8. Moses hactenus nullam, ne verbulo quidem, apud Israelitas mentionem fecerat deserti per quod in Canaanem essent deducendi, multo minus ipsis declaraverat, quod Pharao sub ingressum deserti Arabici eos esset persecuturus et ibidem ad mare Arabicum ad maximas angustias redacturus. Qui poterant ergo Israelitae mortem in deserto timere? et solitudini, per quam iter erant facturi, praeferre servitutem in Aegypto?

Deinde quis cum ratione expectet, ut ii in quibus vexandis et opprimendis tyrannis et libido Aegyptiorum nunc ad summum gradum saevitiae ascenderat, ad Mosem dicerent, *remitte a nobis, ut serviamus Aegyptiis nam melius nobis est* etc. nec potius mortem optarent prae vita, vel saltem ob summam animi angustiam et trepidationem potius omne consilium abjicerent, et animum plane desponderent. Itaque licet vel maxime verba illa, *remitte a nobis, ut serviamus Aegyptiis*, intelligi possint eo tempore ab Israelitis adhibita esse, cum Moses apud eos de exitu loqueretur et Pharao jugum servitutis adgravaret, atque adeo rebus Exod. V. memoratis probabiliter conveniant, non possunt tamen ullo modo cum sequentibus jungi, quippe quae nec Exod. XIV. 12. hoc fine adferuntur, ut constet Israelitas ea in Aegypto protulisse, multo minus junctim inferciri post Exod. V. 8.

Quod denique ad Grotium adtinet tales lacinias non semper repudiantem, ea re ingenuum candorem demonstravit, nec reprehendendus est. Docere enim voluit, contextum Hebraicum, qualem eum nostrae editiones exhibent, sibi non ubique a vitiis liberum videri, nec Samaritanum suis laudibus esse fraudandum. Quamvis tamen ego existimem contextum Hebraicum Num. IV. 14. ea lacinia quam Samaritani adjunxerunt, haud difficulter posse carere; quia data occasione et mentione quidem facta altaris aurei, altare interius memoratur, et ex modo deportationis ceterorum utensilium, facile ad labrum ejusque basin formari potest conclusio. Cetera non tanti sunt, ut iis immorer, neque huc pertinent.

Nunc venio ad alterum genus Additorum, in quo Samaritani addunt tantummodò verbum, aut verba quaedam, quae Hodiernis absunt ex Codicibus. Cujusmodi Additamenta si orationis sententiam impedirent, aut obscurarent, aut facerent inutiliter redundantem, non esset recusandum, quin ea viri docti repudiarent. Sed eadem Samaritici Pentateuchi *Adversarii omnia omninò rejiciunt, cùm tamen, id quod est maximè notandum, eorum Additorum nullum sit, quo non fiant plana et aperta ea, quae Hodiernis in Codicibus aperte*

pote mutilatis, obscurissima sunt, omninòque inextricabilia. Cujus generis illustre exemplum est id, quod Hebr. in Hodiernis Codicibus, Exod. cap. 12. vs. 40. *sic legitur*, Habitatio filiorum Israel, quam habitaverunt in Aegypto, fuit quadringentorum et triginta annorum, *cùm tamen ex ratione temporum constet, Israelitas in Aegypto annos, non plusquàm quindecim suprà ducentos, fuisse commoratos. Quam difficultatem non habet* Sam. Pentateuchus, *in quo post haec verba*, habitatio filiorum Israel, *additur* et patrum eorum, *quod etiam gestant* Graecorum Intt. *quidam Codices, et rursus post*, quam habitaverunt, *subditur* in terrâ Chanaan, *ut post sequatur*, et in terrâ Aegypti. *Nam his non omissis, constat ea ratio temporum, quam Moyses alibi instituit; cujus calculos si subducas, reperies, ex quo Patriarchae in Chanaan advenêrunt, usque ad Israelitarum, Mose duce, profectionem, annos intercessise triginta et quadringentos. Quae cùm ità sint, quid causae esse potest, cur non ultrò amplectamur id, quod Samaritani non omittunt? Quò pertinebat, Hebraicum Hodiernum Codicem torquere, quem adducere ad rectam sententiam non posses?* Non incommodè, *inquiebat Grotius*, sic explicatur: Exilium illud Aegyptiacum durasse usque ad annum 430. ex quo Deus Abrahamo praesignificaverat. *In qua Grotianâ explicatione* Grotium *desidero. Nùm exilium erat* Aegyptiacum, *tùm cùm* Deus Abrahamo praesignificabat? *Vel cui persuadebat* Grotius *Mosen haec verba*, ex quo Deus Abrahamo praesignificaverat, *cùm dicere vellet, omisisse? Quae verba cùm suo Marte* Grotius, *et Sacra Paginâ invitâ, inferciat, nùm huic potius credemus, ut ea verba omiserit Moyses, sine quibus intelligi non posset, imò secum ipse pugnaret, quàm Samaritanis, quorum diligentiâ commonemur Judaeos Scribas fuisse negligentes? Sed audiendus Joan. Clericus ad Exod.* 12. *vs.* 40. Malim, *inquit*, ἀκυρολογίαν in Masoretico Codice agnoscere, quàm mendum. *Vigilas, Clerice, cùm hoc loqueris? Negas Hébr. in volumine esse mendum, hoc est, errorem ab Scribis Judaeis profectum; eò potiùs inclinas, ut sit* ἀκυρολογία, *hoc est, Mosis ipsius in temporibus notandis indiligentia? Egregiam profecto indiligentiam, ut Moyses scripserit* annos 430 *cùm scribere debuisset annos* 215. *eo praesertim loco, in quo tempora Moyses tàm diligenter notat, ut non modò annos computet, sed ipsum etiam ponat anni mensem, mensisque ipsum diem? Quid Buxtorfium dicemus, non modò, ut caeteri Interpretes, hic tergiversantem, sed etiam planè negantem, fuisse quidquam ab Judaeis Scribis omissum? Heus tu, Buxtorfi! Illam-ne fuisse Mosis scriptionem putas, quâ Moyses Mosi contradicat, et apertè mentiri videatur? Videatur sanè, inquit; sed nihil quidquam amplius Mosen scripsisse mihi quidem constat. Quonam igitur pacto, Buxtorfi, Mosen cum Mose conciliabis? Non conciliabo, inquit, si non potero, sed veto in Hodierno Hebr. Codice quidquam addi et suppleri. Quid ita?* Quia, *inquit*, (1) Co-

(1) *Anticrit.* parte 2. cap. 7. pag. 535.

Codices . . . Hebraei omnes . . . hic consentiunt, et illud additamentum ignorant. Quòd si autem lapsu Scribae alicujus, vel etiam plurium excidisset, non potuisset id fieri in omnibus Exemplaribus. *Sed Buxtorfium nunc linquimus, Buxtorfianasque nugas, quoniam eas sumus non multò post confutaturi. Ex cordato Lectore quaerimus, utrùm Samariticus Codex sit eâ in re abjiciendus, quâ nodum solvit Hodiernorum Codicum omnino inextricabilem. Utrùm putandum sit id suo marte addidisse Samaritanos, quod etiam legunt Graeci Interpretes? Utrùm negandum, Scribas Judaeos id omisisso, quod omitti perquàm proclive esset? Nam cùm olim sic legeretur,* בארץ כנען ובארץ מצרים, *facilè intelligitur, quàm pronum fuerit, ut oculis similitudine deceptis, ab uno* בארץ *Librarius in alterum saltum faceret, quo admisso errore, id tantummodò restabat scriptum, quod Hodierni habent Codices. Atque hic error, ubi duo verba similia recurrunt, Scribis est tàm familiaris, ut mihi ipsi haec mea Prolegomena ab descripto relegenti, eumdem mei Scribae errorem deprehendisse ferè contigerit toties, quoties in meo Exemplari supra dicta errandi occasio recurrebat. Imo eundem ego errorem Hodiernis ipsis in Codicibus saepè deprehendi; caeteroquin ad margines Codicum, vel ipsâ in columnâ, ut plurimùm, emendatum atque suppletum; ut non recusandum sit, quin similes errores Judaei Scribae saepè errarent, nisi et diligentiam quam maximam adhiberent, et Emendatores subsidio perpetuo advocarent.*

Alterum genus est eorum locorum, in quibus Samaritani addunt tantummodo verbum, aut verba quaedam quae hodiernis e codicibus Judaicis exulant. De his additamentis observat Criticus noster, eam eorum dotem esse, ut plana et aperta faciant, quae in Judaicis codicibus sunt obscura et inextricabilia. Qui tamen omnia loca veterum auctorum ob id protinus corrigenda vel amplianda esse putet, aut additamenta quae in iis suscepta sunt, ob eam causam probet, atque ejusdem veteris monetae esse credat, quia contextum illustrant et clariorem reddunt nobis, qui tot seculis ab illis temporibus absumus quibus hi actores vixerunt, et saepe idoneis ad cognoscendum subsidiis sumus destituti, ei dubito an tuto committi et mandari possint monumenta vetustatis. Quo enim magis antiqui sunt scriptores, hoc minus vulgo carent ejusmodi exemplis, in quibus vel genius seculi quo vivebant, vel diversitas linguae, vel alia rerum [illegible] nobis non cognita, vel satis explorata, adspersit obscuritatem. Habetque hoc inprimis Moses in more positum, ut ob summam dictionis brevitatem, nonnulla saepe digito adtingat, quae vel alibi plenius enarraverat, vel apud hos quibuscum versabatur, non poterant non cognita esse et perspecta; quae tamen ea propter, quia nobis obscurius dicta videntur, nec protinus obelo transfigenda sunt, nec solicitanda.

Sed ut ad illum locum deveniamus, qui vere hactenus crux fuit interpre-

pretum et criticorum, quemque Hubigantius, post Morinum aliosque (*b*) pro mutilato et imperfecto habet, nec restitui posse putat, nisi ad fidem codicis Samaritani et versionis Graecae refingatur: duo sunt quae circa eum in quaestionem veniunt. Quaeritur primo de verbis, vel lectione qualem exhibent codices Judaici, tuenda vel abjicienda, deinde de re, vel sententia verbis comprehensa, hoc est, quam fundunt naturaliter. Primum mihi inprimis cum Hubigantio transigendum est, postremum cum interpretibus aliis. Si itaque probabiliter demonstravero Mosen verbis Exodi XII. 40. quo modo in Judaicis codicibus leguntur, nil diversum ab eo insinuare, quod conceptis verbis dixerat alibi in antecedentibus, ubi nulla erroris a librariis commissi est suspicio; atque ad eum locum haud obscure nos ablegare, sequetur, lectionem horum codicum, quamvis sententiam fundant nobis explicatu difficilimam, tamen non esse deferendam, vel abjiciendam.

Hoc autem ut faciam, atque in oculis mentibusque omnium defigam, operae pretium erit huc retulisse praedictionem ipsissimi hujus facti quod Moses commemorat, qualis a Deo ipso cum Abrahamo communicata fuit Gen. XV. 13. eamque cum verbis Exod. XII. 40. paulo accuratius contendere, et sententiae quam fundit uterque locus, paritatem et συμφωνίαν demonstrasse. Priore loco semen, vel posteri Abrahami dicuntur peregrini futuri esse in terra non sua, eo cum effectu, ut serviant incolis ejus, ab iisque adfligantur, quadringentis annis. Posteriore, incolatus Israelitarum in Aegypto habitantium docetur durasse quadringentis et triginta annis. Si jam priore loco posteri Abrahami *qui peregrini erant futuri*, sint Israelitae, si *terra quae non est eorum*, non sit Cananaea, sed alia, speciatim Aegyptus, si denique in illo loco numerus rotundus adhibeatur pro fracto qui occurrit Exod. XII. 40. atque ille numerus in utroque loco referatur ad peregrinationem Israelitarum, praesertim in Aegypto, sequetur utrumque locum eodem redire; nisi quod priore loco ea res spectetur ut futura, posteriore tanquam praeterita, in illo generalius enuncietur, in hoc specialius. Quod autem priore loco per Abrahami posteros intelligendi sint Israelitae, hoc est, Jacobus atque filii ejus et nepotes, (*c*) patet quam clarissime ex eo, quod nulli alii Abrahami posteri peregrini fuerint in terra non sua, nulli alii praeter Israelitas subjecti sint servituti et adflicti, denique nulli alii hinc egressi cum facultatibus multis, et quidem generatione quarta, qui characteres enumerantur Gen. XV. 13—16. Deinde quod per terram quae non sit posterorum Abrahami, subaudire debeamus, non Cananaeam, sed aliam, speciatim Aegyp-

(*c*) Vid. J. *Morinus Exerc. Sam.* IV. 2. et Lud. Capellus *Crit. sacr.* lib. IV. 10 pag. 281. atque alibi.

(*d*) Sic formula בני ישראל in hac ipsa historia accipitur apud Mosen Gen. XLVI. 8. coll. 15. 27. Exod. 1. coll. 5.

gyptum, manifesto colligitur, cum ex praedicatis ejus quae paulo ante tetigimus, tum ex eo quod terra Cananaea Abramo ejusque posteris in hereditatem adsignata sit (*e*), jamque illi, si nondum jus in re, saltem jus ad rem suo tempore possidendam haberent, eoque nomine terra illa magis eorum dici potuerit, quam non eorum.

Accedit, quod terra illa aliena, in hoc ipso capite Geneseos ab Cananaea manifesto distinguatur vs. 16. nec possit diversa esse ab ea, ex qua reversuri essent cum facultatibus multis vs. 14. Ne dicam, hanc virtutem et usum esse formulae negativae לא להם qua utitur Deus, ut neget fortius atque ob hanc causam de terris aliis opposite ad Cananaeam v. gr. Jerem. V. 19. adhibeatur; quo modo ***terra non eorum***, erit terra quae est minime eorum, in quam nullum jus habebunt, atque adeo quae ne quidem ipsis est promissa. (*f*) Dicitur quidem, nec diffiteor, terra Cananaea peregrinationum Abrahami Gen. XVII. et Isaaci Gen. XXVIII. 4. neque negandum est, Abrahami posteros, quamdiu hereditatem sibi promissam nondum creverant, vel etiam ex Aegypto, tanquam ultimo peregrinationis termino, egressi erant, quocunque locorum versarentur, etiamsi in media essent Cananaea, recte quidem dici potuisse peregrinos, Gen. XLVII. 9. sed non peregrinos in terra non sua, nisi extra Cananaeam peregrinarentur.

Tandem, si quis dubitet numerum rotundum Gen. l. l. adhiberi pro fracto Exod. l. l. numerosque istos ob hanc causam eodem redire, is velim meminerit sacros scriptores idem non raro in narratione historica facere (*g*), idemque multo magis fieri potuisse Gen. l. c. ubi sufficiebat hunc numerum memorasse ex quo cognosceret Abrahamus quantum temporis a confirmata promissione prolis esset lapsurum circiter, donec posteri ejus post multos casus multaque rerum discrimina ex Aegypto in terram hereditariam essent ducendi. Quod si enim contra ea statuamus, per diversitatem numeri qui Gen. et Exod. l. l. observatur, duo diversa ejusdem temporis initia designari, vel dubium et anceps erit initium implementi, vel terminus et finis ejus non accurate erit constitutus; nec potuit Moses ad illam praedictionem commode respicere. Ut autem credam Mosen hic loci ad illam praedictionem respicere et nos quasi manu ducere, faciunt, praeter exactam utriusque loci convenientiam et [illegible] quam supra notavimus, duae prae ceteris [illegible], quarum prima est, quod hanc observationem adspergat, postquam poenas

(*e*) Quare etiam Gen. XXXI. 3. *terra patrum Jacobi* adpellatur, conf. Gen. XIII. 15. XV. 7. XXX. 25. XL. 15.

(*f*) Vid. Perizon *Orig. Aeg.* pag. 357. et Celeb. Venema *Diss. Select.* pag. 129. 130.

(*g*) Verbi gratia Jud. XI. 26. XX. 46. coll. 35. Alia exempla vide sis apud Abramum in *Pharo* V. T. pag. 186. conferque Petavium *Doct. temp.* lib IX. c. 17. et G. J. Vossium *Isag. Chron.* Diss. VII. c. 8. Idem hic fieri agnovit Cl. T. H. van den Honert *Waaragtige Wegen* part. II. lib. II. c. 3. §. 6. n. 1.

V

nas a Deo de Aegyptiis ſumptas noviſſime deſcripſerat, altera, quod id faciat, poſtquam tribus verbis ante illam ultimam exitus [illegible] quae memoratur Gen. XV. 14. ex profeſſo adtulerat, nempe, quod Iſraelitae egreſſi ſint cum facultatibus multis, Exod. XII. 35—38. Deſino nunc, quod commemoratio hujus praedictionis ab ipſo Deo factae et confirmatae, ad confirmandos Iſraelitarum animos, et ipſius Moſis divinam miſſionem probandam, potuerit facere plurimum.

Haec cum ita ſint, et utriusque loci non ſolum ſit eadem ſententia, ſed etiam Moſes nos Exod. XII. 40. non obſcure ad Gen. XV. 13. ablegaverit, neceſſum eſt, ut vel in ambos hosce locos aliquod vitium irrepſerit, vel in neutrum; aut ſi quid difficultatis habent verba Exodi, eam potius Gen. l. l. quaeramus, quippe quo loco quae dicta ſunt, dicta ſunt prius et uberius, et ad quem Moſes tanquam ad teſtem et arrhabonem aliquem nos ablegavit. Sed Gen. XV. 13. 14. cum Codice Judaico planiſſime convenit Samaritanus, conveniunt Graeci interpretes aliique veteres, nec diſſentit verſio Samaritana. Sequitur ergo, ut dicamus verba iſta, *et patrum eorum*, et *in terra Canaan*, quantamcunque etiam ſpeciem habeant, tamen vel naſuti cujusdam critici gloſſema eſſe, vel ab ipſis interpretibus, vel deſcriptoribus eſſe addita (*h*); adeoque admittenda non eſſe.

Accedo nunc ad alteram illam et praecipuam quaeſtionem Chronologicam quae ſolet moveri de eo unde inchoandi, ubique finiendi ſint 400. vel 430. anni illi qui a Moſe l. l. memorantur. Quanquam poſt vindicatam veram et genuinam ejus lectionem, nemo aequus rerum arbiter a me requirat, ut et illam, et quidem ex omnium voto definiam, atque in his rebus facilius eſt falſum videre, quam certum et abſolutum in vicem ejus ſubſtituere; dicam tamen libere meam ſententiam, et conjecturam lectoribus meis communicabo, quae licet difficultate ſua forte non careat, tamen ideo non prorſus repudianda videbitur, quia minimis urgetur, et cum natura verborum, quemadmodum in noſtris libris Hebraicis leguntur, omnium optime convenit. Quid multa? nemini interpretum aſſentior quos hactenus vidi. Alii commorationi Iſraelitarum in Aegypto totos 430. annos, imo plures (*i*) aſſignant, eoque nomine nonnullos Jacobi poſteros vel nepotes numerant et ſubintelligunt, a Moſe non agnitos, nec memoratos (*k*). Alii ne

(*h*) Poſtremum hoc patet non obſcure ex varietate lectionis quae hic loci cum in exemplaribus Hebraicis, tum in Graecis obſervatur.

(*i*) De his videri poteſt G. J. Voſſius *Iſagog. Chronol.* Diſſ. VII. c. 8.

(*k*) Ita Genebrardus et Abramus, quos ſequitur Perizonius *Orig. Aeg.* c. XX. pag. 362. 363. His ante aliquot annos ſeſe adjunxerunt duo viri celeberrimi, Michaelis et Koppius, Profeſſores Gottingenſes, ut videre eſt in *Orient. Bibl.* part. XII. p. 24—40. cauſantes, fieri non potuiſſe, ut intra ſpatium 215. annorum qui vulgo commorationi Iſraelitarum in Aegypto transſcribuntur, populus in tantam multitudinem excreſceret, ut ſub exitum ejus eſſent 600000. qui arma ferre poſſent Exod. XII. 37. Recte. Ne tamen ea propter plures generationes admit-

ne eo devenire cogantur, vel ellipsin statuunt eorum verborum quae Samaritani et Graeci hic inferciunt, vel synecdochen, aut catachresin qua sub nomine Israelitarum simul Abrahamus et Isaacus contineantur, (*l*) vel denique verbis aliam sententiam accommodant, quam quidem ferunt, (*m*) atque initium horum 430. annorum vulgo a vocatione Abrahami vel etiam a nativitate Isaaci repetunt ob Gal. III. 17. Mihi nulla harum opinionum probanda esse videtur. Utrinque peccatur in excessu. Illi verba Mosis magis restringunt quam quidem par est, hi eis vim faciunt et latius extendunt quam quidem patiuntur et natura rei permittit. Quae sententia cum simplicissimo verborum significatu et rebus a Mose memoratis maxime convenit, ea ceteris erit praeferenda. Cum itaque verba Mosis Exod. XII. 40. aeque ac Gen. XV. 13. nos jubeant non de Abrahamo, sed de ejus semine vel posteris cogitare, nec permittant, ut de aliis Abrahami posteris ea subaudiamus, quam de iis qui *Aegyptum* incoluerunt, non de Isaaco, sed de Jacobo ejusque filiis et nepotibus, *Israelitis*, lubet mediam viam ingredi, et videre num illorum 430. annorum qui eorum peregrinationi adscribuntur, non solum finem, sed et initium apud eos invenire queamus.

Fateor quidem Mosem in utroque loco sic loqui, ut censeri possit de solo incolatu Israelitarum in Aegypto agere voluisse. Qui tamen verba ejus quibus in Exodo usus est, paulo penitius introspiciunt, eis obscurum esse nequit ea sine ulla vi aut contorsione etiam in hunc sensum intelligi posse; ut incolatui vel peregrinationi Israelitarum qui in Aegypto habitarunt, transscribantur 430. anni (*n*). Rursus, verba Gen. XV. 13. ut sane accepta fuerunt a Judaeis, primo quidem et in genere de peregrinatione vel incolatu loquuntur, sed in specie et praesertim de peregrinatione in Aegypto, deinde de dura servitute et adflictione, hisque tribus ad hereditatem promissam quasi gradibus adsignant 400. annos. Per hos tres gradus cum aditum ad terram Cananaeam sibi paraverint Israelitae, ita ut Jacobus et filii ejus non solum peregrini fuerint, sed speciatim peregrini in terra non sua, ubi posteri eorum multa dura perpessi sunt; ex illoque charactere distinctivo Abrahamus intelligere debuerit non omnes aut quoscunque poste-

mittamus quam IV. facit cum Gen., XV. 16. ubi Israelitae dicuntur *generatione quarta* ex Aegypto esse reversuri, tum Exod. VI. 15 —— 19. et Num. XXVI. 58. 59 ubi hae IV generationes a Levi usque ad Mosen sic enumerantur, ut haud facile plures possint admitti, nec dubitari possit quin Cahath fuerit non avus, sed pater Amrami.

(*l*) Contra hos videri merentur quae opportune monuit Nic. Abramus in *Pharo V. T.* pag. 222. 226. 227.

(*m*) Et verba postrema commatis 40. a praecedentibus sejungunt, cum Clarissimo T. H. van den Honert, loco superius laudato.

(*n*) Ut ita accipiam, facit ambiguitas particulae אשר, quae aequo jure ad Israelitas transferri potest, quam ad eorum incolatum in Aegypto.

posteros suos denotari, sed tantum eos qui in Aegypto essent habitaturi; (*o*) itaque Moses Exod. XII. 40. scribendi quodam compendio usus, et specialius loquens, incolatui Israelitarum qui Aegyptum incoluerunt 430. annos assignavit. Quare, si quis illorum verborum amplitudini, horum vero restrictioni satisfacere, et rationem earum rerum habere velit quae tanquam signa implendae praedictionis Gen. XV. adferuntur, non poterit initium peregrinationis Abrahami posteris propositae et praescriptae altius repetere, quam ad summum a nativitate Jacobi, finem vero collocare in exitu ex Aegypto. Cum enim non alia queant esse subjecta atque patiuntur eorum nomina et praedicata, sequitur nec de Abrahamo, neque de Isaaco hic cogitari posse.

Ut autem ab illo temporis articulo eorum 430. annorum qui Exod. XII. memorantur principium petam, facit ante omnia longior mora quam Israelitae in Aegypto traxerunt. Huic morae qui tantum 215. annos adsignarunt, iis imposuit, quod initium horum 430. annorum qui Exod. XII. memorantur, vel a vocatione Abrahami et promissione prolis ei facta, vel ab ejus peregrinatione repeterent, in eamque rem abuterentur verbis Gal. III. 17. Hoc modo cum facile fieri potuerit, ut anni ducenti et quindecim elapsi essent, antequam Jacobus cum suis in Aegyptum veniret, sequebatur, ut in commorationem Israelitarum in Aegypto numerari possent non plures quam totidem anni. Sed multo longius istud spatium extendendum esse, atque inter mortem Josephi et nativitatem Mosis plures annos elapsos esse, quam vulgo putatur, hoc est, quam 60. vel 64., patet ex rebus multis intra hoc tempus gestis, quae suo ordine recensentur Exod. I. 6—22. (*p*) patetque inprimis ex ingenti et plane stupenda illa populi multitudine in quam eo tempore excrevisse deprehenditur, nec solum Israelitae excreverunt, sed et aliae gentes (*q*). Alteram rationem ob quam initium horum 430. non ocius, aut serius, quam in nativitate Jacobi figimus, praebet nobis ille ipse locus ad Gal. III. 17. quo alii usi sunt, ut evincerent hos annos vel a promissione feminis Abrahamo facta, vel saltem a nativitate Isaaci repetendos esse. Qui tamen sine praejudicio verba Pauli inspexerint, eis apparebit Apostolum in eo non de foedere aut pactione quacunque cum Abrahamo inita, sed de διαθήκην προκεκυρωμένην, *confirmata* loqui, eamque confirmationem a pactione ipsa et promissionibus eam comitantibus, speciatim ab iis quae circa semen ejus unum ver-

(*o*) Hoc patet quam clarissime ex collatione ipsius praedictionis Gen. XV. 13—16. cum visione Abrahamo ibidem exhibita et rebus ad eam pertinentibus, ut quarum pleraeque ad Aegyptum referendae sunt, quemadmodum docuit Cl. Herm. Venema, vir eruditissimus, *Diss. Select.* V.

(*p*) Huc refert Josephus pyramidum et aggerum constructionem itemque fluminis in multas fossas diductionem, *Ant.* II. 9. 1. quem locum ad suam hypothesin adplicavit Perizon. *Orig. Aeg.* Cap. XXI.

(*q*) Assyrii, Edomitae, aliique de quibus videri meretur Nic. Abramus lib. cit. pag. 238-244.

versabantur manifesto distinguere vs. 15. 16., a pactione autem vel testamento hoc confirmato demum numerare hos 430. annos, quibus elapsis, introducta sit lex, vel oeconomia legis, quae cum exitu ex Aegypto incipiebat. Cum autem testamentum illud et promissio illa seminis Abrahamo confirmata sit, non solum nativitate Isaaci, sed etiam nativitate Jacobi (erat enim Abrahamus tum temporis adhuc in vivis) sequitur, ut hos annos potius ab ea confirmatione voluntatis divinae derivemus quae postrema omnium Abrahamo innotuit quaque certissime convictus fuit Isaacum, contra quam ipsi videbatur Gen. XXV. 21 non sine liberis fore; atque adeo semen illud in quo omnes gentes benedictionem consecuturae sint, certissime ex semine ejus esse oriturum.

Quaeritur jam quantum temporis spatium par sit, ut commorationi Israelitarum in Aegypto tribuamus? Qui totos illos 133. annos quibus vixit avus Mosis, Cahathus, Exod. VI. 18. itemque illos alios 137. annos per quos in vivis fuit Amramus, Mosis pater, Exod. VI. 20. sibi invicem subordinare et continuatim computare velit, eosque 270. annos, illis 80. annis, quibus natus erat Moses, cum Pharaonem alloqueretur Exod. VII. 7. adjicere, ut in universum sint 353. is modum excederet, et rationes chronologicas turbaret. Necessarium ergo erit, ut his 353. annis tantum annorum subtrahamus, quantum facile sufficit in illud tempus quo Cahath et Amram simul vixerunt et uterque adhuc creare liberos potuerunt. Detraho non pauciores, quam 53. annos, ut restent 300. quo modo non opus erit statuere quod Cahath et Amram paulo ante obitum generaverint, aut Cahath post adventum in Aegyptum demum natus sit: et inter mortem Josephi et nativitatem Mosis inferi poterunt 149. anni, atque adeo Israelitis in Aegypto potest adtribui longior mora. Hos 300. annos paulo ante memoratos, quando aliis 130. annis adjungo quos natus erat Jacobus cum veniret in Aegyptum, Gen. XLVII. 49. redit calculus 430. annorum quem subduxit Moses Exod. XII. 40. Cum enim terminus et finis horum 430. annorum necessario figendus sit in exitu ex Aegypto, sequitur principium eorum in tali tempore collocandum esse, a quo tot anni usque ad illum exitum commodissime effluxerunt.

Quo magis autem hoc principium et finem his 430. annis statuam, monent me, praeter ea quae in superioribus adtuli, duo criteria circa implementum praedictae hujus peregrinationis Gen. XV. observanda, nec obscure a Deo tradita, quorum unum circa initium horum annorum versatur, alterum circa finem. Primum est, quod Abrahamus esset *moriturus in canitie bona* Gen. XV. 15. XXV. 8. Mors autem Abrahami cum demum post nativitatem Jacobi contigerit, velut ex Gen. XXIV. et XXV. coll. Hebr. XI. 9. colligitur, potuit Abrahamus ante obitum suum, eum ipsum coram videre et ulnis amplecti qui caput et sator erat futurus istius seminis dilecti, vel partis tantum ex

ex posteris ejus, quae exclusis omnibus aliis gentibus (r) etiam ab Abrahamo et Isaaco prognatis, non solum heres futura erat promissionum quas Abrahamus acceperat, sed etiam subjectum praedictionis quae cum eo tum temporis communicabatur. Alterum est, quod *generatio quarta*, non quidem Abrahami, sed eorum qui peregrini erant futuri in terra aliena, in Canaanaeam esset reversura Gen. XV. 16. Notum est vocabulum דור apud Mosen aliosque scriptores sacros passim sic accipi, ut notet aetatem hominum eodem tempore simul viventium, Gen. VII. 1. Exod. I. 6. Eccl. I. 4. Non absurdum ergo est, ut statuamus generationem primam esse eorum qui in Aegyptum venerunt, hoc est, Jacobi et Josephi omniumque fratrum ejus Exod. I. l. alteram eorum qui sub ingressum vel in Aegypto nati sunt, tertiam ab his natorum, quartam vero eorum qui Aegypto exiverunt. (s) Harum vero quatuor generationum cum caput et princeps fuerit Jacobus ipseque adeo ad primam generationem pertineat, non obscure colligitur ab illo earum initium ducendum esse. Accedit, quod Jacobus ex ceteris Patriarchis et quidem solus, ille ipse fuerit cui praedicata praecipua Gen. XV. 13. memorata, et in quibus cardo rei vertitur, possint adplicari. Nam non solum peregrinus fuit, sed peregrinus in terra aliena, ubi ipse servitutem et quidem duram Gen. XXXI. 38—43. per viginti annos pertulit, et quod maximum est, aliquamdiu habitavit in Aegypto.

Sentio quid mihi obstet. Quando incolatui Israelitarum in Aegypto 300. annos adtribuo, hisque detraho solummodo illos 80. annos quos Moses sub exitum ex Aegypto impleverat, residui erunt 220. anni, quos oportebit in Cahathum et Amramum sic distribuere, ut vel uterque eorum circa centesimum et decimum aetatis annum adhuc filium susceperit, vel alteruter sub finem vitae suae generaverit. Utrum horum eligas, non caret difficultate, quia certum est homines ea tempestate multo ocius liberos procreasse, et Cahath praeter Amramum adhuc tres filios habuit, illo, ut videtur, natu minores, Exod. VI. 17. Sed est solubile dubium. Quamvis enim negari non possit, plerosque qui tunc vivebant, intra quadragesimum et sexagesimum aetatis annum, aut nuptias contraxisse, aut liberos procreasse, (t) tamen nec paulo ante, nec post eam tempestatem, et in familia quidem Jacobi, rara fuerunt exempla eorum quibus is vigor naturae usque ad provectiorem et jam praecipitatam senectutem conservatus fuit. Ne enim ipsum Jacobum commemorem, anno aetatis centesimo et octavo Benjaminem procreantem, velut ex Gen. XXXIV. et XXXV. colligitur: huc pertinet Levi, pater Cahathi, cu-

(r) Psal. CXLVII. 19. 20. Malach. I. 2. Rom IX. 13.

(s) Non, quod existimem omnes Israelitas qui exiverunt, fuisse pronepotes filiorum Jacobi, sed quod multi, imo longe plurimi eorum tum fuerint superstites, ob longaevitatem

(t) Vid. J. G. Vossius *Isag. Chronol.* Diss. VII. c. 11. et Jakson *Chronol. Ant.* pag. 96. 97.

cujus ſi filia Jochebed nupſit Amramo, Cahathi filio (u), oportet illum tempore nativitatis ejus centum viginti annis fuiſſe majorem (x). Huic jungendus videtur Judae pronepos, Segub filius Chetſronis Gen. XLVI 12. cujus natus Jair, quadraginta poſt exitum annis, viginti tres urbes in Baſanitide occupavit Num. XXXII. 39—41. I. Chron. II. 21. 22. Addique merentur ſine dubio alii ex ejusdem Chetſronis poſteris, quippe inter quem et Davidem hi ſeptem tantummodo interceſſiſſe leguntur, qui nominetenus expreſſi ſunt Ruth. IV. 18. fin. atque adeo ab occupatione Palaeſtinae usque ad Davidem numerantur tantum tres, Boas, Obed et Jeſſe (y). Non igitur tantopere mirandum eſt, ſi his parentibus et affinibus nati Cahath et Amram circa annum aetatis centeſimum et undecimum adhuc filios ſuſceperint. Sane vero quod Amramus multis annis ante nuptias contraxerit, quam naſceretur Moſes, patet quia filiam habuit Mirjamam, adoleſcentulam hoc natu majorem, cum Moſes in fluvium projiceretur Exod. II. 7. 8. Quod autem ad Cahathum adtinet, etſi ejus annos quos habuit, cum naſceretur Amramus, definire non auſim, nec ea de re quidquam ſacris pandectis ſit memoriae proditum, apparet tamen exemplis majorum quae paulo ante produximus, nec non aliorum qui tum vixerunt, non incredibile aut tantopere mirandum eſſe, quod provectiore aetate, et quidem poſt centeſimum aetatis annum Amramum procreaverit.

Quod ſi cui hae rationes non ſatisfaciant, malitque cum aliis, Cahathum eorum numero eximere, qui antequam Jacobus in Aegyptum veniret, ſunt nati, non intercederem quidem; ſunt enim in eo catalogo Gen. XLVI. et alii, qui quidem eo tempore nati ſunt, quo Jacobus vixit, nec tamen nati videntur ante ingreſſum ejus in Aegyptum (z). Sed cum Jacobi poſteri qui ante adventum ejus in Aegyptum geniti ſunt, plus vice ſimplici ab aliis in Aegypto natis, iſto capite diſtinguantur, a me impetrare non poſſum, ut huic ſententiae ſubſcribam eamque ſolutionem hujus dubii meae praeferam.

Juvat nos, alterum exemplum apponere, eò ut iterùm videas, Erudite Lector, in quales nugas deſcendant ii Interpretes, qui Sam. *ut vocant*, Additamentum, *vel negligunt, vel repudiant.* Exod. cap. 32. v. 32. *Hod. in Codice ita legitur;* ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני *quod ſic vertere ſolent*, nunc autem, ſi parcis iniquitati eorum, ſin minùs, dele me (de libro

(u) Quod tamen minus probabile; confer Cl. Michaelis tractatum *Von denen Ehe-geſetzen Moſis* Cap. III. §. 24.

(x) Conf. Hubigant. not. ad Exod. l. l.

(y) Qua de re conf. Perizon. *Orig. Aeg* C. XX. pag. 364. 365.

(z) Huc pertinere videntur, ſi non omnes, ſaltem aliqui ex filiis Benjamin, Gen. XLVI. 21. coll. XLIII 8. XLIV. 33. Plura dabunt Voſſius l. l. et T. H. van den Honert. tract. cui tit. *Chriſtus afkomſt uit David* pag. 751—754.

bro tuo.) *Et rectè quidem vertunt*, ואם תשא, si parcis. *Neque enim vertendum fuerat*, parces-ne, *quasi sermo interrogaret. Nam haec verba* ואם אין, sin minùs, *quae mox sequuntur, apertè declarant fuisse in ante dictis conditionem* si, *alteri conditioni* sin minùs, *oppositam, non autem interrogationem. Cum igitur in tali oratione*, si parcis populo huic, sin minus, dele me. . . *pars prior suspensa et incerta relinquatur, vide quaeso, quid dicant Interpretes. Vatablus sic monet: „Oratio defectiva, in quâ multa subaudienda sunt; ac si di-„ cat*, si tantum peccatum remiseris, quid sentient de te gentes?" *Quid Censes, Erudite Lector? Si quis, cum historiâ in quadam Latina legeret, quemdam ex Purpuratis Regem suum sic orasse*, ô Rex, si dimittis meum peccatum, sin minus, dele me de numero tuorum Purpuratorum, *affirmaret Latino in Contextu nihil esse mancum aut vitiosum, sed ea verba Latina*, si dimittis meum peccatum, *idem valere ac*, si dimittis. . . . quid sentient de te gentes, *eum-ne intelligere Latinam Linguam crederes, aut risum tenere posses? Ecce vero aliae deliciae Clericanae. Quoniam* Sam. Pentateuchus *addit post verbum* תשא, dimittis, *alterum verbum* שא, dimitte, *in hanc sententiam*, si dimittis peccatum eorum, dimitte, *quo uno verbo addito, sententia perficitur, existimat Clericus non incommodè quidem apud Sam. Codicem legi verbum* שא, *neque multum repugnat, quin Hebr. ipsis in Codicibus olim sic fuerit scriptum. Tamen idem maluit supplere*, veni ut intelligerem? *Nam in sua Paraphrasi sic convertit*, veni ut intelligerem, nùm ignoturus sis populo huic. *Clerico ne igitur, aut Vatablo manum dabimus, ut ex ipsorum cerebro verba suppleamus, nullâ autoritate, nullo exemplo; id quod Samaritani supplent, repudiabimus, etsi orationis ex sententiâ sponte natum? Nullum vidi Sam. Additamentum, quod non esset ejusdem generis, quo genere haec duo sunt suprà memorata; quibus, quantum sole terrae, tantum Sacrae Paginae illustrantur. Et prorsus ignoro*, Rich. Simonio *quid in mentem venerit, ut sic statueret:* (1) Je ne crois pas qu'il fût à propos de corriger le Texte Hebreu d'aujourd'hui par le Texte Hébreu-Samaritain, dans les endroits où l'Exemplaire Samaritain paroît être plus clair que celui des Juifs. *Id* Simonii *pronuntiatum stare non potest, nisi hoc altero firmetur*, non convenit nos contextum clarum et perspicuum obscuro anteferre; *quod pronuntiatum alterum* Simonius *non faceret, opinor, suum. Ergo, antequàm de* Sam. Pentateucho *quidquam tale statueretur, necesse erat considerare, an quas res habemus Hod. in Contextu obscuras, in* Sam. Pentateucho *claras et perspicuas, eas Samaritani proprio marte ex tenebris in lucem adduxissent. Verumtamen sic defendimus: id quod Samaritani addunt, quodque eos suo ex ingenio addidisse non constat, tum non esse repudiandum; Primum quidem, si Hod. Contextum non aliter convertere, non invitum, possis, quam si ea suppleas, quae Samaritani cum supplent, afferunt perspicuitatem; deinde si eadem addunt Veterum quidam Interpretum; postremo, si*

(1) *Hist. Crit. du V. T.* l. 1. c. 12.

si facile judicium est, quomodo Scribae Judaei per lapsum praetermiserint id, quod Samaritani non praetermittunt. Harum conditionum trium qui primam repudiabunt, eorum pertinaciam credimus esse potius deplorandam, quam confutandam. Nam quid facias iis Interpretibus, qui Hodiernum Contextum malint inusitatis modis contorquere, quam id lucro apponere, ex quo plana sententia oriatur? Est id profecto eorum hominum, qui tenebras palpare ament, lucem pertinaciter aspernentur. Qui alteram respuent, parum sibi constabunt, cùm Sam. Additamentis non parcent, parcent iis, quae Veteres habuere Interpretes, et ex quibus constat Judaeos Scribas nuper omisisse, quae Veteres in suis Codicibus haberent. Qui tertiam, parum sapienter facient, nisi defendunt nihil fuisse mendose praetermissum. Nam si mendum odorantur, consitenturque orationem esse mancam, cur eam negant, eo ipso, quod Samaritani addunt, esse supplendam, cùm mendi fontem Sam. ipsi Codices aperiant?

Queritur Hubigantius, quod, si אם per *si* vertatur, pars prior hujus sententiae suspensa et incerta relinquatur, nec respondeat conditioni oppositae, nisi suppleatur שא *dimitte*, vel *remitte*, quod Samaritani in hoc textu suppleverunt. Respondemus, quod licet אם vulgo conditionem exprimat, tamen amet apud Hebraeos in precationibus, votis et supplicationibus adhiberi, non solum quando cum praeteritis construitur, velut Gen. XXX. 27. XL. 14. sed etiam cum jungitur futuris. Futura autem hoc in casu optative vel subjunctive explicanda sunt, quo modo 1. Chron. IV. 10. אם ברך תברכני nil aliud denotat, quam *si benediceres mihi!* Ut adeo verba illa ועתה אם תשא חטאתם jure maximo per exclamationem vel optative verti possint: *nunc autem si remitteres*, si condonares ipsis *peccatum eorum!* sunt enim verba supplicantis et obsecrantis atque de exauditione tantum non desperantis, hinc veniam directe efflagitare non audentis. Hac supposita horum verborum sententia, nil magis planum et sine hiatu his verbis conveniens est, quam illud alterum, quo hujus voti et harum precum causam exponit, ואם אין מחני נא *nam sin minus*, si aliter visum est, si causam hanc integram ipsis servas, *si omnino visitaturus es peccatum eorum*, (conf. vs. 31.) *dele me quaeso de libro quem scripsisti*, permitte, ut ego potius moriar, quam ut supplicio et internecioni hujus populi intersim. Nempe cum Israelitae per absentiam Mosis, brevi tempore, ad turpissimam idololatriam, ad cultum vituli aurei prolapsi essent, eaque re gravissimam Dei iram in se concitassent, adeo ut Deus eos internecioni dare et contra ea Mosen *gentem magnam efficere* vellet vs. 10. Moses quidem eatenus Deum exorat, ut non simul et semel, vel subito populum extinguat, sed nihil praeterea impetrat vs. 9—14. coll. 34. 35. Quare, licet tantum non desperet de remissione tam atrocis peccati, vel sic tamen spondet atque promittit se periculum facturum, num lenire et placare divinum numen atque expiare hoc cri-

 men

men posit, vs. 30 eoque nomine moerens dolensque et spem inter atque metum dubius se denuo confert in montem, ubi culpam quidem non diffitetur nec dissimulat, sed brevi et pathetica oratione declarat; simul vero desiderium animi sui his verbis exponit: *Nunc autem si remitteres eorum peccatum!* utinam a te impetrare possem, ut gratiam ipsis faceres, *Nam sin minus, dele me quaeso de libro quem scripsisti.* Haec cum ita sint, et Moses in se suscipiat personam supplicantis et impensius obsecrantis, intelligitur, in antedictis non requirendam esse conditionem *si*, alteri conditioni, *sin minus* directe oppositam, ut sensus sit; *si dimittis — sin minus*, sed potius enunciatum quale in optationibus et votis, nec non in juramentis apud Hebraeos obtinet, in quibus nulla ἀπόδοσις solet adhiberi. Itaque hieme Britannica frigidior est ille imperativus שׂא *dimitte;* quippe qui omnem vim orationis usque adeo retundit et debilitat, omnesque ejus igniculos luminaque adeo extinguit et sufflaminat, ut si ei sua constet potestas, verba sic reddi deberent, *nunc autem si remittere vis eorum peccatum, remitto,* vel, ut voluit Criticus noster, *si dimittis peccatum eorum, dimitte*, id est, esto, bene est, vel potes dimittere. (a) Cui orationi ineptae et ab hoc loco penitus absurdae, si postea subjungas, *sin minus, dele me*, nil poterit excogitari ineptius, nihil quod anxium et agitatum Mosis animum magis dedeceat, aut huic scenae sit minus opportunum. Hiscine igitur additamentis, *quantum sole terrae, tantum sacrae paginae illustrantur?* Demens sim, si credam.

Miratur deinde quid in mentem venerit Rich. Simonio, non consultum esse autumanti, ut textus Hebraicus hodiernum ad Samaritanum emendetur in iis locis, in quibus exemplar Samaritanum magis clarum et perspicuum quam Judaicum esse apparet; atque ut absurditatem hujus sententiae omnibus conspiciendam praebeat, ex hoc Simonii judicio, hoc universale consectarium elicit: *non convenire, ut contextum clarum et perspicuum, obscuro anteferamus.* Simonius tamen nec universaliter hoc adfirmaverat, nec causam ullam habet ob quam hujus sui judicii ipsum poeniteat. Nam cum eorum additamentorum quae in Samaritano contextu leguntur, ea, tantum non semper, causa et finis sit, ut sermonem Mosis magis clarum et perspicuum, imo pleniorem faciant, quam in Judaicis codicibus continetur; eoque nomine verba ipsius Mosis, aliunde petita, sine alicujus literulae mutatione passim geminentur et subinde locis inopportunis intrudantur, haud levis ex ea re suspicio interpolationis oritur, nec obscurum est Samaritanos quidem in ejusmodi locis ut interpretes et glossatores spectari posse, neutiquam tamen in describendis Mosis codicibus esse imitandos, aut contextum Hebraicum ad amussim harum additionum esse emendandum. Quare ipse Morinus,

(a) Solent enim imperativi in tali casu et verborum consecutione vulgo permissive accipi, velut videre est in illo Jes. XXI: 12. אם תבעיון בעיו, *si quaerere vultis, quaerite.*

finus, ob illum excessum, ut vocat, juvandi et illustrandi textum Hebraicum, hoc Samaritanorum institutum cum instituto et opera S. S. patrum, speciatim Origenis, comparat, contextum sacrum simili ratione olim juvantium et illustrantium, nec ausus est illa additamenta Mosi tanquam auctori directe transscribere; nisi forte in iis locis in quibus versiones veteres et in his Graeca LXX. interpretum cum Samaricano consentiunt. (*b*)

Sed videamus quo modo Criticus noster hanc causam defendat, quibusque in casibus existimet, *id quod Samaritani addunt, quodque eos suo ex ingenio addidisse non constat* (*c*) *non esse repudiandum.* Primus est, *si hodiernum contextum non aliter convertere, non invitum possis, quam si ea suppleas quae Samaritani cum supplent, afferunt perspicuitatem.* Sermo ipsi est de contextu Pentateuchi Hebraico, deque supplementis ejus talibus, atque in antecedentibus vidimus et exauctoravimus, veluti Exodi XII. 30. et XXXII. 32. Nunc id monere attinet, obscuritatem et perspicuitatem sermonis qualitates quidem esse relativas, sed tamen vel objectivas, vel subjectivas. Claritatem subjectivam in subjecto legente vel intelligente supponere certam dispositionem, certas conditiones, adeoque, ut aliquid objective clarum, etiam tale sit subjective, requiri, ut quis judicio sit praeditus et sensu antiquitatis, ut linguam et dictionem, qua utitur auctor aliquis vetustus bene cognitam habeat et exploratam, deinque ut rerum et temporum [illegible] de qua agitur, vel qua auctor ille vixit, probe habeat perspectam, eamque intellectui quam clarissime repraesentare possit. Quae cum ita sint, intelligitur, quam parum tutum sit et consultum ab obscuritate contextus alicujus, inprimis vetusti, ad ejus corruptionem argumentari, nisi prius invictis rationibus demonstretur, culpam obscuritatis in ipso contextu, non in subjecto intelligente quaerendam esse. Id autem tum demum fieri poterit, postquam ostenderimus, quid ab illis qui ejusmodi auctorem vivendo attigerunt, vel optimis ad cognoscendum subsidiis fuerunt instructi, in ejus sermone jure merito potuerit desiderari. Deinde non existimandum est, id quod adfert perspicuitatem, semper melioris notae esse quam quod obscurum est; quo enim magis vulgo antiqui sunt auctores, hoc magis saepe obscuri. Habetque inprimis hoc, nostro adspectu, Moses, ut non solum ob concisum atque animosum dicendi genus quo ipse utitur, sed etiam ob miram illam facultatem qua pollet affectus loquentium exprimendi haud pauca nobis cogitanda relinquat, quae quidem in mente nostra possint suppleri, sed tamen ea propter ipsimet contextui ejus minime sunt infercienda. Saepe etiam, simul ac aliquid supplemus, periculum est, ne oratio sua lumina perdat et ex sermone concitato, forti et animoso [illegible] pede-

(*b*) *Exerc. Sam.* IV. cap. 4.

(*c*) Ad emendationes ex ingenio factas refert, quod sciam, illud unum quod legitur Deut. XXVII. 4. Vid. Exerc. IV. p. 132. et conf. infra notam Hubigantii p. 174. 175. (*c*)

pedeſtrem faciamus, imo nervos ei penitus incidamus: quod poſtremum certe in illo loco videre licuit, quem paulo ante examinavimus et ipſe Hubigantius alibi in his prolegomenis et notis ad Deut. XXXII. 4. ſuo exemplo teſtatum fecit.

Quare ſi Samaritani quidquam ſupplent, quod Moſes nos cogitare voluit, etiamſi adfert perſpicuitatem, tamen erit repudiandum, quia ſi ea ſuppleas, quae ſupplent Samaritani, orationem quidem reddas planiorem, ſed tamen affectum ex ea tollas et facias languidiorem. Rurſus, ſi uſus Hebraeorum aut ſtilus Moſis ejusmodi formulam vel vocabulum non ferant quod addunt Samaritani, etſi clariſſimam lucem rebus adferre videatur, et plenam in noſtris auribus ſententiam faciat, tamen non erit admittendum. Si vero etiam Moſes nonnullas res in hoc vel illo loco ſuppreſſerit, in alio clarius expoſuerit, neque obſcure nos eo remittat, non facile putandum eſt aliquid excidiſſe, nec ad ampliandum ejusmodi contextum procedendum erit, quamvis cum Samaritanus codex, tum verſiones veteres nobis hac in re praeeant, quia aliud eſt textum deſcribere, aliud interpretari et παραφράζειν.

Nec juvat dicere, contextum Hebraicum ſine his additamentis ab interpretibus *contorqueri*; quoniam hoc eorum ſolummodo vitium eſt, qui verbum ex verbo transferre conantur, neque ea in re verſantur liberaliter: aut ſi etiam aliis accidit, diverſitati linguae transſcribendum eſt, vel adfectuum audaciae, et loquendi modo, qui usque adeo ſaepe a noſtris moribus, a noſtro uſu abhorret, ut quocunque te vertas, non poſſis non obſcurus eſſe, et tamen contextus ipſe his qui oculos in fronte gerunt et idoneis ad cognoscendum ſubſidiis ſunt inſtructi, ſit minime obſcurus. Ex quo genere inprimis ſunt nonnullae ellipſes verborum, non rerum, quibus ſe torquent et exagitant grammatici, non ſe torſerunt veteres Hebraei, multo minus S. ſcriptores. (*d*)

Quod ad veteres adtinet interpretes, de iis ſententiam noſtram in his Exercitationibus ſaepius declaravimus. (*e*) Hoc dicimus, ob cauſas paulo ante allatas, potuiſſe ab antiquis interpretibus quaedam ſuppleri, quae ipſis cum natura ſermonis et rerum dicendarum ſerie non injuria videbantur convenire, quae tamen ideo nec in originali lecta fuerunt, aut in ipſis auctoribus ſunt requirenda. Quod ſi etiam ſolummodo quidam veterum interpretum id faciant, alii vero id non faciant, ſequitur unius alteriusque factum interpretis non eſſe multae auctoritatis.

Poſtremo, etſi haud parum facit ad reſtituendum aliquem locum laborantem, ſi intelligi poſſit, *quomodo ſcribae per lapſum* aliquid praetermiſerint, tamen nemo neſcit et exemplo auctoris noſtri plus ſemel comprobatum eſt

(*d*) Vide *Exercit.* noſtram III. p. 74—76.
(*e*) Vid. *Exercit.* I. p. 12. 13. Exerc. IV. pag. 135. 138.

est (*f*), quam fallax et lubrica sit saepe haec suspicio, quae urgeri non potest, nisi ad modum et originem erroris indicandum, non ad errorem ipsum demonstrandum.

Altera criminatio est, quòd Sam. Pentateuchus *alium verborum ordinem non semel habeat, quàm quem Hodierni Hebr. Codices prae se ferunt. Quam quidem nos breviter sic diluimus. Samaritani sic faciunt aut benè, aut malè, aut neque bene, neque male. Si male, vitium est non imitandum, et Hebr. ex Codicibus corrigendum. Non ideo tamen Sam. Codex aspernandus. Nam cùm ejus generis errata non pauca. Hod. ipsius extent in Codicibus, necesse est eàdem conditione esse Codices Samaritanorum, neque quidquam inde codicum, aut horum, aut illorum, ex autoritate decrescere. Idem sentiendum, si nec bene, nec male, quaedam ordine alio ab Samaritanis quam ab Hebraeis leguntur. Enimvero ejusmodi ordinis permutationes et fieri solent fortuito, non consulto, et si quid creditur fuisse à Samaritanis consulto factum, nihil dici potest, cur non etiam factum id fuerit ab Hebraeis. Quod si autem ordinem Samaritani convenientiorem exhibent, sunt ob eam rem laudandi, et relinquitur, ut perturbatio Codicum non sit Samariticorum, sed Hebraicorum, in quibus bene olim constitutum ordinem Judaei Descriptores everterint.* Genesis cap. 12. v. 12 *sic legitur apud Samaritanos*, fuerunt illi (Abrahamo) servi et ancillae, asini et asinae, *in quo verborum ordine nemo est, qui consuetum Mosis non agnoscat scribendi et enumerandi morem. Cum igitur Hod. Hebr. in Codicibus sic legamus*, fuerunt illi asini et servi, ancillae et asinae, *quis ordinem talem uon juste reprehendat, in quo principem locum obtinent* asini et asinae, *posthabitis* servis et ancillis, in quo etiam asini cum servis, asinae cum ancillis, *junguntur? Fuitne Mosis, an indocti Scribae, ut jungeret asinos cum servis invitos invitis?*

Qui Codicem Samaritanum ob id accusant, quod alium verborum ordinem haud semel observet, quam quidem prae se ferunt libri Hebraici, neque probant eam conversionem ordinis sine gravi causa et febriculose susceptam esse, non evincunt lectionem Samaritanam Judaicae esse postponendam. Sed hoc quaeritur, numne omnis mutatio ordinis, qua res natura similes et eodem pertinentes sibi invicem junguntur, v. gr. homines hominibus, animalia animalibus, et quidem secundum species suas, sit ei verborum dispositioni anteferenda, qua ordo ille non servatur, sed res promiscue, imo tumultuarie enunciari videntur. Quaeritur, inquam, num Gen. XII. 13. al. 16. potius sequi debeamus Codicem Samaritanum qui *ancillas* et *servos*, *asinos* et *asinas* studiose componit, vel Judaicum, qui *asinos* et *servos*, *ancillas* atque *asinas* conjungit, novissime vero subjungit *came-*

(*f*) Exercit. II. et III.

melos? Fateor in verbis hoc modo propositis ordinem non observari. Scio etiam alibi, velut Gen. XXIV. 35. eum ordinem facultatum Abrahami paulo aliter constitui. Vel sic tamen nego, lectionem quam hic loci prae se ferunt editiones nostrae ideo reprobandam esse, et lectioni Samaritanae postponendam. Quod si enim Moses nos docere voluit, ut voluit re vera, facultates istas Abrahamo non solum brevi temporis spatio obtigisse, sed et Pharaonem suae liberalitati nec ordinem constituisse, nec modum; sed multis et diversis beneficiis eum ita cumulasse, ut se invicem trudere viderentur, et ipse quid priore quid posteriore loco poneret, haud nosset, quid ni potuit maximo suo jure adhibere πολυσύνδετον, et vocabula ὁμοιοτέλευτα וחמרים ועבדים ושפחות ואתנות inter se conjungere? Sed Hubigantius hunc locum vertit odiose, cum ait in Hodiernis Hebraicis codicibus sic legi, *fuerunt illi asini et servi, ancillae et asinae.* Textus Hebraeus habet: ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחות ואתנת וגמלים quae verba nemo nescit, sic verti posse: *Et fuerunt illi*, (Abrahamo) *oves bovesque et asini, et servi et ancillae, et asinae et cameli*; quo modo etiam intellecta fuerunt ab Judaeis qui accentus adposuerunt.

Tertia criminatio est, multa Samaritanos aliter, sive aliis litteris, aut verbis scripsisse, quàm Hebraeos; multa etiam, quae ipsis Hebraico in Codice displicerent, deditâ operâ emendâsse. Quae quidem criminatio cùm duas partes habeat, singulam partem seorsim attingimus.

Primùm igitur, quòd Samaritanos incusant multa scripsisse aliter, quàm Hebraeos, id rectè reprehendi non potest, nisi nefas est ab Hodiernis Hebr. Codicibus ne transversum quidem, ut aiunt, unguem discedere, quod nefas esse nemo nunc dicat. Quippè hodiè constat apud omnes, Sam. Pentateuchum *esse* purum putum, *ut ait Morinus,* Mosis Pentateuchum vulgarem Hebraicum, *hoc est Hebraicum et Samariticum Codices esse ejusdem* Autographi duos Apographos, *ut vocant, parallelos. Non igitur Sam scripturas eò esse criminandas, quòd ab Hodiernis Hebr. scripturis sint differentes; aut, cùm id à quibusdam crimini datur, aliorum jus fore, ut eâdem de re Hod. Codices incusent. Nam aequa jura sunt Codicum parallelorum. Ergò est sapientis Lectoris, Criticae ponderibus omnia examinare, ea utriusque Codicis amplecti, quae erunt plana, commoda, Hebraicae Linguae accommodata; ea rejicere, quae obscurè, quae incommodè, et Hebraicam contrà indolem scripta esse reperientur, cùm Codex in orbe terrarum planè nullus sit, qui numeros habeat perfectionis omninò omnes.*

Tertiae hujus criminationis altera pars est, (1) *Samaritanos deditâ operâ mul-*

(1) *Samaritanos deditâ operâ multa . . . . correxisse.* Allegatur in eam rem illud *Garizim*, quod Samaritani *Deut cap.* 27. *v.* 4. et alibi, pro *Hebal*, scripserunt. Verùm de eo exemplo nihil

multa, quae ipsis displicerent, correxisse. Quam opinionem Joan. Clericus, à quibusdam acceptam, suis in Commentariis saepe renovavit. Quae opinio, tametsi rationibus veris firmata esset, non ideò tamen vinceretur repudiandas esse Emendationes ex Samaritanorum consilio factas. Nam, quid si Judaei Scribae multa pravè scripserant? Non licebat Samaritanis suo consilio uti, ut id, quod viderent esse deformatum, ad rectam formam adducerent? Cur verò eis id non licuisset, quod Criticae hactenùs licuit et semper licebit? Ergo id Samaritani si fecissent, superesset inquirendum, an benè, an malè fecissent; non autem idcircò vituperandi essent, quod bonâ minervâ usi essent, ut Codices haberent diligenter exaratos? Sed aliâ viâ congredimur. Quaerimus ex Joan. Clerico quâ ratione, vel quà autoritate confirmet Sam. Scribas fecisse, ut Codices, quos haberent, proprio marte corrigerent. Nam nihil protulit Clericus, quamobrem sibi hoc affirmanti crederetùr. Neque verò etiam quidquam in eam rem proferri potest, quin reprehendantur simul cum Samaritanis, Codices illi, quos, apud Hexapla, veteres Graeci interpretantur. Quibus in Codicibus multa emendatè, ut et apud Samaritanos, scripta erant, quae eadem Hod. Codices mendosè et inquinatè scripta prae se ferunt. Sed ex Clerico iterùm quaerimus, quâ tandem arte Samaritani Hebraicos Codices emendassent. Constat Samaritanos illos Recentiores, qui nunc accusantur, Hebraicam Linguam non habuisse matrem et altricem. Etiam eos constat Hebraicam nunquam ullam Grammaticam vidisse; quae quidem, Judaeis inventoribus, non ante saeculum nonum lucem vidit, cùm intereà Samaritani, saeculo quarto, Codices suos tales, quales nunc sunt, haberent. Persuadebit-ne Clericus homines eos, qui Hebraicam Linguam, neque vernaculam haberent, neque ab arte ullâ didicissent, in animum suum induxisse, meliùs se scire Hebraicè, quàm ipsos Hebraeos? Sapientiùs faceret Clericus, si sic argumentaretur: Hodiernis in Codicibus, si qua sunt, quae Hebr. ab Linguae indole recedant, mendumque oleant, aut solecismum, ea non habent Samaritici Codices, à solecismo longè recedunt, Hebr. quae ad Linguae indolem pressiùs adhaerent. Atqui tamen, ut sic facerent, non habuerunt naturam ducem, non Grammaticam magistram. Ergo superest, ut ideò emendatè scripserint, quia Codices describebant, in quibus nondùm menda ea extarent, quae hodiè Grammatici excusant; non igitur Samaritani fuerunt Codicum suorum voluntarii Emendatores. Argumentationem talem firmabant veterum, ut diximus, versiones Interpretum, quas Samaritani saepè habent suo cum Pentateucho consentientes. Sed ne ita esset, et quanquam Samaritani suis in Codicibus proprio marte quaedam addidissent, correxissent, imò depravassent, non propterea efficitur, ut ipsorum Codices Emendationis fon-

nihil pertinet ad Sam. caeteras varias scriptiones; quas deditâ operâ fuisse factas credere non licet, nisi notum est quo illi consilio aliter scripserint. quomodò notum est, cur Garizim pro Hebal scripserint, quia nimirum erat in monte Garizim ipsorum Templum. Hub.

fontibus non fint annumerandi. Quâ de re audiendus Lud. Cappellus in suâ brevi Responsione ad Jac. Ufferium. (1) „ *Quae itaque vir Rev. tu dicis Ep.*
„ *tuae pag.* 10. qui in uno libro ad libitum multa addunt et omittunt, in
„ aliis ita commutant omnia penè pro arbitrio, non aequi habendi funt He-
„ braicae lectionis arbitri, *illa me non feriunt. Neque enim volo, ut vel In-*
„ *terpp vel Codd. illi, in iis quae pro arbitrio addiderunt, vel omiferunt, fint*
„ *legitimae lectionis arbitri; fed tantùm dico, dispiciendum et judicandum esse,*
„ *an ubicunque aliquid in eorum vel Codice vel Tranflatione extat, quod in*
„ *Hodierno deeft, vel contrà in illis deeft, quod in Hodierno extat, illud fit*
„ *ab ipfis pro arbitrio, et libitu mero additum, vel omiffum, ac non potiùs*
„ *in Hodierno Codice Hebraeo perperàm omiffum fit, quod additum dicitur, et*
„ *additum, quod omiffum esse cenfetur. Cùm enim concedas (pag.* 21.) Co-
„ dicem Hebraeum V. T. Scribarum erroribus non minùs esse obnoxium,
„ quàm novi Codex, et libri omnes alii, *quid ni additio et omiffio Scriba-*
„ *rum lapfu et errore tàm accidere potuerit Hodierno Codici Hebraeo, quàm*
„ *vel Samaritico.*

„ *Examen* (2) *ergo inftituendum eft eorum quae dicuntur addita, vel omis-*
„ *fa et immutata; ac videndum nùm verè ac rectè, an fecùs et perperàm id*
„ *dicatur, non verò ftatim rejiciendum et explodendum quidquid in Hodierno*
„ *Codice Hebraeo non extat, aut ab eo quomodocunque diftat. Quid fi enim*
„ *demonftrari poffit ex anteced. confeqq. ferie orationis, fcopo autoris, et totâ*
„ *fcripturae* συναρμολογίᾳ, *ea quae dicuntur. . . . . in Samaritico Codice esse*
„ *addita, vel omiffa, esse benè et convenienter addita et omiffa; hoc eft, re*
„ *verâ quae dicuntur et cenfentur. . . in Samaritico Codice esse omiffa, ea po-*
„ *tiùs esse in Hodierno Hebraeo Codice fuperflua; quae verò putantur esse in*
„ *illis addita, in ifto potiùs esse perperam omiffa. . . . Et quis jure propterea*
„ *indignabitur, nifi qui putat Hodiernum Codicem* Mafforeticum *reprefentare*
„ *ad amuffim in omnibus ipfa Prophetarum* αὐτόγραφα, *illiusque Librarios omnes*
„ *fuiffe* θεοπνεύστους, *et ab omni errore inter defcribendum immunes? Nam fi la-*
„ *biles fuerunt et re verâ in multis lapfi funt, quod modò conceffifti. . . . cur*
„ *indignabitur aliquis, aut repudiabit errorem agnofcere, iis in locis in qui-*
„ *bus Hodierna lectio probatur esse deterior eâ, quae ex. . . . Samaritico Co-*
„ *dice depromitur? Haec quidem Lud. Cappellus.*"

Quandoquidem quae ab Hubigantio hic adferuntur, in antecedentibus magnam partem occupavimus, juvat breviter monere quod jam obfervavit Waltonus (*g*), neminem fuiffe qui exemplar Samaritanum unquam authenticum fecerit, aut textui Hebraico generaliter praetulerit. Morinum qui-

(1) Refp ad Jac. Ufferium. Num. 27.
(2) Num. 28
(*g*) *Prolegom* X. §. 17.

quidem alicubi scripsisse (*h*) se facto examine Pentateuchi Samaritani, *ipsum purum putum Mosis Pentateuchum esse deprehendisse:* sed in *Animadversionibus ad Simeonis de Muis Censuras Exercitationum Samaritanarum* Cap. VII. declarare, *se nil aliud his verbis voluisse*, *quam exemplar illud non esse spurium vel suppositium*, *nec de ejus auctoritate se aliud dixisse.*

Quod igitur ad Critici nostri philosophemata et sequelas adtinet quas ex illo Morini asserto derivat: facile quidem ei concedimus, Hebraicum et Samaritanum codices esse ejusdem autographi, vel potius originalis duos apographos parallelos, si materiam et argumentum spectes, neutiquam tamen adfirmare audemus hos apographos esse tales quoad formam et fidem. Cum enim Pentateuchus Samaritanus in iis locis quae Hubigantius tanquam insigniora specimina melioris lectionis adtulit, accuratione et fide infra Judaeorum codices vulgo consistat, ut ex professo demonstravimus (*i*) multaque assumenta habeat quae peregrinam manum manifesto probant (*k*), apparet non ideo aequa jura esse utriusque codicis, quia ejusdem autographi sunt apographi paralleli quod ad materiam et argumentum adtinet, et codicem Judaicum in plerisque locis Samaritano esse praeferendum. Loquor autem de codice Judaico qualis esse non ex Masora, sed ex libris MSS. et impressis colligitur.

Ad haec quoque haud difficiles ipsi largimur, *scripturas Samaritanas non ideo esse criminandas*, *quod ab hodiernis scripturis sint differentes*, nisi demonstrari possit lectionem quam fundunt codices Judaici esse Samaritana praestantiorem; non quidem, quia aequa jura sunt codicum quoad argumentum parallelorum, sed quia fieri potest, ut in codice non accuratissime scripto, et depravato haud paucae bonae notae lectiones occurrrant quae lectionibus quibusdam in meliore codice reperiundis sunt praeferendae; atque adeo utriusque codicis cum Judaici tum Samaritani lectiones probe esse examinandas et trutinandas. Quod tamen inde subsumit, ea utriusque codicis esse amplectenda quae sint plana, commoda, et Hebraicae linguae (qualem nempe juxta cum Morino et Masclefio Criticus noster sibi fingit) accommodata, de eo mentem nostram in superioribus explicavimus. (*l*)

In progressu disquirit, num ea quae Samaritani in suo Pentateucho correxerunt vel addiderunt, ex suo ingenio derivaverint, an vero ex codicum antiquorum auctoritate. Postremum binis argumentis demonstrare conatur, quorum primum est, quod eorum lectiones confirmentur ab antiquis versionibus, alterum quod Samaritani non habuerint Linguam Hebraicam vernaculam.

(*h*) Praefat. ad Versionem LXX. Interp.

(*i*) Diss. II. et III. Non recusabit Hubigantius, quod hoc argumentum in ipsum retorqueam, quia ipse eo utitur ad finem §. II.

(*k*) Vid. supra p. 152. seq.

(*l*) Pag. 172.

lam. De primo diximus ſupra. (*m*) Quod ad alterum adtinet: qui mutationes et novationes illas conſiderant, quas Samaritani in ſuum Pentateuchum introduxerunt, hi facile deprehendent, pleraſque earum ita comparatas eſſe, ut ad eas ſuſcipiendas haud magna requiratur Linguae Hebraicae peritia, imo tales, ut ignorantiam hujus linguae clariſſimo ſaepe prodant indicio. (*n*) Quod ſi vero etiam Samaritani in his mutationibus faciendis ſat probabiliter verſati ſint, quis dubitet, potuiſſe inter eos, ſequiori aevo, reperiri aliquos Linguae Hebraicae ſic ſatis peritos, qui hic illic ſermonem ejus planiorem et magis intelligibilem reddere ſtuderent, atque ſcriptiones illas antiquas quas Moſes ſubinde uſurpavit, et quas Noſter paſſim pro ſoloecismis et barbariſmis habuit (*o*), ad novas revocarent, et moderna veſte induerent? cum teſtimoniis Judaeorum compertum ſit, Samaritanos codices Hebraicos literis Judaicis deſcripſiſſe (*p*) atque adeo linguam Hebraicam in ſcholis Judaeorum didiciſſe: nec rari fuerint inter eos eruditi homines, praeſertim linguae Graecae periti, qui verſiones antiquas potuerunt conſulere.

Quae habet in fine hujus §. in iis nos habet facile conſentientes. Licet enim ſatis demonſtratum ſit, Samaritanos in ſuis codicibus proprio Marte haud pauca addidiſſe, alia correxiſſe, imo depravaſſe, tamen nemo aequus harum rerum arbiter ob id negaverit codices Samaritanos legitimis emendationis fontibus eſſe annumerandos. Certum enim eſt Samaritanos, inde ab origine templi Garizimitani peculiares codices habuiſſe, nec ſi quae improbae ſunt merces, non ideo jactantur omnes. Et Judaeorum libri, licet paucioribus et levioribus mendis laborent, eapropter ab iis non ſunt immunes, id quod Buxtorfius et Bootius, licet codicis Judaici acerrimi defenſores fuerint, tamen plus ſimplici vice agnoverunt. (*q*)

Non itaque ambigo, et Capello atque Critico noſtro ambabus manibus largior, examen inſtituendum, ac videndum eſſe, num recte an ſecus aliqua omiſſa vel addita vel immutata ſint: quamquam non dubitem, ad hoc examen inſtituendum paulo majorem L. H. et ceterarum oreintalium, imo ſanioris Criticae cognitionem requiri, quam hactenus apparuit Hubigantium ejusque ſimiles in hoc negotio demonſtraſſe.

§. II.

(*m*) Exerc. IV. ad C. III. art. I. §. 1.
(*n* Exempla dedimus ſupra pag. 153——156. 169. 170.
(*o*) Vid Exerc. III.
(*p*) Teſtimonia haec, licet alio fine, adduxit Cl. Tychſen *Tentam*. Sect. I. §. 1——6.
(*q*) Vid. Jac. Uſſerii *De textus Hebraici V. T. variis lectionibus ad Lud. Capellum Epiſtola* Lond. 1652.

§. II. *Ex* Sam. Pentateucho *quales emendationes promi possint.*

Postquam Criticus noster docuerat Pentateuchum Sam. esse fontem emendationis legitimum, nunc quales ex eo emendationes promi possint, ostendit, eoque nomine colligit et ad certas classes vel genera refert specimina melioris lectionis quae in eo inveniantur. Nos quantum fieri potest breviter de iis absolvemus, quia pleraeque jam in antecedentibus a nobis sunt excussae. In antecessum autem observamus, quod si quid bonae frugis in his lectionibus contineatur ad emendandum contextum Masorethicum faciens, id vulgo etiam in MSS. Judaicis ita scriptum reperiatur.

Primam classem ipsi constituunt exempla in quibus Samaritani illas literas אהוי quae tam nominum quam verborum Grammaticas flexiones notant, quaeque orationem, ut ipse ait, planam reddunt, non omittant, contra quam faciant Hodierni Codices Judaeorum. Huc refert, quod pro נחנו quod occurrit Gen. XLII. 11. in codice Sam. scribatur אנחנו, de qua lectione diximus supra pag. 95. Quod pro אחטנה Gen. XXXI. 39. reponant אחטאנה, non omisso א in medio, quam scriptionem examinavimus pag. 96. (*r*) Qua occasione docet, Samaritanum codicem has literas in fine nunquam omittere: ut eo abuti non possint, qui volunt Gen. XXX. 11. בגד idem valere ac בא גד *venit fortuna.* (*s*) Porro quod pro שיו, uti mendose Codex Hodiernus Deut. XXII. 1. Samaritani legant שהו *ovis ejus*, qua de re supra vidimus pag. 93. pro נער, נערה *puella*, pro מארת, vel etiam מארת, *luminaria*, מאורות semper, quemadmodum et pro לבא, לבוא; pro

(*r*) Addimus, Samaritanos codices, quemadmodum in aliis id genus exemplis, ita in hoc ipso non inter se convenire, imo nos deserere. Nam, uti observavit Kennicottus ad h. l., plerique eorum אחטנה legunt, nonnulli אחטינה, nullus אחטאנה, quod ergo Hubigantius videtur gratis asserere.

(*s*) Nempe in Cod. Sam. legitur ࠁࠂࠃ, quod Hubigantius legit בְּגָד, vertitque *in fortuna*, quia vs. 13. de Aschere dicitur באשרי *in felicitate mea.* Sed versio Samaritana reddit ࠐࠋࠂࠃ *agmen, turma*, quo vocabulo etiam utitur loco mox laudando; unde palam est, Samaritanos ipsos hoc vocabulum tanquam simplex, non compositum considerasse. Deinde vocabulum גד minus commode vertitur per *fortunam*; quia Jacobus, pater Gadi, Gen. XLIX. 19. id nomen manifesto per גדוד *turmam* transfert, cum inquit גד גדוד יגודנו *Gadum cohors invadet*, והוא יגד עקב *et ille secabit calcaneum.* Malumus ergo, quidquid in diversum abeant nonnulli, velut Tsepregi *de Authent. select. Cethibin* part. 1. in fine, lectionem plerorumque codicum MSS. quam et sequitur Onkelosus, retinere, et legere בא גד; quia Lea, postquam Jacobum quinta prole ditaverat, jure dicere poterat *venit caterva.*

pro הקים, הוקם, quam ſcriptionem examinavimus pag. 97. Denique pro ויקצע, ויקצעו vel קצעו; pro הכאתי, הכאת; de quibus diximus ſupra pag. 74. 75. 78. 79. Audit in fine, Samaritanos *modum imperativum verborum* ל״ה *deficientium terminare in* וי, *ut* revela הוי eſto *cum contra eum modum hodiernus codex titubanter adtingat.* De qua ſingulari ejus obſervatione vide ſupra pag. 94.

Secundo docet Samaritanos literas אהוי non temere permiſcere, nunquam הוא ſcribere pro היא; conf. ſupr. pag. 76. nunquam לא pro לו, aut חטו pro חטא *peccare*, velut Gen. XX. 6. quam poſtremam lectionem quoque ſequuntur aliquot codices Kennicottiani.

Tertio, eos nomina virorum et locorum propria ſemper eodem modo ſcribere: ſemper יתרו, *Jethro*, et יריחו *Jerichô*, nunquam nec יתר (uti Exod. IV. 18.) nec ירחו ut paſſim hodiernus codex.

Quarto, literas אהוי, ſi quando ex iis ſententia aliena naſci poſſit, Samaritanos non addere. Sed pro ויואל, quod vertit *jurare factus eſt*, Samaritanos Exod. II. 21. ſcribere ויאל, ſine vau, *conſenſit*, ut habitaret

Nota, Cl. Kennicottum in notis criticis ad h. l. decem MSS. memorare in quibus pariter legitur ויאל; ex quo apparet hanc lectionem non ſolis Samaritanis deberi. Quis vero cum Critico noſtro hoc verbum ויואל, uti in noſtris editionibus paſſim, et recte quidem, legitur, derivaverit ab אלה *juravit?* cum in verbis quieſcentibus ל״ה, cujusmodi eſt אלה, ea forma nec in Hiphil, neque in Hophal frequentetur. Fateor quidem hanc formam nonnunquam, velut 1 Sam. XIV. 24. ubi vulgo defective ſcribitur, ut ויאל, habere notionem *adjurandi.* Neque tamen ea propter derivanda erit ab אלה, cum verba יאל et אלה ab origine eandem poteſtatem habeant, nempe ſignificationem *appingendi ſe*, vel *adhaerendi ad aliquam rem*, hinc *jurandi*, et in Hiphil, *adjurandi.*

Quinto, contendit in ceteris Alphabethi literis deſcribendis accuratiores etiam fuiſſe Judaeis Samaritanos, in quorum codicibus eae literae quae Samaritice ſimiles erant, perraro una pro alia ſcriptae ſint; cum contra eas quae Hebraice ſimiles eſſent, Judaei ſaepe ſcribae permiſcuerint. Hujus autem rei ſpecimen adfert ex Levit. V. 11. ubi Cod. Sam. habet יצק *fundet (oleum,)* ut etiam legant Graeci Intt. Syrus et Arabs; hodiernus autem codex ישים *ponet*, alieno, ut ipſe vult, ſignificatu, *cum verbum* שום *de aridis efferatur, non de liquidis; ut eſt oleum.* In fine docet quomodo Judaeorum ſcribae partim ſimilitudine literarum, partim convenientia decepti, in eum errorem inducti ſint, ut pro יצק ponerent ישים.

Reſpondemus breviter, neminem qui codices MSS. Hebraicos unquam viderit, ſibi facile perſuaſurum eſſe, hanc lectionem ex tali permutatione literarum ortam eſſe; nec in natura verbi שום quidquam eſſe quod vetet

tet quo minus aeque de liquidis, ac de aridis adhibeatur. Sed si quid vitii commissum sit a Judaeis librariis, id potius in transpositione verbi ישים cum יתן quaerendum, atque adeo legendum esse לא יתן עליה שמן ולא ישים עליה לבנה, uti sane legit codex 193. a Cl. Kennicotto ad h. l. laudatus.

Sexto, ait, *non sunt in Sam. Codice, nisi perquam raro. junctiones illae falsae vocabulorum, in quibus uni vocabulo adtribuuntur literae quaedam, quae alterius sunt proxime sequentis.* Cujus generis exemplum ipsi est quod in Judaeorum codice legitur Num. XXIV. 20. עדי אבד *posteritas ejus* (Amaleci) *ad excidium*, pro quo Cod. Sam. verius habeat עד יאבד *donec pereat.*

Observamus, in lectione illa עדי אבד *ad excidium*, nil esse vitii. 1. quia particula עדי, utpote in statu constructo posita non potest construi cum verbo, sed quidem cum nomine. 2. quia אבד cum vocali segol scriptum commode potest significare *excidium*; atque adeo cum hae binae lectiones עדי. אבד et עד יאבד pari passu ambulent, nil causae esse, ut illam deseramus.

Septimo, docet in Sam. Codice non esse, ut in hodierno codice Judaico, clausulas quasdam, sive interpunctiones male factas, ex quibus nascantur parum aptae junctiones, non jam vocabuli tantum cum vocabulo, sed sententiae cum sententia. Quo refert vocabulum הקהל, quod perperam a Judaeis Num. XV. 15. in initio versus sit collocatum, ideoque vulgo vertatur *ô congregatio!* a Samaritanis vero, puncto distinctivo post illud vocabulum posito, ad finem commatis antecedentis referatur, ut sensus sit: *sic faciet coetus.*

Fateor, id vocabulum in initio vs. 15. positum eamque ejus versionem, *ô congregatio* habere difficultatem. Sed non video eam difficultatem tolli, quando in fine vs. 14. collocatur, cum Samaritanis. Quid enim quaeso sibi volunt ista: *quemadmodum facietis, sic faciet coetus?* Quaeri enim, nec injuria, potest, quis sit ille coetus de quo sermo est. Quare si הקהל omnino in fine vs. 14. collocandum sit, cum Samaritanis, addendum erit הזה, *hic*, quod legitur in codice 232. quem laudavit Kennicottus; ut sensus sit, *quemadmodum facietis, ita faciet coetus hic*, nempe peregrinorum, aut incolarum; praecedit enim: *Si diversabitur apud vos peregrinus, aut inquilinus — et paret (sacrificium) igne absumendum in odorem gratum. . . .*

Aliud exemplum accurationis Samaritanae ipsi est quod occurrit Deut. V. 15. ubi verbum וזכרת *et memineris* in initio hujus versus positum, referunt ad finem vs. 14. hac sententia: *non laborabis neque tu, neque servus tuus, neque ancilla . . . . . ut memineris te fuisse servum in Aegypto*, nulla notabili sensus differentia.

Octavo, inculcat *apud Sam. codicem plura verba non deesse quae desunt in hodiernis codicibus.* Hujus generis ipsi est חלות quod occurrit Levit.

XXIII. et *eamus in campum* Gen. IV. 8. Nos de primo exemplo diximus pag. 105. 106. de altero pag. 23.

Nono, contendit *Sam. codicis non minimam laudem esse, nullis fuisse unquam punctis vocalibus affectum, quia per rem punctariam in sacras literas non levia invecta incommoda fuerint, in quibus tum sententiae labefactantur, tum grammatica jura violantur, tum vero etiam advocantur scribendi formae inusitatae, ac plane infantes.* Hujus autem vitii unum illud et singulare exemplum adfert, quod habeatur in vocabulo בערכך Levit. XXVII. 2. quippe quod eo puncto vocali sit affectum quod habet affixum personae secundae, acsi esset vertendum *secundum aestimationem tuam*; cum tamen sermo Dei ad Mosen et Mosis ad populum postulet, ut illud בערכך vertatur simpliciter *secundum aestimationem*, absque pronomine, quo modo etiam acceperint veteres interpretes.

Complura sunt quae circa hanc Critici nostri observationem, quae nil nisi mera cavillatio est et stribligo, possent obmoveri, sed sufficiat hoc unum. Quis Grammaticae Hebraicae vel mediocriter peritus, ignorat affixa apud Hebraeos etiam passive accipi, atque adeo ערכך etiam denotare posse *aestimationem tuam*, non quam tu aestimas, sed qua aestimaberis vel aestimandus eris secundum definitionem mox ab ipso Deo dandam; neque enim populi erat aestimare, multo minus sacerdotis, nisi in eo casu qui describitur vs. 8. sed Dei, qui aestimationem animarum redimendarum ipse definit a vs. 3—7. Itaque nodum in scirpo quaerit, quando illud בערכך cum pronomine secundae personae veniens, in hunc contextum non putat convenire. Sententia enim manifesto huc redit: *Si quis nuncupaverit votum*, tunc *pro aestimatione*, vel secundum *aestimationem tuam*, id est, qua tu aestimaberis, *animae erunt Jehovae:* quod patet inde, quia vocabulum ערכך a versu 3. usque ad 8. non aliter accipitur, nec accipi potest. Mittimus cetera, velut cum inquit, *rei punctariae inventores id fefellisse, vocabulum* ערכך *esse unum ex eis quae literam suam ultimam conduplicant atque ita rem accepisse veteres interpretes.* Quis enim credat id alicui sano in mentem potuisse venire? Id potius monere attinet, contextum Samaritanum a Masorethico non dissentire, idque clarissime apparere ex versione Samaritana quae habet [Samaritan], בשיאמך, *secundum aestimationem tuam.* Atque adeo omnem istam velitationem Critici nostri, ne quid gravius dicam, de nihilo esse, et in spongiam incumbere.

Et haec quidem cum sint Critico nostro ea emendationum genera quae ex Pent. Sam. promi possunt, concludit:

I. „ Sam. codicem emendationis esse fontem legitimum et uberrimum, „ nosque monitos esse debere, ne Judaeis librariis nimium confidamus, neque cito statuamus, hodierno in Codice si qua extant quae Hebraicae „ orationis consueto cursu non ferantur eam fuisse Hebraicae linguae in- „ constantiam, vel sacrorum scriptorum scribendi negligentiam.

II. „ Ex

II. „ Ex Sam. Pent. existere posse Grammaticae Hebraeorum perficien-
„ dae non unas facilitates. Enimvero Hebraicus sermo cum sit idem et
„ in Pentateucho et in ultimis Prophetis, cumque adeo eum constet fuis-
„ se maxime aequabilem, Grammaticis novis fidem habendam non esse,
„ cum Hebraicam linguam exhibent tot exceptionibus scatentem, quot
„ regulis informatam. —— Sed esse eos potius Sam. codicis auctoritate
„ coarguendos atque Hebraicae ad linguae indolem planam constantemque
„ revocandos.

III. „ Non diffitetur quidem Sam. Cod. suis laborare defectibus et Mo-
„ rinum nimium fuisse in eo laudando, ut qui eo tempore scripserit, quo
„ ejus apographa non satis erant perspecta et examinata. Cum tamen Sa-
„ maritanus codex cum in multis locis, tum in iis quae hactenus prolata
„ sunt, rectius legat quam Judaicus hodiernus, sequi eum in his locis Ju-
„ daico esse anteferendum."

Nos quod ad primum adtinet, observamus. Si Judaeorum libri lectio-
nes offerant minus probabiles, eos esse merito rejiciendas, et si quid me-
lius istis in codicibus Samaritanis reperiatur, id esse praeferendum. Sed
improbandas non esse formas verborum antiquas quae a Samaritanis passim
in novas commutatae sunt, si modo cum natura dialecti Hebraicae et ce-
terarum orientalium conveniant: quod postremum de plerisque lectioni-
bus quas Noster ad barbarismos et soloecismos retulit, supra demonstra-
vimus.

Secundo quidem fatemur, ex Critica sacri codicis bene et sapienter in-
stituta, magnam ad Grammaticam Hebraicam redundare posse utilitatem;
quatenus ea nunc multis regulis et exceptionibus scatet ad excusandas
quasdam lectiones quae vulgo in nostris Bibliorum editionibus occurrunt,
inventis et necessariis, quae tamen si MSS. codicum ratio haberetur, com-
muni regulae subjici possent. Sed num eapropter codex Sam. adhiberi de-
beat, spretis nec prius consultis codicibus Judaicis, vehementer dubito.
Primo enim illae ipsae scriptiones quas Hubigantius tanquam specimina me-
lioris lectionis ex Codice Sam. in medium protulit, si quid bonae frugis
habent, totidem literis, in codicibus MSS. Judaeorum reperiuntur, ut
nil necesse sit eapropter ad Samaritanos confugere. Deinde, cum Samari-
tani saepe, posthabita omni analogia linguarum orientalium, formas verbo-
rum antiquas in novas commutaverint, ut vidimus, ab eorum opera non
expectandum esse videtur, ut magnam lucem Grammaticae Hebraeorum
obfundat. Quod vero ad argumentum adtinet quo utitur Criticus noster
ad has novas lectiones excusandas, id ejusmodi est, ut haud magnam He-
braismi peritiam prodat. Quis adeo hebes et stupidus est, ut non intelli-
gat, quantam tot seculorum decursus a Mose ad Malachiam, et captivitas
quidem Babylonica, sermoni Hebraico debuerit importare mutationem?
cuique adeo mirum videatur, si apud Mosen quaedam formae vocum re-
pe-

periantur, quae apud eos scriptores qui vel paulo ante, vel post illam reipublicae eversionem vixere, non occurrunt?

Ad ultimam Critici nostri observationem nil aliud reponimus, nisi quod, cum adeo multa exempla ab ipso in his prolegomenis producta sint, ut ab iis ad alia possit fieri conclusio, atque nos ea exempla pleraque sic refutaverimus, ut doceremus Codicem Samaritanum in iis prae Judaico non multum lucrari, sed saepius potius eo multis modis inferiorem esse, nos eodem jure quo ipse utitur, inde conficiamus, eam lectionem quam prae se ferunt libri Judaici, saltem in plerisque locis, Samaritanae esse praeferendam.

§. III. *De Samaritanis Codicibus Hodiernis.*

De Codicis Samaritani hodiernis exemplaribus antequam eorum censum ineat, in antecessum observat, quod jam multo verborum apparatu inculcaverat Morinus (*t*) „eorum hanc communem dotem esse, ut similitudine „referant eos antiquos codices Samaritanorum, quos allegabant Hieronymus, „Procopius, caeterique Ecclesiae Patres. Nimirum iis in codicibus scri-„ptiones easdem reperiri quas illi veteres ex Samaritica Graeca versione „cognitas habebant, quasque inde adeo docebant extare in codicibus Sa-„maritanorum. Ex quo conficit eos qui nunc extant codices eodem loco „apud nos esse debere, quo illi fuerunt, quos veteres laudabant, quo-„rumque scriptionibus utebantur."

Respondemus, primo nos quidem facile concedere, Codicem Samaritanum esse satis antiquum; quippe qui haud dubie eo tempore originem coepit, quo floruit templum Garizimitanum, easque scriptiones, quas scriptores Ecclesiastici ex versione Samaritica Graeca cognitas habebant, in codicibus hodiernis passim reperiri. Num tamen inde confici possit, ea quae nunc extant ejus apographa, eodem loco apud nos esse debere, quo illa fuerunt quae iis temporibus extabant quibus hi scriptores florebant, lectionesque eorum hodiernas omnes ejusdem originis et auctoritatis esse habendas, de eo valde dubitamus. Quis enim neget fieri potuisse, ut codices Samaritici in locis aliis quae ab his scriptoribus aut a Scholiaste versionis Graecae tacta non fuerunt, post ea tempora corrumperentur? Sane quod illae laciniae inanesque verborum et pericoparum quarundam repetitiones, quibus nunc scatent codices Samaritici, non longe ante seculum VI. in iis repertae sint, facit ab una quidem parte silentium scriptorum veterum Eusebii et Hieronymi, nec non Scholiastis antiqui, ab altera vero testimonium Procopii Gazaei quo nullum, quod sciam, antiquius datur. (*v*)

Secundo, observamus exempla illa lectionum Codicis Samaritici, vel ipso Mo-

(*t*) *Exercit. Sam.* III. c. 3.
(*v*) Vid. Morinus Exerc. III. c. 2. 3.

Morino (x) fatente, non esse omni dubio exemta, haud pauca vero aliter legi in exemplaribus hodiernis, atque in versione Graeca Codicis Samaritani sunt expressa.

Tertio monemus, nonnullas harum lectionum a scriptoribus Eccl. et Scholiaste versionis Graecae indicatarum etiam in MSS. Judaicis inveniri: cujusmodi est ea insignis quam Deut. XXVII. 26. Hieronymus Comment. ad Gal. III. 10. in solis libris Samaritanis inveniri dixerat; sed quam Cl. Kennicottus in quodam codice ex his oris, me parario, ad eum transmisso & post mortem possessoris sibi redemto, deprehendit. (y)

In progressu examen instituit quorundam codicum Samaritanorum hodiernorum, binosque Oratorienses, nec non alios binos Peirescianos confert cum lectionibus quas ex codice Leidensi et Ussериano in suis Exercitationibus Anti-Morinianis, tanquam corruptiones Pentateuchi Samaritani produxerat Hottingerus. Qua occasione multae pravae lectiones quas hic in illis codicibus observaverat, emendantur, ac docetur illas accusationes quas Hottingerus ex his pravis lectionibus contra Pentateuchum Samaritanorum formaverat, ad secundum Peirescianum et binos codices Oratorienses, praefertim eum quem typis describi jussit Morinus, nil pertinere. Catalogum harum emendationum quem exhibuit Criticus noster, adjuncta lectione septem MSS. Anglicanorum, deinde ampliorem fecit Cl. Kennicottus (z) eo consilio, ut appareret quasnam, jure aut injuria, lectiones Hottingerus Samaritanis adscripserit, et in corruptionibus textus Samaritani numeraverit. Bene autem habet, quod ex hoc catalogo appareat, postremos hos codices passim Hottingero favere, ejusque lectiones corruptas confirmare; in illis vero locis in quibus aliter et rectius legunt quam Hottingerani, eos propius ad lectionem quam fundunt codices Judaici accedere.

(x) Loco superius laudato.
(y) Conf. ejus schediasma *De statu collationis codicum V. T. finite anno* 1763. cum *Diss. Gener. in V. T. Hebr.* pag. 78. n. 84.
(z) *The State of the Printed Hebr. text.* Diss. II. Cap. 5.

EXERCITATIO SEXTA

AD

CAR. FR. HUBIGANTII PROLEGOMENA

CAPUT TERTIUM

ARTICULUM SECUNDUM

QUI INSCRIBITUR

Alter fons emendationis Hodierni ipsi Codices.

E*MENDATIONIS alterum fontem habemus Hodiernos ipsos Codices. Quem quidem fontem, ut legitimum esse omnes confitentur, ita pauci eum putant esse necessarium. Quippe ferè omnes sibi ita persuadent, et tanquam certum sumunt, Edita Biblia, quae habemus, summâ fide Codices referre manuscriptos, et Codices eos, qui Editorum norma extiterunt, fuisse diligenter selectos et animadversos. Non negandum, quin ii Editores, qui primi Hebraica Biblia typis mandârunt, Codices eos, quos haberent; curâ, quantâ maximâ, possent, typis suis exhibuerint; neque enim in Bibliis Impressis ullum ego mendum reperi, nisi erat typographicum, quod non idem quidam Codices haberent. Sed quoniam in Impressis menda non pauca extant, quae eadem absunt è quibusdam bonae notae Codicibus, id jam non dubium relinquitur, Bibliis imprimendis adhibitos fuisse Codices notae inferioris, minimèque omnium laudandos. Cujus mali Sacras in Litteras invecti causa princeps fuit in eo* R. Jacob Ben-Chaim, *qui Biblia Hebraica primus omnium typis mandavit. Quamvis enim inferioris notae Codices adhibuisset, tamen ejus Editionem Venetam caeteri omnes Editores, qui post fuerunt, secuti sunt; et tanquam Archetypum habuerunt. Testis est ipse* Ben-Chaim *non fuisse se optimorum Codicum Editorem. Nam cùm is multum conqueratur, quòd in suis Codicibus* Masora magna *variis animalium figuris, non tàm ornata, quàm deformata, inexplicabiles errores contineret, eo ipso declarat Codices suos fuisse omnium recentissimos, quoniam talia ornamenta vetustiores.*

res Codices non habent. Et saepe observat Rich. Simonius, *Codices tales esse minime omnium aestimandos et seligendos. Quòd si qui dubitant, Editionem illam primam Venetam caeterarum, quae post factae sunt, fuisse normam, dubitationem omnem collatio ipsa tollet, ex quâ planum fiet nullâ re omnes, nisi Typographicis mendis, aut verò* Punctis vocalibus, *quae quidem Emendationem eam, quam tangimus, non spectant, discrepare; eosque adeò ipsos Editores, quibus Codices suppetebant, aut similes illis* Ben-Chaim *habuisse, aut, si non omninò similes, tamen iis uti non fuisse ausos, cùm eos ab Archetypo suo consueto viderent esse differentes. Codices habebat* Felix Pratensis, *alter Editor Venetus; tamen Veneta ejus Editio posterior similis omninò est priori. Etiam Codices habebat* Buxtorfius Pater *Basileiensium Bibliorum, post Veneta, Editor. Tamen ille à Venetis ne latum quidem unguem discedit. Itaque etiam ex ejus Notis cognoscitur, Germanicis eum Codicibus fuisse usum, quales erant illi* Ben-Chaim. *Quippè ea saepè de suis Codicibus* Buxtorfius *animadvertit, quae in Germanicos conveniant, non in Hispanos. Quid* Athianas *dicemus? Non carebat Codicibus* Athias. *Atqui tamen à Basileiensi non differt* Athiana prima. *Alteram* Athianam *edidit* Joannes Leusden, *qui quidem etiam Codices inspexerat nonnullos; quos eos autem? Audiendus ipse* Leusden *titulum talem faciens:* Biblia Sacra Hebraea correcta, collata cum antiquissimis et accuratissimis Exemplaribus manuscriptis. *Eos vero* Leusden *Codices suos cùm eâ re laudasset, quòd* MAGNAM MASORAM in margine repraesentarent sub ursarum, canum, boum aliorumque animalium formis, *cùmque ob eam ipsam rem* Rich. Simonio *risum fecisset, non posteà ausus est alteram suam Editionem anno* 1667. *factam, splendido iterum titulo decorare; satis habuit si sic inscriberet*, Biblia accuratissima, *ut ipsi videbatur, neque ampliùs* antiquissimos *suos* et accuratissimos *Codices venditavit. Quippè docuerat* Simonius *Codices tales, quales ipse eos descripserat, esse omnium minimè accuratos. Post alteram Athianam* Joannis Leusden *venit tertia Athiana* Vander Hooght, *quae quidem priores duas* Athianas *usque quaque refert. Neque negat* Vander Hooght, *caeteras omnes Bibliorum Editiones fuisse ad* Pratensem *Venetam accommodatas, quomodò ad priorem* Ben-Chaim *fuerat ipsa* Pratensis. *Quippe eundem lapidem volvebant omnes Editores, ut priores Editiones, Typographicis mendis exceptis, putarent fuisse quàm accuratissimas. Et cùm plerique Codicibus carerent, ad Editiones illi omnium primas se conferebant, quas haberent ut normam suam. Quid vero ille* Opitius, *cujus extat Editio* Kiloni *in Germaniâ anno* 1709. *evulgata, quam Editionem dixit in sua Sacrâ Bibliothecâ* Jacob. le Long *esse* ACCURATISSIMAM. *Habuit Codicem quemdam* Opitius, *quem adiret; vide, Lector, qualem, et quàm antiquum.* (1) Filius meus, *inquit*, primò nactus est (in Bibliothecâ Carolinâ) Codicem magnum quatuor tomorum in folio Regali, ut vocant, Targum *Ma-*

sorâ

(1) Praefat. fol. 7.

ford magnâ et parvâ instructum, à Judaeo quodam *Sondalio* filio *Hillelis Gerson*, anno 1455. scriptum vel punctatum quem omnium esse optimum; et cum accuratioribus Impressis plerumque conspirare fui expertus. *Utrùm igitur eo ex Codice* Opitius *novum quidquam protulit? Certè Editionem* Opitianam *caeteris omninò similem habemus, mendisque tantùm typographicis ipsi propriis deformatam. Atque idem dixeris de caeteris multis nominis inferioris Editionibus, quarum alias ad* Basileiensem, *alias ad* Athianam *Editores expressêre. Sic ut omnes eas, quas adhuc vidimus, tanquam unam eandemque habere possis, quod idem de illis etiam Editionibus* Morinus, *quas viderat, affirmabat, his quidem verbis.* „ (1) *Rectè Thucidides*, imperitia confidentiam, eruditio timorem creat, *ut vertit S. Hieronymus. Hic sinè insolentissima confidentia cum ignoratione maximâ conjungitur. Hebraica Biblia sunt sincerissima: quamobrem verò? Non alià ratione ducuntur, quàm quòd excusa sibi invicem consentire animadvertant; idem de manuscriptis omnium aetatum, quorum ne specimina quidem unquam viderunt, affirmandum esse temerè pronuntiant. Nec cogitant omnes ferè libros editos ex uno et eodem fonte dimanasse; ideò consensum illum non magis admirandum esse, quàm Editionum Vulgatae versionis autoritate Clementis VIII. recensitarum unitissimam concordiam. Quanquam illud ipsum, quod de Libris Judaicis in lucem editis praedicant, iniquè dictum sit. Reclamant enim Judaei, mendasque innumeras ingentesque à manuscriptis dissentiones, non dicam in Christianorum Editionibus, sed in iis quas ipsi Judaei emendatissimè elaborârunt, Rabbini adnotant.*" *Cùm igitur Hebraicae Editiones eâdem etiam nunc conditione sint, quâ erant, tùm cùm* Morinus *scribebat, non mirum est, adjumento esse posse nonnullo Codices ipsos Hodiernos, si quos habebimus iis meliores, Veneti Editores quibus utebantur. Eos igitur nos à nostrâ curâ non exclusimus, quorum praecipui, quales sint, nunc describimus.*

Editionis Bibliorum bonae parandae Hubigantius, ineunte hoc capite, quatuor adjumenta esse dixerat, quae sint emendationis ipsi fontes. Primus ipsi est Pentateuchus Hebraeo-Samariticus, de quo ad articulum primum vidimus. Alterum constituunt Codices Hodierni. Quo nomine ipsi adpellantur libri MSS. literis Hebraeis vel Judaicis in usum Judaeorum exarati, quos, ut distincti noscantur ab illis, Judaicos adpellare consuevimus. De his codicibus, licet non admodum magnifice sentiat, et infra, capite IV. conceptis verbis profiteatur, se ex eorum collatione non magnas utilitates percepisse, tamen adfirmat eos esse fontem emendationis legitimum; eoque nomine disquirit, utrum nunc necessarium sit eos conferre, et in subsidium emendationis adhibere?

Occasionem huic quaestioni movendae ipsi dederant, ab una parte nonnulli

(1) Exerc. Bibl. lib. 1. cap. 1.

nulli qui pugnabant, veram et genuinam lectionem V. T. uti in codicibus Judaicis habetur, ita constitutam esse per Masoram, ut ne latum quidem unguem ab ea recedi potuerit; atque adeo rarae admodum in iis reperiundae sint variae lectiones: ab altera vero qui existimabant, editiones Bibliorum primas et praecipuas quas habemus, tanta fide codices referre MSS. et codices eos qui illarum editionum norma exstiterunt, tam fuisse diligenter selectos et animadversos, ut non opus sit alios codices conferre. Illos impugnaverat in his Prolegomenis Cap. I. Art. III. quo loco multa, licet parum accurate, disputat de Masora, hos refutare satagit hoc articulo.

Ac primo quidem negandum non est, quin illud praejudicium de usu et praestantia Masorae in conservandis genuinis sacri codicis lectionibus, inde a renatis literis, philologos, praesertim eos qui ex scholis Judaeorum prodierant, implicitos tenuerit, eoque spectaverit, ut collatio codicum minus necessaria esse judicaretur, atque ob eam causam libri in Bibliothecis latentes vulgo negligerentur. Quam alte quorundam animis insederit, argumento esse potest, quod hac nostra memoria et literarum luce, non defuerint qui contenderent codices Hebraicos quo magis ad Masoram essent correcti, hoc esse meliores, omnesque a Masora deviationes pro erroribus et halucinationibus librariorum, imo pro depravationibus et corruptionibus quorundam haereticorum et maleferiatorum hominum esse habendas. Expertus horum hominum contradictionem inprimis est B. Kennicotti V. C. Biblicus labor, ante hos annos XX. et quod excedit, susceptus, et A. 1780. absolutus, in quo omnes codices alicujus nominis qui haberi poterant, vel toti vel ex parte conferri debebant, et varietas lectionis textui Hebraico editionis Hooghtianae adspersa est. Cum enim hoc opus, simul ac orbi erudito significatum erat, omnium adtentionem et expectationem excitaret, qui desiderabant et diu in votis habuerant, ut, quemadmodum circa Novum Testamentum a Millio, Wetstenio aliisque, ita circa Vetus ab aliquo harum rerum perito similis labor susciperetur: ipse vero Kennicottus promitteret se codices producturum in quibus lectiones reperirentur, quae a Masorethicis in multis differrent, et varietates in versionibus antiquis reperiundas suo calculo confirmarent, bilem id movit quibusdam ex veteri formula philosophantibus, qui existimabant Masoram esse unicam textus Hebraici normam; atque adeo omnem illam MSS. collationem, nisi haec regula observaretur, non solum superfluam, sed et periculosam esse (a). In his prae ceteris nominandus nobis venit Olaus Gerardus Tychsen V. C. cujus *Tentamen de variis codicum Hebraicorum Veteris Testamenti MSS. generibus a Judaeis*

(a) Cl. Piederit, Cassellanus in quodam scripto Germanico quod videre memini, eo usque progressus est, ut contenderet hanc codicum collationem et inde orituram in textu Masorethico mutationem adversari paci et concordiae quae inter Catholicos et Protestantes in imperio Romano Germanico stabilita est!

daeis et non Judaeis descriptis (*b*), inprimis eo tendit, ut doceat, codices qui non ad amussim Masorae exarati sunt, vel in quibus Masora sub figuris impurorum animalium descripta est, non esse alicujus bonae frugis, et ab Ex-Judaeis descriptos (*c*).

Alterum praejudicium erat, quod multi existimarent, cum editiones Bibliorum quas nunc habemus summa fide codices referant MSS. qui harum editionum norma fuerunt, et hae editiones Bibliorum non differant, nisi in quibusdam lectionibus parvi momenti, ab ulteriore codicum collatione non multum praesidii esse exspectandum. Jactaverat hunc consensum librorum MSS. et editorum Joannes Buxtorfius, eumque Ludovico Capello in Anti-critica saepius objectaverat. Itaque Hubigantius, ut causam hujus consensus et inde redundantis mali in oculis mentibusque omnium defigat, duo ista sibi demonstranda sumit hoc articulo: *primum* est, editores Bibliorum non optimos codices adhibuisse; *alterum*, omnes editiones ceteras ex prima Bombergiana fuisse procusas.

Hoc nomine observat, Jacobum Ben-Chajim cujus opera Dan. Bombergius in edendis Bibliis Hebraicis usus fuit, non obscure profiteri se non fuisse optimorum codicum editorem; quia in praefatione his Bibliis praemissa conqueritur, quod in quibusdam codicibus ad quos hanc Bibliorum editionem adornavit, Masora magna variis animalium figuris deformata sit. Hos autem codices, judice Rich. Simonio, minime omnium aestimandos esse et seligendos. Cum igitur ex hac Bombergiana Bibliorum Hebr. editione omnes ceterae velut ex equo Trojano prodierint, intelligi posse unde ortus sit mirabilis ille consensus qui in his editionibus observatur.

Mirum, quantopere hoc argumentum nonnullis placuerit. Cl. Kennicottus in Dissertationibus saepius a nobis laudatis, non solum universam hanc Hubigantii nostri disputationem ejus verbis descripsit, sed etiam praefationem Jacobi Ben Chajim Latine versam exhibuit, hancque causam adeo suam fecit, ut existimaret ad Critici nostri argumenta nil posse responderi (*d*). G. Abr. Tellero V. C. illarum Dissertationum interpreti, in Dissertatione *de Judicio super variis lectionibus codicis Hebraici recte faciendo* (*e*) haec Critici nostri observatio tanti momenti visa est, ut optet atque in votis habeat, ut aliquis Ernestius, aut Michaëlis eam ulterius confirmet. Sed neque Cl. Ernestius, neque Ill. Michaëlis id, quantum equidem scio, unquam fecerunt, nec ut fecerint, ob causas mox adferendas, facile crediderim.

Operae pretium ergo facturus sum, si, quid de hac Critici nostri assertione statuendum sit, hic indicaverim. Non equidem diffiteor Jacobum Ben

(*b*) Rostochii editum 1772.
(*c*) Vid. Sect. I. §. 8. pag. 31. seq. et Sect. II. §. 18. seq.
(*d*) Diss. I. part. II. et Diss. II. c. III.
(*e*) Lips. 1757. pag. 9.

Ben Chajim in ea praefatione quae Bibliis Bombergianis Venetiis A. 1526. 4 vol. in folio editis (*f*) praemissa est, §. 29. conqueri „ quod in iis libris MSS. quorum margini Masora erat adscripta, ea non fuerit scripta „ secundum ordinem versuum qui erant in columna, sed per nodos et figuras, adeo ut non fuerit possibile intelligere ullam rem; quoniam intentio „ scriptorum fuerit potius ut ornarent scriptionem suam, quam ut intelligeretur. " Sed commode jam observavit Cl. Tychsen (*g*) eundem Jacobum Ben Chajim ejusdem praefationis §. 30. profiteri, se postea perlustrasse codices in quibus Masora seorsim scripta extabat, atque ad illos Masoram hanc imaginibus refertam et mutilam castigasse. Verba Jacobi Ben Chajim secundum versionem quam adfert Cl. Kennicottus l. l. sunt ista: *Cum autem vidissem totam hanc confusionem, excussi sinum meum in initio, ut ponerem omnem Masoram juxta ordinem versuum. Et postea perquisivi per libros Masorae quos habui compactos seorsim, praeter id quod fuit scriptum in circuitu textus. In locis vero ubi erat interstitium factum aut abbreviatio, quaesivi in voluminibus Masorae et ordinavi illos juxta id quod decebat.*

Ex quibus igitur patet Jacobum Ben Chajim conqueri non de textu corrupto, sed de Masora, et quidem de ea quae sub variis figuris contextui erat adspersa, non de illa quae seorsim in libris inveniebatur; neque eum ob hanc caussam ipsos codices suspectos habuisse, quod Masoram haberent per figuras descriptam. Hoc postremum cum videretur obstare hypothesi clarissimi Tychsenii, qua statuit codices illos qui Masoram habeant per figuras et imagines impurorum animalium descriptam, a Judaeis non esse profectos, nec magni aestimandos, observat l. l., *nullam vocem Chajimo excidisse, ac si ad hos codices pictos Masoram, ne dum textum expressisset, quum e contrario ipse testetur, descriptores ornamentorum magis rationem habuisse, quam accurationis.* Addit-que: *conferre quidem potuit istos codices cum aliis ex quibus textum imprimendum curabat optimae notae codicibus; quoniam a Christianis aut Ex-Judaeis exaratos eos esse minime suspicari poterat; attamen textum ad illos non refinxit, quippe qui cum omnibus editionibus v. gr. Complutensi etc. ex antiquissimis manuscriptis expressis; amice conspirat, quod sane aliter cecidisset, si ad hos mendosos codices, tanquam ad sacram anchoram, ut vult Hubigantius, confugisset.*

Vides, Lector, quo usque manare, quove spectare possit studium hypotheseos. Veretur ille, ne si Jacobus Ben Chajim hos codices non respuisset, sed omnino contulisset, Judaei jam non dici possint hos codices aversari, aut credidisse hos codices ab Ex-Judaeis aut Christianis esse profectos; cum tamen, ut alia (*h*) mittam, ex verbis Jacobi Ben Chajim ne quidem manifestum sit,

(*f*) Cl. Tychsen l. l. pag. 36. hanc editionem anno 1528. et 1549. a Chajimo curatam esse contendit.

(*g*) *Tentam.* Sect. I. § 9. pag. 37. et 38.

(*h*) Huc pertinet, quod Cl. Tychsenius nuspiam probaverit, eos codices in quibus Masora per figuras scripta est, ab aliis Masorethicis multum recedere, aut magis mendosos esse, quam sunt

fit, eum de figuris animalium loqui, tantum abeſt, ut intelligi velit de figuris animalium immundorum.

Sed huc revertimur: Quaeritur jam utrum illi codices, in quibus Maſora tam intricate ſcripta erat, fuerint *codices omnium recentiſſimi?* Hubigantius nos docet talia ornamenta vetuſtiores codices non habere. Quid ſi vero hi codices deſcripti ſint ex bonae notae codicibus antiquis? ſi probe correcti? Sed alia ratione congredimur: Dantur haud pauci codices in quibus Maſora ſic ſcripta eſt, qui ſunt ſatis antiqui. Talis eſt, fatente Tychſenio, codex ille praeſtantiſſimus, quem olim ab imperatore Maximiliano I. Johanni Reuchlino donatum ſervat Bibliotheca Carlsruhenſis (*i*), talis quoque codex qui habetur in Bibliotheca Dresdenſi, quem antiquiſſimum ſalutat Wolfius, ſed ab homine Ex-Judaeo ſcriptum eſſe contendit Tychſen (*k*), ſuntque alii bene multi a Wolfio laudati. Videntur autem Judaei quo plus accurationis et ſtudii in ſcribendo aliquo codice collocaverant, hoc magis his ornamentis indulſiſſe, iisque laborem ſuum coronare voluiſſe. Sunt enim plerique horum codicum non in Germania, uti quidem voluit Criticus noſter, ſed in Hiſpania exarati (*l*). Hiſpanos vero in codicibus deſcribendis diligentiores fuiſſe, quam aut Gallos, aut Italos, aut Germanos ipſe fatetur (*m*). Quod ſi vero etiam his ornamentis in literis codicum initialibus uſi ſunt Judaei, iisque uti licuit (*n*), velut docent exempla codicum optimae notae Bononienſium, quorum initia in aes incidi curavit Blanchinius (*o*), quid ni etiam id fieri potuit in deſcribenda Maſora? Abſurdum itaque eſt, et parum eruditum, codices in quibus Maſora variis animalium figuris exarata eſt, pro recentiſſimis et minime omnium aeſtimandis habere.

Alterum quod inculcat Hubigantius eſt, ex editione illa Veneta quam curavit Jacob Ben Chajim, quamque omnium antiquiſſimam eſſe ſtatuit, omnes ceteras quae poſt prodierunt, eſſe procuſas. Eſt hoc aſſertum maximi momenti; quia, obſervante Cl. Kennicotto (*p*), „ ſi hoc detur, omnes quae „ extant editiones ex una ſive mediate, ſive immediate eſſe expreſſas, aucto„ ritas omnium ſimul, non plus valebit, quam unius tantum, et conſenſus „ omnium

ſunt alii codices. Quis autem credat Monachos illorum ſeculorum in quibus hi codices exarati ſunt, tanta elegantia et accuratione, aut codices ipſos, aut Maſoram potuiſſe deſcribere? eaque re fucum facere Judaeis? Aut ſi vel maxime deſcripſerint, voluiſſe Judaeos (a figuris impurorum animalium tantopere abhorrentes, ſcilicet!) hos codices, nec antea examinatos, magno pretio redimere? Plura dabit Cl. Schnurrer, vir eruditiſſimus, in Diſſ. *De codicum Hebr. Vet. Teſt. MSS aetate difficulter determinanda* §. 13. Tubing. 1772.

(*i*) Vid. Wolf. B. H. part. II. pag. 295. et Tychſen *Tentam.* Sect. I. § 9. pag. 33. 34.

(*k*) *Tentam.* pag. 34. ubi hoc conficit ex voc. מרנן, non fauſtiſſima Minerva.

(*l*) Conf. Wolf. l. l. pag. 300. et alibi.

(*m*) §. 1. hujus articuli.

(*n*) Vid. Tychſen p. 35.

(*o*) *Evangeliar. Quadr.* Tom. IV. pag. 504.

(*p*) Diſſ. part. II. pag. 281.

„ omnium non amplius erit obſcurus." Non ingratam igitur, nec inutilem lectoribus meis operam facturus ſum, ſi futilitatem ejus, ordine demonſtravero.

Principio affirmat Jacobum Ben Chajim primum fuiſſe, qui Biblia Hebraica typis mandaverit. Hoc autem aſſertum adeo falſum eſt, ut mirari ſatis nequeam, qui tam putidum errorem non ſolum non animadvertere, ſed etiam repetere potuerit Cl. Kennicottus (q). Certiſſimum ſane eſt, hanc editionem fuiſſe decimam earum quae omnes libros V. T. continent, et poſt inventam artem typographicam in lucem prodierunt (r): plures vero alias praeceſſiſſe quae partes quasdam, aut libros ſingulares ſacri codicis complectuntur. Ipſe quoque Bombergius, praeter editionem Pratenſem, de qua infra, duas editiones V. T. in forma quarta ante hanc edidit, quarum unam omnes libros V. T. complectentem, et opera fratrum filiorum Baruch Adelkind A. 1525. impreſſam ipſe poſſideo. Quae cum ita ſint, fieri aliter non potuit, quam ut Noſter aliqua veri ſpecie deceptus ſit, ut hunc errorem committeret, et operae pretium erit hujus erroris fontem, quoad ejus fieri poteſt, probabiliter indicaſſe. Prima omnium earum editionum quae libros omnes V. T. complectitur, fuit ea quae prodiit Soncini 1488. in folio (s); nam quae prodiit Neapoli 1487. curantibus Judaeis Soncinatibus in quarto, quaeque vulgo, et a Schulzio pro prima habetur, non niſi Proverbia cum Commentario Rabbi Immanuelis Ben Jacob, Jobum cum Commentario Gerſonidis, Canticum Canticorum, Eccleſiaſtem, Threnos Jeremiae, Ruth, Eſther, Danielem, Efram, ac Paralipomena cum Commentario Raſchii continet (t). Editionem autem illam Soncinenſem juſſu Joſuae Salomonis, filii Iſraelis Nathan edidit typographus *Abraham filius R. Chajim* (u). Cum igitur Wolfius hanc editionem in principio poneret, Noſter, ſimilitudine nominis deceptus, illum Abrahamum Ben Chajim pro Jacobo Ben Chajim habuit, adeoque, feſtinante calamo, huic adſcripſit quod illi adſcribendum erat.

Venio nunc ad alterum illud et graviſſimum Critici noſtri decretum, quo ſtatuit editionem illam Venetam quam curavit Jacobus Ben Chajim, *caeterarum quae poſt factae ſunt, fuiſſe normam.* Id licet multi, tanquam ex tripode di-

(q) Diſſ. I. part. II. pag. 278. et in *Diſſ. Generali in Vetus Teſtamentum* pag. 63.

(r) Conf. Wolf. B. H. part. II. p. 364 — 368. et Schulze *Volſtaendigere Kritik über die gewöhnlichen ausgaben der Hebraeiſchen Bibeln*, pag. 11.

(s) Vid. Joh. Bern. de Roſſi V. C. tractatum *De Hebraicae Typographiae Origine & primitiis.* Parmae 1776. pag. 32 — 34.

(t) Uti demonſtravit idem Cl. Roſſi, l. l. pag. 29. 30. 31. docens eodem anno Neapoli etiam Pſalterium prodiiſſe. Unde factum eſſe potuit, ut Cl. Kennicottus in *Concluſione Diſſertationis* primae saepius laudatae, haud procul ab initio, duo hujus editionis volumina commemoret, quae tertiam partem Bibliorum, nempe Hagiographa contineant.

(u) Vid. Wolf. B. H. part. II. pag 364. et Roſſi l. l.

dictum acceperint, et in suis commentariis repetierint (x), dubito tamen, an quo vade et auctore id fecerint, recte intellexerint. Non certe is est Hubigantius, cujus fide et auctoritate in causa tam gravi possit stari. Quod vel inde apparet, quia Felicem Pratensem *alterum editorem Venetum* salutat; cujus tamen editio A. 1518. Venetiis impressa, octo fere annis ante absoluta est, quam Jacobus Ben Chajim suam adornavit. Ad haec illam ipsam adeo singularem sententiam, nisi vehementer falsus sum, ex Wolfio arripuit (y). Sed Wolfius non nisi de Bibliis quae Rabbinorum Commentariis instructa sunt, eorumque apparatu loquitur, non item de textu Hebraico, simulque fontem erroris detegit cum inquit: *Haec editio* (Jacobi Ben Chajim) *ratione ejus quae 1518. cum Rabbinorum Commentariis curata est, haberi debet secunda, quae tamen ut plurimum vocatur prima, quia opera R. Jacobi Chajim Judaei primum hoc anno prodiit, et quia eam reliquae omnes Rabbinicae imitantur.*

Jam quod ad eos adtinet, quos perhibet Criticus noster hanc editionem Jacobi Ben Chajim presso pede fuisse secutos. Cum Buxtorfius pater ea fuerit opinione, editiones Bibliorum hoc magis correctas et emendatas fore, quo magis ad amussim Masorae essent compositae, non dubito quin editionem Ben Chajim pro ἀρχετυπῳ habuerit. Quod et inde manifestum est, quod praefationem illam Jacobi Ben Chajim de qua supra diximus, Bibliis a se editis praemisit. Sed prodit levitatem animi, quod inquit, ex ejus notis cognosci, Germanicis eum codicibus fuisse usum. Buxtorfius illi operi nullas notas de suo adjunxit; oportet igitur, ut aut Commentarium ejus Masorethicum adspexerit, quem sub titulo *Tiberiadis* edidit Buxtorfii filius, et in quo inter alia de forma Masorae quam habet in MSS. agitur: aut animo ejus obversata fuerit praefatio Buxtorfii Latina, quae teste Wolfio in quibusdam hujus operis extat exemplaribus, non in meo; quare de ea judicium ferre non possum.

Quando deinde ad editiones Athianas devenit, et de Leusdeniana loquitur, eandem repetit de *ursis, canibus* aliisque animalibus cantilenam, quam supra de codicibus Bombergianis (z) occentaverat, et in judicio Rich. Simonii recumbit. Hoogtio autem hanc per quam absurdam sententiam adscribit, eum non negare caeteras omnes Bibliorum editiones fuisse ad Pratensem Venetam accommodatas, quo modo ad priorem Ben Chajim fuerat ipsa Pratensis. Atqui van der Hoogt in Praefatione suae Bibliorum editioni praemissa §. 25. nil aliud in hanc rem dicit, nisi hoc: *Adhibui etiam in con-*

(x) Kennicott l. l. Schulz l. l. et Sect. II. §. 21. pag. 50. Eichhorn *Einleitung ins A. T.* part. II. §. 394.

(y) B. H. part. II. pag. 368.

(z) Observavi supra, pag. 191. et 192. quod e verbis Jacobi Ben Chajim ne quidem appareat eum in praefatione Bibliis Bombergianis praemissa, de figuris animalium loqui. Verba ejus sunt ista: היו כתובים בקשרים וציורי עד שלא היה באפשרות להבין מה שום דבר. *Erant scripti* (hi libri) *per nodos et figuras, adeo ut non possibile esset intelligere quidquam.*

consilium Biblia ista Veneta majora Bombergii, qui ductu viri Theologi Felicis Pratensis Linguam Hebraeam exquisite perdidicerat, et omnium aliorum in Hebraicis libris diligentiam superans, aeternum sibi Hebraica typographia comparavit nomen.

Ast modum omnem excedit, et malam Critici nostri fidem prodit, quando de Opitio refert, eum non nisi unicum numero codicem habuisse, et quidem haud bonae frugis; eoque fine ejus verba quae in praefatione laudata occurrunt, parum honeste a cetero contextu resecat. Principio enim codex ille quem Opitius ad annum 1455. retulit, non tam musteus est, quam ei videbatur. Si enim fides est Jablonskio, gravissimo harum rerum judici qui eodem codice usus est, inscriptio ejus quam secutus est Opitius, *non ab ejus scriba, sed punctatore adjecta fuit, qui scriba longe recentior est* (*a*). Deinde memorantur in eadem ista Opitii praefatione mox quatuor, et, ut apparet, non infimae notae codices alii quos ex sola Bibliotheca regia Berolinensi filius ejus nactus sit, et inter se contulerit, in quibus unus qui Wolfio per antiquus videtur (*b*). Accessitque his codicibus Hinkelmannianus, de quo idem Wolfius (*c*); nec non alius a Wegnero ipsi commodatus, qui V. libros Mosis una cum Targum, versu Hebraeo et Chaldaeo alternatim posito, V. Megilloth, Haphtaroth, Jobum et nonnulla fragmenta Jeremiae, subjuncta inferius Masora magna, itemque parva ad marginem addita, complectebatur, et Constantinopoli in Germaniam allatus, ultra cccc. annorum aetatem videbatur adscendere. E quibus igitur luce meridiana clarius apparet Opitium plures quam unum numero codicem habuisse e quibus editionem suam adornavit, eosque codices quos habuit non fuisse infimae notae.

Jam si quaeras an Opitius iis codicibus et subsidiis criticis quae possidebat, etiam usus fuerit? fateor quidem ex ejus verbis id colligi posse; inquit enim, *se tantam variantis codicum scripturae nactum fuisse faraginem, ut vix chartae purae quo codicem Athiae intersperserat, ipsi sufficeret angustia*, additque: *quemadmodum ei cui in rem praesentem venire placuerit, ex ipsa codicis mei αὐτοψία patebit: qui quidem labor maximi certe taedii atque sollicitudinis, fervente quotidie opere, vix intra IV. annos fuit absolutus.*

Ve-

(*a*) Vid. Praefationem Jablonskii Bibliis praemissam §. 12. Idemque judicium sequitur et confirmat B. Kennicottus in *Dissert. generali in Vetus Testam.* Hebr. pag. 83 ubi in nota b. inquit: *Maxime miranda est Opitii affirmatio:* eum cum accurationibus impressis plerumque conspirare codicibus fui expertus! *quum habet, ut opinor, variationum decem millia, quorum quidem paucissimae fuerunt unquam in lucem editae. De hoc codice ait Jablonski, quod ad alios pertinet codices optimae notae. —— Opitio autem hominibusque Opitianis qui integritatem textus Masorethici manibus pedibusque propugnant, os obstruit unicus hic codex: si modo perpendantur variationes ejus tantum 20. quas igitur subjungam* etc.

(*b*) Bibl. Hebr. part. II. pag. 305.

(*c*) Ibid. pag. 311.

Veruntamen qui praefationem ejus saepius laudatam, ipsumque contextum V. T. Hebraicum ab ipso editum cum Leusdeniano velit contendere, ei facile apparebit, omnem Opitii industriam in comparanda Masora cum quibusdam lectionum minutiis substitisse, adeoque circa accentus et quaedam puncta versatam fuisse: graviora vero et insigniora neglexisse. Quod autem Masoram pro irrefragabili lectionis principio habuerit, ad ejusque normam lectionem revocare studuerit, patet ex ejus verbis quae habentur praefationis pagina penultima: *Quin si vel omnes impressi vel MSS. codices omnes convenirent in asserenda lectione qualam, contrarium vero pronunciaret Masora, confidenter ejus secuti sumus auctoritatem, si modo nobis constaret eam esse genuinam.*

Quae verba licet parum honorifica sint critico Opitii nostri ingenio, tamen non probant eum presso pede editionem Jacobi Ben Chajim fuisse secutum; quia ab ejus judicio saepius discedit, et Masoram ipsam denuo contulit et examinavit, ejusque rei specimina haud pauca in ea praefatione produxit. Accedit, quod in fine praefationis Commentarium in universam sacram Scripturam promittat, in qua tota contineri debeat codicum suorum tam MSS. quam impressorum collatio.

Sed mittimus Opitium. Fuerit ille nimius Masorae admirator et sectator. Non defuerunt tamen alii de quibus id dici non potest. Huc referam ante alios Jo. Georg. Nisselium, Palatinum cujus Biblia Hebraea ex optimis editionibus, praesertim Roberti Stephani diligenter expressa, et cum codice per quam antiquo collata, multas continent lectiones bonae notae in aliis editionibus non reperiundas, et a Jacobi Ben Chajim editione multis modis discrepant. Id quod vel primo intuitu unusquisque animadvertere potest, qui formam Canticorum Mosis et Deborae aliorumque quam habent in hac editione, cum ea quam offert editio J. Ben Chajim velit contendere. Quo etiam pertinet, quod versus notissimi Jos. XXI. 36, 37. verbaque II. Sam. VIII. 3. XVIII. 20. quae in illa editione desiderantur, hic non omittantur, et contra ea Jerem. LI. 3. una tantum vice legatur ידרך. Mittimus alia bene multa exempla quae Cl. Tychsen (*d*) et post eum Ill. Michaëlis (*e*) in hac editione observarunt.

Post Nisselium memorari meretur Dan. Ern. Jablonski, in cujus B. H. editione quae Berolini 1699. in forma majore octava prodiit, ut ex doctissima praefatione ei praemissa apparet, plures codices MSS. adhibiti multique errores editionis Leusdenianae correcti sunt. Deinde Jo. Henr. Michaëlis qui 1720. Halae Magdeb. Biblia Hebraica edidit, quibus varietatem lectionis in codicibus Erfurtensibus aliisque MSS. reperiundam, quae ipsi communicata fuit, adjecit (*f*). Quae cum ita sint, apparet, quam vanum sit Critici nostri judi-

(*d*) *Tentam*, pag. 346.
(*e*) *Orient. Bibl.* part. X. pag. 215. seq.
(*f*) Quod non omnes codicum Erfurtensium lectiones in ea reperiundae sint, et quo modo id factum sit, docet Ill. J. D. Michaëlis *Orient. Bibl.* part. I. pag. 207. seq.

judicium: *omnes editores Bibliorum qui post fuerunt, editionem Venetam tanquam archetypum habuisse; —— ideoque consensum illum editionum non magis mirandum esse, quam editionum Vulgatae versionis auctoritate Clementis* VIII. *recensitarum unitissimam concordiam.*

Concludit quidem „ adjumento esse posse nonnullo codices ipsos hodiernos „ si qui sint meliores iis quibus Veneti editores utebantur; eosque ea propter „ se a sua cura non exclusisse." Sed cave credas eum aliquod praesidium in eorum collatione quaesivisse. Quod si enim haec verba conferantur cum iis quae supra Cap. I. de his codicibus disputavit, ubi Art. I. docere satagit eos ad Masoram esse castratos, et Art. II. eos musteos esse, atque ad arbitrium Rabbinorum correctos: nec non cum iis quae infra repetit Cap. IV. ubi in versionibus antiquis totus recumbit, apparebit rem esse quod ibidem inquit, *ex codicibus* MSS. *haud multas utilitates ad se pertinuisse.* Quare etiam in notis et animadversionibus suis parcam admodum facit variantium lectionum ex MSS. collectarum mentionem, et contra ea textum ex versionibus, praesertim Graeca, aut ex ingenio tantum non ubique refingit.

In progressu hujus articuli quosdam codices MSS. recenset cum Oratorienses, tum Regios, quos speciatim in restituendo Pentateucho, in subsidium emendationis adhibuerit. Qua occasione de singulis judicium fert, et plerosque eos, qui Masoram additam habent, novitatis accusat.

Inter codices Regios primus ipsi memoratur, qui in initio, folio quinto, inscriptionem habet a Stephano Formondo quondam descriptam et explicatam (*g*). De hac autem inscriptione, quam is quidem de origine et usu punctorum vocalium, sed Criticus noster de sola Masora intelligit, multa forent dicenda, si ad rem praesentem quidquam facerent.

(*g*) Vid. *Memoires de l'Acad. des Inscriptions et des belles lettres* Tom. XIII. pag. 501——506. edit. Paris.

ARTICULUS TERTIUS.

Tertius fons Emendationis Veterum Interpretum Versiones.

Emendationis tertium fontem nunc aperimus quem dicimus esse Veterum Interpretum Versiones. *Nam, quoniam facile est, cum Veterem interpretem legas, nosse quid is legerit, utpote cum interpretatio ipsa rem interpretatam declaret, perspicuum est, sicubi scripturam is bonam sequitur, nos in ea scriptura bona id nactos, unde prava Hodierna sit emendanda. Eam corrigendorum Hodiernorum codicum viam tenuerunt doctissimi quidam novi interpretes, quam cur editores non sequerentur, praecipuam causam fuisse puto, quod Buxtorfii Buxtorfianorumque opinionibus imbuti et irretiti essent.*

Buxtorfius filius, is de quo jam saepe diximus, sic animum suum induxerat, Hodiernis in codicibus si qua menda sunt, ea menda castigari aliis ex codicibus non licere, quam ex iis quos a Masoretis *acceptos haec ultima videt aetas; quippe ex illis solis constare posse, quomodo sacrae paginae olim legerentur, et quomodo nunc eaedem sint legendae. Buxtorfium sic urgebat Lud. Capellus: Cùm veteres Interpretes Hebraicum Contextum saepè aliter, quàm Hodiernum liceat, converterint, dubitari non posse, quin illi Veteres in suis Exemplaribus scriptiones habuerint ab Hodiernis differentes. Operae pretium est singulatim videre, quid Buxtorfius responderet.*

Primùm, inquiebat, (ea Exemplaria quae Veteres habebant) (1) illorum similia procul dubio fuerunt in mundo, et ex illis etiam alia descripta, ut ad posteros quoque talia devenire possent. . . . . . . Quò devenerunt illa exemplaria?

Deindè, (2) Cùm constet studium hoc Criticum, non multis post illos Interpretes saeculis inter Judaeos viguisse, *si cùm variè vertunt Interpretes, varias eos Lectiones habuisse credendi sunt*, cur non *Judaei* collationi Codicum variorum unicè studentes, et illos undique magno numero et delectu conquirentes, tale quid notârunt, vel deprehenderunt? . . . . . Nunquam id illis in mentem venit.

Tertio, (3) Proeul dubio, si tales *et tàm varii* Codices *extitissent*, aliqua illorum remansisset memoria, aliqua vestigia apud Hebraeos, qui à multis jam saeculis tàm diligentes fuerunt in minimis etiam varietatibus observandis et colligendis, uti discrepantium lectionum *Ben-Aser* et *Ben-Naphtali*, Orientalium et Occidentalium, et alia plura docent.

Quar-

(1) *Anticrit.* pag. 72.
(2) Ibid. pag. 72.
(3) Ibid. pag. 72.

Quartò, (1) Concertatio nimis eſt iniqua, quâ ancilla cum dominâ, pediſſequus cum Hero de primatu, rivus cum fonte de puritate et ſinceritate contendit et concertat. . . . . . (2) Fide Textui Hebraeo, diligenter eum expende, Linguae Hebraicae accuratam cognitionem tibi compara, Interpretes conſule, et ſemper in Textu Hebraeo Hodierno veram, commodam et cum antecedentibus et conſequentibus convenientem lectionem invenies.

Quintò, *quàm multae* aliae cauſae *eſſe poſſunt* (3) propter quas variae ſint Interpretationes, quàm quòd in ſuo Exemplari Interpretes ita legerint? (4) Nam *quid*, *ſi* Interpretes ſenſum reddiderunt, non ad verba attendentes, ſenſum autem eum expreſſerunt, qui ipſis bonus et conveniens videbatur? *Quid*, *ſi* licet aliter legerent in ſuo Codice, tamen audacter nimis aliquid reddiderunt, quòd non ſatis ſenſum et cohaerentiam Hebraici Contextûs aſſequerentur? (5) *Quid*, *ſi* propter imperitiam multa malè intelligendo, malè etiam tranſtulerunt, et quanquam id, quod tranſtulerunt, videatur eſſe bonum, tamen non facit ad exprimendam mentem verborum Hebraeorum? (6) *Quid*, *ſi* in eo ipſo, quod ante ſe habebant, legendo. non ſatis diligentes fuerunt et vigilantes, ſed decipi ſe paſſi fuerunt? *Quid*, *ſi* illi Interpretes, ante quos jam aliae Verſiones erant factae, ut ſunt Graeci et Latini, alios Interpretes praecedentes conſuluerunt, et ſecuti ſunt, ita ut . . . . . . multa ex illis Verſionibus ſint ex aliis rivis, non immediatè ex ipſo Fonte derivata? (7) *Quid*, *ſi* denique *Veterum Verſiones*, poſtquàm à primis illorum Autoribus fuerunt conditae, *deinde variè ab Exſcriptoribus* fuerunt interpolatae, correctae, corruptae, depravatae?

Haec ſunt, *quibus cauſam ſuam Buxtorfius tuebatur*, *quibuſque ſe quatuor haec vincere putabat*, 1°. *Nulla unquam fuiſſe Exemplaria*, *in quibus ſcriptiones eſſent ab Hodiernorum Codicum ſcriptionibus differentes*. 2°. *Non licere ex veterum Intt. verſionibus varias promere ſcripturas*. 3°. *Quanquam id liceret*, *fieri vix poſſe*. 4°. *Eas igitur ſolas varias ſcripturas eſſe adhibendas*, *quas paucas Hodierni Codices prae ſe ferunt*. *His igitur quatuor breviter eſt reſpondendum*.

§. I.

(1) *Anticrit.* pag. 146.
(2) Ibid. pag. 145.
(3) Ibid. pag. 67.
(4) Ibid. pag. 68.
(5) Ibid. pag. 69.
(6) Ibid. pag. 69.
(7) Ibid. pag. 69.

§. I. *An olim extiterint Exemplaria, in quibus scriptiones essent ab Hodiernis differentes.*

Non licuerat Buxtorfio negare, in Codicibus antiquis extitisse scripturas ab Hodiernis differentes, nisi firmissimis rationibus probaret, fuisse antiquos novis omninò similes. Nam rem defendebat prorsus incredibilem; per annos videlicet mille et quingentos, qui anni ab Esdrâ, Hebraicorum Codicum, cum Punctis eorum vocalibus, *ut vult Buxtorfius, Editore, ad Hodiernos Codices natos, intercesserunt, Hebraicas membranas nihil quidquam mutationis fuisse expertas. Nam, quamvis Codices suos Judaei, non in levibus membranis, sed in solido aere descripsissent, quis ei concederet, nunquam sic errasse eorum posteriores Scribae, ut ab eo, quod legerent, deviarent? Confitebatur Buxtorfius, Hodiernis ipsis in Codicibus nonnullas se reperisse varietates. Ergò etiam debuerat confiteri, fieri non potuisse., quin veteres Scribae multa variè, multa etiam pravè describerent. Et expectabatur potius, ut Buxtorfius, quo animo in suos Magistros Judaeos affectus erat, novos Codices laudaret, veteres vituperaret, ut non tantis curis tamque sapientibus descriptos, quàm ut Paradoxum illud suum faceret, nihil quidquam unquam veterum Interpretum Codices habuisse ab Hodiernis diversum. Ecquibus igitur Rationibus id Paradoxum Buxtorfius tuetur?*

Primum quaerit Buxtorfius, quò tandem illa Exemplaria devenerint, *in quibus veteres Interpretes scripturas haberent ab Hodiernis scripturis diversas, easque tam multas. Nos ex eo quaerere juvat*, quò devenerint illa Exemplaria omnium saeculorum, et omnium (1) mundi angulorum, *quae Rabbinorum Judaeorumque* Synagogae magnae *curâ Buxtorfius et summâ diligentiâ conservata et emendata fuisse narrat. Neque enim nos ulla Exemplaria id aetatis novimus, nisi pauca, quorum ipsorum paucissima ante annos scripta fuerunt sexcentos. Quid de reliquis actum fuit? Huic omni interrogationum generi una responsio est*, omnia fert aetas. *Nec solida marmora diuturna sunt, nec tenues membranae. Judaei recentiores vetera neglexêre, nova conquisivêre; imò, ne vetera Exemplaria, antè* Masorae *animadversiones factas descripta, Scribae sequerentur, gravibus poenis sanxêre. Ergo nihil est, cur admiremur, veterum Intt. Hebraicos Codices fuisse aut vetustate deletos, aut novis posthabitos. Aut erat ipsi Buxtorfio admirandum*, Synagogae *illius suae* magnae *Codices tàm diligenter seu ab Esdrâ, seu à Judaeis veteribus emendatos, periisse omninò omnes.*

Deinde quaerit Buxtorfius, veterum Interpretum Hebraicis in Exemplaribus si tot erant variae Lectiones, quomodò Judaeis in mentem nunquam venerit, ut eas notarent, et ex illorum Veterum versionibus depromerent.

Judaeis non id venisse in mentem Buxtorfio concedimus. Negamus Christianis

(1) *Anticrit.* pag. 96.

nis hominibus non licere, Artis Criticae tangere eam partem, quam Judaei homines intentatam reliquerunt. Nam constat Judaeos Masoretas *Artem Criticam vix cognitam habuisse, plerasque veterum versiones ignorasse, nonque adeò in mentem eis venire potuisse, ut eorum ex versionibus varias scripturas promerent.*

Atenim Judaei fuerunt à multis saeculis diligentes in observandis rebus vel minimis; observârunt discrepantias Codicum *Ben-Aser* et *Ben-Nephthali*, Orientalium et Occidentalium.

Sic respondemus. Primùm, Judaeos nullas observasse Orientalium et Occidentalium Codicum in Pentateuchum *varias Lectiones, atque eo ex ipso cognosci, Judaeorum diligentiam non fuisse tantam, quantam jactabat Buxtorfius. Deindè, quòd Judaei Codicum* Ben-Aser *et* Ben-Nephtali *discrepantias notârint, nihil etiam id ad rem pertinere, quoniam discrepantiae illae* Punctorum *sunt* vocalium, *quae* puncta vocalia *cum variis veterum Codicum scripturis, nihil commune habent, ut infrà docebitur. Huc adde, cùm* Ben-Aser *et* Ben-Nephthali, *saeculo tantùm post Christum natum duodecimo, vel undecimo exeunte, vixerint, non fuisse cur Buxtorfius Judaeorum diligentiam magnoperè jactaret, in suis Codicibus* à multis jam saeculis *occupatam. Sed is erat Buxtorfius, qui Judaicis fabulis firmissimam fidem haberet, Judaeorumque Artem Criticam longè usque ab Esdrâ repeteret, quos Judaeos credebat, quae Esdras in Synagogâ magnâ inchoasset, continuasse ac perfecisse,* à multis jam saeculis, *traditum posteris suis reliquisse; cùm tamen de totâ illâ Synagogâ magnâ in veteribus monumentis altum fuerit silentium, cùmque ejusmodi Judaicarum fabularum, ante saeculum octavum, aut nonum, nullus testis, neque post alius, quàm Judaeus appareat. Quibus fabulis Judaicis Buxtorfius Pater, etsi credulum se praebuerat, tamen illae quàm levis fidei et autoritatis essent, ipse imprudens monebat:*

§. II^us. *Licere ex Veterum Interpretum Versionibus varias promere scripturas.*

Non licere, nemo, ante Buxtorfium, dixerat. Itaque non tàm Lectoribus nostris nunc licere persuademus, quàm Buxtorfianas nugas confutamus.

Concertatio, *inquit*, nimis est iniqua, quâ ancilla cum Dominâ . . . . . de primatu, rivus cum fonte de puritate contendit.

Haec cùm monebat Buxtorfius, rem eam, de quâ disputabatur, parùm attendebat. Quippe id, tanquam certum sumebat, Hodiernum Codicem nunquam non esse Fontem, *veteres Interpretes nunquam non* rivos; *hoc est, Hodiernum Codicem nunquam quidquam aliud exhibere, quàm Sacrorum Scriptorum germanam sententiam, Versiones antiquas nunquam quidquam aliud, praeter ipsam Interpretum. Quod tamen contrà est in quaestione propositâ. Nam, cùm quaeritur utrùm et quandò liceat Hodiernum Codicem ad Veterum versiones emendare, illud, ut anteà concessum, sumitur, Hodiernum Codicem, quam in partem sit emendandus,*

dus, exhibere, non jam ipsam Sacri Scriptoris sententiam, sed mendum Librariorum; Veterum versiones, quam in partem norma Emendationis esse possunt, continere, non tàm Interpretum mentem, quàm, in eâ mente, veram Hebraicam scriptionem, ipsamque adeò Sacrorum Scriptorum sententiam. Ergo errabat Buxtorfius, aut petitione principii, aut ambiguitate nominis; petitione principii, si Hodierno in Contextu nihil credebat esse, quod medicam manum desideraret; ambiguitate nominis, si veterum Interpretum Versiones ita rivos *appellabat, ut non etiam aliquandò ipse* Fons *penès ipsos fuisse videatur; Hodiernos Codices ita* Fontem, *ut non etiam interdum* rivus *sit lutulentus. Nam rem disputatam si planè ac dilucidè tractabimus, videbimus* Fontem *propriè dictum non alium unquam fuisse, quàm Sacri ipsum Scriptoris* Autographum, *quod quidem à multis jam saeculis interiit; ex illo Fonte* Apographa omnia *manasse, sic tanquam ex unâ eâdemque scaturigine plures rivos, ex latere defluentes; eorum* rivorum *alterum habuisse veteres Interpretes, alterum nos, hac nostrâ aetate, Judaeorum* Masoretarum *per manus ad nos delapsum. Ergo sic argumentamur. Veteres Interpretes in suis Hebraicis Codicibus, aut ita, ut nos in nostris, legebant, aut alio modo legebant. Si eodem modo, eoque recto et illi legebant, et nos legimus, tùm aqua* rivi, *et eorum et nostri, cùm aequè pura et limpida esse reperiatur, de loci integritate nulla jam suspicio moveri potest. Ergò eam nos scripturam, quae Veterum fuit, quaeque etiam nostra est, amplectemur, non tàm quia veterum Interpretum fuit, aut quia nostra est, quàm quòd in Sacri Scriptoris* Autographo *ita fuisse scriptum, scriptionis bonitas ipsa declarat. Sed veteres Intt. sicubi non eodem modo, ac nos legimus, legebant, ibi vel uterque* rivus *turbidus, vel alter purus, alter turbidus esse deprehendetur. Si primum, nihil erit cur scriptura ea, quam Veteres exsequuntur, sit postponenda nostrae, aut nostra illorum. Quippe sapientiae non esset, cùm sit* rivus *uterque turbulentus, unum alteri aut postponere, aut anteferre. Itaque res in medio relinquetur. Quod si autem alter* rivus *erit limpidus, alter lutulentus, non erit in re clarâ et perspicuâ tergiversandum. Nam veterum Intt. aqua si turbida erit, nostra limpida, nostri Hodierni Codicis scriptionem sequemur; Interpretum, repudiabimus. Sin nostra aqua lutulenta erit, Interpretum veterum clara et limpida; nostram abjiciemus; Interpretis, amplectemur. Quod cùm faciemus, non* Fonti rivum *anteferemus, ut Buxtorfio videbatur, sed* rivo Fontem. *Nam* Fons *est, quidquid in rivi alveo limpidum est; et, nec* Fons, *ne* rivus *quidem est appellandus, quidquid vel in rivi alveo, vel ipso in* Fontis *oculo turbidum erit ac lutulentum. Ergò relinquitur, ut sive unum, sive alterum ex supra-dictis eligas, nunquam Codici Hebraeo Versiones anteponas, etsi de eâ re saepius conquerebatur et propè amarè flebat* Buxtorfius. *Nam scriptiones eas, quas habuêre Veteres, si quando antepones, propterea antepones, ut Codici ipsi Hebraeo sua sit reverentia; cùm videlicet eas scripturas propter id ipsum amplecteris, quòd Codici* Autographi *sinceritatem exhibeant, ejusque adeò degeneres scriptiones Hodiernas repudiabis.*

Quod textus Hebraicus non ea puritate ad nos devenerit, ut nihil in eo possit aut debeat mutari, in antecedentibus plus vice simplici agnovimus. Nec dubitamus hic loci conceptis verbis fateri, ad fontes emendationis pertinere quoque veterum interpretum versiones, quia auctores earum quo magis antiqui sunt, hoc magis antiquis exemplaribus usi sunt, eaque exemplaria alias aliasque lectiones ipsis obtulerunt quam quae in nostris codicibus reperiuntur. In quibus lectionibus si sint aliquae praestantiores et ad sententiam scriptoris sacri recte intelligendam manifesto facientes, boni Critici officium est eas seligere, et sequioribus quae in nostris codicibus reperiuntur praeferre.

Num tamen ea propter consultum aut optandum sit, ut quisque Criticus alius hanc corrigendorum hodiernorum codicum viam teneat, eaque lectiones quas veteres versiones, jure an injuria, videntur obferre, in textum recipiant, de eo vehementer dubito; quin contra ea existimo boni editoris officium esse, ut libros antiquos ita in lucem edat, uti eos in codicibus MSS. quos habuit, reperit: argumenta lectionis emendandae quidem proponat, sed tamen judicium lectori relinquat.

Quod si igitur editores Bibliorum Hebraicorum eam viam quam Criticus noster ipsis monstravit, non tenuerunt, sed solam lectionem nostrorum codicum expresserunt, non ea propter erunt culpandi: nisi quod nonnulli eorum lectionibus Masorethicis plus auctoritatis tribuerunt, quam oportebat. Ratio est, quia codices nostros omnes a Masorethis acceptos esse non constat; et multae lectiones in iis occurrunt, quae iis lectionibus, quas judicium Masoretharum sancivit, sunt plane contrariae. Quod id ideo fecerint, quia Buxtorfii Buxtorfianorumque opinionibus imbuti et irretiti essent, dici non potest; quia haec opinio jam diu ante Buxtorfium Christianorum animos incessit, et quo antiquiores sunt nostrae Bibliorum Hebraicorum editiones, hoc plura discrepantium a Masorethicis lectionum exempla in iis inveniuntur.

Jam quod ad controversiam attinet quae hac de re inter Buxtorfii filium et Lud. Capellum agitata est, quamquam Criticus noster non nisi ex parte proposuit, ea nata fuit ex illa altera, inter Capellum et Buxtorfios coorta de origine et antiquitate punctorum vocalium. Cum enim Capellus in *Arcano punctorum revelato*, parte priori, multis argumentis contenderet, punctorum inventionem, nec Mosi, neque Esrae adscribi debere, sed esse rem Talmudis confectione circa Christi annum quingentesimum recentiorem, eademque opera negaret his punctis aliquam auctoritatem esse tribuendam, Buxtorfius filius ei primo quidem tractatum *de punctorum vocalium et accentuum in libris V. T. Hebraicis origine*, *antiquitate et authoritate* opposuit. Cumque ex hoc Capelli asserto gravissima illa quaestio nasceretur, quo tandem modo vera lectio codicis Hebraici constituenda sit, et Capellus veritatem lectionis ex versionibus antiquis eruendam esse probaret ex eo, quod lectio quam fundunt hae versiones, saepius sit melior Masorethica, ejusque rei

 plu-

plurima exempla produceret in *Critica sacra, sive de variis quae in sacris V. T. libris occurrunt lectionibus libris sex*; quibus Criticae hujus *Defensio* adjecta est, qua argumenta Buxtorfii, quae in priori tractatu de punctorum origine, speciatim lib. I. c. 16. acta erant, refelluntur, Buxtorfius ad hoc opus ex professo respondit in *Anticritica seu vindiciis veritatis Hebraicae*, quibus Defensionem istam et exempla meliorum lectionum quae Capellus ex versionibus antiquis, speciatim ex Graeca Alexandrina protulerat, ex professo refutavit.

Quod haec controversia proprie et primario puncta, non literas pro objecto habuerit, in ipso autem conflictu etiam ad literas fuerit extensa, et Capellus quidem puncta posse mutari; atque adeo literas alium aliumque sensum fundere, literas vero non nisi in casu necessitatis esse sollicitandas, censuerit, patet ex *Defensione* laudata § 63. pag. 615. ubi inquit: *Alia est* scriptionis, *alia* punctationis *in hodierno codice Masorethico ratio, quo ad libertatem utramque vel alterutram immutandi.* Scriptio *spectat litteras sive consonas quibus sacer codex descriptus est.* Punctatio *spectat vocales quae varie eidem voci iisdem literis scriptae adhiberi possunt. In* scriptione *nihil pro arbitrio immutarunt Masorethae, secuti sunt libros Manuscriptos qui tum fuerunt in eorum potestate, et quorum usus illis fuit.* —— *Ad scriptionem itaque quod adtinet, quia nihil hic est, quod ab ipsorum arbitrio, aut proprio judicio pendeat, si quidem secuti sunt codices qui ante oculos ipsorum fuerunt, non eandem volumus esse libertatem censendi et immutandi in iis quae pertinent ad scriptionem, quae potest esse major in iis quae spectant punctationem.*

Ad haec Criticus noster Buxtorfio injuriam facit, dum argumenta ejus non omnia, nec quanta vi et evidentia ab ipso producta sunt, proponit, sed debiliora tantum quae Buxtorfius in principio posuerat, huc refert. Scripserat plus simplici vice Capellus cum in *Arcano punctorum revelato*, tum in *Critica*, ejusque *Defensione*, codices illos e quibus interpretes antiqui suas versiones concinnarunt, ab his quos a Judaeis accepimus, *infinitis in locis*, imo *enormiter* variasse. Buxtorfius vero ut demonstraret, eam variationem non in codicibus, sed in ipsis interpretibus quaerendam, esseque *rem levissimi et plane quoad sensum nullius momenti* contendebat, primo quidem, in tractatu *de punctorum antiquitate* part. I. c. 16. pag 281. 282., deinde in *Anticrit.* p. 72. his utitur argumentis: „ I. Si „ exemplaria Hebraica olim tam enormiter variarunt et illa omnia expresse„ runt, quae hodie veteres istae interpretationes nobis repraesentant, opor„ tet, ut hujus varietatis vel in codicibus ipsis, vel in antiquissimis Judaeo„ rum monumentis aliqua supersint vestigia; quia si talia exemplaria unquam „ extiterunt, non fuerunt sola, sed plura eis similia extiterunt. Quo deve„ nerunt illa exemplaria, ex quibus LXX, Aquila, Theodotion, Symmachus „ et alii transtulerunt?" (*h*)

„ II. Pa-

(*h*) Ad hoc argumentum cum Capellus in *Defensione Criticae* pag. 569 et 570. exciperet, quod

„ II. Paraphrases Chaldaicae Jonathanis et Onkelosi expresserunt ubique „ formam exemplaris sui Hebraici, quod prae manibus habuerunt et lectio- „ nis tunc receptae. At quanta est inter hos differentia? Quando convenit „ Jonathan cum LXX. aut ubi illis adstipulatur, quando illi a textu Hebraeo „ recedunt? et tamen Jonathan ducentis duntaxat circiter annis post LXX. „ vixit. Quis credat intra illud tempus ita enormiter vetera exemplaria „ mutata, mutilata et deformata fuisse, idque sine ullo vel minimo veteris „ lectionis vestigio apud Hebraeos, sine ulla memoria?

„ III. Si exemplaria Hebraica olim variaverunt secundum varietatem o- „ mnium veterum interpretum, et hodierna Biblia Masorethica, ut vocant, „ non ubique exprimunt veram et veterem lectionem, tum haec mutatio et „ nova legendi ratio introducta est vel ante Masorethas, vel a Masorethis „ ipsis, vel post eos. At neutrum est probabile: Non ante ipsos; quia „ nulla apud Hebraeos, vel in Talmud, vel in Medraschim antiquis, (i) vel „ in Cabalistis, vel in vetustis exemplaribus Biblicis, vel uspiam comparent „ indicia. Quomodo autem ex infinitis locis, in quibus ex. gr. LXX. ab He- „ braeo dissident, non unum et alterum saltem exemplum remansisset —— „ et Masoretharum diligentiam et industriam non effugere potuisset, si ta- „ lis variatio fuisset. Masorethae non fecerunt hanc mutationem: nunquam „ enim tam universalem consensum obtinuissent.

„ IV. Si exemplaria Hebraica vetera ab hodiernis tantopere discreparunt, „ non potuit tam frequens, tam insignis et magna mutatio incidere scripto- „ rum vel librariorum incuria, inscitia aut aliquo errore fortuito inter de- „ scribendum nato: sed necessario dicendum, id ex consilio et certo proposi- „ to, ac seu corrigendi, seu corrumpendi studio a Judaeis factum esse. At- „ qui ab hoc crimine veteres Patres et praesertim divus Hieronymus liberant.

„ Ju-

quod, licet ad haec respondere non possit, et indicare quare id non factum sit, non tamen propterea sequatur verum non esse, codicem Hebraeum, quo usi sunt LXX. interpretes, immensum quantum a codice Judaico in diversum abire, Buxtorfius eum sic urget premitque: *Anticrit.* p. 116. *Si olim talis et tanta fuit codicum Hebraicorum, ab hodierno Judaico variatio e discrepantia; vel si tales codices Hebraei olim fuerunt, quales nobis repraesentant interpretationes veteres, procul dubio illi soli nec fuerunt, nec manserunt, sed apud alios nonnullos similes fuerunt; illi scilicet, ex quo illi, et alii ex his quoque descripti; ut sicut illa exemplaria propagines fuerunt exemplarium praecedentium; ita ab illis quoque ad alios similia derivata, atque ita alicubi et inter aliquos propagata fuerint. Atqui hoc posterius non est factum, Ergo nec prius.*

Addit: *Consequentiae ratio est manifesta. Absurdum enim esset dicere; ex. gr. Graecos LXX. habuisse peculiarem aliquem codicem, cui similis nullus alius unquam extiterit, vel qui cum illis prorsus perierit.* Et tandem subjungit: *Cujus nulla vel in aliis interpretibus, non longo tempore ab invicem disjunctis, vel in codicibus aliquibus Hebraicis; nec in Hebraeorum Criticis . collationi et correctioni codicum Hebraeorum operam navantibus, reperiuntur vestigia, indicia, nulla mentio et memoria, illud sana cum ratione rejici et negari potest.*

(i) Velut *Siphra* et *Siphre*, de quibus antiquissimis in Leviticum, Numeros et Deuteronomium commentariis vid. Diss. nostram, *De auctore et usu antiquissimi in Leviticum commentarii Siphra dicti.* Traj. ad Rhen. 1751.

„ Judaeos. Et ipsa res loquitur non studio a Judaeis has mutationes factas „ esse. —— Itaque aliunde proveniant necesse est hae discrepantiae. (*k*)

Ad haec argumenta, licet non omni ex parte solida et limata, nec Capellus, neque Criticus noster satis responderunt. Non Capellus; quia non sufficit dicere, si demonstrari non possit, quare tam enormis variationis, qualis ex collatione τῶν LXX. cum textu hodierno Hebraico appareat, nulla, nec in codicibus antiquis, neque in vetustissimis Judaeorum monumentis aliqua reperiantur vestigia, ideo rem ipsam negari non posse. (*l*) Quod si enim haec vestigia nuspiam apud Judaeos inveniantur, alterutrum esse verum oportet, ut vel hi Alexandrini singularem aliquem codicem habuerint, ab eo quem interpretes alii et Judaei adhibuerunt, diversum, vel ut Judaei suum quem habuerunt codicem destinato consilio mutaverint et corruperint. Neutrum autem demonstrari potest, nec est verisimile. Sequitur ergo, ut earum varietatum, quae in versione Alexandrina inveniuntur, vel aliqua mentio et memoria in scriptis Judaeorum occurrat, vel ut eae, saltem maximam sui partem, sint aliis causis adscribendae, quam illi quod eorum codex revera ita legerit, atque ipsi expresserunt. Non Criticus noster; quia illam Buxtorfii postulationem, qua quaerit quo devenerint illa exemplaria in quibus veteres interpretes scripturas habuerint ab hodiernis scripturis diversas, easque tam multas? ad solos codices MSS. restringit et tantopere exagitat, ut eum in vicem urgeat interrogando, *quo devenerint illa exemplaria omnium saeculorum et omnium mundi angulorum quae Rabbinorum Judaeorumque Synagogae M. cura Buxtorfius conservata et emendata fuisse narret*, eaque occasione laudat *Anticrit.* pag. 96. (*m*). Buxtorfius enim non hoc postulaverat, ut ipsa illa exemplaria, sed eorum apographa, vel saltem eorum *vestigia*, *indicia*, *mentio et memoria* alicubi extarent, ut patet ex ejus verbis superius allatis.

Sed Buxtorfius, uti in aliis, ita in hoc modum excessit, quod lectionis Graecae nulla plane monumenta aut vestigia alicubi in codicibus Hebraicis reperiri affirmat (*n*), et exemplaria, quibus usi sunt antiqui interpretes, ab his quae nunc habemus, non variasse, nisi in rebus levioris momenti docet. Capellus vero extra oleas vagatur, cum inquit, ea infinitis in locis, et enor-

(*k*) Id est, ab interpretibus ipsis, ut docet in progressu.

(*l*) Causatur quidem Capellus in *Critica* ejusque *Defensione* plus semel, velut pag. 571., Judaeos id non fecisse, odio versionis Graecae. Sed hoc argumentum Buxtorfius plus simplici vice refutavit, tanquam in *Anticrit.* pag. 124.

(*m*) Quando Hubigantius haec verba velut a Buxtorfio profecta huc refert, exemplo possunt esse, quam parum fidei ipsi tribuendum sit in allegandis aliorum dictis. Verba Buxtorfii l. l. sunt ista: *Judaei fecerunt quod debuerunt: contulerunt codices Hebraicos, et ex illis collegerunt varias lectiones, neque destituti sunt exemplarium copia et delectu ex omnibus mundi angulis; ut dextre et feliciter id facere possent.*

(*n*) Contrarium comprobavit Kennicottus in Dissertationibus saepius laudatis.

enormiter variasse. Qui enim ingenium hominum norit, et antiquissimam scribendi rationem, qua literae non tam accurate pingebantur ac solebant seriori aevo, neque descriptores erant Critici aut Masorethae, atque etiam glossemata in textum recipiebantur, is facile intelliget, magnam lectionis varietatem in codicibus antiquis reperiri debuisse. Ne tamen eam tantam esse putemus, quantam Capellus voluit, docet exemplorum ab ipso allatorum inspectio, et ingenium horum interpretum qui saepe paraphrastas agunt, aut verba sibi minus intellecta utcunque reddunt ex opinione probabili.

Mittimus cetera auctoris nostri philosophemata. Id monere adtinet, quod de Ben-Ascher et Ben-Naphtali observat, eatenus quidem recte se habere, ut hi auctores seriori aevo, et seculo quidem duodecimo vixerint, nec discrepantias literarum, sed solorum punctorum vocalium notaverint. Verum hoc Buxtorfius non ignoraverat, et multis verbis inculcaverat, cum in tractatu *de Punctorum antiquitate* part. I. c. 15. tum in *Anticrit.* part. II. c. 5. Hubigantius vero ei injuriam facit quando verba ejus non omnia huc refert, e quibus tamen apparet eum nil aliud voluisse, quam Judaeos, inde ab antiquissima memoria ad tempora usque horum doctorum Ben-Ascher et Ben-Naphtali, collationi codicum unice studentes, et illos undique magno numero conquirentes tales discrepantias veterum codicum notare debuisse, si extitissent. Patet id quam clarissime ex verbis quae, nulla interjecta mora, his subjungit: *Fieri certe non potest, ut, cum constet studium hoc Criticum non multis post illos interpretes seculis inter Judaeos viguisse, et excultum esse, illorum tot et tantae variae lectiones quas Criticus noster notat, ita prorsus perierint, ut nulla earum a Criticis Judaeorum veteribus deprehensae fuerint.*

Ad §. II. quo docet, *licere ex veterum interpretum versionibus varias promere scripturas*, non est ut multa moneamus, nisi quod auctor noster denuo inique cum adversario suo Buxtorfio agat, cum hoc levissimum ejus argumentum ex cetero contextu resectum profert, et multis modis exagitat: *Concertatio nimis est iniqua, qua ancilla cum domina de primatu, pedissequus cum hero rivus, cum fonte de puritate contendit.* Buxtorfius his verbis non usus fuerat, nisi postquam Capello quaerenti: cur hodierni codicis auctoritate magis urgeri debeat, quam illius codicis quo vetus aliquis interpres usus est, respondisset, „ 1. quia de lectione hodierni codicis Hebraei certo constat
„ ex unanimi omnium consensu, citra ullam dubitationem vel haesitatio-
„ nem. 2. quia si vel maxime illi codices extarent, aut quidam pauci iis
„ similes, longe tamen tutius, certius et aequius sit, ut publice et rece-
„ ptae ab omnibus lectioni plurium codicum auctoritati subnixae insistamus,
„ quam uni alicui codici singulari et privato (*o*).

Quae quidem ejus argumenta, si cum antecedentibus conferantur, in- qui-

(*o*) Vid. *Anticrit.* pag. 145.

quibus docet, fieri non potuiſſe, ut Judaeorum Maſorethae omnes codices ad certam aliquam normam revocarent, multo minus corrumperent, tam parum, quam ut Graeci ceterique interpretes aliquem codicem peculiarem habuerint, in tot locis a Judaico diverſum, haud parum roboris lucrantur.

Ad ipſa vero verba Buxtorfii quod adtinet: non opus erat, ut in iis refutandis Criticus noſter multum deſudaret. Concedimus ei, ex veterum interpretum verſionibus haud raro intelligi poſſe, quid in codicibus eorum ſcriptum fuerit, ſi nempe verbis utantur e quibus vera et genuina lectio perſpicue poſſit demonſtrari, nec ſuſpicio ſit, eos vel contextum ſacri ſcriptoris minus recte intellexiſſe, vel criticos aut paraphraſtas agere voluiſſe; ac facile largimur, eam lectionem quam nobis offerunt hae verſiones, ſi ſit praeſtantior, lectioni Maſorethicae omnino eſſe praeferendam. Attamen quod addit: rivorum ex autographo manantium, *alterum habuiſſe veteres interpretes, alterum nos hac noſtra aetate Judaeorum Maſorethaerum per manus ad nos delapſum*, admitti, aut probari non poteſt. Cum enim verſiones antiquae multis modis diſcrepent, abeantque in diverſum, oportet, ut tot fuerint rivi quod ferme ſunt verſiones antiquae. Nec minus cum grano ſalis erit accipiendum, quod mox ſubjungit de rivo puro et limpido, qui turbido et lutulento ſit praeferendus. Nam non omnis ſententia quae clara eſt et perſpicua, ea ipſa eſt, quam auctores antiqui intenderunt. Et ſaepe ſuſpicio haud levis eſt, interpretes difficultate locorum preſſos, verbis quidem clarioribus uſos eſſe, ſed quae cum ingenio et intentione auctoris minus conveniant. Cujus rei exempla in codice Samaritano et verſione Alexandrina multa occurrunt, quae in ſuperioribus paſſim examinavimus (p). Addimus hic, quod ex interpretatione obſcura et contorta nonnunquam felicius intelligi poſſit quid in codicibus antiquis ſit lectum, quam ex perſpicua et clara (q).

§. III^us. *Ex veterum Interpretum verſionibus cognosci poſſe, in ipſorum Codicibus Hebraeis quid legeretur.*

Docuimus ſuprà negari non poſſe, quin veteres Intt. habuerint in ſuis Hebraicis Codicibus ſcriptiones quasdam ab Hodiernorum Codicum ſcripturis diverſas, quas bonas ſequi liceat, Hodiernis pravis, ſi quae ſint, neglectis. Nunc alterum, quod negabat Buxtorſius, nobis eſt defendendum, ex veterum Verſioni-

(p) Vide v. c. Exod. XII. 40. de quo loco diximus ſupra pag. 159. ſeq.

(q) Sic Exod XVII. 16. ex verſione Graecorum obſcura et abſurda ἐν χειρὶ κρυφαίᾳ intelligitur eos legiſſe potius ר על כס, quam יָ על כנ; quia vocabulum illud derivarunt a כסה, *texit*, *occultavit*.

nibus internosci posse, in ipsorum Hebraicis Codicibus quid legeretur. Sed opinionis Buxtorfianae argumenta suprà memorata priusquàm confutamus, juvat nos eum breviter audire, argumento generali sic disputantem.

Si quis mihi, inquiebat Buxtorfius, scripturam aliquam ex Pentateucho Samaritano (1) *proferret, non multùm repugnarem, quin eâ scripturâ, si bona esset, uteremur, quoniam* Sam. Pentateuchus *Hebraico est sermone scriptus. Sed quis non miretur mihi, ad emendandum Codicem Hodiernum, Hebraicâ Linguâ scriptum, offerri Contextus Graecos, Chaldaicos, Syros, Arabicos, Latinos; quasi in Linguis Graecâ, Chaldaicâ, Syrâ, Arabicâ, Latinâ, scriptiones quaedam Hebraicae reperiri possint* (2). Scilicet haec Sacra Critica, sacra est Chymica, vel Alchymica, quâ singulari arte, Graeca, Latina, Chaldaea vocabula *etc.* subitò in Hebraea transmutari possunt.

Hoc admirantem et deridentem Buxtorfium cùm videas, Erudite Lector, non tu ipsum derisorem judicas esse deridendum? Etenim, exempli causâ, si quis autor Graecus ex Latino aliquo scriptore quidquam profert Graecè translatum, quis negabit cognosci posse, apud Latinum scriptorem quid Graecus legeret? Scripsit Graecè Plutarchus Catonis vitam Uticensis; cujus indolem obstinatiorem, nec vinci facilem, quodam loco commemorans, hoc Ciceronis de Catone dictum profert, nimis praefractè videbatur aerarium defendere. *Quod cùm Graecè proferat Plutarchus, non Latinè, avemus scire quomodò in Cicerone Plutarchus legerit*, an aerarium defendere, an aerarium confundere, *ut apud* M. Tullii *quosdam Codices scriptum fuit. Utitur Plutarchus verbo Graeco* ἀντέχειν, *quod est* defendere, *non verbo*, συγχεῖν, *quod est* confundere. *Quis dubitabit Plutarchum legisse apud Ciceronem* defendere; *praesertim cùm Catonem Plutarchus ut eum hominem exhibeat, qui aerarium* defenderet, *non* misceret; *pro patriae legibus pugnaret, non patriae commoda oppugnaret? Aut quid tu eum Lectorem censebis, qui tecum contenderet, fortè Plutarchum legisse*, confundere, *etsi Graecè ita convertit, ut qui legeret*, defendere; *neque ullâ certâ viâ investigari posse, utrum ex duobus Plutarchus legerit? Atqui hoc ipsum illud est, quod Buxtorfius pugnaciter defendebat; in eam se ille dementiam totus inducbat; quod vel uno exemplo cognoscitur.* Genesis *cap.* 2. v. 2. *legitur Hodierno in Codice*, complevit Deus die septimo opus suum, quod fecerat. *Graeci Intt dicunt* ἡμέρᾳ ἕκτῃ, die sexto. *Disputabat adversùs Buxtorfium Lud. Capellus, ut probaret* Graecos Intt. *in suo Hebraico Codice scriptum habuisse* הששי. sexto, *non* השביעי, septimo. *Quid Buxtorfius? Negat et pernegat non eos* השביעי *legisse. Sanus es, Buxtorfi? An tu eos usque eò insanisse putas, ut cum* השביעי, septimum, *legerent*, sextum, *interpretarentur? Nec vides mutationem alterutris in Codicibus fuisse factam? Sanus sum, inquit Buxtorfius, & antiquis in Codicibus si quid fuit mutatum, fuit in Graecis Codi-*

(1) *Anticrit.* pag. 1. passim.
(2) Ibid. pag. 143.

Codicibus, in quibus olim legeretur. ἑβδόμη, ſeptimo, *non* ἕκτη, ſexto, *non verò Hebraeis in Codicibus, in quibus nunquam fuit aliter ſcriptum, quàm* השביעי, ſeptimo. *Quid ſi verò, Buxtorfi, Samariticis in Codicibus legitur* הששי. ſexto, *non* השביעי, ſeptimo? *Etiam ne defendes Samaritanorum Codices fuiſſe hoc loco mutatos ac depravatos? Sanè quidem herclè, inquit Buxtorfius, cujus haec illa ipſa verba ſunt* (1), eſt ſane hic mutatio facta, non verò in Codicibus Hebraeis, qui unanimiter conſentiunt, ſed in Samaritano et in Graeco. *Si quaerimus ex Buxtorfio, propter quam cauſam velit mutatos fuiſſe Codices Graecos, nullam protulit, niſi fabulam forte quandam ex* Talmude *ſumptam, quae non tanti eſt, ut in eâ immoremur. Similiter ſentiendum de mutatione apud Sam. Codices factâ; nam de Samaritano Contextu nihil Buxtorſius, niſi fama, noverat. Quis credat igitur Buxtorfio neganti vel* Graecos Int. *non legiſſe* ſeptimum, *cùm tamen* ſextum *dixerint, vel eorum ex Graecâ Verſione, quid Hebraicè legerent, cognosci poſſe. Sed ad ſingula ejus ſuprà memorata nunc reſpondemus.*

Cum nullo indicio certo Hubigantius demonſtraverit ubinam loci iſtud argumentum generale Buxtorfii reperiatur, et per *Anticrit*, *pag.* 1. procul dubio partem 1. deſignaverit, non potui illud invenire, quamvis partem primam totam perlegerim. Eſto tamen Buxtorfium hoc argumento alicubi fuiſſe uſum. Voluit ille, niſi me fallunt omnia, hoc ſolum eo probare, quod ſi in verſione quadam Graeca, Latina, vel alia quacunque variae lectiones quaerantur, id ſine periculo erroris fieri non poſſe; quia interpretes aliis verbis utuntur, quam quae in contextu Hebraico occurrunt. Sed omnem dubitationem tunc demum tolli et evaneſcere, ſi hae variae lectiones inveniantur in aliquo codice Hebraico, qualis eſt Samaritanus. Non quod ea probet omnia quae in Pentateucho Samaritano reperiuntur; ſed quia hinc appareat Samaritanorum codicem, jure an injuria, re vera hanc lectionem prae ſe ferre: et quod in hoc caſu demum optio inſtitui poſſit, utrum haec lectio ei quae in noſtris exemplaribus reperitur, ſit praeferenda. Patet id haud obſcure ex ejus verbis quae leguntur *Anticit.* pag. 166. *Caeterum et ego dico, et quod ſaepius dixi, repeto: ſi inter codices Hebraicos diverſa occurrat lectio, et aliqua poſſit oſtendi, quae ſit melior, commodior, aptior, illam, quocunque in codice Hebraico inveniatur, eſſe amplectendam. ſequendam omnibusque aliis praeferendam, etiam receptae lectioni hodiernorum codicum. Sed nunquam admitto, neque in aeternum admiſſurus ſum, ut mihi incerta conjectura, ex discrepante interpretatione nata et divinata, cujus plures aliae poſſunt eſſe cauſae, pro varia lectione Hebraica obtrudatur contra lectionem certam et fidem omnium Hebraicorum codicum.* Quae ſententia, licet eam minime probaverim, tamen in univerſum rejici non poteſt; quia certiſſimum eſt, quanta quanta ſit certitudo demonſtrationis in variis lectionibus quae ex verſionibus hauriuntur, eam tamen tantam

(1) *Anticrit.* pag. 2. cap. 7. pag. 539.

tam esse non posse qualis est lectionis in ipsis MSS. codicibus repertae. Possent enim illarum variantium lectionum variae esse causae: cujusmodi est, quod interpretes antiqui ita saepe verba Hebraica converterint, non ut scripta erant, sed uti ex eorum judicio scribenda vel interpretanda esse videbantur. Quod sane in eo loco factum esse deprehenditur quem Hubigantius produxit, nempe Gen. II. 2. quemque ea propter praestantissimi quique ex Criticis nostris in codicibus Judaicis se rectissime habere pronunciarunt. (r) Cum enim bina haec verba ויכל et וישבות ex aequo praeteritum perfectum exprimere ipsis viderentur, vellentque obviam ire praejudicio quod ex hac sententia posset oriri, ac si Deus die septimo aliquid creasset, diem sextum in locum septimi substituerunt. Qua in re ipsis pollicem presserunt Samaritani, avita superstitione erga Sabbathum huc inducti.

Provocat quidem Hubigantius in commentario ad hunc locum, cum Capello ad Exod. XII. 11. ubi Moses clarissimis verbis dicit, *Deum sex diebus fecisse coelum et terram.* Sed hoc effatum non obstat huic loco; quippe in quo non dicitur Deus die septimo aliquid creasse, sed *postquam creaverat*, quievisse; sequitur enim continuo aliud futurum illi respondens et ex more Hebraeorum, in hac verborum consecutione, per simplex praeteritum interpretandum. Et verbum כלה in specie Pihel sacris scriptoribus sic adhibetur, ut omnimodam cessationem ab aliquo opere supponat. Qualis cum ejus sit usus in loco huic simillimo qui occurrit II. Sam. VI. 18. ubi dicitur: ויכל דוד מהעלות העולה ויברך את העם *Et postquam absolverat David offerre holocaustum benedixit populo*, non credo aliquem fore qui amplius dubitaverit, quin varietas lectionis in codicibus Graecis et Samaritanis occurrens, quantamcunque speciem habeat, tamen sit rejicienda.

(s) Quid, si Interpretes sensum reddiderunt, non ad verba attendentes; sensum autem eum expresserunt, non qui erat in eorum Codice, sed qui ipsis bonus et conveniens videbatur?

Amens sit, qui Interpretem eum, quem videat non ad verba attendere, aliter quàm nos legisse ob eam unam causam credat, quòd eum videat singula verba non persequi, nec verbum de verbo interpretari. Sed Veteres Interpretes, ubi paulò liberius convertunt, ibi non tanti est laboris, quanti Buxtorfius existimabat, videre, an similiter in suis Codicibus, ut nos in nostris, an verò aliter legerint. Geneseos cap. 22. v. 13. *Hieronymus interpretatur*, vidit post tergum arietem. *Legitur in nostris Hebraicis* אחר. *quod significat* post, *non* post tergum. *Sed tamen facilè quivis intelligit Hieronymum addidisse* tergum, *non quod in suo He-*

(r) Huc pertinet Ill. Michaëlis *Orient. Bibl.* part. XXI. pag. 190.
(s) *Amicus* pag. 68.

Hebraico Codice ita scriptum haberet, sed ut sententiam expediret. Nam אחר*, sine adjuncto, Hieronymo videbatur obscurum, ut erat. Sed ideò erat obscurum, quia mendosè scriptum: vide notam in hunc locum.*

His praemissis, transit ad rationes examinandas ob quas Buxtorfius l. l. dixerat fieri potuisse, ut versiones a textu vulgari differrent absque ut interpretes in suo exemplari ita legerint. Harum prima est, *quod interpretes saepe sensum reddiderint, non ad verba adtendentes: sensum autem eum expresserint, qui ipsis bonus et conveniens esse videbatur.* Respondet Noster „ amentem eum esse oportere, qui interpretem eum quem videat non ad verba „ adtendere, aliter quam nos legisse ob eam causam credat, quod eum videat „ singula verba non persequi, nec verbum de verbo interpretari. Sed Buxtorfius non ob illam causam solam quod sensum reddiderint non ad verba adtendentes eos falsos fuisse dixerat, sed quia sensum eum exprimere voluerint, qui ipsis bonus et conveniens esse videbatur. Quod eos in illis locis fecisse contendit, ubi vel in vocibus vel in phrasibus Hebraicis ambiguitas vel difficultas aliqua obtinet.

Jam ut Hubigantius probet quod non tanti laboris sit videre an interpretes similiter in suis codicibus ut nos in nostris, an vero aliter legerint, provocat ad Gen. XXII. 13. ubi Graeci pro אחר scriptum invenerint אחד, quod et prae se ferunt codices Samaritani. Nos contra ea existimamus eum locum id clarissime comprobare quod Buxtorfius contendit. Quid si enim lectio אחר quam inveniebant in suo codice ipsis parum conveniens, nec sensum satis commodum fundere visa est, idemque ipsis accidit quod scribis quibusdam Judaeorum qui ob eandem causam scripserunt אחד? Quid si litera *resch* in eorum codice ita scripta fuit, ut eam confunderent cum *daleth*? quod eo tempore quo hi interpretes vivebant facile fieri potuit: non sane ex eo quod איל אחר verterunt per κριὸς εἷς probari potest in ipsorum codice lectum fuisse אחד.

Nostra sententia nec אַחַר legendum est hic loci, neque אֶחָד, sed אַחֵר *alius*; et aliquid altius et magis acutum his verbis continetur, quam prima fronte apparet. Principio enim אחד si notet *aliquem*, construitur cum pluralibus et collectivis. Sic אחד השיחים est *aliquis fruticum* Gen. XXI. 15. et in hoc nostro capite vs. 2. אחד ההרים *aliquis montium.* Deinde אחר *post*, sine addito substantivo ad quod refertur haud facile apud aliquem sacrorum scriptorum invenies. Quae cum ita sint, existimo איל hic alternare cum שה, tanquam speciale cum generali, et איל אחר dici pecudem quae in locum alterius, quam immolare debebat Abrahamus, erat substituta. Dixerat vs. 8. Abrahamus filio suo: *Deus providebit sibi* השה *pecudem*, (minutam, ex quo genere est איל *hircus*) designans quidem his verbis filium suum, quem in animo habebat ad instar talis pecudis immolare, sed tamen vera loquens,

guens, uti eventus comprobavit. Verbis vero extremis vſ. 13. legitur: *et ſumſit eum hircum et obtulit eum loco filii ſui*, quem paulo ante nomine generali שה deſignaverat. Potuit igitur hircus ille hoc verſu rectiſſime *alius* vocari, quia in vicem et locum alterius quem verbis ſuis deſignaverat Abrahamus, erat ſubſtitutus. Et niſi me fallunt omnia, deſignatur his verbis, quod ſingulari Dei providentia factum ſit, ut, cum Abrahamus filio ſuo dixiſſet, aliquam parvam pecudem adfore quae immolari poſſit, re vera autem per hanc pecudem deſignaverit filium ſuum, nunc in locum filii ſubſtituta ſit pecus ex eo genere alia, nempe hircus.

(1) Quid, ſi, licet aliter legerent in ſuo Codice, quàm interpretantur, tamen audacter nimis aliud reddiderunt, quòd non ſatis ſenſum et cohaerentiam Hebraici Contextûs aſſequerentur?

Si quandò Veteres in loco verſantur difficili ad interpretandum, non tamen difficile eſt animadvertere, utrùm ſuo arbitrio interpretentur, an certum quid ſuis in Codicibus habeant, quod ſequantur; neque ejusmodi ea res eſt, in quâ nihil videre, ut ſomniabat Buxtorſius, perſpicientia humana poſſit. Exemplo eſt illud התעו, errare fecerunt, *quod hodiè legitur, quodque Chaldaeum ſic convertiſſe vidimus*, poſtquàm aberrarunt populi poſt opera manuum ſuarum, *talique interpretatione à Sacrâ Paginâ toto coelo aberraſſe. Sed tamen Chaldaeum ita legiſſe, ut fuit interpretatus, nemo ſapiens exiſtimabit. Quid ita? Quia difficile eſt videre, in eo plurali* התעו, *laboraſſe ac aeſtuaſſe Interpretem. Nam cùm is, vel ſoleciſmum non odoraretur, vel emendare animadverſum non auderet, et cùm ipſum puderet, ſi Chaldaicâ in Linguâ Abraham ſic loqueretur*, errare me fecerunt dii, *maluit, ut ſupra diximus, quidvis potiùs dicere, quàm* Deum unum Deos *appellare Abrahamum. Ergò ea Interpretis ſeu aberratio, ſeù religio, cùm ſatis comperta nobis ſit, ſatis intelligitur, ex eo quòd totum ſic interpretatur, effici non poſſe, ut totum ſic legerit, ſed tantùm, ut ferè fit, partem nonnullam. Nam hoc ipſo in loco certiſſimum eſt Chaldaeum legere* התעו, *numero plurali ſcriptum. Niſi enim ſic legeret, interpretando non aeſtuaret. Itaque in locis difficilibus, cùm Interpretes laborant, et aliquatenùs aberrant, videndum eſt ac penitùs inſpiciendum, quid illi legerint, quid non legerint. Deindè eos partem orationis legiſſe eam conſtabit, ſivè quam verbum pro verbo converterunt, ſive quam aberrandi, aut allucinandi cauſam habuerunt; caetera, in quibus aberrârunt, non legiſſe.*

Largior Hubigantio vera eſſe quae ſcripſit. Quamquam enim clariſſime appareat Chaldaeum interpretem in ſuo codice legiſſe, התעו, non התעה, tamen cetera quae addidit non legiſſe, ſed de ſuo addidiſſe vel inde manifeſtum eſt, quia id juvandae ſententiae et excuſandae verſionis cauſa fecit.

(1) *Anticrit.* pag. 68.

cit. Sed quis non videt, hanc observationem, licet in se bonam, tamen factam esse loco non suo, nec verbis Buxtorfii respondere? Neque enim Chaldaeus interpres, vel ipso Critico nostro hoc fatente, *aliter in suo codice legit*, quam הֵחֵינוּ; atque adeo uti legit, ita interpretatus est. Ceterum quod hic pluralis pro soloecismo non habendus sit, uti quidem Hubigantius existimavit, in superioribus satis demonstravimus (*s*).

(*t*) Quid, si propter imperitiam malè multa intelligendo, malè etiam transtulerunt, &, quanquam id, quod transtulerunt, videatur esse bonum, tamen non faciat ad exprimendam mentem verborum Hebraeorum.

Interpretem Buxtorfius modò eum accusabat, qui in loco difficili errasset. Nunc eum appellat, qui cùm locus non sit difficilis, tamen imperitè allucinatur in re clarâ et perspicuâ. Et sic disputat Buxtorfius, si fortè ille Interpres erravit, non jam effici posse, ut eo modo legerit, quo est interpretatus. Hoc verò illud nos Buxtorfio Buxtorfianisque libenter damus et concedimus. Nam variam scripturam in suis Codicibus Veteres, ubi variè interpretantur, habuisse tum demùm constat, si constat etiam fuisse eos interpretando sobrios ac diligentes. Nimirùm ubi Interpres Hodiernis ab Codicibus ita discedit, ut ab eo etiam, quem interpretatur, Codice recedat, satis exploratum est, non ideò illum aliter suum Codicem interpretari, ac nostrum nos Hodiernum liceat, quòd aliter, quàm nos, legerit: nam qui suum Codicem referre interpretando nesciat, quonam pacto is nobis persuaderet, à nostro suum fuisse differentem? Ea res est tam clara et aperta, ut explicando obscurior fieri videatur. Itaque hoc, quod ait Buxtorfius, dato et concesso, illud addimus, sapientis Lectoris esse ut attendat, an pravè, an rectè, Veteres convertant. Nam, postquàm id fuerit diligenter investigatum, non erit ampliùs tergiversandi ullus locus. Nempè Interpres, si, cùm in sententiam nostris Hodiernis Codicibus alienam divertat, tamen scripturam aliquam nostrae Hodiernae ferè similem rectè convertere, et sententiam bonam sequi videbitur, tum eum constat scripturam habuisse ab Hodiernâ differentem. Quòd si malè Interpres Interpretem egit, tum profectò eo ipso Interpretis errore Lector docetur, ex variâ Interpretis versione, non licere variam erui et afferri scripturam. At enim quàm multi sunt, qui errores Interpretum deprehendere cùm non possint, Interpretem, quia variè interpretatur, variam scripturam habuisse judicabunt, quam tamen non habuerit? Sint sanè multi. Nihil Buxtorfio colligere inde licebat, nisi paucorum hominum esse, veteribus ex Versionibus varias promere scripturas. Et quidem nos paucorum id hominum esse confitemur. Neque enim quisquam sapienter et cautè eâ in arte versabitur, nisi doctrinâ eâ et diligentiâ sit, ut animadvertere expeditè possit, in Interpretibus quid sit laudandum, aut quid vituperandum.

Quod

(*s*) Vid. supra pag. 77. 78.
(*t*) *Anticrit.* pag. 69.

Quod interpretes antiqui, praesertim Graeci, per imperitiam male multa intelligendo, male etiam transtulerint, usque adeo multis exemplis est comprobatum, ut ne ipse quidem Carneades ea de re dubitare possit. Sed fieri potest, ut dum male multa transferunt, vel sic tamen versionem prima fronte probabilem exhibeant, quae quidem sententiam sat commodam fundat, sed tamen cum textu originali collata, ignorantiae aut nasutiae indicia habeat longe plurima. **Recte** itaque Buxtorfius; quanquam id quod transtulerunt, videatur esse bonum, tamen fieri posse, ut ad exprimendam mentem et intentionem sacri scriptoris non faciat. Hubigantius vero Buxtorfium non intellexit, aut non intelligere voluit, quando antiquam et saepius a nobis confutatam hanc cantilenam ei occentat: si interpretes scripturam hodiernae fere similem recte convertant, et sententiam bonam sequantur tum constare eos habuisse scripturam ab hodierna differentem. Siccine igitur ubi interpretes sententiam sic satis probabilem nobis offerunt, quae mutatis, conjunctis aut disjunctis quibusdam literis vel vocabulis utcunque confirmari possit, ex eorum versione textus continuo erit reformandus? et contra ex eo quod male reddiderunt, id est, ubi contortam et parum cohaerentem versionem adhibuerunt, non licebit eruere genuinam scripturam (*t*)? Quis sanae mentis Criticus sibi hanc regulam obtrudi patiatur?

(1) Quid, si in eo ipso, quod ante se habebant, legendo, non satis diligentes fuerunt et vigilantes, et decipi se passi sunt.

Non fuerat sperandum, ut is Buxtorfius, qui à magno Grotio Exiguus noster *interdum vocabatur, veteres Interpretes sic haberet, ut homines praecipites quosdam ac devios, quibus duEtore ac praeceptore opus esset, ne id, quod legebant, pravè ac puerorum more legerent. Et quod mirère, non modò ita de veteribus Intt. Buxtorfius sentiebat, sed ita etiam sensisse Hieronymum affirmabat. Nam cùm saepenumerò in Commentariis suis Hieronymus animadvertat, sic, vel sic, legisse in suis Codicibus Aquilam, Symmachum, Graecos Intt.* litterarum similitudine deceptos, *Buxtorfius haec ultima verba in veterum Intt. contemtum trahebat. Et quanquam Hieronymus sic saepè intelligebat, illos Interpretes, cùm Codicem in mendo positum haberent, sibi parùm cavisse, et earum litterarum similitudine, quas Librarii unam pro alterâ scripsissent, fuisse deceptos, tamen Buxtorfius* similitudine deceptos *sic interpretabatur, quasi Hieronymus diceret eos fuisse deceptos eo modo, ut cùm rem optimè scriptam in suis Codicibus haberent, nihilominùs optimè scriptum pessimè legerent, puerorum ferè similes, quorum mens et oculi errant legendo, et caecutiunt. Rem sanè ridiculam, à quâ longè, ut opinor, abhorruisset ipse Buxtorfius, nisi perditae id suae causae necessitas flagitaret. Nam si Buxtorfio id semel conceditur,*

(*t*) Exemplum talis loci produximus pag. 208. in fine.
(1) *Anticrit.* pag. 69.

ditur, veteres Intt. fuisse eos, qui puerorum more, quae legebant, legerent, et saepenumerò cespitarent, sequi manifestum est, esse eorum Versiones parum curandas, neque ullam jam ex illis variam scripturam esse eruendam; quod ultimum Buxtorfius efficere summè contendebat. Qui si eosdem Interpretes libero animo atque judicio legisset, vidisset profectò eos nihil minùs fuisse, quàm praecipites quosdam et ineruditos; atque adeò Hieronymum, cùm eos diceret litterarum similitudine *fuisse* deceptos, *Codices eorum plerumque, non personas, incusasse.*

Cum literarum Hebraicarum figura, quo altius in memoriam priscorum temporum revertimur, hoc magis fuerit incondita et rudis (*u*); adeo quidem, ut facile fuerit unam cum altera permutare, nec interpretes Graeci habuerint eam Hebraici sermonis peritiam, ut omni in casu sibi ab errore in literis committendo potuerint cavere, mirum non est, quod Hieronymus observavit, et Grabius (*x*) aliique multis exemplis comprobarunt, eos literarum similitudine fuisse deceptos. Quia tamen id vitium potius fuit descriptorum vel librariorum, quos oportuit eo tempore fuisse parum accuratos, et ipsi interpretes in multis exemplis vertendis quadam ratione utcunque probabili usi sint, nolim eorum negligentiam adeo accusare, ut eos puerorum more in hoc negotio versatos esse dixerim. Quod autem non desint exempla in quibus ejusmodi errores ab iis commissi sunt, qui eorum in Hebraismo intelligendo infantiam manifesto produnt, idem Grabius, Hottingerus (*y*) aliique jam dudum confecerunt.

(1) Quid, si illi Interpretes, ante quos jam aliae versiones erant factae, ut sunt Graeci et Latini, alios Interpretes praecedentes consuluerunt et secuti sunt . . . . . ita ut . . . . . multa in illis versionibus sint ex aliis rivis, non immediatè ex ipso fonte derivata?

Negare non poterat Buxtorfius, quoniam veteres interpretes saepè adierat, quin aliquandò comperisset hunc illius fuisse imitatorem, potiùs quàm sui Codicis Interpretem. Quod igitur comperire potuit Buxtorfius, quod ante ipsum, ac post ipsum multi potuère, id tantae molis esse cui persuadebat? Enimverò Interpretatio versabitur, aut in Contextu perspicuo, aut obscuro. Si in perspicuo, nulla fuit causa, cur Interpres Codicem suum quem planum videret esse, desereret, aliumque Interpretem ducem sequeretur. Ergo ex similitudine versionum non efficitur, ut alter alterum fuerit imitatus, sed contextus perspicuitas ipsa declarat unumquemque suo codice fuisse contentum et plures interpretes propterea simili-

(*u*) Vid. supra pag. 30.
(*x*) Diss. *De variis vitiis LXX. interpretibus ante Origenis aevum illatis.*
(*y*) *Thes. Phil.* lib. I. cap. III. sect. III. *Quaest.* 15.
(1) *Anticrit.* pag. 69.

militer convertisse, quod similiter apud suum quisque codicem aliter legerènt; ergo jus esse affirmare, eandem omnes scripturam habuisse. Quòd si erat Contextus obscurus, atque is, in quo vertendo Interpretes plures laborarent, erunt Versiones singulae diligentius considerandae; neque non etiam, quid quisque Interpres potuerit, penitùs inspiciendum. Nam si plerisque in locis difficilibus unum videas alterum ducem sequi, alieno ingenio, non suo, interpretari, quis non videt de ejus Hebraici Codicis scripturâ nihil esse statuendum? Etenim fieri vix potest, ut locos obscures Interpretes plures eodem ferè semper modo convertant, nisi unus alterum imitetur. Ergo id unum statui licebit, alterum se praebuisse alterius imitatorem. Quòd si aliunde constabit, non solere esse hunc illius imitatorem, nihil dici potest, cur, cùm similiter interpretantur, non etiam similem scripturam habuerint.

Demonstrare vult Buxtorfius, quod si plures versiones a textu Hebraico discrepent, id argumento esse non possit eorum auctores in diversis codicibus aliter scriptum invenisse, quam in libris nostris vel textu hodierno legitur; eoque fine urget, quod interpretes quidam Graeci et Latini (Theodotion et Vulgatus) alios praecedentes interpretes consuluerint et secuti sint, indeque infert, quod *incertissimum sit, an illorum discrepantiae sint codici Hebraeo quo usi sunt, adscribendae, an quod alterius interpretis* (qui a contextu Hebraico recesserat) *sententiam sint secuti* (z).

Hoc argumentum, licet omni exceptione majus, et hodie magis quam olim perspicuum, ut eludat Hubigantius, quodam dilemmate utitur quo probare satagit, id quidem locum habere posse in locis obscurioribus, non autem in clarioribus. Sed videamus quanti sit momenti. Buxtorfius loquitur de Vulgata, et aliis versionibus, ut patet ex ejus verbis: *Ita extra controversiam est, Latinum interpretem in quam plurimis locis Graecam versionem potius, quam Hebraeum codicem secutum esse. Sic alii ad suas versiones, alias in auxilium adhibuerunt.* De versione autem Vulgata compertum est, eam ex Graeco fonte esse derivatam, et quo magis ad priscam suam formam revocatur, hoc magis similem deprehendi versioni Graecae Alexandrinae ejusque editioni antehexaplari; adeo quidem, ut non solum vitia et naevos ejus, sed etiam errores librariorum qui olim in eam irrepserunt, in ea passim occurrant, et fragmenta veteris versionis Latinae hodie apud rerum peritos eum usum habeant, ut illa ex iis restituatur. Ex quo concludere licet eos qui versionem hanc concinnarunt, fortassis nunquam contextum Hebraicum vidisse. Id quod nemini mirum videri debet, qui norit quam parva doctoribus Christianis qui seculo II. inclaruerunt, fuerit cognitio linguae Hebraicae, et quam familiaris usus sermonis et versionis Graecae.

Quod ad ceteros interpretes adtinet, in his Theodotion tam scrupulose et fere

(z) *Anticrit. pag.* 70.

fere verbotenus Alexandrinos fequitur, ut etiam verfio ejus pro nova recenfione illius verfionis habita fit, et Origenes in Hexaplis fuis lacunas verfionis Graecae κοινῆς ex ea fuppleverit. Accedit, quod in Theodotione pariter exigua fuerit peritia Hebraifmi; ut patet ex eo quod in iis locis in quibus Graeci Alexandrini eum deftituerunt, licet perfpicuis et planioribus, tamen ignorantia vocum tantopere fit conftrictus et impeditus, ut, vel deferto linguae Graecae genio, literam preffiffe et verbum ex verbo reddidiffe, vel ipfa verba Hebraica retinuiffe deprehendatur.

Jam quis eft qui credat aut fibi perfuaderi patiatur, hos interpretes (in tanta linguae Hebraicae ignorantia, usque adeo in aliorum verba jurantes) nullam caufam habuiffe, ut *in contextu perfpicuo fuum codicem quem planum videbant effe, defererent aliumque interpretem ducem fequerentur?* Quis talia fando audivit? Ego certe ea fum opinione, nec dubito etiam futuros alios: quamquam in contextu perfpicuo verfentur duo interpretes, tamen fieri non poffe, ut in locis pluribus iisdem verbis utantur, nifi unus alterum exfcripferit: et rem miraculo fimilem fore, fi plures interpretes non alia de caufa fimiliter converterent et iisdem verbis uterentur, nifi quod fimiliter apud fuum quisque codicem legerent.

(1) Quid, fi *denique* veterum Verfiones, poftquam à primis illorum autoribus fuerunt conditae, deinde variè per Scribas fuerunt interpolatae, correctae, corruptae, depravatae?

Vincebat Buxtorfius, fi poterat id perfuadere. Etenim fequebatur, non jam fciri poffe, quas fcriptiones Veteres habuerint, quoniam neque quid dixerint, poftquàm malè mulctati ab Scribis fuerant, poterat dijudicari. Sed primùm, Verfiones Veterum fuiffe ab Scribis deformatas, malè ex eo colligitur, quòd ex illis, ut nunc funt, fequatur aliter faepè eos, ac nos legimus, legiffe. Neque verò etiam Buxtorfius id palàm colligebat, neque unquam negare aufus eft, in iis Codicibus, quos Veteres interpretabantur, effe potuiffe fcripturas ab Hodiernis fcripturis diverfas. Effe potuiffe, inquam. Nam fuiffe Buxtorfius nullibi confitetur, adeò mentem gerebat Judaicis fabulis infatuatam. Deinde illud pro certo habendum, Veterum Verfiones non fuiffe à Librariis depravatas ibi, ubi omnia perfpicuè, expeditè, et fuo quodam confueto curfu feruntur. Cùm igitur ex talibus veterum Verfionum locis variae fcripturae promi foleant, liquet, ex tali difficultate per parùm fubfidii habere caufam Buxtorfianam.

Sed quoniam inflat Buxtorfius, non femel evenire, ut incertum fit, veteres Verfiones, utrùm Interpretum, an Scribarum vitio laborent, Refpondeo, etfi non femel id incertum, tamen multis certis et non fallentibus rebus indicari, utrius vitium fit, an Interpretis, an Defcriptoris. Nimirum Interpretis errores, ut effigiem nullam habent Defcriptoris, ita plurimam Compofitoris. Nam labitur Inter-

(1) *Anticrit.* pag. 69.

terpres, si verba quaedam Hebraica parum aptè convertit, si Codicis sui sententiam malè perceptam habet, benè perceptam malè describit, si obscuram vel evitat, vel interpretando facit obscuriorem, aut si quid simile; qui errores cadere in Descriptorem non possunt. Nam labitur Descriptor, vel litteram mutans, vel litteram, aut verbum, loco movens, vel quaedam omittens, vel quaedam mendosè iterans, aut malè interpungens, cujusmodi ab erratis ipsi Compositores longe absunt. Ergo in talibus discernendis, non tanta difficultas est, quantam esse fingebat Buxtorfius.

Miraris, Erudite Lector, nec a Critico qualem se venditat Noster, expectaveris, ut, quod Morinus, et Waltonus jam dudum agnoverant, et a Montefalconio, Grabio, aliisque certissimis argumentis demonstratum est, in dubium vocaret; nempe veterum versiones, et in his praesertim Alexandrinam tam insigniter a descriptoribus esse corruptam et interpolatam, ut quid veteris et genuinae sit monetae difficile sit internoscere; cum non defuerint viri docti (*a*) qui ob hanc causam eo procederent, ut contenderent versionem primam in bibliotheca Ptolomaei Philadelphi repositam, cum Alexandriam expugnaret Julius Caesar, una cum bibliotheca ista incendio periisse; aliam vero deinde ab Hellenistis esse compositam. Certum fane est, hanc rem hodie adeo in confesso esse, ut viri docti certatim ad eam restituendam concurrant, in quibus clarissimus F. A. Stroth in Symbolis Criticis ad LXX. interpretes (*b*), asserere non dubitat, vix aliquem librum in hac rerum universitate inveniri posse qui tot vicissitudines et mutationes expertus sit, quam hic. Quis patres Ecclesiae qui ante Origenem floruerunt, consuluit unquam, nec immanem illam differentiam animadvertit, quae inter eam versionem Alexandrinam qua illi usi sunt, et nostras editiones intercedit? Quis nescit versiones diversorum interpretum cum Alexandrina confusas? Quis negat scholia in textum recepta? Quis Origenem ipsum ignorat ad mirificam hanc textus Graeci corruptionem non semel adstupuisse eamque deplorasse? Et cui non cognita est depravatio quae post Origenis tempora ex confusis asteriscis, obelis aliisque signis Criticis, et literis quibus nomina auctorum ab ipso designabantur, fuit coorta?

Jam tu mihi magnus eris Apollo, Hubiganti, si in tanta rerum confusione et textus Graeci calamitate *quas scriptiones veteres habuerint*, a scribarum corruptionibus ubique possis distinguere. Nec juvat hic antiquam illam cantilenam repetere, et dicere *veterum versiones non fuisse a librariis depravatas ibi ubi omnia perspicue, expedite et suo quodam consueto cursu feruntur;* quia plerarumque earum mutationum quas veteres librarii versionibus intulerunt, non alia ratio est, nisi

(*a*) Jacobus Usserius in *Syntagmate de Graeca LXX. Interpretum versione*, cap. III

(*b*) *Beitraege zur Kritik uber die LXX. Dolmetscher*, in *Repertorio für Biblische und morgenlaendische Literatur* part. II. pag. 66.

nisi ut quod ipsis videbatur obscurum, et parum accurate dictum, magis redderent intelligibile.

Concedo quidem in eo casu, *quando literam mutarunt, aut verbum loco moverunt*, quid librarii, quid auctoris sit, saepius non incommode posse distingui. Sed tales interpolationes et corruptiones Buxtorfius non designaverat. Nec poterant eae facile a primis descriptoribus proficisci: quippe qui, cum non longe abessent ab iis temporibus quibus auctores harum versionum vivebant, non censeri possunt in literis et verbis ejusmodi errores commisisse quos manifesto apparet ab ignorantia verae scriptionis et ductus literarum esse profectos.

Non opus est monere, quae diximus non eum ad modum accipienda esse, ac si nullae ex versionibus antiquis promi debeant variae lectiones. Contrarium vel ipse Buxtorfius adfirmaverit, et nos conceptis verbis saepius inculcavimus. De versione autem Alexandrina speciatim teneri volumus: quamquam in ea haud pauca sint quae aliis auctoribus debentur, tamen hanc versionem esse legitimum fontem emendationis, praesertim si naturae suae restituatur et quae eam deformant additamenta, cultro critico inde separentur et suis auctoribus relinquantur. Sed hoc contendimus, nos cautos esse debere, ne quamcunque interpretationem cum nostro contextu non convenientem, ne paraphrases, et scholia in textum recepta, ne descriptorum errores vel somnia pro variis lectionibus habeamus.

Quare etiam ea quae Criticus noster habet sequenti §. IV. hujus articuli, quo multis verbis docet *licere alias varias scripturas adhibere quam eas paucas, quas habent varii hodierni codices*, non moramur. Sufficit observasse, quod hodie omnes norunt, has varias scripturas ex nostris codicibus erutas, nec paucas esse, nec nullius momenti, et spem haud vanam esse, ut adhuc plures in lucem protrahantur. Criticum vero nostrum, quia paucissimos codices contulit et inspexit, fidem non mereri cum dictatorie contrarium pronunciat. Sed desino plura. Jam dudum enim me taedium cepit hujus scriptionis, nec volo bis terve recoctam crambem saepius tangere.

C O R R I G E N D A.

Pag. 8. in fine pro desiderantur, lege desiderari.
19. in fine H — Has
31. in fin 1752. — 1759.
41. reg. 17. העביד — העביר
42. — 14. in fin. העכיר — העביר.
56. — 4. et 38. carmen — carnem
68. — 1. versu a — versutia
91. — 26. חלים — נחלים.

